ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΠΕΤΡΟ ΧΑΡΗ

ΜΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ: ΤΗΣ Α.Μ. ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ
ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Χ.Χ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ

ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

185 - 187

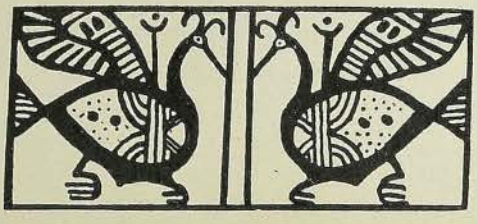

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Ὑπεύθυνος ἐκδότης: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ἀνδροκλέους 2, Λευκωσία, Τηλ. 65900

Ἐτησία συνδρομὴ	£1,500 μίλς
Ἐτησία συνδρομὴ διὰ βιβλιοθῆκες, σχολεῖα, ὀργανισμοὺς	£2,000 μίλς
Ἐτησία συνδρομὴ ἐξωτερικοῦ	£2,500 μίλς
Τιμὴ Τεύχους	£0.250 μίλς

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. Κλισὲ καὶ φωτογραφίες ἐπιστρέφονται.
Τὰ ἀνάτυπα πληρώνονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα.

ΤΙΜΗ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΕΥΧΟΥΣ 750 μίλς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

+ Ο ΚΥΠΡΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΣ

Α. ΟΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΙ: Γ. Ἀθάνας, Παν. Κανελλόπουλος, Γ. Κασιμάτης, Τ. Κ. Παπατσώνης, Μιχ. Δ. Στασινόπουλος, Κ. Τσάτσος, Ἄγγελος Τερζάκης.

Β. ΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: Κ. Θ. Δημαρᾶς, Γ. Θ. Ζώρας, Φ. Κ. Μαλλέρος (μετ. Ἰουλ. Ἰατρίδου), Ο. Merlier (μετ. Καίτης Μπαχαρίου), Ἀπ. Σαχίνης.

Γ. ΒΙΟΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ: Π. Χάρης, Ἔργα τοῦ Π. Χάρη, Μεταφράσεις ἔργων τοῦ Π. Χάρη στὸ ἐξωτερικὸ (τοῦ Ι. Μ. Χατζηφώτη).

Δ. ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ: ΚλέωνΠαράσχος (ἀπόσπασμα), The dance (μετ. Jack Gaist).

Ε. ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ: Ν. Ἀθανασιάδης, Γ. Βαλέτας, Ἰ. Βασιλείου, Γ. Φ. Βαφόπουλος, Δημ. Γιάκος, Μαν. Γιαλουράκης, Μηνᾶς Δημάκης, Ἀ. Καραντώνης, Θ. Ξύδης, Δημ. Κ. Παπακωνσταντίνου, Δημ. Σιατόπουλος.

ΣΤ. ΓΝΩΜΕΣ — ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ — ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ: Τ. Ἀθανασιάδης, Ἕλλη Ἀλεξίου, Στ. Ἰ. Ἀρτεμάκης, Κ. Ἀσημακόπουλος, Λιλὴ Ἰακωβίδου, Πάνος Καραβίας, Χρ. Κουλούρης, Λιλίκα Νάκου, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Ρ. Ρηγόπουλος, Γαλάτεια Σαράντη.

Ζ. ΔΥΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ: Ἀγγ. Σικελιανός. Γιάννης Χατζίνης.

Η. Ο ΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ: Ν. Κρανιδιώτης, Μελῆς Νικολαΐδης, Ἀ. Περνάρης, Πάτροκλος Σταύρου, Κύπρος Χρυσάνθης.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ: Γρ. Ξενόπουλος, Α. Mirambel, Ν. Καζαντζάκης.

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — Κ. Χ ρ υ σ ά ν θ η: Τὸ παρὸν ἀφιερωματικὸ τεῦχος — ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ — Γ. Χ α τ ζ η κ ω σ τ ῆ: Ι. Μ. Χατζηφώτη «Ἀναλύσεις Νεώτερης (Μοντέρνας) Ποιήσεως», Κ. Χρυσάνθη «Οἱ βίσεκτες χρονιές», — Ἀ. Θ ω μ ᾶ: Ξ. Λυσιώτη «Ἄνθη τῆς πίκρας» — Κ. Χ ρ υ σ ά ν θ η: Γ. Σάντη «Φῶς ἐκ φωτὸς», «Τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς», «Σατιρικὰ καὶ λυρικά». — Ἰ. Θ ε ο χ α ρ ί δ ο υ: Ἀ. Ὀνουφρίου «Οἱ ὧρες χαμοῦ» — ΓΕΝΙΚΑ — ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ.

Ὑπεύθυνος κατὰ τὸν νόμον: δρ Κ. Χρυσάνθης.

Τυπώθηκε στὰ Τυπογραφεῖα «ΘΕΟΠΡΕΣΣ» Λτδ., Τηλ. 44940 - 48883, Λευκωσία

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Πνευματικὴ Ὁμάδα: ΦΡΙΞΟΣ ΒΡΑΧΑΣ, Κ. ΜΟΝΤΗΣ, ΤΑΚΗΣ ΦΥΛΑΚΤΟΥ, Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ
Ὑπεύθυνος: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΣΤ' | ΦΛΕΒΑΡΗΣ — ΑΠΡΙΛΗΣ 1976 | Ἀρ. 185 - 187

Ἐν Λευκωσίᾳ, τῇ 22ᾳ Μαρτίου 1976.

Κύριον
Κύπρον Χρυσάνθην,
Ὑπεύθυνον ἐκδότην «Πνευματικῆς Κύπρου»,
Ἐνταῦθα.

Ἀγαπητὲ κ. Χρυσάνθη,

Πολὺ χαίρω ποὺ ἡ «Πνευματικὴ Κύπρος» ἀφιερώνει τεῦχος της σὲ μιὰ ἰθύνουσα μορφὴ τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, τὸν Πέτρο Χάρη.

Τρέφω βαθύτατη ἐκτίμηση γιὰ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη. Εἶναι ἔργο τέτοιου μεγέθους καὶ ποιότητας ποὺ δικαιολογημένα ἐδῶ καὶ χρόνια ἀνέδειξε καὶ καθιέρωσε τὸν δημιουργό του μεταξὺ τῶν κορυφαίων πνευματικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ διήγημα, τὸ δοκίμιο, ἡ κριτική, τὸ χρονογράφημα, οἱ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις ἀποτελοῦν τὶς κυριώτερες μορφὲς τῆς συγγραφικῆς δημιουργίας τοῦ Πέτρου Χάρη. Βιβλία του μετεφράσθησαν σὲ πολλὲς ξένες γλῶσσες καὶ τὸ ἔργο του τυγχάνει διεθνοῦς ἀναγνωρίσεως.

Μεγάλη καὶ πολύτιμη εἶναι ἡ προσφορὰ τοῦ Πέτρου Χάρη στὰ Νεοελληνικὰ Γράμματα. Δεῖγμα τῆς προσφορᾶς του ἀποτελεῖ καὶ τὸ περιοδικὸ «Νέα Ἑστία», τὸ ὁποῖον ὁ Πέτρος Χάρης διευθύνει ἀπὸ τοῦ 1933. Στὴν διεύθυνση τῆς «Νέας Ἑστίας», ποὺ ἡ συνεχὴς ἔκδοσή της ἐπὶ τόσα χρόνια ἀποτελεῖ πραγματικὸν ἄθλο, ὁ Χάρης ἀφιέρωσε μεγάλο μέρος τῶν δυνάμεών του. Ἀνέδειξε τὸ περιοδικὸ σὲ ὄργανο πολιτιστικῆς καλλιέργειας καὶ μέσον προβολῆς τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ ἐπιτευγμάτων μας.

Σὰν πνευματικὸς ἄνθρωπος ὁ Πέτρος Χάρης πιστεύει στὴν ἀξία τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ καί, πρὸ πάντων, στὴν ἀξία τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας. «Ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας», ὅπως ὁ ἴδιος πολὺ σωστὰ εἶπε, «ἄρχισε μαζὶ μὲ τὴν γέννηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ θὰ σβήσει μαζὶ μὲ τὸν ἄνθρωπο». Μέσα στὰ πλαίσια αὐτοῦ τοῦ «πιστεύω» τοποθετεῖται καὶ τὸ ἀδιάλειπτον ἐνδιαφέρον τοῦ Πέτρου Χάρη γιὰ τὴν μαρτυρικὴ Κύπρο. Ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς «Νέας Ἑστίας» ἡ Κύπρος προβάλλεται πάντοτε μὲ πολλὴ στοργή. Τὸ ἀφιερωματικὸ στὴν Κύπρο τεῦχος τῆς «Νέας Ἑστίας» τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1954 ἀποτελεῖ μιὰ σπουδαία πνευματικὴ καὶ ἀγωνιστικὴ προσφορά. Μελέτες ἐπίσης γιὰ τὴν Κύπρο καὶ τὴν πνευματικὴ παραγωγὴ Κυπρίων περιλαμβάνονται συχνὰ στὴ «Νέα Ἑστία». Στὶς στῆλες της ὑπὸ τὸν τίτλο «Προβλήματα κ' Ἐρωτήματα» ὁ Πέτρος Χάρης καταδεικνύει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν Κύπρο, ποὺ διέρχεται σήμερα τὴν πιὸ κρίσιμη καμπὴ τῆς Ἱστορίας της.

Συγχαίρω θερμὰ τὴν «Πνευματικὴ Κύπρο» γιὰ τὴν ἀφιέρωση τεύχους της στὸν Πέτρο Χάρη, γιὰ τὸν ὁποῖον εὔχομαι συνέχιση τῆς πνευματικῆς πορείας του γιὰ χρόνια πολλά.

Ἐν Χριστῷ Εὐχέτης

+ Ο ΚΥΠΡΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΣ

Α. ΟΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΙ

Ο ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ ΣΑΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ

Ὅταν πρόκειται κανεὶς νὰ μιλήσῃ δημόσια ἢ νὰ γράψῃ κάτι ποὺ θὰ δημοσιευθῇ γιὰ ἕναν φίλο του, βρίσκεται πάντοτε σὲ δύσκολη θέσι. Ἂν τὸν ἀγαπᾶ εἰλικρινὰ καὶ πραγματικὰ ἐκτιμᾶ τὸ ἔργο του ὑπάρχει κίνδυνος νὰ παρασυρθῇ σὲ ὑπέρμετρα ἐγκώμια. Ἂν πάλι δὲν τὸν ἀγαπᾶ ὅσο δείχνει καὶ δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ ἀρκετὰ τὸ ἔργο του ὁ κίνδυνος ἀνατρέπεται σὲ φόβο νὰ ἐκφραστῇ ψυχρὰ καὶ μὲ ἐπιφύλαξι. Τὸ αἴσθημα τῆς φιλίας τὸ θεωρῶ ἱερό, ἐνεργὸ καὶ εὐεργετικὸ γιὰ τὶς κοινωνίες καὶ τὰ ἔθνη ἀκόμα, λυπᾶμαι δὲ πολὺ ὅταν πιστοποιῶ ὅτι, μαζὶ μὲ ὅλα τ' ἄλλα, ἔχει κι αὐτὸ ἐξασθενήσει, ἀποδυναμωθῇ ἢ καὶ ὁλωσδιόλου καταλυθῇ. Ἡ ἐκτίμησί μου στὸ αἴσθημα τῆς φιλίας εἶναι τόση ὥστε νὰ ἐπιτρέπω καὶ τὸν ἐπηρεασμὸ τοῦ φίλου ὑπὲρ τοῦ φίλου του, νὰ μὲ ψυχραίνῃ δὲ ἡ ἀπουσία τοῦ ἐπηρεασμοῦ τούτου.

Γιὰ μένα, ποὺ ἀποφεύγω νὰ γράφω κριτικὲς καὶ κρατῶ γιὰ τὸν ἑαυτό μου τὶς γνῶμες μου γιὰ τὰ πρόσωπα καὶ τὶς δημιουργίες τους, ὁ κίνδυνος ἔπρεπε νὰ εἶναι μεγαλύτερος. Προκειμένου ὅμως ν' ἀνταποκριθῶ στὴν εὐγενῆ σας πρόσκλησι καὶ νὰ γράψω λίγες γραμμὲς γιὰ τὸν φίλο μου κ. Πέτρο Χάρη δὲν μὲ στενεύει καμμιὰ δυσκολία. Βρέθηκα ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια ὑποχρεωμένος νὰ διατυπώσω ὑπεύθυνα τὴ γνώμη μου, γιατὶ ἡ Β΄ Τάξι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μοῦ ἔδωσε τὴν τιμητικὴ ἐντολὴ νὰ συντάξω ἐγὼ τὴν εἰσηγητικὴ κρίσι γιὰ τὸν ὑποψήφιο καὶ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο του. «Ἀξίας καὶ ἀρετῆς ἕνεκεν» ἐκλέγονται οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ κατὰ τὸν Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ἀκαδημίας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰσήγησί μου, ποὺ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν Τάξι καὶ ἡ ὑποψηφιότητά του ἔφθασε στὴν Ὁλομέλεια τοῦ Σώματος εἶχα τὴν νέα τιμὴ ν' ἀνατεθῇ ἀπὸ τὴν Σύγκλητο σ' ἐμένα ἡ προσφώνησι τοῦ νέου Ἀκαδημαϊκοῦ κατὰ τὴν ἐπίσημη τελετὴ τῆς ὑποδοχῆς του στὸ Ἀνώτατο Πνευματικὸ Ἵδρυμα τῆς Χώρας. Ἡ καθιερωμένη ἔκτακτη πρὸς τὸν σκοπὸ τοῦτο συνεδρίασι τῆς Ἀκαδημίας ἔγινε στὶς 8 Μαρτίου 1971. Στὸ ἐπισημότατο ἐκεῖνο Βῆμα προσέρχεται κανεὶς μὲ ἱερὸ δέος, μὲ ὑψηλὸ χρέος ἀντικειμενικῆς καὶ δίκαιης κρίσης. Νομίζω ὅτι οὔτε σὲ δέος ὑστέρησα, οὔτε στὸ χρέος ἀστόχησα.

Γι αὐτό, παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ φέρω καὶ στὴν Κυπριακὴ δημοσιότητα ἀποσπάσματα τῆς ὁμιλίας μου ἐκείνης στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὴν 8 Μαρτίου 1971.

«Ἡ σεβαστὴ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μοῦ ἔχει προσφέρει πολλὲς εὐχάριστες εὐκαιρίες νὰ καταλάβω τὸ κλεινὸν τοῦτο Βῆμα μὲ τὴν περικαλλῆ του αἴθουσαν πλήθουσαν. Ἡ εὐκαιρία ὅμως ποὺ μοῦ παρέχει σήμερα μὲ τὴν εὐπρόσδεκτη ἐντολή της νὰ σᾶς ὑποδεχθῶ καὶ νὰ σᾶς προσφωνήσω ἐγώ, ἀγαπητὲ συνάδελφε κ. Πέτρο Χάρη, εἶναι, χωρὶς ὑπερβολή, ἀπὸ τὶς πλέον εὐχάριστες.

Χαιρετίζω μὲ γηθόσυνη συγκίνησι τὴν εἴσοδο σας στὸ Ἀνώτατο Πνευματικὸ Ἵδρυμα τῆς Χώρας. Καὶ τὴν χαιρετίζω σὰν ἐπίσημη κύρωσι τῆς βεβαιωμένης ἀξίας τοῦ λογοτεχνικοῦ σας ἔργου, σὰν δίκαιη ἐπίστεψι τῆς μακρᾶς ἀγωνιστικῆς παρουσίας σας στὸ Νεοελληνικὸ πνευματικὸ στίβο, ἀλλὰ καὶ σὰν πάνδημη ἀναγνώρισι τῆς προσωπικῆς σας ἀρετῆς.

Ἀναλογιζόμενος τὴν ἐπὶ μακρὲς δεκαετηρίδες ἀδιατάραχτη διατήρησι τῶν ἐγκαρδίων φιλικῶν μας σχέσεων, διαπιστώνω μὲ ἰδιαίτερη χαρὰ ὅτι τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ καθόλου μιὰν ὡραία ἐξαίρεσι, ἀποτελεῖ μιὰν ἄνετη ἐπανεφαρμογὴ τοῦ χρυσοῦ κανόνος τῆς ζωῆς σας ὅλης! Κανόνος ἀδιαπτώτων εὐγενῶν τρόπων, ποὺ ἐκπηγάζουν ἀπὸ εἰλικρίνειαν ἀνωτέρου ἤθους. Κανόνος σταθερῶν αἰσθημάτων ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν λογοτεχνική μας οἰκογένεια, πρὸς τὸ κοινωνικὸ σύνολο, πρὸς τὴν Μεγάλη μας Πατρίδα.

Εἶστε ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας ἐκείνους τῶν νεωτέρων γενεῶν, ποὺ δὲν ἔπαψαν ποτὲ νὰ σέβωνται τὶς παλιότερες γενεές. Ἀλλὰ μὲ τὴν σκυτάλη ποὺ παραλάβανε ἀπὸ τὰ χέρια τους συνεχίζουν τὸν καλὸν ἀγῶνα καὶ τὴν εὐθύτατη ἀκολουθοῦν πορεία ἐπάνω στὸ ἐθνικό μας ἔδαφος, κάτω ἀπὸ τὸν Ἑλληνικό μας Οὐρανό.

Ἐξαιρετική μου τιμὴ νὰ εἶμαι ἀπόψε ὁ ἀνάδοχός σας. Ἔχω, φεῦ!, ἀπὸ τὸ παρελθόν μου ἀρκετὴν ἄσκησι καὶ ἐμπειρία στὰ καθήκοντα τοῦ ...ἀναδόχου! Ἀλλὰ στὸ παρὸν μυστήριον δὲν πρόκειται ν' ἀπαιτηθῆ ἔλαιον καὶ Ἅγιον Μῦρον. Οὔτε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως πρόκειται νὰ ὁμολογήσω ἐν ὀνόματί σας. Θ' ἀπαιτηθῆ μόνον ὁσμὴ εὐωδίας πνευματικῆς καὶ ἀμοιβαία συνομολόγησις πίστεως στὴν ἱερὴ ἀποστολὴ τῆς Τέχνης, στὴν θεόδοτη ἀξία τῆς Ὀμορφιᾶς.

Ὑποχρεωμένος ἐν τούτοις εἶμαι ν' ἀναδράμω ἕως τὰ τρυφερὰ χρόνια τοῦ ...ἀναδεχτοῦ μου, ἕως τὰ φιλολογικά του σπάργανα γιὰ νὰ παρακολουθήσω ὅλη τὴν ἐξέλιξι τῆς σταδιοδρομίας του, ὅλην τὴν ἀλληλοδιαδοχὴ τῆς πνευματικῆς του ἀκτινοβολίας.

Στρέφοντας τὸ βλέμμα μου πίσω, πρὸς τὸ θαμπὸ βάθος τῶν δεκαετηρίδων ποὺ πέρασαν, διακρίνω τὸν μαθητὴ Ἰωάννη Μαρμαριάδη νὰ παίρνη τὸ πρῶτο - πρῶτο βάφτισμα τῆς ...λογοτεχνικῆς μελάνης μὲ τὰ δημοσιευμένα στὴν «Διάπλασι τῶν Παίδων» παρθενικά πεζά του πρωτόλεια. Πόσοι ἀπὸ τοὺς παλιοὺς ἐδῶ συναδέλφους — ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἀκροατήριό μας ἀσφαλῶς — δὲν αἰσθάνθηκαν τὴν πρώτη ἱκανοποίησι τῆς δημοσιότητος, ἀνοίγοντας μὲ ὁλότρεμα παιδικὰ χέρια τὰ φύλλα τοῦ κομψοῦ ἐκείνου περιοδικοῦ, ποὺ τὸ εἶχεν ἀναγάγει σὲ κατηχητικό, σὲ ἀποστολικὸ ὕψος ὁ ἀλησμόνητος συνάδελφος Γρηγόριος Ξενόπουλος, ὁ πολυφίλητος στὸν μαθητικὸ μικρόκοσμο «Φαίδων»... Μὲ τὸν ὁποῖον, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, κύριε Χάρη, εἴχατε κάμει ἐκεῖ, στὴν «Διάπλασι τῶν Παίδων», τὴν ἀρχική σας γνωριμία, ἤτις ἐπέπρωτο νὰ ἐξελιχθῆ ὁραδύτερα σὲ τόσο καρποφόρο συνεργασία ποὺ σ' αὐτὴν ὀφείλουμε τῆς «Νέας Ἑστίας» τὸ ἀπαράμιλλο ἐπίτευγμα.

Διακρίνω, λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸν φοιτητὴ Γιάννη Μαρμαριάδη νὰ συμπληρώνη τὶς πανεπιστημιακές του σπουδὲς μὲ τὴν ἄνεσι καὶ μὲ τὴν σιγουριὰ τῶν παλιῶν καλῶν καιρῶν... Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ἕνα χαριτωμένο ἐπεισόδιό του μὲ τὸν Καθηγητή του τῆς Δημοσιονομίας ἀείμνηστον Ἀνδρέα Ἀνδρεάδη, ποὺ ὑπῆρξε ἀπὸ τὰ πρῶτα διορισθέντα μέλη τῆς Ἀκαδημίας μας, ἀλλὰ καὶ συνεργάτης τῆς «Νέας Ἑστίας», ἀπὸ τὸ πρῶτο τεῦχος της.

Γίνεται πτυχιοῦχος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1924 ὁ κύριος Μαρμαριάδης. Ἀλλὰ σταματᾶ στὰ προπύλαια τῶν Ναῶν τῆς Θέμιδος. Θέλγεται ἀπὸ τὸ ἡδύλαλο κάλεσμα τῶν Μουσῶν. Καὶ μεταβαφτίζεται στὴν Κασταλία πηγὴ Πέτρος Χάρης. Δημοσιεύει τὰ πρῶτα διηγήματά του στὸν «Νουμᾶ». Πολιτογραφεῖται στὴ μεγάλη Δημοκρατία τῶν Γραμμάτων. Καὶ διεκδικεῖ τοὺς τίτλους της.

Ἡ ἀναρρίχησι στὶς δύσβατες καὶ δυσπρόσιτες δειράδες τοῦ Παρνασσοῦ δὲν εἶναι ποτὲ εὔκολο ἐγχείρημα γιὰ ἕναν τίμιο, εὐσυνείδητο καὶ σοβαρὸν ἐργάτη τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης. Ὅμως ἀπὸ τὰ πρῶτα Παρνασσιακὰ βήματα τοῦ νεαροῦ Λογογράφου διαφαίνεται ἡ ...ὀρειβατική του ἱκανότητα. Ξέρει καὶ μπορεῖ ν' ἀνεβαίνη. Ἀποφεύγει τὰ ἐπικίνδυνα ἅλματα, ἀποφεύγει τὸ ἄστοχαστο λαχάνιασμα. Ἀποφεύγει τὴν ἀποστειρωτικὴ μίμησι. Μὲ βῆμα μελετημένο, σταθερό, σύμμετρο, ξέροντας

ποῦ νὰ πατήσῃ, βλέποντας ποῦ πρέπει νὰ δρασκελίσῃ, βιγλίζοντας ὁλοτρίγυρα — ἀνεβαίνει! Ἦτανε βέβαιο πὼς θὰ φτάσῃ. Καὶ ἔφτασε!

Ἡ πρώτη κορυφὴ ποὺ κατάκτησε, τὸ 1924, ἦταν ἕνας μικρὸς δασωμένος λόφος λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἦταν ὁ χῶρος, ὅπου διαδραματίστηκε ὁ σύντομος ἀλλὰ τόσο μεστὸς σὲ ἀνθρώπινη ἀλήθεια μῦθος τοῦ ἀριστοτεχνικοῦ του διηγήματος «Ἡ Τελευταία Νύχτα τῆς Γῆς». Ἡ νύχτα τοῦ 1910 ὅταν ὁ διαβόητος Κομήτης ἐπρόκειτο νὰ καταστρέψῃ τὸν πλανήτη μας! Ὁ Χάρης χάραξε μὲ ἁδρὲς πινελιὲς τὴν καθολικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ ψυχολογικοῦ πανικοῦ καὶ τὶς γενικές του ἐκδηλώσεις. Καὶ μέσα σ᾽ ἕνα ἄνετο διάγραμμα ποὺ δίνει ἀπέριττα τὸν ἱλαροτραγικὸ χαρακτῆρα τῆς ἱστορικῆς νύχτας, ἐτοποθέτησε, ψυχολογημένους στὴν ἐντέλεια, τοὺς μικροαστοὺς τοῦ μύθου του, ποὺ ξεπορτίζοντας πρὸς τὸ λόφο γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴ μεγάλη κατάρα τ᾽ οὐρανοῦ, ἀφήνουν κλειδωμένη στὸ σπίτι τὴ νεαρὴ ὑπηρέτριά τους γιὰ νὰ τὸ φυλάξῃ ἀπὸ τὶς μικρὲς κατάρες τῆς γῆς... Ἐκείνη, πληγωμένη ψυχικὰ ἀπὸ τὴ στάσι τους, κράζει τὸ φίλο της ἀπὸ τὸ ἀντικρινὸ σπίτι νὰ ρθῇ νὰ ὄγουν ἔξω νὰ σωθοῦν κι αὐτοί, ἔστω κι ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα! Ἔρχεται ὁ φίλος της καὶ ἀποφασίζουν τελικὰ νὰ μὴ ὄγουν ἀλλὰ νὰ μείνουν στὸ σπίτι. Τὴν κρίσιμη ἐκείνη ὥρα τοῦ ἐφιαλτικοῦ κινδύνου, ἔνστιχτα, ὁ φόβος ἀναζη«εῖ στὸν παροξυσμό του κάποια διέξοδο. Καὶ τὴν βρίσκει τυφλά, ζωϊκά, βουβὰ στὸν παροξυσμὸ τοῦ Ἔρωτα! Ὁ θάνατος πλησιάζει... Τί φυσικώτερο ἀπὸ τὸ ν᾽ ἀντιδράσῃ ἡ ζωὴ μὲ τὸ ἰσχυρότερό της ὅπλο; Στὰ νεανικὰ κορμιὰ τῶν δύο ἁπλοϊκῶν νέων, τῆς Ἀργυρῶς καὶ τοῦ Τάσου, ἡ φωνὴ τοῦ αἵματος, ἡ κραυγὴ τοῦ σπέρματος, ἡ προσταγὴ τοῦ Εἴδους δὲν χρειάστηκε ν᾽ ἀναπτύξουν καμμιὰ ἰδιαίτερη πειθώ. Ἄλλον κεραυνὸ περίμεναν, ἄλλος τοὺς χτύπησε!

Τὸ ἐπίτευγμα τῆς τέχνης τοῦ Χάρη εἶναι ἀκριβῶς τοῦτο: Ὅτι μᾶς ἔδωσε τὸ συγκλονιστικὸ γεγονὸς αὐτούσιο, χωρὶς ψυχολογικὲς ἀναλύσεις, χωρὶς φιλοσοφικὲς ἐξηγήσεις. Λιτά, λακωνικά, ἀπέριττα μᾶς ἀφηγήθηκε χωρὶς ἐπιτήδευσι ἐκεῖνο ποὺ ἤθελε καὶ μᾶς μετάδωσαν ἄμεσα τὸ ρῖγος καὶ τὴ μαγεία, ποὺ μόνον ἡ ἀληθινὴ τέχνη μπορεῖ νὰ μεταδώσῃ. Πόσα θὰ μποροῦσεν ἀκόμα νὰ εἶχε πῇ! Τὸ ἀπόφυγεν ἀριστοτεχνικά. Καὶ προτίμησε, μὲ πολλὴ μαεστρία, νὰ μᾶς τὰ ποῦν, τὰ πολλὰ καὶ τὰ μεγάλα, οἱ προεκτάσεις, ποὺ ἄφησε νὰ ξεφεύγουν ἀπὸ ὅλες τὶς σελίδες του σὰν περιστέρια. ἐξασκημένα γιὰ νὰ μεταφέρουν ἀλάνθαστα, ὅπου ἔχουν ἐνταλθῇ, τὰ μηνύματα τοῦ συγγραφέα. Τὰ μηνύματα τῆς Ἀργυρῶς, ποὺ κλαίει ἀπαρηγόρητα, καὶ τοῦ Τάσου, ποὺ βλέπει τὸν ἥλιο νὰ βγαίνῃ ἀπὸ τὴ Δύσι, ὅταν βεβαιώθηκαν ὅτι ἡ νύχτα τῆς θυσίας τους δὲν ἦταν ἡ τελευταία νύχτα τῆς Γῆς...

Παρακαλῶ νὰ μοῦ συγχωρεθῇ ἡ σχετικὴ μακρηγορία γύρω ἀπὸ τὸ Διήγημα τοῦτο. Δὲν μὲ παράσυρεν ἡ καθιέρωσί του στὴν κοινὴ γνώμη, ἀφοῦ ἔχει σημειώσει τρεῖς ἐκδόσεις ἕως τώρα. Μὲ ὑποχρεώνει νὰ ὑπογραμμίσω ζωηρότερα τὴν ἀξία του τὸ γεγονὸς ὅτι εὐθὺς ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοσί του ἡ ἐπίσημη κριτικὴ τὸ ἐτοποθέτησε σὰν ὁρόσημο στὴν ἐξέλιξι τῆς πεζογραφίας μας, σὰν ἀφετηρία τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ διηγήματος. Εὐθαρσὴς καινοτόμος τῆς ἐποχῆς του, ὁ Πέτρος Χάρης εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς οἰκοδόμους σημαντικοῦ νέου σταθμοῦ στὴν ἱστορία τῆς σύγχρονης Γραμματολογίας μας. Ὅπως μνημονεύεται ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης σὰν πρωτοπόρος στὴ μετάβασι ἀπὸ τὸ ἠθογραφικὸ στὸ ψυχολογικὸ μυθιστόρημα, ἔτσι μνημονεύεται κι ὁ Πέτρος Χάρης σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους στὴ μετάβασί μας πρὸς τὴν πιὸ συγχρονισμένη μορφὴ τοῦ διηγήματος, μορφὴ ποὺ κατορθώνει νὰ καταγράφῃ μὲ νέα αἰσθητήρια τοὺς λεπτότερους μυστικοὺς σεισμοὺς τῶν ἐσωτερικῶν ψυχικῶν χώρων τοῦ ἀνθρώπου.

Συνεχίσατε, ἀγαπητὲ συνάδελφε, τὴ λογοτεχνική σας δημιουργία μὲ ἀπαραμείωτα, καὶ ἐν πολλοῖς ἐπαυξημένα, τὰ χαρίσματα τῆς πρώτης σας ἐμφανίσεως: Τὸν ποιητικὸ παλμό, τὸν εὔθετο λυρισμό, τὸν διαυγῆ στοχασμό, τὸ λεπτὸ γλωσσικὸ αἴσθημα, τὸ ἐπιμελημένο ἄπαχο ὕφος, τὴ μειλίχια πειστικὴν ἱκανότητα, τὸ γνήσιο ἑλ-

ληνικὸ χνῶτο, τὴν Ἑλληνοπήγαστη λαγαρὴ ἀνθρωπιά... Μᾶς ἐδώσατε ἀπὸ τὸ 1924 ἕως σήμερα ἕξι συλλογὲς διηγημάτων: «Ἡ Τελευταία Νύχτα τῆς Γῆς», «Μακρυνὸς Κόσμος», «Φῶτα στὸ Πέλαγος», «Δρόμος Ἑκατὸ Μέτρων», «Ὅταν οἱ Ἅγιοι Κατεβαίνουν στὴ Γῆ», «Ἡ Μεγάλη Νύχτα». Ὅλες ἰσοϋψεῖς σὲ λογοτεχνικὴν ἀξία καὶ πράγματι ἀρκετὲς γὰ στηρίξουν τὴ γνώμη τοῦ ἀγαπητοῦ Συναδέλφου Προέδρου κ. Παναγιώτη Κανελλοπούλου, ποὺ ἔχει γράψει γιὰ σᾶς: «Εἶναι ὁ καθ' αὐτὸ διηγηματογράφος τῆς γενιᾶς του. Ἡ συμβολή του στὴν ἠθικὴ ἀποκρυστάλλωση τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος ἔχει πολὺ σωστὰ ἐξαρθῆ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ τῆς λογοτεχνίας μας Ἄριστο Καμπάνη». Πολλὰ ἀπὸ τὰ διηγήματά σας ἔχουν μεταφρασθῆ στὰ γερμανικά, γαλλικά, ἰταλικά, φλαμανδικά, ρουμανικά, ἱσπανικά, τουρκικὰ καὶ ἀραβικά, διδάσκονται σὲ ξένα πανεπιστήμια καὶ μεταδίδουν σὲ τόσες ξένες χῶρες πιστὴν ἀνταύγεια τοῦ νεοελληνικοῦ ὡραίου λόγου.

Ἀλλὰ ἡ πνευματική σας ἐκροὴ δὲν ἔχει ἕνα μόνο κανάλι. Εἶναι πολυκάναλη. Εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχὴ εἴχατε ἀποκαλύψει ὀξὺ κριτικὸ πνεῦμα. Ἀπὸ αὐτό, μὲ τὸ μέστωμα τῆς πείρας καὶ μὲ τὰ θησαυρίσματα τῆς παιδείας σας, ἀναβλύσανε κριτικὰ μελετήματα ἀξιόλογα, ὅπως οἱ τρεῖς τόμοι «Ἕλληνες Πεζογράφοι» καὶ ἡ «Μικρὴ Πινακοθήκη», ποὺ τόσο πολὺ συντελέσανε στὴ βαθύτερη καλλιέργεια τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. Καὶ δικαίως σᾶς καθιέρωσαν ὡς ἕναν ἀπὸ τοὺς κριτικούς μας μὲ τὴν εὐρύτερη δυνατὴ δεκτικότητα. Ἡ ἀγάπη, ποὺ περισσεύει στὸν ψυχικό σας κόσμο, συμπληρώνει τὴ συνταγὴ τῶν κριτικῶν σας ἐλιξιρίων, ποὺ στάθηκαν καὶ ἀναβιωτικὰ τῆς μνήμης ἀναπαυθέντων ὁμοτέχνων καὶ τονωτικὰ τῆς φιλοτιμίας νεωτέρων συγγραφέων, πάντοτε δὲ δροσερὴ πηγὴ ἐπιμορφώσεως διψασμένων συνειδήσεων.

Παράλληλα στέκονται τὰ χυμώδη σὲ τέσσερις τόμους Δοκίμιά σας μὲ τοὺς τίτλους «Κρίσιμη Ὥρα», «Ὅταν ἡ Ζωὴ Γίνεται Ὄνειρο», «Ὑπάρχουν Θεοὶ» καὶ «Μεταπολεμικὸς Κόσμος». Ἡ στοχαστική σας δυναμικότητα πλαστουργεῖ κι ἐδῶ ὡραῖες σελίδες. Τοποθετεῖτε στερεὰ τὸν «Λυρικὸν Ἄνθρωπο» σὰν βάσι ζωῆς καὶ τέχνης, δογματίζοντας ὅτι μόνον ἡ διάθεσί του πραγματοποιεῖ τὴν ἀτομικὴν ὅρασι, ποὺ εἶναι τὸ μοναδικὸν ὄργανο μεταφορᾶς τῶν γεγονότων στὸν ἐσωτερικό μας κόσμο. Ψηλαφῶντας Ἱπποκρατικὰ τὴ σκοτεινὴ ἐποχὴ μας κάνετε ὀρθὴ διάγνωσι τῆς ἀρρώστιας της. Ἐκεῖνο ποὺ λείπει ἀπὸ τὸ αἷμα της, ἀπὸ τὴν κρᾶσι της, ἀπὸ τὴν ἐμπνοή της «εἶναι» — γράφετε — «ὁ χαρούμενος ἀγώνας, ἡ πάλη ποὺ γίνεται μὲ αἰσιοδοξία, μὲ πίστη».

Ἀνάμεσα στοὺς ἀπλανεῖς αὐτοὺς ἀστέρες τοῦ δημιουργικοῦ σας οὐρανοῦ, ὀφείλω γὰ σημειώσω καὶ τὸ πλῆθος τῶν μικροτέρων πλανητῶν, τῶν ἀστεροειδῶν, τῶν νεφελοειδῶν, τῶν διαττόντων ἀστέρων, οἱ ὁποῖοι συγκροτοῦνται, κόσμος ὁλόκληρος, ἀπὸ τὰ «Λογοτεχνικά σας Χρονικά», τὶς διαλέξεις σας, τὶς ἐπιφυλλίδες σας, τὶς μεταφράσεις σας καὶ τὰ διάσπαρτα στὴ «Νέα Ἑστία» καὶ στὶς μεγάλες ἡμερήσιες ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν «Πολιτεία», «Καθημερινή», «Ἐλευθερία». Ἂς μὴν παραλείψω γὰ ἐπισημάνω στὸν πνευματικό σας Γαλαξία κι ἕναν ...κομήτη. Ἐπιτρέψτε μου γὰ χαρακτηρίσω ἔτσι, σὰν παροδική σας ἀπασχόλησι, τοὺς «Παιδικοὺς Διαλόγους» σας, μακρινὸν ἀντίλαλο τῆς προπαιδείας σας στὴ «Διάπλασι τῶν Παίδων», καὶ τὴν Ἀνθολογία «Διάλογοι καὶ Ποιήματα», ποὺ εἴχατε προσφέρει στὰ μικρὰ Ἑλληνόπουλα μαζὶ μὲ τὸν διακεκριμμένο λογογράφο κ. Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο.

Φοβοῦμαι ὅτι βαίνω πρὸς ὑπέρβασιν τοῦ χρονικοῦ μου ὁρίου, ἀλλὰ ὑπαίτιος εἶσθε σεῖς, Κύριε Συνάδελφε, μὲ τὴν πολύπλευρη δημιουργικότητά σας. Καί, φυσικά, θὰ ἦταν ἀδύνατο σ' ἐμὲ νὰ μὴ μνημονεύσω ἄλλο ἐξίσου σημαντικὸ κεφάλαιο τῆς προσφορᾶς σας. Πρόκειται γιὰ τὴν ταξιδιωτική σας λογογραφία. Στὸν τομέα αὐτόν, ἡ λογοτεχνία μας παρουσιάζει ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια ἐξαιρετική, μπορῶ νὰ εἰπῶ, ἄνθησι, μὲ κορυφαίους της τοὺς κοσμοπλάνους Νίκο Καζαντζάκη καὶ Κώστα Οὐράνη, ποὺ μᾶς ἄφησαν ἀλησμόνητες ταξιδιωτικὲς σελίδες ἄφθαστης ὁμορφιᾶς.

Τὰ ταξιδιωτικὰ τοῦ Πέτρου Χάρη δὲν εἶναι πάρεργο. Εἶναι ἔργο. Ὅπως ὅλα του τὰ ἔργα, φιλοτέχνησε καὶ τοῦτο «μὲ λογισμὸ καὶ μὲ ὄνειρο». Μὲ διαυγὲς περισκόπιο καὶ μὲ ἀκριβῆ ἐσωτερικὸ κατοπτρισμό. Δυνατὸς καὶ στὴν ἀνάλυσι καὶ στὴ σύνθεσι, ἐπεξεργάστηκε τὸ ὑλικό του μὲ δεξιότητα ποὺ ἐπέτρεψεν ὥστε ἐντυπώσεις, συγκινήσεις, παρατηρήσεις, πληροφορίες, ἱστορικὲς πραγματικότητες, μνημειακὲς ἀντανακλάσεις, στατιστικὰ στοιχεῖα νὰ χρησιμοποιηθοῦν μὲ τὶς κατάλληλες ποσολογίες, μὲ τὶς πρόσφορες μεταστοιχειώσεις καὶ ν' ἀποδώσουν ὄχι ξερὸ περιγραφικὸ ἡμερολόγιο ἀλλὰ οὐσιαστικὸ λογοτέχνημα. Τὸ μυστικό του ἦταν, ὅπως ὁ ἴδιος ἔχει ἐξομολογηθῆ, ὅτι ἀναζήτησε σὲ κάθε τόπο τὸν Ἄνθρωπο, τὸν κόσμο τῆς ψυχῆς του, τὸ ἄρωμα τῆς ἀνάσας του. Ἡ ζωντανὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν ξένη ψυχή, ἡ ἀλληλοδιείσδυσι ποὺ γονιμοποιεῖ τὴ γνωριμία, δὲν εἶναι τόσο εὔκολη. Ὁ Πέτρος Χάρης, ὅπου κι ἂν ταξίδεψε — στὴν Κίνα, στὴ Νέα Ὑόρκη, στὴν Ἰταλία, στὴν Ἱσπανία, στὰ Βαλκάνια — ἐπέτυχε νὰ συνομιλήση «κατ' ἰδίαν» μὲ τὴν ψυχὴ κάθε λαοῦ. Καὶ τὶς συνομιλίες του αὐτὲς κατώρθωσε νὰ μᾶς τὶς μεταφράση μὲ ἀφηγηματικὴ δύναμι ἐπαγωγό, πειστική, θέλγουσα. Τὰ ταξιδιωτικά του δὲν εἶναι ἄλμπουμ ἀπὸ ὡραῖες καλοπαρμένες φωτογραφίες, εἶναι προσωπικὴ ἔκθεσι καλλιτεχνικῶν ζωγραφικῶν πινάκων.

Ἀλλὰ δὲν ξεμπλέκει κανεὶς εὔκολα ὅταν καταπιαστῆ μὲ τὶς πνευματικές σας ἀθλοφόρες ἐπιδόσεις, κύριε Συγάδελφε. Εὐτυχῶς ὅτι τώρα δὲν θὰ χρειασθοῦν πολλὰ λόγια γιὰ νὰ ἐξαρθῆ, σὰν δεύτερη πτυχὴ τοῦ τριπτύχου σας, ἡ ἄλλη σπουδαία προσφορά σας στὸν Νεοελληνικὸ πολιτισμὸ — προσφορὰ ποὺ θὰ τὴν ζηλεύαμε ὅλοι, ἀλλὰ δὲν ξέρω ποιὸς ἄλλος θὰ μποροῦσε νὰ τὴν ὁλοκληρώση. Πρόκειται γιὰ τὸν ἐκδοτικὸ ἄθλο τῆς «Νέας Ἑστίας». Εἶναι τόσο γνωστὸς καὶ μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὥστε ἀρκεῖ νὰ τὸν μνημονεύση κανεὶς γιὰ νὰ ἀκτινοβολήση αὐτόματα ἡ ἀξία του. Ἀπὸ τὰ 45 χρόνια τῆς ζωῆς της, τὰ 39 ὀφείλονται στὴ δική σας αἱμοδοσία. Ἀπὸ τὸ 1933, ποὺ διαδεχτήκατε τὸ μεγάλο μας Γρηγόριο Ξενόπουλο, σεῖς εἶσθε ὁ διευθυντής, ὁ ἀρθρογράφος, ὁ κριτικός, ὁ ἀρχισυντάκτης, ὁ ἀλληλογράφος, ὁ διορθωτής. Ὅλη ἡ τεραστίας ἐκτάσεως καὶ ζαλιστικῆς ποικιλίας δημοσιευμένη ὕλη ἔχει περάσει ἀπὸ τὰ χέρια σας. Ἀπὸ τοὺς 89 τόμους τῆς μνημειακῆς αὐτῆς κυψέλης, οἱ 77 εἶναι ...νόμιμα ἐκδοτικά σας τέκνα. Ὅπως εἶναι καὶ τὰ 80 εἰδικὰ τεύχη, τ' ἀφιερωμένα σὲ μεγάλους Ἕλληνες καὶ ξένους λογοτέχνες, καλλιτέχνες, ἐπιστήμονες. Σᾶς ἀνήκει ἀκόμη καὶ ὁ μόχθος τῆς καταρτίσεως, μαζὶ μὲ τὸν Καθηγητὴ κ. Γ. Ζώρα, τοῦ εὑρετηρίου τῆς πολυδαίδαλης αὐτῆς λαβυρινθιακῆς παρακαταθήκης.

Καὶ μόνον ὁ ἄθλος τῆς «Νέας Ἑστίας» θὰ ἐξαρκοῦσε νὰ καταστήση ἀξιοσέβαστη τὴν παρουσία σας στὰ Νεοελληνικὰ Γράμματα καὶ νὰ σᾶς προσκομίση τίτλον ἐθνικῆς ὑπηρεσίας.

Ἡ ἔκδοσι ἑνὸς πνευματικοῦ περιοδικοῦ μὲ ἀξιώσεις εἶναι, καὶ σὲ ὁμαλὲς περιστάσεις, κήρυξι πολέμου, εἶναι σάλπισμα μάχης συνεχοῦς, ἐπίμονης, ἀνένδοτης. Ἀνθέξατε νικηφόρα στὴ διάρκεια τῆς μάχης αὐτῆς ἐπὶ δεκαετηρίδες, καταπολεμῶντας πολλὲς ἀντιξοότητες καὶ ἀντιδράσεις, ἔμφυτες στὸν ἀνθρώπινο, γενικά, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα στὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἀνθέξατε καὶ σὲ ἱστορικὲς στιγμὲς κρίσιμες, ὅπως ἡ ἐχθρικὴ κατοχή. Χρειαζότανε τότε γενναιότης. Καὶ δὲν ὑστερήσατε! Χρειαζότανε αὐταπάρνησι. Καὶ δὲν σᾶς ἔλειψε! Χρειζότανε ἐπιδεξιότης. Καὶ τὴν ἐπιδείξατε! Γνωρίζω λεπτομέρειες τῶν προσωπικῶν κινδύνων, ποὺ διατρέξατε κατὰ τὴν ἐχθρικὴ κατοχή, ἀλλ' ὁ χρόνος δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθῶ.

Ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία, μὲ ἀπόφασι τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, ἔχει ἐξάρει τὴν ἐθνικὴ παιδευτικὴ συμβολὴ τῆς «Νέας Ἑστίας». Ἡ δὲ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, μὲ ἀπόφασι τῆς Ὁλομελείας της τῆς 24ης Μαρτίου 1946 ἀπένειμε βραβεῖον στὸ περιοδικό σας διὰ «τὴν ἀξιόλογον αὐτοῦ συμβολὴν εἰς τὴν ὅλην πνευματικὴν κίνησιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ τελευταῖα εἴκοσι ἔτη καὶ διότι δὲν ἔπαυσεν ἐκδιδόμενον καὶ κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς προκαλέσαν διὰ τῆς πατριωτι-

κῆς του στάσεως καὶ δίωξιν τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ».

Ἔχω σαφῆ συναίσθησιν τοῦ πόσον ὑστέρησα στὴν προσπάθειά μου νὰ ἐκπονήσω μίαν ὅσον γίνεται πιὸ πιστὴν εἰκόνα τῆς πνευματικῆς σας φυσιογνωμίας. Εὐκολύνομαι ὅμως πολὺ στὴν τελευταία μου τώρα προσπάθεια νὰ πλαισιώσω τὴν ἀτελῆ μου αὐτὴν εἰκόνα, κλείνοντας τὸ τρίπτυχο τῆς προσωπικότητός σας. Βρίσκω τὰ πλαίσια ἕτοιμα. Τὰ ἔχετε φιλοτεχνήσει σεῖς ὁ ἴδιος μὲ τὴν εὐρεῖα σας δημόσια δράσι. Δὲν περιορίσατε τὴ ζωή σας στὸν ὁρίζοντα τοῦ στοχασμοῦ καὶ τοῦ καλάμου. Τὴν ἐπεκτείνατε σὲ κοινωφελεῖς καὶ ἐθνωφελεῖς συνεκστρατεῖες.

Διατελέσατε ἀπὸ τὸ 1930 ἕως τὸ 1964 Γραμματεὺς καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς ἔπειτα, τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν, ὅπου προσφέρατε πολύτιμες ὑπηρεσίες. Διατελέσατε Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας Λογοτεχνῶν, Πρόεδρος τῆς Ἑνώσεως Θεατρικῶν καὶ Μουσικῶν Κριτικῶν, Ἀντιπρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου, μέλος καὶ Πρόεδρος τῆς Καλλιτεχνικῆς του Ἐπιτροπῆς, μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἱδρύματος Κρατικῶν Ὑποτροφιῶν, μέλος τῶν Κριτικῶν Ἐπιτροπῶν ἀπονομῆς τῶν κρατικῶν λογοτεχνικῶν καὶ θεατρικῶν βραβείων. Τέλος δέ, ἀντιπροσωπεύσατε τὸ Κράτος μας καὶ τὰς Ὀργανώσεις μας σὲ Διεθνῆ Συνέδρια.

Ἀσωτεύσατε, Κύριε Συνάδελφε, τὶς πλούσιες πνευματικὲς καὶ ψυχικὲς δυνάμεις, ποὺ σᾶς εἶχε προικίσει ἡ φύσις, τὶς ἀσωτεύσατε πρόθυμα γιὰ τὴν Τέχνη, γιὰ τοὺς ὁμοτέχνους σας, γιὰ τοὺς ὁμοεθνεῖς σας, γιὰ τὸν Ἄνθρωπο, γιὰ τὰ ἀθάνατα ἰδεώδη τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἀγάπης, τῆς Ὁμορφιᾶς. Καὶ δὲν τὶς ἀσωτεύσατε μάταια. Ἡ σταδιοδρομία σας ρέει σὰν ἔργο ὠφέλιμο, σὰν ἔργο διώσιμο. Τὸ κῦρος, ποὺ ἔχετε ἀποκτήσει, τὸ ἀξιοποιεῖτε κάθε μέρα. Ἡ ὅλη σας πνευματικὴ στάσι, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ σεμνὴν ἀξιοπρέπεια κι ἀπὸ εἰλικρινῆ μετριοφροσύνη, ἀποτελεῖ παράδειγμα. Ἁρματωμένος γερὰ μὲ τὰ ἀνοξείδωτα παραδοσιακά μας ἱερὰ ὅπλα, εὐαίσθητος στὰ κελεύσματα τῶν νέων ἐποχῶν, ξάστερος στὴ γενικὴ θεώρησι τῶν ραγδαίως ἐξελισσομένων προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἀποδειχτήκατε ἀλκίμαχος στὸν εὐγενῆ σας προσωπικὸν ἀγῶνα χωρὶς ἀνοίκειες ἰαχές, χωρὶς κλαγγὲς ἀταίριαστες. Τὸν ἀρχίσατε, τὸν ἀποκορυφώσατε καὶ τὸν συνεχίζετε τὸν ἀγῶνα σας μὲ σιωπηλὴ αὐτοπεποίθησι, μὲ ἀξιοθαύμαστη ἐπιμονή, μὲ ὑψηλὴ πάντοτε συνείδησι τοῦ πνευματικοῦ σας χρέους. Ἐνικήσατε! Εἶσθε, μάλιστα, πολυνίκης! Καὶ τῶν νικῶν σας τὰ διάσπαρτα φύλλα δάφνης συμπλέκουν τὸ Ἀκαδημαϊκὸν στέφανον, ποὺ τόσον ἐπάξια σᾶς περικοσμεῖ σήμερα. Εὔχομαι νὰ παραμείνῃ ἀμάραντος!»

Καὶ τώρα ἐναπομένει ἡ ἀπόδοσι τοῦ τίτλου τοῦ ἄρθρου μου τούτου: «Ὁ κ. Πέτρος Χάρης σὰν Ἀκαδημαϊκός», ἡ κρίσι μου, δηλαδή, γιὰ τὴν προσφορά του στὸ ἔργο τῆς Ἀκαδημίας. Οἱ προσδοκίες μας, ὅλων ὅσων τὸν εἶχαν ψηφίσει ἐδικαιώθησαν. Ὁ κ. Χάρης ἀπεδείχθη πολύτιμο μέλος τοῦ Ἀνωτάτου Πνευματικοῦ Ἱδρύματος. Ἐπιμελής, ἀφοσιωμένος, προθυμότατος συνεργάτης καὶ στὴ Β΄ Τάξι καὶ στὴν Ὁλομέλεια καὶ στὶς Ἐποπτικὲς Ἐπιτροπὲς τῶν Κέντρων Ἐρευνῶν τῆς Ἀκαδημίας. Πολλοὶ ἂν ὄχι ὅλοι ἀγνοοῦν ὅτι τὸ ἔργο τῆς Ἀκαδημίας δὲν περιορίζεται στὶς ἑβδομαδιαῖες μόνον συνεδριάσεις τῶν Τάξεων καὶ τῆς Ὁλομελείας, ἀλλ' ἐπεκτείνεται σὲ συνεχὲς καὶ πολύπλευρο ἐπιστημονικὸ ἔργο μὲ τὰ λειτουργοῦντα ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν της Κέντρα Ἐρευνῶν, ποὺ ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ ἐποπτεύεται ἀπὸ πενταμελῆ ἐπιτροπὴ τῶν εἰδικωτέρων σὲ κάθε τομέα Ἀκαδημαϊκῶν. Τὰ κέντρα αὐτὰ εἶναι ὀκτώ: 1) Κέντρον Συντάξεως Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, 2) Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, 3) Κέντρον Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ, 4) Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου, 5) Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, 6) Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Χρόνων μέχρι τῆς Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, 7) Κέντρον Ἐρευνῶν Ἀ-

στρονομίας καὶ Ἐφημερομένων Μαθηματικῶν καὶ 8) Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας.

Ὁ κ. Χάρης ἔχει δοθῆ ὁλόψυχα στὴν ἐπιτέλεσι τῶν Ἀκαδημαϊκῶν καθηκόντων καὶ ὑποχρεώσεων, προσφέροντας οὐσιαστικὲς ὑπηρεσίες σ' ὅλες τὶς λειτουργίες ποὺ καλεῖται νὰ συνεργασθῆ. Ἡ μεγάλη ἐμπειρία του στὸν λογοτεχνικὸ τομέα, ὅπου γνωρίζει ὅσον κανεὶς ἄλλος (λόγω καὶ τοῦ συνεχοῦς μόχθου του στὴ «Νέα Ἑστία») πρόσωπα, πράγματα, ἔργα τὸν τοποθετεῖ σὲ προνομιοῦχο θέσι. Εἶναι ζωντανὸ Ἀρχεῖο τῆς λογοτεχνικῆς ζωῆς τῶν προσφάτων δεκαετηρίδων. Ἡ ἔντονη, ἀκαταπόνητη παρουσία του στὸν πνευματικὸ στίβο τῆς Χώρας μας, ἡ ἄμεση προσωπική του ἐπαφὴ μὲ τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους ὅλων τῶν κέντρων τοῦ ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ, τὸν ἐξοπλίζουν μὲ ἐξαιρετικὲς δυνατότητες, ποὺ τὶς διαθέτει ὅλες στὴν ἐξυπηρέτησι τῶν σκοπῶν τῆς Ἀκαδημίας.

Ὀφείλω νὰ σημειώσω μιὰν ἰδιαίτερη περίπτωσι: Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν συστήθηκε καὶ λειτουργεῖ τὸ Ἵδρυμα «Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη». Σκοπός του, κατὰ τὴν διαθήκη τῆς γενναιόδωρης εὐεργέτιδος Ἑλένης Οὐράνη — «Ἄλκης Θρύλος» — εἶναι ἡ ἐνίσχυσι τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Μοῦ ἔγινε ἡ τιμὴ νὰ ἐκλεγῶ Πρόεδρος τοῦ Ἱδρύματος, ὁ δὲ κ. Πέτρος Χάρης Γενικὸς Γραμματεὺς αὐτοῦ. Χωρὶς νὰ ὑποτιμῶ τὴν ὄντως πολύτιμη προσφορὰ ὅλων τῶν ἀξιοτίμων συναδέλφων, μελῶν τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς, δὲν διστάζω νὰ δηλώσω ὅτι χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ κ. Χάρη στὴ Γενικὴ του Γραμματεία, τὸ ἔργο τοῦ Ἱδρύματος δὲν θὰ μποροῦσε νὰ προχωρήσῃ στὶς πραγματοποιήσεις ποὺ γίνονται.

Τελειώνοντας πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι οἱ δημόσιες ὁμιλίες τοῦ κ. Χάρη στὴν Ἀκαδημία, πάντοτε οὐσιαστικές, γλαφυρές, συναρπάζουσες, ἀκούγονται ἀπὸ τὸ πολυπληθές, ἐκλεκτὸ κοινὸ μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καὶ πλήρη ἱκανοποίησι.

Ἡ παρουσία τοῦ κ. Πέτρου Χάρη στὸν πνευματικό μας ὁρίζοντα, ἐπισημοποιούμενη ἀπὸ πενταετίας καὶ μὲ τὸ Ἀκαδημαϊκὸ του ἀξίωμα, εἶναι δικαίως πολὺ αἰσθητή, πολὺ ἀποδοτική, πολὺ γόνιμη. Εὔχομαι νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ εἶναι ἐπὶ μακρά, μακρότατα ἔτη.

Γ. ΑΘΑΝΑΣ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

«...Ὁ Πέτρος Χάρης, ποὺ μὲ τὸ κλασσικὸ πιὰ γιὰ τὰ νεοελληνικὰ γράμματα περιοδικό του «Νέα Ἑστία» ἔγινε τὸ πολύτιμο στήριγμα τῆς λογοτεχνίας μας στὶς τελευταῖες δεκαετίες, ἄρχισε ἐπίσης πολὺ νέος τὴ συγγραφικὴ σταδιοδρομία του καὶ εἶναι ἀπὸ τὸ 1924 (τότε βγῆκε τὸ βιβλίο του «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς» (καὶ ἄλλα διηγήματα) ὁ καθ' αὐτὸ διηγηματογράφος τῆς γενεᾶς του. Ἡ συμβολή του στὴν αἰσθητικὴ ἀποκρυστάλλωση τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος ἔχει πολὺ σωστὰ ἐξαρθεῖ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ τῆς λογοτεχνίας Ἄριστο Καμπάνη. Τὰ τελευταῖα του διηγήματα («Φῶτα στὸ πέλαγος») εἶναι ἐξαίρετες εἰκόνες ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς κατοχῆς. Ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι καὶ στὰ δοκίμια ποὺ ἔγραψε ἀφηγηματικός. Πολλὰ ἀπὸ τὰ δοκίμιά του — π.χ. ἐκεῖνα ποὺ βγῆκαν μὲ τὸν τίτλο: «Ὅταν ἡ ζωὴ γίνεται ὄνειρο» καὶ ποὺ τὰ προλόγισε ὁ Σικελιανὸς — ἔχουν μιὰν ἀφηγηματικὴν ἑνότητα καὶ θὰ μποροῦσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν σὰ μιὰ αὐτοβιογραφία τοῦ πνεύματός του».

Ἀπὸ διάλεξη στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ
Μάρμπουργκ (10 Ἰανουαρίου 1959) ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΙΑ ΑΓΡΥΠΝΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ

Ὁ Πέτρος Χάρης ἀποτελεῖ τὴν ἔκφραση τῆς λογοτεχνικῆς, μὰ καὶ γενικώτερα τῆς πνευματικῆς φυσιογνωμίας τοῦ τόπου. Ἡ ἄγρυπνη παρουσία του στὰ γράμματα καὶ ἡ συμβολή του ὄχι μονάχα ἡ ἀέννααα καὶ πολύμορφα συγγραφική, μὰ καὶ ἡ ἐξίσου βαρυσήμαντη στὴν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτιστικοῦ μας περιβάλλοντος μὲ τὴ «Νέα Ἑστία» καὶ τὸ πλατύτατο φᾶσμα τῶν ἐνδιαφερόντων της, κεντρίζει κάθε δεκαπενθήμερο, γιὰ νὰ μὴν ἴδῶ κάθε μέρα, σὲ ἀγωνιώδη ἀναζήτηση τοὺς τιτιβίζοντες οἴστρους τῆς λογοτεχνικῆς μας ἀτμόσφαιρας.

Νομίζω πὼς λίγοι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων θὰ μείνουν σὰν ὑποσυνείδητη ἐπίδραση στὴν πνευματικὴ μας ἱστορία τῶν τελευταίων σαράντα καὶ περισσότερο χρόνων, ὅσο ὁ Πέτρος Χάρης.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ὁ Πέτρος Χάρης συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὰ Νεοελληνικὰ Γράμματα ἐπὶ πολλὲς δεκαετίες. Καὶ ὁ σύνδεσμός του αὐτὸς εἶναι διπλός· ἔχει διακονίσει τὴ Λογοτεχνία μὲ τὰ πεζογραφικά του ἔργα, τὰ γνωστὰ του διηγήματα, τὶς ταξιδιωτικές του ἐντυπώσεις, τὰ χρονικά του ἐπάνω σὲ θέματα τῆς κάθε πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐπικαιρότητας καὶ ἀρκετὴ κριτικὴ ἐργασία. Ὅλη του αὐτὴ ἡ παραγωγικότητα θὰ ἦταν ἀρκετὴ γιὰ νὰ τοῦ δώσει στὰ γράμματα τὴν θέση ποὺ τοῦ ἀξίζει.

Παράλληλα ὅμως μὲ τὴν παραγωγικὴ πλευρὰ ἡ συμβολή του χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ μακροβιώτερο περιοδικὸ τῆς χώρας μας, τὴν πασίγνωστη «Νέα Ἑστία» ποὺ συμπληρώνει μία πεντηκονταετία σφύζουσας ζωῆς. Τὴν «Νέα Ἑστία» ποὺ ἵδρυσε ὁ ἀείμνηστος Γρηγόριος Ξενόπουλος, τὴν διευθύνει ἀπὸ τὸ 1932 ὁ Πέτρος Χάρης, μὲ τὴν μεγαλύτερη συνετὴ ἐπιμέλεια. Τὸ περιοδικὸ αὐτό, χωρὶς νὰ διεκδικεῖ ἀξιώσεις κλειστοῦ εἰδικοῦ περιοδικοῦ αἰσθητικοῦ ἐπιπέδου, δὲν ἔπαυσε ποτὲ ν' ἀνήκει στὰ ἐκλεκτὰ λογοτεχνικὰ φύλλα, ποὺ ἐπιτελοῦν ἐξαιρετικὲς ὑπηρεσίες στὴν προαγωγὴ τῶν Γραμμάτων. Ἐνῶ συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν συνεργατῶν της τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς ἀνωτέρας διανοήσεως, ἐνῶ συγχρόνως παρουσιάζει σημαντικὴ μεταφραστικὴ καὶ κριτικὴ ἐργασία παρακολουθήσεως τῶν παγκοσμίων ρευμάτων καὶ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Ἡ συμβολή του ὅμως ἐπεκτείνεται καὶ στὴν προώθηση τῆς κάθε προσπαθείας νέων ἀγνώστων λογοτεχνῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ προβληθοῦν καὶ ἐνθαρρύνει ὅσους ἀπ' αὐτοὺς διακρίνονται γιὰ ἀληθινὴ ἔφεση, νὰ δείξουν τὶς ἱκανότητές τους.

Σημειώνω καὶ τοῦτο, πώς, παρ' ὅλα τὰ χρόνια τῶν ἀνακατατάξεων ἀξιῶν καὶ ἀπροσδοκήτων ἐξελίξεων στὰ διεθνῆ Γράμματα καὶ τὶς Καλὲς Τέχνες, ἡ «Νέα Ἑστία» οὐδέποτε παρασύρθηκε σὲ ἀκρότητες, συγκρατημένη μέσα σὲ μιὰ συντηρητικότητα, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ ἐντούτοις καὶ ὀπισθοδρομικότητα. Δίδαγμα κι' αὐτὸ ἑνὸς σοφοῦ Μέτρου ποὺ χαρακτηρίζει τὸν διευθυντή της.

Δίκαια λοιπὸν ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐτίμησε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια μὲ τὸν τρόπο της τὴ συμβολὴ τῆς «Νέας Ἑστίας» καὶ τελικὰ συμπεριέλαβε στοὺς κόλπους της καὶ τὸν ἄξιο ἐργάτη τῶν Γραμμάτων Κύριο Πέτρο Χάρη.

Καὶ δίκαια ἱκανοποίηση ἀποτελεῖ καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου» νὰ τὸν τιμήσει μὲ τὸ εἰδικὸ αὐτὸ τεῦχος.

Τ. Κ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Εἶναι παράξενο, ν' ἀρχίζῃ μιὰ πνευματικὴ σταδιοδρομία μ' ἕνα διήγημα ποὺ εἶχε τὸν τίτλο «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς». Αὐτὸν τὸν τίτλο θὰ διάλεγε ἴσως κάποιος παλαίμαχος λογοτέχνης, γεμᾶτος χρόνια, ποὺ θὰ ἤθελε μ' αὐτὸν τὸν τίτλο νὰ δηλώσει ὅτι ἔγραφε τὸ «κύκνειο» ἄσμα του. Νὰ ὅμως, ποὺ τὸ διήγημα ἐκεῖνο, μὲ τὸν τίτλο τὸν «εὑρηματικό», καθὼς ἔγραφε τότε κάποιος κριτικός, ἔκαμε τόσον καλὴ ἀρχή. Δὲν ἦταν οὔτε ἡ νύχτα οὔτε ἡ τελευταία! Ἦταν ἡ μέρα καὶ ἡ μέρα ἡ πρώτη, μιᾶς λαμπρῆς πνευματικῆς διαδρομῆς, γεμάτης ἔργο, παρουσία καὶ μόχθο.

Εἶχα γράψει γιὰ τὸ πρῶτο ἐκεῖνο ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη, ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ 50 χρόνια. Εἶχα ἐπαινέσει τὸ ὕφος, τὴν καλλιτεχνικὴ δομὴ τοῦ μικροῦ ἐκείνου ἀφηγήματος, τὴ στρωτὴ του γλῶσσα καί, μὲ τὴν σοβαρότητα ἐκκολαπτομένου νεαροῦ κριτικοῦ διατύπωνα καὶ εὐοίωνες προβλέψεις γιὰ τὸ μέλλον τοῦ συγγραφέα, παιδικοῦ συντρόφου στὴ «Διάπλαση» καὶ φίλου μου ἀπὸ τότε.

Ἀπὸ τότε... Καὶ τώρα, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, πιάνω νὰ γράψω πάλι γιὰ τὸν Πέτρο Χάρη. Τώρα ὅμως, τὰ πράγματα εἶναι δύσκολα. Δὲν ἔχω ἐνώπιόν μου τὸ ὀλιγοσέλιδο ἐκεῖνο διήγημα, μὲ τὴν «τελευταία νύχτα», ἀλλὰ «πρώτη» ἐκκίνηση. Ἔχω ἐνώπιόν μου ἕνα ἀληθινὸ βουνὸ ἀπὸ ἐργασία. Θὰ ἔλεγα καλύτερα βουνοσειρά, μὲ ἐναλλασσόμενες βουνοπλαγιές, ποὺ ὅσο καὶ ἂν φαίνονται ἀνόμοιες, ὅμως ἔχουν ὅλες τὰ ἴδια βασικὰ χαρακτηριστικά: ἥρεμες γραμμές, διαγραφόμενες σ' ἕναν ὁρίζοντα ἥσυχο καὶ καθαρό.

Αὐτὴ ἡ βουνοσειρὰ εἶναι ἕνα σύμβολο: εἶναι οἱ πολλοὶ τομεῖς, ὅπου ἀφιερώθηκε τὸ λογοτεχνικὸ τάλαντο τοῦ Πέτρου Χάρη: διήγημα, κριτική, δοκίμιο, ταξιδιωτικά, χρονικό, χρονογράφημα, ἔρευνα. Σὲ ὅλα σημειώνεται μιὰ ἰσομερὴς ἄνετη κατανομὴ καὶ εὐδοκίμηση, ποὺ βάζει σὲ ἀμηχανία τὸν ἐρευνητή, ποὺ θὰ ἤθελε ν' ἀγκαλιάση τοῦτο τὸ ἔργο μιᾶς ζωῆς γεμάτης ἀδιάκοπη ἐργασία καὶ προσφορά. Δὲν ἀρκεῖ ἕνας, χρειάζεται «συνεργεῖο» ἀπὸ μελετητές. Ὁ καθένας κι' ἀπὸ ἕνα τομέα.

Ἐγὼ δὲν πῆρα ἕναν συγκεκριμένο τομέα, ἀλλὰ οὔτε καὶ σκέπτομαι νὰ διατρέξω ὅλη αὐτὴ τὴ βουνοσειρά.

Κάθομαι μόνο καὶ τὴν παρατηρῶ καὶ στοχάζομαι ὅτι μιὰ ὁλόκληρη ζωὴ δόθηκε σ' αὐτὸ τὸ ἀναρίθμητο ἔργο. Σ' αὐτὴ τὴ ζωή, ὁλοκληρώθηκε ὁ Πέτρος Χάρης σὰν πολύπλευρος λογοτέχνης, ποὺ δὲν ἔγραψε μόνο ὡραῖα βιβλία, ἀλλὰ «ἔζησε» κιόλας τὴ ζωὴ τῶν γραμμάτων μας, τὴν ἔζησε ἀπὸ κοντά, ἔντονα, μὲ τὴν καθημερινή, τὴν ἀδιάκοπη παρουσία του διὰ μέσου καὶ τῆς «Ν. Ἑστίας». Ἔτσι ἔγινε ὄχι μόνο ὁ ξεχωριστὸς λογοτέχνης, ἀλλὰ καὶ ὁ «ἄνθρωπος τῆς λογοτεχνίας, ἢ, μὲ ἄλλη ἔκφραση, ὁ «ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων», ποὺ εἶναι ἔννοια μὲ πολὺ εὐρύτερο περιεχόμενο.

Κάθομαι ὅμως καὶ στοχάζομαι καὶ κάτι ἄλλο: πόσο ἀμήχανο εἶναι νὰ κάνει κανεὶς «ἀνασκόπηση» (ὅπως κάνουμε σὲ κάτι ποὺ ἔχει πιὰ συμπληρωθῆ καὶ τελειώσει) σὲ ἕνα ἔργο, ποὺ ὅμως συνεχίζεται μέρα μὲ τὴν ἡμέρα, μᾶλλον «δεκαπενθήμερο» μὲ «δεκαπενθήμερο». Ἐγὼ εὔχομαι, τὸ ἔργο αὐτό, ποὺ χάρισε στὸν Π. Χάρη μιὰ τόσο διαλεχτὴ θέση στὰ γράμματα, νὰ συνεχίζεται γιὰ πολλὰ ἀκόμη χρόνια, μὲ τόση ὁρμὴ καὶ ζωτικότητα, ποὺ νὰ ἐμποδίζει τὴν ἀφιερωματικὴ ἀνασκόπηση καὶ νὰ ὑποβάλλει ἀκόμη προοπτικές.

Σὰν εὐχὴ λοιπὸν γιὰ συνέχιση καὶ γιὰ προοπτικές, ἂς θεωρηθῆ καὶ ὁ σύντομος αὐτὸς ἀλλὰ ἐγκάρδιος χαιρετισμός μου πρὸς τὸν παλιό, παιδικὸ φίλο καὶ συνάδελφο.

ΜΙΧ. Δ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

«Στάθηκε (ἡ «Νέα Ἑστία») ὅσο ἦταν βολετὸ πιὸ ἀριστοκρατικὴ καὶ ἐκλεκτική. Κατώρθωσε νὰ μὴ προδόσῃ ποτὲ τὴ δύσκολη ἀποστολή της καὶ νὰ διατηρῇ σχεδὸν πάντοτε ἕνα ἐπίπεδο καὶ μιὰ ποιότητα.

Ἀλλὰ πέρα ὅμως ἀπ' αὐτά, ἡ «Νέα Ἑστία» κατώρθωσε νὰ σταθῇ φορέας μερικῶν ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Ὁ δρόμος της εἶναι σπαρμένος ἀπὸ τεύχη ποὺ ἀποτελοῦν σημαντικὰ πνευματικὰ γεγονότα, ἀπὸ ἐπιτεύγματα ποὺ ἀνταποκρίνονται καὶ στὶς πιὸ ἀριστοκρατικὲς ἀξιώσεις τῶν πραγματικῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων».

Λόγος στὸν ἑορτασμὸ τῶν 30 χρόνων
τῆς «Νέας Ἑστία».

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ

ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΕΣ

Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι ἀρκετὰ ἔμπειρος καὶ σοφός, ὥστε νὰ μὴν ἀμφιβάλλῃ γιὰ τὴν ὑστεροφημία, ποὺ τὴν ἀπονέμουν οἱ μελλογέννητοι.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

Β. ΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

Ο ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ ΚΑΙ Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

Σὲ μιὰ ἐκδήλωση ὅπως αὐτὴ ποὺ γίνεται ἐδῶ, χαίρομαι ποὺ μπορῶ νὰ ἐκθέσω κάπως πλατύτερα, ἀπόψεις τὶς ὁποῖες ἔχω κατὰ καιροὺς σημειώσει πτὸ συνοπτικά. Ἄλλοι θὰ ποῦν ἄλλα· ὅμως εὔχομαι νὰ ὑψωθεῖ τουλάχιστον μία φωνὴ ποὺ νὰ μιλήσει γιὰ τὴ Νέα Ἑστία. Τοῦ χρόνου ἑορτάζει τὰ πενήντα χρόνια τοῦ περιοδικοῦ· φυσικὰ πρέπει νὰ ποῦμε γι' αὐτό, ὅπως γιὰ κάθε συλλογικὴ πνευματικὴ ἐκδήλωση, ὅτι ἡ πορεία του δὲν μποροῦσε νὰ ὑπάρξει ἀπόλυτα εὐθύγραμμη: στὴν ἁπλούστερη περίπτωση ἡ ὕλη του θὰ παρουσίαζε τὰ σκαμπανεβάσματα τῆς ἑλληνικῆς λογιοσύνης σ' αὐτὰ τὰ πενήντα χρόνια. Μὰ καὶ πέρα ἀπὸ μιὰ τέτοια γενικότητα, γνωρίζουμε ὅλοι πόσα προβλήματα θέτει ἡ διάρκεια, καὶ μάλιστα ὅταν εἶναι ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν ἐργασία μικροῦ ἀριθμοῦ ἀτόμων· παρῳδικὴ κόπωση, διάσπαση τῆς προσοχῆς, φόρτος ἄλλων ἀπασχολήσεων, καὶ τὰ λοιπά. Ἐδῶ ἔχουμε καὶ τὰ δύο: τὴν διάρκεια, ποὺ ἀγγίζει σὲ μισὸν αἰώνα, καί, οὐσιαστικά, τὸ ἔργο ἑνὸς ἀνθρώπου· μιλοῦμε γιὰ ἕνα μακρόζωο περιοδικό, τὸ πιὸ μακρόζωο, στὴ συνοχή του, ἑλληνικὸ λογοτεχνικὸ περιοδικό, καὶ στοῦ ὁποίου τὸ ἔργο χωρὶς ποτὲ καμμία μεταβίβαση εὐθυνῶν, ἕνας ἄνθρωπος ἔχει ἀφοσιωθεῖ ἐπὶ πολλὲς, ἀδιάκοπες, δεκαετίες.

Φυσικά, δὲν ξεχνῶ — δὲν τὸν ξεχνάει κανεὶς εὔκολα — τὸν Γρηγόριο Ξενόπουλο: ἐκεῖνος, στὴν κατάλληλη ὥρα, ὅταν ἐγινόταν μία ἀλλαγὴ στὴν ἐκροσώπηση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, μὲ τὴν ἰδιάζουσα εὐαισθησία του τὴν ὁσμίσθηκε· ἡ κίνηση ποὺ μόλις ἄρχιζε νὰ διαγράφεται θὰ ἐκφραζόταν σὲ ἕνα καινούργιο περιοδικό, τὴν Νέα Ἑστία. Κάθε τιμὴ τοῦ ἀνήκει, στὴν ἱστορία τῶν γραμμάτων, γιὰ τὴν σύλληψή του αὐτήν· τὸ ὅτι δὲν ἐστάθηκε μοναδική, δείχνει ἁπλῶς ὅτι ἀνταποκρίθηκε σὲ μία συγκεκριμένη ἱστορικὴ διαμόρφωση.

Ὅμως, ὁ λόγος μας εἶναι ἄλλος: ἀναφέρεται στὴν διάρκεια. Καὶ ἐκεῖ, ἡ Νέα Ἑστία ἐντάσσεται σὲ ἄλλες χρονικὲς διαστάσεις ἀπὸ τὰ ἄλλα περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς· καθὼς πρέπει κιόλας νὰ τὴν διχοτομήσουμε στὴν ὀλιγόχρονη διεύθυνση τοῦ Ξενοπούλου καὶ στὴν μακρὰ της ὕστερα θητεία, μακρὰ παρουσία μέσα σὲ πενήντα ἐτῶν νεοελληνικὸ γίγνεσθαι. Θὰ ἤθελα, σχολιάζοντας, ἢ μᾶλλον παραφράζοντας τὸν σκληρὸ στίχο τοῦ Λαμαρτίνου, νὰ πῶ ὅτι γιὰ τὰ περιοδικὰ ἡ ἀντοχὴ στὸν χρόνο εἶναι μία ἀπὸ τὶς ἀρετές τους. Καλύτερα ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο ὄργανο μελέτης, μᾶς παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ συλλάβουμε τὰ φαινόμενα τῆς ἱστορίας τῆς παιδείας, ὅσα ἀνάγονται στὴν βραχεία διάρκεια — τὰ πέντε καὶ τὰ δέκα χρόνια, γιὰ τέτοιου εἴδους πορεῖες ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ καμπύλες τῆς βραχείας διαρκείας — καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἀνήκουν στὴν μακρὰ διάρκεια. Θὰ πῶ, ἄλλωστε, ὅτι, ἂν δὲν γελιέμαι, καὶ ἀφοῦ ἀφαιρέσω ὅ,τι πάντοτε πρέπει νὰ ἀφαιροῦμε στὶς περιπτώσεις αὐτές, τὸν ἀτομικὸ συντελεστή, ἡ θέση αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς συνειδητὴ στὸν σημερινὸ διευθυντὴ τῆς Νέας Ἑστίας: ἡ προσφορά του αὐτὴ στὰ γράμματα δὲν ἀπετέλεσε στὰ μάτια του πάρεργο ἢ ἁπλῶς χρήσιμη παράλληλη ἀπασχόληση, ἀλλὰ ἐκτέλεση μιᾶς ἀποστολῆς. Μιὰ τέτοια ἀντίληψη τὴν βρίσκει κανεὶς πολλὲς φορὲς διατυπωμένη μέσα στὰ γραπτά του.

Ἔτσι ὁ Πέτρος Χάρης δίπλα στὴν συγγραφική του δραστηριότητα, ἔφερε καὶ κατέθεσε, φέρνει καὶ καταθέτει, στὸ κριτήριο τῆς ἱστορίας τῆς παιδείας μας τὸν πλουσιότερο, τὸν ὀγκωδέστερο, φάκελο ἀπὸ ὅσους μποροῦμε νὰ διαθέσουμε γιὰ τὴν τε-

λευταία πεντηκονταετία, γιὰ ὅ,τι ἡ ἐποχή μας ἐκληρονόμησε ἀπὸ τὰ περασμένα, γιὰ ὅ,τι ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ἔκανε, γιὰ ὅ,τι ἑτοιμάζει νὰ ἀφήσει γονιμοποιημένο στὶς ἑπόμενες γενεές. Σὲ μιὰ στιγμὴ ὅπου πρόκειται νὰ τιμηθεῖ — καὶ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ ἀποτιμηθεῖ — ἡ προσφορὰ του, νομίζω ὅτι εἶταν ὀρθὸ καὶ δίκαιο νὰ τονισθεῖ ξεχωριστὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἄποψη τοῦ ἔργου του.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

Ο ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ ΚΑΙ Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

Ἡ ἀφιέρωσι εἰδικοῦ τεύχους στὸν Πέτρο Χάρη συμπίπτει μὲ τὴν ἐπέτειο τῆς συμπληρώσεως μιᾶς ὁλόκληρης πεντηκονταετίας ἀδιάλειπτης ζωῆς τοῦ περιοδικοῦ του «Νέα Ἑστία», γεγονὸς ποὺ ἀποτελεῖ μοναδικό, νομίζω, παράδειγμα στὰ χρονικὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Πενῆντα χρόνια ζωῆς, ἑκατὸ τόμοι, μὲ χίλιες κατὰ μέσον ὅρο σελίδες ὁ κάθε ἕνας. Ὁλόκληρη βιβλιοθήκη. Ξεφυλλίζω τοὺς τόμους μὲ πραγματικὴ συγκίνησι. Μέσα ἀπ' αὐτοὺς περνάει ὅλη ἡ φιλολογικὴ ζωή μας μισοῦ αἰῶνος. Σ' αὐτοὺς συναντᾶμε ὅλα τὰ ὀνόματα — ἴσως χωρὶς ἐξαίρεσι καμμία — ὅλων ὅσων ἀναφάνηκαν σ' αὐτὴ τὴν περίοδο στὴ χώρα. Μερικοὶ δὲν ὑπάρχουν πιά, ἄλλοι βρίσκονται στὴν ἀκμή τους, ἄλλοι προχωροῦν καὶ καθιερώνονται. Ὅποιος αὔριο θελήσει νὰ γράψῃ τὴν ἱστορία τῆν πνευματικῆς πορείας τῶν πενῆντα αὐτῶν χρόνων δὲν ἔχει παρὰ νὰ συμβουλευθῇ τὴν «Νέα Ἑστία».

Γι' αὐτὸ θέλησα νὰ ἑνώσω τὸ ἀφιέρωμα γιὰ τὸν Πέτρο Χάρη μὲ τὴν ἐπέτειο τοῦ περιοδικοῦ του καὶ νὰ ἐπαναλάβω μερικὰ πράγματα ποὺ καὶ ἄλλοτε εἶχε τονίσει.

Ἡ «Νέα Ἑστία» ἀποτελεῖ μιὰ μεγάλη κατάκτησι, μιὰ μεγάλη νίκη τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων. Ἕνας τόπος ποὺ μπορεῖ νὰ συγκρατῇ ἕνα τέτοιο περιοδικό, ἔχει κάμει πολὺ δρόμο. Γιατὶ ἡ «Νέα Ἑστία» δὲν εἶναι μόνο δεῖγμα τῆς ἐργατικότητος ἑνὸς ἀνθρώπου ἢ μερικῶν συνεργατῶν, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν τῆς γενικῆς καὶ ἁλματικῆς προόδου τοῦ κοινοῦ. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἔργο ἐθνικῆς σημασίας.

Δὲν ἔλειψαν, βέβαια, οὔτε στὸ παρελθὸν οὔτε καὶ στὸ παρόν, ἄλλα περιοδικὰ ἀξιόλογα, ποὺ κατέβαλαν καὶ καταβάλλουν μεγάλες προσπάθειες καὶ ποὺ παρέχουν σπουδαία συμβολὴ στὴν ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐξέλιξι τῆς χώρας μας. Ἡ «Νέα Ἑστία» ὅμως εἶναι τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικό, τὸ πιὸ ἐπίσημο, κυρίως γιὰ μερικὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ διακρίνουν τὴν ἔκδοσί της ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή.

Ἓν πρώτοις, ἡ «Νέα Ἑστία» βγαίνει κάθε δεκαπενθήμερο — τὸ βραχύτερο χρονικὸ διάστημα ποὺ μπορεῖ νἄχῃ ἕνα περιοδικὸ τοῦ εἴδους της — καί, ἐπομένως, βρίσκεται σὲ συχνὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ κοινόν, ἐξασκώντας μιὰ συνεχῆ ὠφέλιμη ἐπίδρασι. Ἐκτὸς ὅμως τῆς συχνῆς περιοδικῆς ἐκδόσεώς της, διακρίνεται καὶ ἡ ἀφθονία καὶ ἡ ποικιλία τῆς ὕλης, καθ' ὅλα διαλεκτῆς καὶ ἐπιμελημένης, 80 σελίδες κάθε τεῦχος, δηλαδὴ ἕνας ὁλόκληρος τόμος.

Ἔπειτα, ἡ «Νέα Ἑστία» ἔχει χαρακτῆρα, θἄλεγα, καθολικό. Ἀπευθύνεται πρὸς ὅλους ὅσοι ἀσχολοῦνται καὶ ἐνδιαφέρονται μὲ τὰ γράμματα καὶ τὴν πνευματικὴν ἐν γένει κίνησιν. Ἄλλα περιοδικά, σχεδὸν ὅλα τὰ ἄλλα περιοδικά, εἶχαν καὶ ἔχουν κάπως μερικώτερον καὶ εἰδικώτερον τοπικὸν χαρακτῆρα: εἴτε γιατὶ ἔχουν ὡς βάσιν ὡρισμένα στοιχεῖα, εἴτε γιατὶ ξεκινοῦν ἀπὸ ὡρισμένες προϋποθέσεις, εἴτε για-

τὶ ἀνήκουν σὲ ὡρισμένες σχολὲς καὶ κύκλους, εἴτε γιατὶ παίρνουν ὡρισμένη ἀπόλυτη θέση στὸ λογοτεχνικό, στὸ γλωσσικό, στὸ αἰσθητικὸ ἢ στὸ κοινωνικὸ πεδίο, εἴτε γιατὶ γράφονται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ ὡρισμένους ἀνθρώπους, ἀπευθύνονται καὶ ἐνδιαφέρουν κατ' ἀνάγκην μόνον ὡρισμένους κύκλους ἢ τάξεις.

Ἡ «Νέα Ἑστία», ἀντιθέτως, δὲν γνωρίζει τέτοιους δεσμούς. Δὲν εἶναι περιοδικὸ ὡρισμένης τάξεως ἢ κατευθύνσεως. Ἔχοντας ὡς ἀρχὴν τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κοινοῦ, στρέφεται πρὸς ὅλους ὅσοι ἀγαποῦν τὰ γράμματα, καὶ εἶναι πρόθυμη νὰ περιλάβῃ στὶς σελίδες της ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἐνδιαφέρον, ἐφ' ὅσον ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς αὐστηρῶς καλλιτεχνικὰς καὶ φιλολογικὰς ἀρχὰς ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ περιοδικό.

Ἡ «Νέα Ἑστία» δὲν κάνει οὔτε διάκρισι μεταξὺ «νέων» καὶ «γέρων» — μιὰ διάκρισι πολλὲς φορὲς μόνο θεωρητικὴ στὴν Ἑλλάδα, καὶ στὶς σελίδες της βλέπει κανεὶς νὰ γράφουν οἱ πιὸ προχωρημένοι καὶ ὥριμοι στὴν ἡλικία, καθὼς καὶ οἱ νεώτεροι, οἱ πρωτόβγαλτοι. Μόνο προσὸν ἡ ἱκανότης, καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο — πολὺ δίκαια — ἡ «Νέα Ἑστία» ἔχει τὶς ἀπαιτήσεις τής καὶ δείχνεται πολὺ αὐστηρή.

Στὸ ζήτημα τῆς γλώσσης, ἂν καὶ ἔχῃ ἐπανειλημμένως κηρύξει τὴ γνώμη της καὶ τὶς ἀρχές της, ἀφήνει κάποια ἐλευθερία, καὶ σωστά, ἀφοῦ θέλει νὰ ἀντανακλᾶ ὅλες τὶς τάσεις τῆς ἐποχῆς της. Στὰ κοινωνικὰ προβλήματα καὶ στὰ καλλιτεχνικὰ ἐν γένει, ἡ «Νέα Ἑστία», χωρὶς νὰ ἀπορρίπτῃ καὶ ν' ἀγνοῇ κάθε νεωτεριστικὴ δρᾶσι, δείχνει κάποια ἐπιφυλακτικότητα. Εἶναι ἀντιπρόσωπος τῆς συντηρητικῆς προόδου.

Ἡ «Νέα Ἑστία» ἀποτελεῖ, χωρὶς ἄλλο, τὴν πιὸ πιστὴ ἔκφρασι τῆς ἐποχῆς της καὶ τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος. Ἀλλὰ θὰ ἔσφαλλε κανεὶς ἂν ἐνόμιζε ὅτι τὸ περιοδικὸ τοῦτο κατοπτρίζει παθητικὰ τὸ περιβάλλον του. Ἀντιθέτως, εἶναι καὶ δημιουργὸς καὶ ὁδηγητὴς καὶ διδάσκαλος. Στὶς πολυάριθμες σελίδες του βρίσκονται συγκεντρωμένα ἕνα σωρὸ πρωτότυπα ἔργα, διάφορες μελέτες καὶ κριτικὰ ἄρθρα, ποὺ ἀποτελοῦν ἕνα ἀληθινὸ λογοτεχνικὸ καὶ διδακτικὸ θησαυρό. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον τὸ τόσο πλούσιο «Δεκαπενθήμερο», μὲ γνῶμες, κριτικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὰ σπουδαιότερα γεγονότα καὶ πνευματικὰ προβλήματα τῆς χώρας μας, καὶ μὲ μιὰ πλήρη ἐπισκόπησι τῆς ὅλης καλλιτεχνικῆς κινήσεως (μουσική, θέατρο, κινηματογράφος, διαλέξεις, ἐκθέσεις κλπ.). Εἶναι φυσικό, λοιπόν, νὰ ἐνδιαφέρῃ τὸν καθένα: κι' ὁ καθένας βρίσκει κάτι ποὺ τὸν τραβᾶ. Ἔτσι γίνεται τακτικὸς ἀναγνώστης καὶ σιγὰ - σιγὰ ἀγαπᾶ τὸ περιοδικὸ καὶ μ' αὐτὸ τὰ γράμματα. Πόσο ὠφέλιμη εἶναι ἡ ἐπίδρασί του, τὸ ἀντιλαμβάνεται εὔκολα καθένας.

Ἀκόμη ἡ «Νέα Ἑστία» δὲν δίνει μόνον μιὰ πιστὴ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ κρατεῖ ἐνήμερους τοὺς ἀναγνῶστες της καὶ γιὰ τὴ διεθνῆ δρᾶσι. Μὲ τὰ ἐπιτυχημένα σημειώματα γιὰ τὶς ξένες λογοτεχνίες καὶ μὲ τὴν παρακολούθησι τοῦ διεθνοῦς τύπου, δίνει μιὰ γενικὴ ἰδέα τῆς ξένης παραγωγῆς. Ἀκόμη καὶ οἱ λογοτεχνικὲς μεταφράσεις δὲν λείπουν· σχεδὸν σὲ κάθε τεῦχος ὑπάρχει καὶ μετάφρασι ἑνὸς διηγήματος τῆς συγχρόνου διεθνοῦς παραγωγῆς, μὲ βιογραφικὰ σημειώματα γιὰ τὸν συγγραφέα. Δὲν λείπουν, ἐπίσης, οἱ «Λησμονημένες Σελίδες», καλλιτεχνικὲς ἀναπαραστάσεις ἀριστουργημάτων τῆς δικῆς μας καὶ ξένης τέχνης, ἡ ἀφιέρωσι ἰδιαιτέρων τευχῶν εἰς συγγραφεῖς ἢ πνευματικὰ προβλήματα, καὶ μιὰ εὐσυνείδητη παρακολούθησι καὶ βιβλιοκρισία τῶν ἀξίων λόγου ἔργων. Γι' αὐτὸ νομίζω, ὅτι ὅποιος θελήσῃ νὰ γράψῃ αὔριο τὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν ἡμερῶν μας, πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς πρῶτο βοήθημα τοὺς πολυτίμους τόμους τῆς «Νέας Ἑστίας».

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποστολή, ἡ «Νέα Ἑστία» ἔχει καὶ μιὰ ἄλλη, ὄχι μικρότερη. Εἶναι δηλαδὴ ἕνα εἶδος δασκάλου κι' ἔχει σχηματίσει τὸν τύπο καὶ τὴν σχολή της. Σχολὴ ἀξιόλογη, ποὺ βρῆκε γρήγορα ὀπαδούς. Γιατί, ὅπως οἱ ἄνθρωποι

καὶ οἱ ἰδέες, ἔτσι καὶ μερικὰ ἔργα μποροῦν νὰ σχηματίσουν τὴ σχολή τους καὶ νἄχουν ὀπαδούς. Ἡ «Νέα Ἑστία», πράγματι, ἔδωσε μιὰ ἀκριβῆ φυσιογνωμία στὸ σχῆμα καὶ στὸ περιεχόμενό της, ποὺ θυμίζουν ἴσως, ἐν μέρει, καὶ περασμένα περιοδικά, — πρωτότυπα ἄρθρα, κριτικὲς καὶ ἱστορικὲς διατριβές, μελέτες κλπ., ἐνῶ τὸ δεύτερο μέρος ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος καθρέπτου ὅλης ἐν γένει τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς χώρας μας. Ὅσα περιοδικὰ ἐξεδόθηκαν ἀργότερα ἀκολούθησαν κατὰ κανόνα τὸ παράδειγμά της. Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ὁ καλύτερος, ὅταν ξέρῃ κανεὶς νὰ τὸν ἐφαρμόζῃ μὲ κείνη τὴν ἀκρίβεια καὶ εὐσυνειδησία ποὺ δείχνει ἡ «Νέα Ἑστία». Πρέπει μάλιστα νὰ ὁμολογήσω — καὶ τὸ κάνω μὲ πραγματικὴ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια — καὶ κάτι ἄλλο. Ἀπὸ καιρὸ παρακολουθῶ τὰ σπουδαιότερα ξένα περιοδικά: ἰταλικά, γαλλικά, ἀγγλικά, γερμανικά, βαλκανικά. Δὲν διστάζω νὰ πῶ ὅτι, στὸ εἶδος της, ἡ «Νέα Ἑστία» εἶναι τὸ ἀρτιώτερο, τὸ καλλίτερο, τὸ τελειότερο. Νὰ γιατὶ ἔλεγα στὴν ἀρχὴ ὅτι μὲ πραγματικὴ συγκίνησι ξεφυλλίζω τώρα τοὺς δύο τελευταίους τόμους της, ποὺ εἶναι καὶ οἱ πλουσιώτεροι καὶ τελειότεροι μετὰ τὶς τελευταῖες ἀνακαινίσεις.

Εἶπα ὅτι ἡ σημασία ἑνὸς τέτοιου περιοδικοῦ γιὰ τὸν τόπο μας εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ ἡ ἐπίδρασις ποὺ ἀσκεῖ στὸ κοινὸ πολὺ ὠφέλιμη. Γνωρίζει σ' ὅλους τὶ γίνεται στὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς κάνει νὰ ἀγαποῦν τὰ γράμματα.

Ἀπ' τὸ παράδειγμα τῆς «Νέας Ἑστίας» βγαίνει κι' ἕνα συμπέρασμα ποὺ εἶναι πολὺ τιμητικὸ γι' αὐτὴν ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινόν. Λέμε γενικῶς ὅτι ὁ Ἕλλην δὲν ἀγαπᾶ τὰ σοβαρὰ δημοσιεύματα, ὅτι τὰ σοβαρὰ περιοδικὰ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν, ὅτι ἡ λογοτεχνία δὲν ἐνδιαφέρει. Δὲν εἶναι ἀλήθεια. Τὸ κοινὸν ἐκτιμᾶ καὶ ὑποστηρίζει τὰ καλὰ ἔργα καὶ τὶς σοβαρὲς προσπάθειες. Ἀπόδειξη ἡ [illegible] Ἑστία», ποὺ ἀπὸ πενήντα χρόνια ζῇ μόνο μὲ τὶς ἰδικές της δυνάμεις καὶ στηρίζεται στὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐκτίμησι τῶν ἀναγνωστῶν της ποὺ αὐξάνουν διαρκῶς καὶ τῆς ἀφοσιώνονται πάντοτε περισσότερο.

Ὅλο αὐτὸ τὸ κολοσσιαῖο ἔργο μιᾶς πεντηκονταετίας — ἀλήθεια πόσα περιοδικὰ βγῆκαν σ' αὐτὸ τὸ διάστημα γιὰ νὰ σβήσουν σύντομα μετὰ μιὰ κραυγαλαία ἀλλὰ σύντομη παρουσία — ὀφείλεται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ σ' ἕναν μόνο ἄνθρωπο, πού, ἂν ἐξαιρέσῃ κανεὶς λίγους πρώτους τόμους, εἶχε τὴν φροντίδα καὶ τὸ βάρος τῆς ὅλης ἐκδόσεως. Κι αὐτὸς εἶναι ὁ Πέτρος Χάρης.

Λογοτέχνης ὁ ἴδιος ἀνήκει στὴ γενιὰ τοῦ μεσοπολέμου, στὴ γενιὰ ποὺ πολλὰ τῆς ὀφείλει ἡ νεοελληνικὴ Γραμματεία. Χάρι σ' αὐτὴ ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία μπόρεσε ν' ἀνοίξῃ τὰ πτερά της καὶ ἀπὸ τὸν ὡς τότε καθαρὰ λαογραφικὸ καὶ τοπικιστικὸ χαρακτῆρα νὰ πάρῃ χαρακτῆρα πλατύτερο, καθολικώτερο, θὰ λέγαμε ὅτι μπῆκε στὸ χῶρο τοῦ πιὸ ἀνεπτυγμένου εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Μὲ τὴ γενιὰ αὐτὴ ἡ λογοτεχνία μας ἄρχισε νὰ γίνεται γνωστὴ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ στενὰ ὅρια τῆς χώρας μας, νὰ διαβάζεται καὶ νὰ μεταφράζεται στὸ ἐξωτερικό, νὰ διδάσκεται σὲ ξένες πανεπιστημιακὲς ἕδρες.

Σ' αὐτὴ τὴ γενιὰ ὁ Χάρης κατέχει μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες θέσεις σὰν χρονογράφος, σὰν διηγηματογράφος, σὰν δοκιμιογράφος.

Σὰν χρονογράφος διαδέχθηκε στὴν «Νέα Ἑστία» τὸν Παῦλο Νιρβάνα. Βαρειὰ κληρονομιά, ποὺ τὴ σήκωσε ὅμως μὲ ἐπιτυχία. Στὶς ἑκατοντάδες χρονογραφήματα ποὺ δημοσίευσε στὸ περιοδικὸ του, καθὼς παλαιότερα καὶ σὲ διάφορες ἐφημερίδες, καὶ ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ δημοσιεύῃ τακτικά, ὁ Χάρης φροντίζει πάντα στὸ μικρὸ χῶρο ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς πεζογραφίας νὰ παίρνῃ καὶ νὰ ἀναπτύσσῃ ἕνα ὁλόκληρο θέμα, προσφέροντας σὲ λίγες γραμμὲς τὴν οὐσία ποὺ κατατοπίζει καὶ προβληματίζει τὸν ἀναγνώστη.

Σὰν διηγηματογράφος ὁ Χάρης πρόσφερε τώρα πιὰ μιὰ σειρὰ συλλογὲς μὲ διηγήματα, νουβέλλες καὶ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις. Πάντα σ' ὅλα αὐτὰ τὰ γραπτὰ

του ὑπάρχει ἕνα κεντρικὸ κριτήριο, νὰ συλλαμβάνῃ δηλ. καὶ νὰ ξεχωρίζῃ τὸ κύριο, τὸ οὐσιῶδες ἀπὸ τὸ ἐπουσιῶδες καὶ νὰ τὸ ἐπεξεργάζεται, νὰ τὸ δουλεύῃ καὶ νὰ τὸ δίνῃ μὲ ἕνα συναίσθημα εὐθύνης καὶ σεβασμοῦ μαζὶ πρὸς τὸν ἀναγνώστη.

Αὐτὸ εἶναι τὸ κυριώτερο διακριτικὸ στὸ Χάρη. Κανένα ἔργο του δὲν τὸ χαρακτηρίζει προχειρότης καὶ βιασύνη. Νοιώθει πὼς ὁ συγγραφεὺς ἔχει ὑποχρεώσεις καὶ ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του καὶ ἀπέναντι στὸ κοινό. Γράφει καὶ ξαναγράφει τὰ κείμενά του, δουλεύει καὶ ξαναδουλεύει τὰ ἔργα καὶ δὲν τὰ παρουσιάζει παρὰ μόνο ὅταν νομίζῃ ὅτι δὲν ἔχουν πιὰ κανένα ψεγάδι οὔτε στὸ περιεχόμενο οὔτε στὴ γλῶσσα, ποὺ τὴν φροντίζει ὅσο λίγοι πεζογράφοι μας, χωρὶς ὑπερβολὲς καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ ἐντυπωσιάζῃ.

Τὰ διηγήματά του ἔχουν πάλι σὰν χαρακτηριστικὸ μιὰ κεντρικὴ ἰδέα ποὺ τὴν ἐκθέτει μὲ εὐγένεια πάντα, μὲ πλουτισμένο ὕφος στὸ περιεχόμενο, στὴν ἔκθεσι, στὴν ἀνάπτυξι. Στὶς ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις του ἐξ ἄλλου δὲν περιορίζεται σὲ μιὰ ἐξωτερική, ἐπιφανειακὴ περιγραφή, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ ἔλθῃ σὲ μιὰ ψυχικὴ ἐπαφὴ καὶ νὰ γνωρίσῃ τὸ τοπίο καὶ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ εἰσχωρήσῃ βαθύτερα τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ, δίδοντας ἔτσι καὶ μιὰ ψυχολογικὴ σύνθεσι, καταστάλαγμα τῆς ὥριμης καὶ πραγματικῆς γνωριμίας.

Τέλος, σὰν δοκιμιογράφος ὁ Χάρης μᾶς ἔδωσε ἀναλύσεις, σωστὰ μελετήματα, γιὰ τοὺς κυριωτέρους πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Χωρὶς ὑπερβολές, χωρὶς πάθος, χωρὶς φανατισμούς, ἐξετάζει μὲ ἀντικειμενικότητα τοὺς ἀνθρώπους, τὸ περιβάλλον, τὴν ἐποχὴ καὶ τὰ ρεύματα. Μὲ κατανόησι καὶ ἀγάπη, ἀλλὰ καὶ μὲ κριτικὴ διάθεσι. Ἀναλύει τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀξιολογεῖ τὸ ἔργο, μὲ πλήρη γνῶσι. Καὶ ἐδῶ δὲν ἀφίνει ποτὲ νὰ παρασύρεται οὔτε ἀπὸ πρακαταλήψεις οὔτε ἀπὸ προσωπικὲς προτιμήσεις καὶ τάσεις. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ κρίσεις του εἶναι ἀνεπηρέαστες γι' αὐτὸ παραμένουν πάντοτε βασικὲς χωρὶς νὰ ξεπεραστοῦν γρήγορα ὅπως συμβαίνει μὲ τόσες ἄλλες.

Ἔτσι καὶ τὸ ἔργο του βρῆκε πρόθυμους μεταφραστὰς καὶ πολλοὺς ἀναγνώστας καὶ στὸ ἐξωτερικό, στὸ δὲ ἐσωτερικὸ ἀριθμεῖ πολλὲς ἐκδόσεις. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι καὶ κατὰ τὴν πανεπιστημιακὴ διδασκαλία τὰ διηγήματα τοῦ Χάρη — ὅπως βέβαια καὶ πολλῶν ἄλλων νεωτέρων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν — εἶναι πάντα εὐπρόσδεκτα καὶ ἀρέσουν στοὺς ξένους φοιτητάς.

Ἀλλὰ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Χάρη ἄλλοι ἀνέλαβον νὰ τὰ ἀναλύσουν. Ἐγώ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω σύντομες παρατηρήσεις, θέλησα νὰ ὑπογραμμίσω τὴν συμβολὴ τοῦ περιοδικοῦ «Νέα Ἑστία» στὴν ἱστορία τῶν νεωτέρων γραμμάτων καὶ νὰ τονίσω τὶς μεγάλες ὑπηρεσίες ποὺ ἐπρόσφερε στὴν νεώτερη Ἑλληνικὴ Γραμματεία.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ

Ο ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΧΑΡΗΣ

(Ἀπὸ τὸν πρόλογο στὴν ἱσπανικὴ ἔκδοση τῆς «Μεγάλης νύχτας»)

...«Ἂν, βασικά, ὅλη σχεδὸν ἡ διηγηματογραφία τοῦ Χάρη, σὰν περιεχόμενο καὶ σὰν τρόπος ἔκφρασης, κινεῖται μέσα στὸ γονιμώτατο γιὰ τὴν τέχνη κλῖμα τοῦ συμβολισμοῦ, στὶς λεπτομέρειες καὶ στὴν ἐκλογὴ τῶν θεμάτων παρουσιάζει μιὰν

ἐπιτυχημένη μεταστοιχείωση τοῦ πυκνοῦ ἀποστάγματος τῶν μεταβαλλόμενων πικρῶν ἢ ἡρωϊκῶν συνθηκῶν τῶν ταραγμένων προπολεμικῶν καὶ μεταπολεμικῶν χρόνων, ποὺ τὶς ἀποδίδει λιτά, συγκρατημένα, ἰσορροπημένα, μὲ λεπτὴ τεχνική, τολμηρὲς διεισδύσεις στὸν ἐσωτερικὸ χῶρο, οὐσιαστικὴ ἑλληνικότητα κι ἀνθρωπιά. Τὰ διηγήματά του, καθὼς ἀποκρυσταλλώνουν αἰσθητικά, ὄχι σπάνια, ἕνα δραματικὸ βάθος, μὲ τὴν ὁλοκάθαρη γλῶσσα τους, εἶναι ἕνα κέρδος γιὰ τὴν ἑλληνικὴ διηγηματογραφία, τόσο γιατὶ στὸ ξεκίνημά του τῆς προσέδωσε ἕνα νέο χαρακτῆρα, μὲ τὴν τολμηρὴ καὶ ὑποβλητικὴ στροφή του στὴν ἀνίχνευση τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο καὶ γιατὶ ὡς τὰ τελευταῖα ποὺ δημοσίευσε στὴ «Νέα Ἑστία», κράτησε τὸ εἶδος μέσα σὲ αὐστηρὰ πλαίσια τῆς γυμνῆς τέχνης, ἐμπλουτίζοντάς το μὲ διώσιμα στοιχεῖα πείρας, γνώσης, καλαισθησίας, προσωπικῆς ὀδύνης καὶ φυλετικῆς λεβεντιᾶς» (Δημ. Κ. Παπακωνσταντίνου).

Δίκαια εἰπώθηκε ἀπὸ τὸν Χατζίνη ὅτι «ἡ προσωπικότητα τοῦ Πέτρου Χάρη ἀποτελεῖ μία ἐξαιρετικὴ περίπτωση στὸ ταραγμένο πεδίο τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Δὲν πρόκειται γιὰ ἕναν ἄνθρωπο κλεισμένο στὸν ἑαυτό του. Καὶ ὅμως, ὁ τρόπος ποὺ φέρεται δείχνει πάντα μία ψυχὴ μοναχική, ἀφιερωμένη σὲ καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις ποὺ τῆς ἐπιβάλλουν οἱ λειτουργίες ποὺ ἐκτελεῖ. Ἀσκήθηκε στὴν τέχνη τοῦ νὰ ἐπικοινωνεῖ χωρὶς νὰ φθείρεται, νὰ ἀναζητεῖ χωρὶς νὰ ποζάρει, νὰ δρᾶ χωρὶς νὰ σκοντάφτει. Δὲν ἔχει τὴ συνήθεια νὰ κρίνει μὲ κακὴ πρόθεση. Μόνο ὅταν τὸν ἀναγκάζουν ν' ἀμυνθεῖ, καὶ πάντα ὅταν ἀξίζει τὸν κόπο, κατὰ ὁποιασδήποτε ἀπόπειρας νόθευσης τῆς σκέψης του... τότε περιορίζεται νὰ διαφεύσει καὶ νὰ πληροφορήσει μὲ μία ψυχραιμία ποὺ ἀφοπλίζει».

Εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ τελειοποιεῖται συνεχῶς, ἢ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε καλύτερα ποὺ συνεχῶς ὑποφέρει. Καὶ ὅμως μέσα στὸ ἔργο του τίποτα δὲν δείχνει τὶς στιγμὲς τοῦ φοβεροῦ ἀγώνα του. Ὅλα δείχνουν καὶ παρουσιάζουν... Αὐτοκυριαρχία... Εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ νοιώθει δίψα γιὰ τὴ ζωή, ἂν καὶ δὲ διαφαίνεται στὰ κείμενά του. Εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ἀποζητάει τὰ ὄνειρα, τὴ φυγή, τὴ χίμαιρα, ἀλλὰ ποὺ δὲν ἀλλάζει τὴν πεποίθησή του ὅτι τὸ πᾶν προέρχεται ἀπὸ τὴ ζωή.

Ὁ Χάρης εἶναι ἐξαιρετικὰ προικισμένος μὲ τὸ δῶρο τῆς εὐαισθησίας καὶ ὁπλισμένος μὲ τὸ πάθος τῆς δημιουργικότητας ἀπὸ τὸ πρῶτο του κιόλας νεανικὸ διήγημα, «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς», ποὺ ἀφηγεῖται μίαν ἐρωτικὴ ἕνωση ποὺ ἔγινε τὴ νύχτα κατὰ τὴν ὁποία ἕνας ἀστρονόμος εἶχε προφητέψει ὅτι θὰ ἦταν ἡ τελευταία τοῦ πλανήτη μας. «Πρόκειται, γράφει ὁ Ἄριστος Καμπάνης, γιὰ ἕνα διήγημα γραμμένο μὲ ἐξαιρετικὴ μαεστρία. Ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ἑλληνικὰ διηγήματα». Πρόκειται γιὰ μία διείσδυση, γιὰ μιὰ ἔρευνα στὰ βάθη τῆς ψυχῆς.

Γιὰ τοῦτο ὁ Χάρης ἐπεβλήθη στὸν κόσμο τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ νωρίς, ἀλλὰ καὶ συνέχισε ἀδιάλειπτα νὰ ἐργάζεται. Καὶ ἕως τὸ τελευταῖο κείμενό του καὶ ἕως τὴν ἐκλογή του ὡς μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀκολούθησε καὶ συνεχίζει πάντα νὰ κρατᾶ μία συμπεριφορὰ μετριοφροσύνης χωρὶς νὰ πιστεύει ὅτι ἐπειδὴ ἔφθασε σ' αὐτὸ τὸ ὕψος, τελείωσε καὶ ὁ ἀγώνας του γιὰ τελειότητα, γιὰ δημιουργία, γιὰ ἐπιθυμία πνευματικῶν κατακτήσεων. Μὲ μετρημένα λόγια στὴν ἔκφραση, μὲ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν ὁμορφιά, μὲ τὴ συνεχῆ του ἀπασχόληση γιὰ τὴν παγκόσμια δικαιοσύνη, μὲ τὴν ἀγωνία γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὕπαρξης τῆς ἀνθρώπινης μοίρας».

«Τὰ διηγήματά του ἔχουν σύνθεση, τεχνικὴ καὶ λεπτὴ ψυχολογία καὶ ἡ κριτική του ἔχει εὐαισθησία καὶ πλοῦτο πληροφοριακό, μαρτυρώντας μία σαφῆ τάση νὰ συνδυάσει τὰ ρεύματα τοῦ ἐξωτερικοῦ μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας» (Κ. Θ. Δημαρᾶς).

Ἀλλὰ ἂς δοῦμε πιὸ συγκεκριμένα τὸ ἔργο τοῦ Χάρη, σὲ μιὰ σύνθεση ποὺ νὰ

μπορεῖ νὰ προσφέρει στὸν ἀναγνώστη μία γενικὴ ἰδέα, ὥστε νὰ εἶν' ἕτοιμος γιὰ τὴν ἀνάγνωστη τῆς «Μεγάλης Νύχτας».

Πέντε εἶναι οἱ τόμοι μὲ διηγήματα τοῦ Χάρη: «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς». «Μακρινὸς κόσμος». «Φῶτα στὸ πέλαγος». «Δρόμος ἑκατὸ μέτρων». «Ὅταν οἱ ἅγιοι κατεβαίνουν στὴ γῆ».

Καὶ ἡ κριτική, τὸ ἴδιο τῶν ἑλλήνων ὅπως καὶ τῶν ξένων, συμφωνεῖ ἀπόλυτα πάνω στὴ λογοτεχνικὴ του ἀξία, ποὺ ἔχει παγκόσμια ἀπήχηση. «Γιατὶ ἔξω ἀπὸ τὰ στενὰ πλαίσια τῆς ἠθογραφίας, ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς μίμησης ξένων συγγραφέων, ἔξω ἀπὸ τὶς συμβατικότητες, καὶ στατικὲς ἰδέες..., ὁ Χάρης εἶναι ἀπὸ κείνους ποὺ συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴν ἐξέλιξη τοῦ εἴδους τῆς ἀφήγησης. Ὕφος ἁπλὸ καὶ δυναμικό, κομψότης λεκτικοῦ, εὐγένεια στὰ μέσα τῆς ἔκφρασης καὶ στὸ μῦθο, ἀποτελοῦν γιὰ τὸ Χάρη ἕνα κατόρθωμα τῆς ἀποκαλυπτικῆς φαντασίας του» (Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος).

«Τὰ διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη, γράφει ὁ Ι. Μ. Χατζηφώτης, εἶναι οὐσία καὶ ἐσωτερικὸς κραδασμός. Βαθειὰ διείσδυση στὸ πρόβλημα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου καὶ ἀκριβὴς ἀνατομία τῆς ἐποχῆς μας. Δὲν προσπαθεῖ νὰ ἐντυπωσιάση ὁ συγγραφέας μὲ προχειρολογίες καὶ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα. Γνωρίζει ὡστόσο νὰ ὑποβάλλη τὸν ἀναγνώστη του καὶ νὰ δημιουργῆ τὴν ἀτμόσφαιρα ἐκείνη ποὺ διακρίνει κάθε γνήσιο ἔργο τέχνης, ἀντιμετωπίζοντας τὴν ζωὴ σὰν συνειδητὸς καλλιτέχνης. Ἄλλο βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς διηγηματογραφίες τοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι ἡ ψυχικότητά της (παντοῦ ὑπάρχει ψυχή, χωρὶς νὰ ξεφεύγη ἀπὸ τὴν πραγματικότητα) καὶ ἡ πειθαρχημένη ζωή της».

Γι' αὐτὸ ἡ φήμη του ξεπέρασε τὰ ὅρια τῆς πατρίδας του καὶ ξύπνησε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων λογοτεχνῶν καὶ κριτικῶν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κατόρθωσε νὰ συγκινήσει, νὰ ἐπιβληθεῖ, κι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ μυστικὸ κάθε μεγάλου συγγραφέα: Νὰ φθάσει στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἄσχετα ἀπὸ τὴ φυλὴ στὴν ὁποία ἀνήκει, στὴ θρησκεία, στὴν ἰδεολογία κλπ., καθὼς τὰ βασικὰ προβλήματα εἶναι κοινὰ γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἔτσι ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τὸ ἔργο του γερμανοί, γάλλοι, φλαμανδοί, ρουμάνοι, οὔγγροι, τοῦρκοι κλπ.

Παρουσιάζοντας στὰ ἱσπανικὰ τὴ «Μεγάλη νύχτα» τοῦ Χάρη εἴμαστε βέβαιοι ὅτι σ' αὐτὴν ὁ ἱσπανόγλωσσος ἀναγνώστης θὰ δεῖ τὸν ἑαυτό του, θὰ σκεφθεῖ, θὰ συγκινηθεῖ, θὰ πονέσει. Οἱ συγγραφεῖς γίνονται κλασσικοὶ ὅταν, πέρα ἀπὸ τὶς ἐποχές, τὶς περιστάσεις, τὶς ἱστορικές, τὶς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς μεταβολές, κατορθώνουν νὰ δίνουν μία εἰκόνα ἢ δύνανται νὰ ἐκφράσουν τὴν ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀντιμετωπίζει τὰ τρομερὰ προβλήματα τοῦ αἰώνα μας. Ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ αἰώνας αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ πολιτισμοῦ, ἀξίζει νὰ τὸ ποῦμε γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ πρόοδο τοῦ ἀνθρώπου, ἀντίθετα, ὅσο γιὰ τὴν κουλτούρα, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἐξευγενισμοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, ἀλήθεια ἐλάχιστα εἶναι αὐτὰ ποὺ κατόρθωσε, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ χριστιανισμοῦ ποὺ ἐπὶ 1974 χρόνια δὲν ἐσταμάτησε νὰ κηρύττει τὴν ἀγάπη, τὴν ἰσότητα, τὴν ἐλευθερία γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος.

Μετάφραση: ΙΟΥΛΙΑΣ ΙΑΤΡΙΔΗ

ΦΩΤΙΟΣ Κ. ΜΑΛΛΕΡΟΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ο ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

(Πρόλογος στὴ γαλλικὴ ἔκδοση «Πρὶν ἀπὸ τὴν αὐγὴ»)

Τοῦτο τὸ βιβλίο*, ποὺ ἀποτελεῖται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ «Διηγήματα» ἑνὸς καὶ μόνου συγγραφέα, τοῦ Πέτρου Χάρη, τὸ συνδέω νοερὰ μὲ τὰ «Ἑλληνικὴ Διηγήματα» τοῦ 1972 καὶ πιστεύω ὅτι τὰ συμπληρώνει, δίχως ὅμως νὰ ὑπάρχει καμιὰ φανερὴ συγγένεια ἀνάμεσά στὰ δυὸ ἔργα. Ἐκεῖ ἔχουμε εἰκοσιεννέα διηγήματα εἰκοσιτριῶν συγγραφέων, ἐδῶ ἔχουμε δεκαοκτὼ διηγήματα ἑνὸς συγγραφέα.

Σ' ἐκεῖνο, εἰκοσιτρεῖς συγγραφεῖς μυθοποιοῦν τὴ ζωὴ γιὰ νὰ ὑμνήσουν τὴ μεγάλη ὀδύνη τοῦ Ἑλληνισμοῦ:

ἴδμεν δ' εὖτ, ἐθέλωμεν ἀληθέα μυθήσασθαι

Ἔτσι ἔγραφε ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ ἐρημίτης βάρδος τῆς Σκιάθου, ὅπου κάθε πλάσμα της, κάθε τοπίο της, κάθε ἐξωκκλήσι ἔχει τὴ δικιά του βαθειὰ καὶ μυστικὴ ζωή του γεμάτη φῶς.

Ἐδῶ, ἕνας μόνο συγγραφέας, στρέφει τὴ ματιὰ καὶ τὸ πνεῦμα του ἐπάνω σὲ ἄλλα τοπία, σκληρὰ καὶ ἀνελέητα, μὰ παρ' ὅλ' αὐτὰ γεμάτα ἀνθρωπιὰ γιὰ κάθε ἄνθρωπο μὲ ψυχὴ καὶ καρδιά.

Εἶναι καὶ πάλι ὁ ἑλληνισμός, ἀλλὰ ὅπως ποτὲ ὡς τώρα δὲν εἶχε προβληθεῖ. Ὁ ἑλληνισμὸς σὲ μιὰ μεγάλη, πολυάνθρωπη πόλη, ὅπου, ἂν ξέρεις νὰ παρατηρεῖς καὶ ν' ἀκοῦς προσεχτικά, ἡ ποίηση καὶ ἡ πονεμένη ἀνθρωπότητα φανερώνονται μέσα ἀπὸ τὰ σπίτια μὲ τοὺς φαγωμένους ἀπὸ τὰ χρόνια τοίχους, μέσα ἀπὸ τὰ κουρασμένα χέρια καὶ τὰ παραμορφωμένα δάχτυλα, μέσα ἀπὸ τὰ φθαρμένα τζάμια ποὺ ἰριδίζουν καὶ ποὺ κάποτε πάνω τους κατεβαίνουν οἱ Ἅγιοι ἢ ἡ Παναγιὰ ἡ Ἐλεούσα, μέσα ἀπὸ τ' ἄσπρα κεριὰ τοῦ Πάσχα ποὺ κάθε χρονιὰ παρατείνουν τὴ ζωὴ ἑνὸς χρόνου ἂν τὰ σβύσεις στὸ εἰκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ μόλις γυρίσεις ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Εἶναι ὁ ἑλληνισμὸς τῶν μικρῶν, ἐγκαταλελειμένων νησιῶν ποὺ βρίσκονται σὲ ἄγονες γραμμὲς καὶ πάνω τους βασιλεύει τόση ἀβάσταχτη μοναξιὰ ποὺ κάποτε ὅλοι οἱ κάτοικοι, μὲ τὴ σειρά του ὁ καθένας, ἀνεβαίνουν στὴν ἐκκλησία νὰ χτυπήσουν τὴν καμπάνα γιὰ νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς ἄλλους, μέσα σὲ μιὰ ὁμαδικὴ παραίσθηση, πὼς ἕνα φῶς φανερώθηκε μέσα στὴ νύχτα, πέρα στὸ πέλαγος. Δὲν εἶναι τίποτα, μὰ εἶναι κάτι δραματικό.

Εἶναι ὁ ἑλληνισμός, στὸ βάθος τῆς ὑπόγειας ταβέρνας, σ' ἕνα σοκάκι τῆς παλιᾶς Ἀθήνας, ὅπου ὁ ταβερνιάρης δέχεται τὴν πελατεία του: μεροκαματιάρηδες κουρασμένους ἀπὸ τὴ σκληρὴ ἡμέρα, μὰ ποὺ τὰ ξεχνοῦν ὅλα μπροστὰ σ' ἕναν καταπληχτικὸ χορό, αὐτοσχέδιο, ποὺ προσφέρεται δίχως λόγια, δίχως τραγούδι, δίχως μουσικὴ, στὴ ψηλή, ὄμορφη κοπέλλα, σιωπηλὴ Καρυάτιδα, ποὺ ἔχει διδαχτεῖ νὰ σωπαίνει καὶ νὰ μὴ δείχνει τὸν ἔρωτά της δημόσια. Ὑπόγειο κακοφωτισμένο, γεμάτο καπνούς, ποὺ κλείνει μέσα του τὴν πονεμένη μὰ γεμάτη ἀξιοπρέπεια Ἀθήνα, τὴν Ἑλλάδα τῶν χρόνων τῆς Κατοχῆς. Μόνος, σὲ μιὰ γωνιά, ἕνας γερμανὸς στρατιώτης, ἄοπλος, πίνει καὶ ξαναπίνει ἀδιάκοπα. Παραπατώντας καὶ τρικλίζοντας φεύγει, ἀφοῦ

* Τόμος διηγημάτων τοῦ Πέτρου Χάρη, ποὺ μεταφράστηκαν ἀπὸ τὸν κ. Ὀκτάβιο Μερλιὲ καὶ τυπώνονται τώρα στὶς Ἐκδόσεις **"Belles Lettres"** τοῦ Παρισιοῦ.

πρῶτα πεῖ τό μυστικό του στὸν ταβερνιάρη, καὶ ἀνεβαίνει μὲ δυσκολία τὰ ψηλὰ σκαλιά. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ Ἕλληνας, ποὺ ἔχει δεῖ χιλιάδες σκελετωμένα κορμιὰ πεθαμένα ἀπὸ τὴν πείνα νὰ κείτονται καθημερινὰ στὰ πεζοδρόμια, εἶναι χλωμὸς ἀπὸ τὴ συγκίνηση. Λέει στοὺς ἄλλους ποὺ τὰ ἔχουν χάσει μπροστὰ στὰ μισοάδεια κατοστάρια: «Ἀκόμα ἕνας καταδικασμένος σὲ θάνατο. Δὲν θὰ τὸν ξαναδοῦμε ποτὲ πιά. Φεύγει αὔριο γιὰ τὸ Στάλινγκραντ».

Δὲν εἴμαστε πιὰ στὸ κλίμα τῶν «Ἑλληνικῶν Διηγημάτων». Ἐδῶ ἔχουμε τὴν Ἑλλάδα τὴν κοινή, τὴν καθημερινή, τὴν Ἑλλάδα—λαό. Δὲν εἶναι ἡ Ἑλλάδα τοῦ καλλιμάρμαρου λευκοῦ Σταδίου, τοῦ Σταδίου τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, ἀλλὰ ἡ Ἑλλάδα τοῦ ποδοσφαίρου, οἱ κόκκινες καὶ οἱ πράσινες φανέλλες, τὰ πλήθη ποὺ παραληροῦν, ἡ Ἑλλάδα τῶν γαβριάδων τῆς Ἀθήνας μὲ τὴν ἰδιότυπη καὶ θαυμάσια γλώσσα, γλώσσα ἀντί - ἀστική, ἀντὶ - καπιταλιστική, καμωμένη ἀπὸ εἰκόνες τοῦ καθημερινοῦ μόχθου. Εἶναι τὸ Βυζάντιο μὲ τοὺς Πράσινους καὶ τοὺς Βένετους. Ἀλλὰ εἶναι ἀκόμα κ' ἐκεῖνος ὁ διεθνὴς ἑλληνισμὸς ποὺ ἁπλώνεται ὡς τὸν θαλασσινὸ τῆς Σμύρνης, τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ στὴν πραγματικότητα τὸν Ὠνάση, ἱδρυτὴ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ὡραιότερους ἀεροστόλους τοῦ κόσμου. Κοιτάξτε τον, νὰ τον ἐκεῖ κάτω στὴν ἐξέδρα τοῦ Ἑλληνικοῦ. Βαρέθηκε νὰ βλέπει νὰ πετοῦν ὁλόγυρά του τ' ἀεροπλάνα ὅλου τοῦ κόσμου κι αὐτὸς νὰ μένει μόνος, καρφωμένος παντοτινὰ πάνω στὴ γῆ, κοιτάζοντας, κοιτάζοντας μὲ τέτοια ἐπιμονὴ ποὺ στὸ τέλος θὰ τὸν περάσουν γιὰ κατάσκοπο...

Ὁ Πέτρος Χάρης, ποιητὴς τοῦ καθημερινοῦ, τοῦ κοινοῦ, τοῦ συνηθισμένου, ποιητὴς τῆς σκόνης τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ φῶς τὴ μεταμορφώνει σὲ χρυσαφένιο κονιορτό, ποιητὴς τῆς ἀσημένιας κλωστῆς τοῦ θερμόμετρου τῶν βαρειὰ ἀρρώστων, ποὺ ἀκούει ἐκεῖ ποὺ ὁ ὑδράργυρος σταμάτησε, σὰν νἆναι νεκρὸς αὐτός ὁ ἴδιος, στὸ 39.8, τὶς τελευταῖες λέξεις, τὸν ἀποχαιρετισμὸ στὴ ζωὴ τῆς νέας γυναίκας ποὺ ψυχοραγεῖ, τὴν τελευταία της κραυγή, τὴ φωνή της τὴν πιὸ ἀληθινή.

Νιώθει κανεὶς πὼς κάθε διήγημα εἶναι καὶ μιὰ στιγμὴ ζωῆς ποὺ τὴν ἔζησε, ποὺ ἀνήκει στὸν συγγραφέα ἢ ποὺ τὴν ἔκανε δικιά του ἀκούγοντάς την ἀπὸ τὰ χείλη φίλων. Μέσα στὰ διηγήματα του βρίσκουμε τὸν ἑαυτό μας, ἀκόμα καὶ ὅταν δὲν ἔχουμε τρέξει, σὰν αὐτόν, τὰ ἑκατὸ μέτρα, ἀκόμα κι ἂν δὲν πήραμε ποτὲ μέρος σὲ στρατιωτικὴ περίπολο μέσα σὲ μιὰν Ἀθήνα, ποὺ τὴν ἀπειλοῦσε μιὰ στασιαστικὴ ἐξέγερση, ἀκόμα κι ἂν δὲν ἔχουμε γνωρίσει τὸν χειμώνα τῆς πείνας ἢ τὰ καλοκαίρια τῆς δίψας, ὅταν ἡ ἔλλειψη τοῦ νεροῦ ἔκανε τὸ λουλούδια νὰ πεθαίνουν. Σ' αὐτὰ τὰ τραγικὰ χρόνια ὑπάρχει πάντοτε ἕνας καλὸς ἄνθρωπος, ἀκόμα κι ὅταν εἶναι βουτηγμένος στὸ αἷμα τῶ ζώων τῶν σφαγείων, γίγαντας τρομαχτικὸς ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμά του, ποὺ τὸν ἐφώτισε ἡ θεία χάρη γιὰ νὰ σώσει, μὲ τὴν παιδιάστικη ψυχή του, μιὰ τριανταφυλλιά, καὶ σιωπηλά, νὰ παραμείνει ἄνθρωπος.

Ὁ Πέτρος Χάρης ξέρει νὰ ἑρμηνεύει ὅλα τὰ κείμενα, τὰ γραφτὰ κείμενα καὶ τὰ κείμενα ποὺ ἔχει ζήσει. Ξέρει ν' ἀνακαλύπτει, μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τῶν γραφτῶν ποὺ παίρνει κάθε μέρα γιὰ τὸ Περιοδικό του, τοὺς συγγραφεῖς ποὺ εἶναι ἀκόμα ἄγνωστοι καὶ ποὺ θὰ τοὺς παρουσιάσει στὸ δικό του μεγάλο κοινό. Ξέρει ν' ἀνακαλύπτει μέσα στὸ διάφανο δίχτυ τοῦ καθημερινοῦ, ὅπου κι ἂν βρίσκεται, ἀκολουθώντας τὸ κουβάρι τῶν ἀναμνήσεών του καὶ τὶς μνῆμες τῶν ἄλλων, τὸ δρόμο τῆς ζωῆς καὶ τὴν πορεία της πρὸς τὸν μοιραῖο θάνατο.

Δὲν μπορεῖ κανεὶς παρὰ νὰ συγκινηθεῖ ἀπὸ τὶς πολλαπλὲς καὶ διαφορετικὲς ἀναπολήσεις τοῦ συγγραφέα τῆς «Μεγάλης Νύχτας». Ὅλα του τὰ διηγήματα ἔχουν ἕνα δραματικὸ τέλος. Δὲν εἶναι πάντα ὁ θάνατος, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τραγικὴ ὅσο κι ὁ θάνατος ἡ τρομακτικὴ ἀναμονή του, ἀκόμα κι ἂν τίποτα δὲν ἔρχεται ἀκόμα. Σὰν κι αὐτὸν τὸν «πρῶτο θάνατος, ποὺ μᾶς καταδικάζει ἡ μεγάλη ἡλικία, ὅταν σβήνει μέσα μας, ἔχοντας τὰ μάτια μας ἀκόμα ἀνοιχτά, κάθε ζωτικότητα.

Ὁ Πέτρος Χάρης, ζωγράφος τῆς καθημερινῆς ζωῆς, προβάλλει τὸν ἑλληνισμὸ του μέσα στὴ ζωὴ μας καὶ πετυχαίνει τὸ καθολικό.

Τὸ «Ἑλληνικὰ Διηγήματα» ἦταν ἡ Ἑλλάδα μέσα στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο. Τὰ «Διηγήματα» τοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι ἡ ἀνθρωπιὰ μέσα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ χρόνο.

Ἀθήνα, Ὀκτώβρης 1975

(Μετάφρ. Καίτης Μπαχαρίου) OCTAVE MERLIER

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ἀπὸ τὸ πολύπλευρο ἔργο ἑνὸς ξεχωριστοῦ λογοτέχνη τῆς ἐποχῆς μας, τοῦ Πέτρου Χάρη, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ διηγηματογράφος καὶ κριτικὸς καὶ ταξιδιωτικὸς συγγραφέας καὶ — τελευταῖο ἀλλὰ ὄχι λιγότερο σημαντικὸ — δραστήριος καὶ ἱκανὸς διευθυντὴς περιοδικοῦ, τῆς πασίγνωστης καὶ σχεδὸν πενηντάχρονης «Νέας Ἑστίας», θὰ ἀποχωρίσω τὴν ἀφηγηματική του παραγωγὴ καὶ θὰ διατυπώσω μιὰ σύντομη καὶ περιεκτικὴ γνώμη γι' αὐτά, ἐπιφυλασσόμενος νὰ τὴν ἀναπτύξω πλατύτερα καὶ ἐκτενέστερα σὲ προσφορώτερους καιρούς. Τὰ διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη καὶ στὶς παλιότερες («Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς καὶ ἄλλα διηγήματα», 1924, «Μακρινὸς κόσμος», 1944) καὶ στὶς νεώτερες («Φῶτα στὸ πέλαγος», 1958, «Ὅταν οἱ ἅγιοι κατεβαίνουν στὴ γῆ», 1965, «Ἡ μεγάλη νύχτα», 1969) συλλογὲς του εἶναι διηγήματα σύντομα, ἀπομακρισμένα ἀπὸ τὸν ρεαλισμὸ καὶ τὴ ζεστὴ ἐξεικόνιση τῆς ζωῆς, διηγήματα ἀστικὰ καί, θὰ ἔλεγε κανείς, οἰκογενειακά, σπιτικά. Τὶς περισσότερες φορὲς ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ οἰκογένεια, ὀλιγομελὴ ἢ πολυμελή, κ' ἕνα ἀστικὸ σπίτι, ποὺ βρίσκεται ὄχι στὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας, ἀλλὰ στὶς γειτονιές της. Σ' αὐτὸ τὸ σπίτι, σ' αὐτὴ τὴν οἰκογένεια, ὑπάρχει ἕνα δράμα: πότε κρυφό, πότε φανερό, πότε μικρό, πότε μεγάλο· συχνότερα βρίσκουμε τὶς πρῶτες περιπτώσεις: τὸ δράμα εἶναι κρυφὸ καὶ μικρό. Ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερα δράματα θὰ συναντήσουμε στὰ διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη· ὡστόσο καὶ σ' αὐτὰ ὁ συγγραφέας καταβάλλει προσπάθεια νὰ ἀφαιρέσῃ τὴ δραματικότητά τους, νὰ ἀποφύγῃ τοὺς ὀξεῖς τόνους, νὰ ὑποβάλῃ περισσότερο διαθέσεις καὶ καταστάσεις τῆς ψυχῆς, παρὰ νὰ ἀπεικονίσῃ καὶ νὰ ἀναπαραστήσῃ ὠμὰ τὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα. Ὁ πεζογράφος παίζει συχνὰ μὲ τὶς ψυχικὲς ἀποχρώσεις καὶ τὶς ἀποσιωπήσεις.

Τὰ διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη, εἴτε βασίζονται σὲ θέματα τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς τοῦ 1941—1944, εἴτε ἀναφέρονται στὰ παιδικά του χρόνια, εἴτε ἀπηχοῦν ὑποκειμενικὲς ἐμπειρίες καὶ ἀτομικά του βιώματα, ἔχουν μιὰ ἐσωτερικὴ διάσταση, μιὰ ψυχικὴ οὐσία, ποὺ χαρακτηρίζουν κατὰ μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο τρόπο τὴ συγγραφικὴ φυσιογνωμία του καὶ ἀποτελοῦν τὴν προσωπικὴ σφραγίδα του. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς γραφῆς καὶ τοῦ ὕφους θὰ εἶχα νὰ παρατηρήσω τὴ λιτότητα τοῦ συγγραφέα. Ὁ Πέτρος Χάρης δουλεύει μὲ τὸ λίγο: λίγα πρόσωπα, λίγα περιστατικά, λίγη ἀφήγηση, λίγες σελίδες στὰ διηγήματά του, ἀλλὰ καὶ πολλὲς νύξεις, πολλὲς διαφυγὲς στοὺς κόσμους τοῦ ἀόρατου καὶ τοῦ ἀσύλληπτου. Ὁ πεζογράφος αὐτὸς δὲν μᾶς τὰ λέει ὅλα στὴν ἀφήγησή του: ξέρει νὰ συγκρατᾶται, ξέρει νὰ ἀποσιωπᾶ, ξέρει νὰ ἀνοίγει προεκτάσεις μὲ τὴν ὑποβολή. Τὰ πραγματικὰ περιστατικὰ ἀποκτοῦν ἔτσι, στὰ διηγήματά του, μιὰ σημασία συμβολική: γίνονται ἀφορμὴ νὰ μᾶς ὑποδηλώσῃ καὶ νὰ μᾶς ἐκφράσῃ κάτι πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ πρῶτο πλάνο τῆς ἱστορίας. Ἡ ἀφηγημα-

τική πεζογραφία τοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι μιὰ πεζογραφία γιὰ τοὺς ἐκλεκτούς· χρειάζεται ἄσκηση καὶ προετοιμασία γιὰ νὰ τὴν πλησιάσῃ, νὰ τὴν ἀπολαύσῃ καὶ νὰ τὴν ἐκτιμήσῃ κανείς — καὶ προπαντὸς δὲν χρειάζεται διασύνη στὴν ἀνάγνωση. Γιατὶ ἡ ἐξωτερικὴ δράση καὶ ἡ περιπέτεια, τὸ τί θὰ συμβῇ δηλαδὴ παρακάτω στὶς σελίδες κάθε διηγήματός του, παίζουν πολὺ μικρὸ ρόλο στὴ συγκρότησή τους.

Θὰ ἤθελα ἐδῶ νὰ ξεχωρίσω τέσσερα διηγήματά του ἀπὸ τὴν τελευταία του παραγωγή, καὶ νὰ πῶ δυὸ λόγια γι' αὐτά, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ μὲ κανένα τρόπο πὼς ὑποτιμῶ τὰ ἄλλα. Καὶ πρῶτα πρῶτα τὰ «Φῶτα στὸ πέλαγος»· νομίζω πὼς εἶναι τὸ ὡραιότερο καὶ τὸ ἀξιολογώτερο τῆς φερώνυμης διηγηματικῆς συλλογῆς: ὑποβλητικὴ ἀφηγηματικὴ ἀπόδοση, μὲ πολλὰ προσωπικὰ καὶ πρωτότυπα εὑρήματα, τῆς προσδοκίας γιὰ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ἐχθρικὴ κατοχὴ σ' ἕνα ἀπομακρισμένο ἑλληνικὸ νησί, ἡ ὁποία δημιουργεῖ πραγματικὲς παραισθήσεις στοὺς κατοίκους του. Κατόπι, θὰ ἤθελα νὰ μιλήσω γιὰ τὸ διήγημα «Μὲ τὸ δάκτυλο στὴ σκανδάλη», ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ ρεαλιστικότερα τοῦ συγγραφέα, γιατὶ ἐδῶ ἐξεικονίζονται πιὸ ζωντανὰ καὶ πιὸ ζεστὰ ἐξωτερικὲς καταστάσεις· καὶ πιὸ συγκεκριμένα: ἡ ἀτμόσφαιρα, ζωντανεμένη πολὺ παραστατικά, ἑνὸς στρατιωτικοῦ κινήματος τοῦ ἑλληνικοῦ μεσοπολέμου. Ὁ ἀφηγητὴς εἶναι γραφέας στὸ Φρουραρχεῖο Ἀθηνῶν καὶ καλεῖται νὰ ἡγηθῇ μιᾶς ὁμάδας στρατιωτῶν, ποὺ θὰ περιπολοῦσε στὴν ἀναστατωμένη πρωτεύουσα. Οἱ διαταγὲς ποὺ τοῦ δίνονται εἶναι αὐστηρές: στὴν ἀνάγκη θὰ κτυπήσῃ μὲ ἔνσφαιρα πυρὰ τὸ πλῆθος. Καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀγωνία τοῦ ἀφηγητῆ, μήπως θρεθῇ ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελέσῃ τὴ διαταγή, βαδίζει παράλληλα στὸ διήγημα πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ ἀγωνία ἀπὸ τὴν ἀνώμαλη πολιτικὴ κατάσταση: τὴν ἀγωνία τοῦ Φρουραρχείου, τοῦ ἐπιλοχία, τῶν στρατιωτῶν του. Πρόκειται γιὰ ἕνα διήγημα ἀπὸ τὰ καλύτερα τοῦ συγγραφέα — ἴσως γιατὶ βασίζεται σὲ προσωπικὴ ἐμπειρία του καὶ μᾶς ἀφηγεῖται τὴν ἱστορία του ἄμεσα, στὸ πρῶτο πρόσωπο.

Ἔπειτα τὸ διήγημα «Παλικαριοῦ χορός»· ὁ Πέτρος Χάρης ἐδῶ ξεφεύγει ἀπὸ τὸν συνηθισμένο συγκρατημό του καὶ ἀποδίδει μὲ διονυσιακὸ τρόπο, μὲ ἐκφραστικὴ ὁρμή, ἀλλὰ καὶ μὲ ποίηση, ἕνα κατοχικὸ γλέντι σὲ μιὰ ὑπόγεια ταβέρνα τῆς Ἀθήνας. Ἡ παραστατικότητα συναγωνίζεται τὴν ὑποβλητικότητα στὸ διήγημα αὐτό· τὰ λίγα ποὺ συμβαίνουν στὴν ταβέρνα ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἀφήνουν προεκτάσεις, ἐνῶ μᾶς δίνονται παράλληλα, ἀπὸ τὰ ὑπονοούμενα, ἀπὸ τὶς νύξεις καὶ τὶς ἀποσιωπήσεις, μιὰ ζωντανή, πειστικὴ καὶ ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὴν κατοχικὴ Ἀθήνα. Τέλος τὸ διήγημα «Πρῶτος θάνατος», ποὺ εἶναι ὡραιότατο, γραμμένο μὲ συγκρατημένη, ἀλλὰ φανερὴ συγκίνηση. Πρόκειται γιὰ περιστατικὸ ποὺ συνέβη στὴν ἴδια τὴν οἰκογένεια τοῦ συγγραφέα, γιὰ περιστατικὸ στὸ ὁποῖο ἔχει μετάσχει ψυχικὰ ὁ ἴδιος: τὴ μεταφορὰ μιᾶς ἐνενηντάχρονης μητέρας στὸ γηροκομεῖο. Πυκνὸ σὲ ἔκφραση καὶ σὲ ψυχογραφικὸ βάθος εἶναι τὸ διήγημα αὐτό. Οἱ ψυχικὲς ἀντιδράσεις τῶν προσώπων του, τῶν δυὸ ζευγαριῶν ποὺ εἶναι τὰ παιδιὰ τῆς γριᾶς μητέρας καὶ συγκατοικοῦν μαζί της, παρακολουθοῦνται μὲ ἐπιτυχία στὶς παραμικρὲς τους λεπτομέρειες· στὴ φυσιογνωμία τους καὶ στὶς κινήσεις τους εἰκονίζεται τὸ προσωπικό τους δράμα· οἱ λίγες ἐκρήξεις τους ἀποδίδουν περιεκτικὰ ὅλη τὴν ἀναστάτωση τοῦ ἐσωτερικοῦ τους κόσμου.

ΑΠ. ΣΑΧΙΝΗΣ

Γ. ΒΙΟΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

('Ιωάννης Ν. Μαρμαριάδης)

1902 Γεννήθηκε στὴν 'Αθήνα.
1924 Πῆρε τὸ πτυχίο τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.
1930 - 1964 Γραμματέας στὴν 'Ανωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν καὶ Γενικὸς Γραμματέας στὴν ἴδια σχολή.
1933 Διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ «Νέα Ἑστία».
1946 Βραβεῖο 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.
1956 Α' Κρατικὸ Βραβεῖο Ταξιδιωτικῶν Ἐντυπώσεων.
1964 'Επίτιμος Γενικὸς Γραμματέας τῆς 'Ανωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν.
1968 Τακτικὸ μέλος τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.
1976 - 1977 'Αντιπρόεδρος καὶ Πρόεδρος τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.

Τ ι μ η τ ι κὲ ς δ ι α κ ρ ί σ ε ι ς : Ταξιάρχης τοῦ τάγματος Γεωργίου Α'. Χρυσοῦς Σταυρὸς τῆς Ἁγιορείτικης Χιλιετηρίδος. Τίμιος Σταυρὸς τοῦ 'Αποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ

Δ ι η γ ή μ α τ α :

Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς	1924
Μακρινὸς κόσμος	1944
Φῶτα στὸ πέλαγος	1958
Δρόμος ἑκατὸ μέτρων	1962
Ὅταν οἱ ἅγιοι κατεβαίνουν στὴ γῆ	1965
Ἡ μεγάλη νύχτα	1969

Δ ο κ ί μ ι α :

Κρίσιμη ὥρα	1944
Ὅταν ἡ ζωὴ γίνεται ὄνειρο	1945
Ὑπάρχουν «Θεοί;»	1948
Ἕλληνες Πεζογράφοι Α'	1953
» » Β'	1963
» » Γ'	1968
» » Δ'	1973
Μεταπολεμικὸς κόσμος	1962
'Αθῶα καὶ ὀργισμένα νιάτα	1974
Μικρὴ πινακοθήκη (σκιαγραφίες)	1975

Χ ρ ο ν ι κ ά :

'Ελεύθεροι πνευματικοὶ ἄνθρωποι	1947
Ἡ ζωὴ καὶ ἡ τέχνη	1963
Ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία καὶ οἱ μεταπολεμικοὶ ἄνθρωποι	1973

Τ α ξ ι δ ι ω τ ι κ ά :

Πολιτεῖες καὶ θάλασσες	1955
Παλιοὶ καὶ νέοι δρόμοι	1956
Ἡ Κίνα ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη	1961
Δαλματικὲς ἀκτὲς	1961
Βράχια, κουπιὰ καὶ ὄνειρα	1962

Στὰ γαλάζια νερὰ (συγκεντρωτικὴ ἔκδοση τῶν ταξιδιωτικῶν)	1974
Ἀπὸ τὸν πανάρχαιο στὸν καινούριο κόσμο	1970
Διαλέξεις:	
Κ. Γ. Καρυωτάκης, Κώστας Οὐράνης	1963
Ἀνθολογίες:	
Ὁ κόσμος καὶ οἱ Ἕλληνες (ἀνθολογία ἑλληνικῶν ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων)	1965
Παιδικά:	
Παιδικοὶ διάλογοι καὶ ποιήματα	1924
Παιδικοὶ διάλογοι	1924
Γαλάζιοι ἄγγελοι	1971
Μεταφράσεις:	
Σταντάλ: Τὸ κόκκινο καὶ τὸ μαῦρο	1925
Μαίτερλινγκ: Τὸ γαλάζιο πουλὶ	1925
Ρολλάν: Θἄρθει καιρὸς (θεατρικό, παίχθηκε τὸ 1925)	1925
Γκόρκυ: Βάρεγκα Ὀλέσσοβα	1964

Κατὰ καιροὺς ἔχει χρηματίσει: Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, Πρόεδρος τῆς Ἑνώσεως Ἑλλήνων Θεατρικῶν καὶ Μουσικῶν Κριτικῶν, Πρόεδρος τῆς Καλλιτεχνικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου, Ἀντιπρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου, Μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου Ἱδρύματος Κρατικῶν Λογοτεχνικῶν Βραβείων, Θεατρικῶν Βραβείων καὶ Διαγωνισμῶν τοῦ Παρνασσοῦ», Ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους σὲ διάφορα συνέδρια, μέλος «Ἑνώσεως Συντακτῶν Ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων» κλπ.

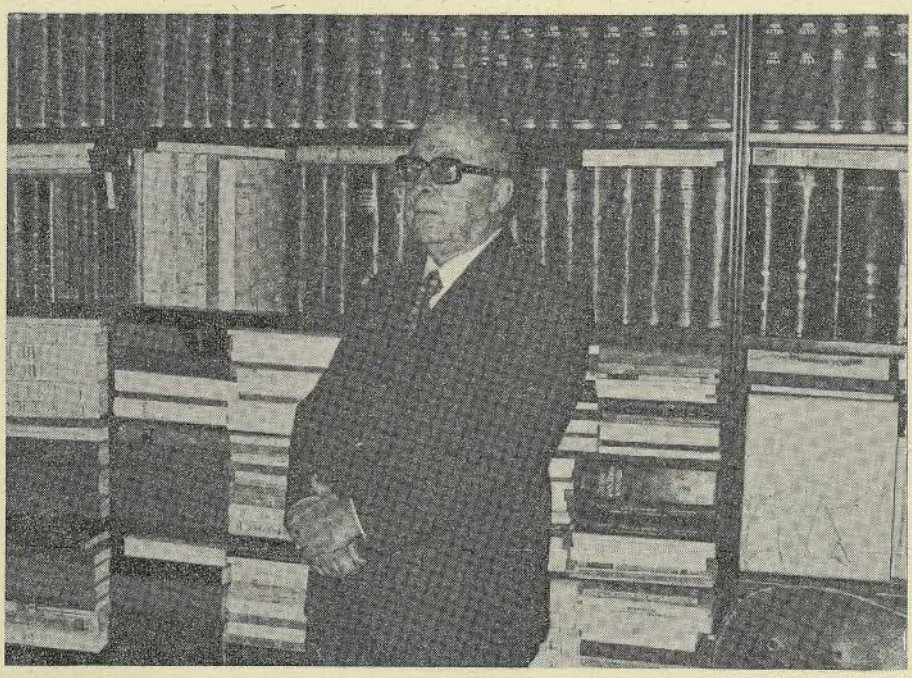

Ὁ Πέτρος Χάρης στὸ γραφεῖο του, κάτω ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη του μὲ τὴ σειρὰ τῶν τόμων τῆς «Νέας Ἑστίας».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

(Βιβλιογραφικὸ σχεδίασμα)

Ἀπὸ τὸν Ι. Μ. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ

Ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι μιὰ μοναδικὴ περίπτωση στὸ χῶρο τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων. Γιατί, κοντὰ στὸ τόσο πλούσιο καὶ πληθωρικὸ προσωπικὸ δημιουργικό του ἔργο, ποὺ μὲ ἐπιτυχία ἁπλώθηκε σὲ σημαντικοὺς τομεῖς τοῦ λογοτεχνικοῦ χώρου, ὅπως εἶναι τὸ διήγημα, ἡ ταξιδιωτικὴ ἐντύπωση, ἡ κριτικὴ καὶ τὸ δοκίμιο, ἕνα ἔργο ποὺ τὸν τοποθετεῖ στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας μας, ἔχει παράλληλα νὰ ἐπιδείξη ἕνα τεράστιο σὲ ὄγκο ἐκδοτικὸ οἰκοδόμημα, ἐννοῶ τὸν ἄθλο τῆς «Νέας Ἑστίας», τοῦ κλασσικοῦ λογοτεχνικοῦ περιοδικοῦ τοῦ τόπου μας, ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο μιὰ ἀκόμη πνευματικὴ δημιουργία τοῦ Πέτρου Χάρη, καθὼς ἡ κριτική του διαίσθηση εἶναι ἐκείνη ποὺ τὸν ὁδηγεῖ στὴ συγκρότηση τῆς ὕλης τοῦ περιοδικοῦ, στὴν ἀξιολόγηση καὶ ἐπιλογή της. Ἡ ποιότητα τῆς «Νέας Ἑστίας» προσδιορίζει ἀκριβῶς τὸ μέτρο μὲ τὸ ὁποῖο θὰ σταθμίσωμε γενικὰ τὴν προσφορὰ τοῦ Πέτρου Χάρη.

Βέβαια μιὰ προσπάθεια ὅπως αὐτὴ τοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι ἀπόλυτα φυσικὸ νὰ δημιουργῆ δυσαρέσκειες καὶ ἀντιθέσεις καὶ ν' ἀκούγωνται κατὰ καιροὺς διάφορα. Ἐμεῖς μὲ τὴ μικρή μας θητεία στὴν ἔκδοση τῶν «Κριτικῶν Φύλλων» εἴμαστε σὲ θέση ὄχι μόνο νὰ ἀντιληφθοῦμε τί κρύβεται πίσω ἀπὸ ὅλα αὐτά, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκτιμήσωμε σωστὰ καὶ νὰ ἀποδώσωμε δικαιοσύνη στὴν περίπτωση αὐτή. Κ' ἡ δικαιοσύνη λέγει τοῦτο: ὅτι ὁ Πέτρος Χάρης, ὅποια κι ἂν ἦταν ἡ προσωπική του ὠφέλεια ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῆς «Νέας Ἑστίας», — καὶ τὴν ἄξιζε, — βοήθησε καὶ στήριξε καὶ σὲ καιροὺς πολὺ δύσκολους ὅσο κανένας ἄλλος τὰ Γράμματά μας. Ὁπωσδήποτε προσέφερε ἀπείρως πιὸ πολλὰ ἀπὸ ὅσα ἔλαβε. Κι αὐτὸ πρέπει νὰ τοῦ τὸ ἀναγνωρίση κάθε ἀντικειμενικὸς κριτής.

Ὅπως ὀφείλει, ἀφοῦ βέβαια μελετήσει καὶ γνωρίσει τὰ ἀπολύτως προσωπικά του ἔργα στὸ χῶρο τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας ν' ἀναγνωρίση ὅτι πάνω ἀπ' ὅλα ὁ Χάρης ἔδωσε ὑποδειγματικὰ στὸ εἶδος τους διηγήματα, ποὺ ἀποτελοῦν κορυφώσεις στὸν τομέα αὐτὸ τοῦ λόγου. Δόκιμος χειριστὴς τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας, κάτοχος ἑνὸς προσωπικοῦ ὕφους, ὁ Χάρης ξεχωρίζει ὄχι μόνο ἀνάμεσα στοὺς σύγχρονούς του διηγηματογράφους, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα, γιὰ τὴ σοφὴ ἀρχιτεκτονική, τὴν ἰσόρροπη ἀνάπτυξη, τὴν ἁρμονικὴ ἀντιστοιχία καὶ ἰδίως γιὰ τὴν ἀνθρωπιὰ καὶ τὴν ἑλληνικότητα ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ διηγήματά του.

Δὲν ἔχομε καμμιὰ ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἱστορικὸς τοῦ μέλλοντος, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ προκαταλήψεις, προσωπικὰ καὶ τὰ «τοιαῦτα», δίπλα στὴν προσφορὰ τῆς «Νέας Ἑστίας», θὰ ἀναγνωρίση τὴ σπουδαία συμβολὴ τοῦ Πέτρου Χάρη στὴν ἄνοδο τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος. Ἤδη οἱ ξένοι, ποὺ συνήθως (ὅταν δὲ ποδηγετοῦνται ἀπὸ γνωστοὺς κύκλους τῶν Ἀθηνῶν) βλέπουν πιὸ καθαρὰ καὶ νηφάλια ἀπὸ μᾶς, ἔχουν δείξει ἐπανειλημμένα τὴν ἐκτίμησή τους στὸ διηγηματογραφικὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ βιβλιογραφικὸ σχεδίασμα*, ποὺ ἀκολουθεῖ, νομίζω πὼς τὸ δείχνει καθαρὰ αὐτό.

Ι. ΑΡΑΒΙΚΑ:

1. Ἀλ ἀουντα ἴλα ἀλ μιντὰν ἀλ σαγίρ: Ἐπιστροφὴ στὴ μικρὴ πλατεία (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Δρα Ναΐμ Ἀτία στὸν τόμο «Ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ λογοτεχνία», [Κάϊρο 1968], σσ. 184—191. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλ-

* Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὁ πίνακας αὐτὸς θὰ παρουσιάζη ἐλλείψεις. Παρὰ ταῦτα τὸν δημοσιεύω πιστεύοντας ὅτι δίνει μιὰ εἰκόνα τῶν μεταφράσεων κειμένων τοῦ Πέτρου Χάρη στὸ ἐξωτερικό.

λογὴ τοῦ Πέτρου Χάρη «Φῶτα στὸ πέλαγος», Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας 1958, σσ. 97—104.

II. ΤΟΥΡΚΙΚΑ:

2. Beklenilmeyen kitab (Μπεκλενιλμεγὲν κιτάπ): Τὸ ἀπροσδόκητο βιβλίο (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Α. Ν. Παπάζογλου στὸ περιοδικὸ "Varlik", Ἄγκυρα, 15 Μαρτίου 1936, σσ. 271—272. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴν συλλογὴ «Μακρινὸς κόσμος», Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας 1944, σσ. 27—36.

III. ΙΤΑΛΙΚΑ:

3. Nel buio e nell' amore: Στὸ σκοτάδι καὶ στὸν ἔρωτα (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν C. Sangiglio στὸ περιοδικὸ "Prospetti", Ρώμη, ἀρ. 17, Μάρτιος 1970, σσ. 35—44. Στὶς σσ. 44—45 παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Ἡ μεγάλη νύχτα», Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας 1969, σσ. 47—60.

IV. ΦΛΑΜΑΝΔΙΚΑ:

4. Het Vreemde Huis: Ἡ στοιχιωμένη αὐλὴ (διήγημα). Μετάφραση Α. Sotirakopoeloe καὶ J. Schepens στὸ περιοδικὸ "De Vlaamse Gids", Βρυξέλλες, Μάρτιος 1958, σσ. 150—154. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Φῶτα στὸ πέλαγος», ὅπ. παρ., σσ. 173—184.

V. ΟΥΓΓΡΙΚΑ:

5. Anúla Ajandékai: Τὰ δῶρα τῆς Ἀννούλας (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Δημήτρη Χατζῆ στὸν τόμο Újgörög Elbeszélök, Európa Könykiadó, Βουδαπέστη 1962, σσ. 225—229. Στὴ σελ. 321 παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Μακρινὸς κόσμος», ὅπ. παρ., σσ. 131—138.

VI. ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΑ:

6. Σβετλίνι Β Μόρετο: «Φῶτα στὸ πέλαγος (διήγημα). Μετάφραση Μαρὶν Ζιέτσεφ. Στὴν ἐπιθεώρηση Λιτερατοῦρεν Φρὸντ, 29 Μαρτίου 1973. Τὸ διήγημα ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Φῶτα στὸ πέλαγος», ὅπ. παρ., σσ. 193—201.

VII. ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ:

7. Der Mann, der niemals gebetet hatte: Ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν προσευχήθηκε ποτὲ (διήγημα). Μετάφραση ἀπὸ τὸν Δρα Ἀλέξανδρο Στάινμετς στὸν τόμο "Der Fraun auf den Wellen und andere griechische Erzählurgen", Felix Meiner Verlag in Leipzig 1944, σσ. 106—115. Στὴ σελ. 214 παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Μακρινὸς κόσμος», ὅπ. παρ., σσ. 107—114.

8. Erkannte Onkel Kostas nicht: Τὸ αἷμα (διήγημα). Μεταφρασσμένο ἀπὸ τὸν Δρα Ἀλέξανδρο Στάινμετς στὴν ἐπιθεώρηση "Illustrierte Presse Unterhaltungsbeilage", Sonnabend/Sonntag, 9./10. Δεκ. 1961, ἀρ. 288. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Φῶτα στὸ πέλαγος», σσ. 79—83.

9. Christus der Armen: Ὁ Χριστὸς τῶν φτωχῶν (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Δρα Ἀλέξανδρο Στάινμετς στὸ περιοδικὸ "Hellas", Βόννη, Δεκέμβριος 1961, σσ. 67—68. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Φῶτα στὸ πέλαγος», ὅπ. παρ., σσ. 185—189.

10. Umeinen Rosenstranch: Γύρω σὲ μιὰ τριανταφυλλιὰ (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὴν Καθηγήτρια Ἰσιδώρα Ρόζενταλ—Καμαρινέα στὸν τόμο "Neugriechische Erzähler" (ἀνθολογία), Walter Verlag, Olten und Freiburg im Breisgan (1958), σσ. 175—182. Στὴ σελ. 410 παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Μακρινὸς κόσμος», ὅπ. παρ., σσ. 115—126.

VIII. ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ:

11. Lumini pe mare: Φῶτα στὸ πέλαγος (διήγημα). Μετάφραση Antita Augustopol - Jucan στὸ περιοδικὸ "Steaua", Βουκουρέστι, Ἰανουάριος 1965, σσ. 65—69. Στὴ σελ. 65 παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Φῶτα στὸ πέλαγος», ὅπ. παρ., σσ. 193—201.

12. Cel de al treileafiu: Ὁ τρίτος γιὸς (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὴν Πολυξένη Καράμπη στὸ περιοδικὸ "Steaua", Βουκουρέστι, Μάρτιος 1973, σσ. 25—25. Στὴ σελ. 25 παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Ἡ μεγάλη νύχτα», ὅπ. παρ., σσ. 79—90.

13. In jural unui trandafir: Γύρω σὲ μιὰ τριανταφυλλιὰ (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὴν Antita Augustopoulos - Jucan στὴν ἐπιθεώρηση "Ateneu", Ἰούλιος 1973, σελ. 20. Στὴν ἴδια σελίδα παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Μακρινὸς κόσμος», ὅπ. παρ., σσ. 115—126.

14. Orasul mort: Χορὸς παλληκαριοῦ (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὴν Πολυξένη Καράμπη στὴν ἀνθολογία τοῦ Κώστα Ἀσημακόπουλου: Antologia Nuvelei Neogrecesti, Edituta Univers, Bucuresti. 1975, σσ. 195—203. Στὴ σελ. 195 εἰσαγωγὴ στὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Ἡ μεγάλη νύχτα», ὅπ. παρ., σσ. 63—76.

15. Πέτρου Χάρη: Ἡ Μεγάλη νύχτα. Πρόλογος: Κ. Ἀσημακόπουλου. Μετάφραση: Πολυξένης Καράμπη. Edituta Univers, Bucuresti (τυπώνεται). Μεταφράζεται ὁλόκληρη συλλογὴ σὲ ξεχωριστὴ ἔκδοση.

IX. ΙΣΠΑΝΙΚΑ:

16. Luces en el mar: Φῶτα στὸ πέλαγος (διήγημα). Μετάφραση ἀπὸ τὴ σύνταξη τῆς La Nacion, 23 Ἰουνίου 1968. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Φῶτα στὸ πέλαγος», ὅπ. παρ., σσ. 193—201.

17. Petros Jaris, La noche larga. Εἰσαγωγὴ—μετάφραση καὶ σημειώσεις Φωτίου Κ. Μαλλέρου, Καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χιλῆς, Σαντιάγο Χιλῆς 1974, 8ο, σελ. 208. Μεταφράζεται ὁλόκληρη ἡ συλλογὴ διηγημάτων τοῦ Πέτρου Χάρη «Ἡ μεγάλη νύχτα», ὅπ. παρ. Τὸ προλογικὸ κείμενο σὲ μετάφραση Ἰουλίας Ἰατρίδη ἄρχισε νὰ δημοσιεύεται ἀπὸ τὸ τεῦχος 24—25 στὸ περιοδικὸ «Κριτικὰ Φύλλα» καὶ θὰ κυκλοφορήσῃ σὲ ξεχωριστὴ ἔκδοση μὲ τὸν τίτλο: Τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη.

18. La literatura griega después de la catástrofe del Asia Menor (1922—1960): Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία μετὰ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφὴ (1922—1960). Μετάφραση: Φωτίου Κ. Μαλλέρου στὸ περιοδικὸ "Bizantion - Nea Hellas", Σαντιάγο Χιλῆς 1970, ἔκδ. Πανεπιστημίου Χιλῆς, σσ. 124—129. Στὴ σελ. 124 παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ μελέτημα πρωτοδημοσιεύθηκε στὴ νέα ἔκδοση τοῦ Ἐγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ Ἐλευθερουδάκη.

Χ. ΓΑΛΛΙΚΑ:

19. La revolution de 1821 autours et dans la legende nationale: Τὸ 1821 μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ θρύλο (ἄρθρο). Μετάφραση: Γ. Κ. Ζωγραφάκη στὸ περιοδικὸ «Ἕλληνο - Βελγικὴ Ἐπιθεώρησις», τεύχ. 2—3, Ἰαν. 1972, σσ. 118—120. Τὸ ἄρθρο πρωτοδημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ «Νέα Ἑστία», Ἀφιέρωμα στὸ Εἰκοσιένα, Χριστούγεννα 1970, τεῦχ. 1043, σσ. 1—3.

20. Μιὰ ἐγγραφὴ (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν André Mirambel στὴν "Anthologie de la prose Néo - Hellénique" 1884—1948. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς», ἔκδ. «Νέων Γραμμάτων» 1924, σσ. 23—28.

21. Πέτρου Χάρη: Πρὶν ἀπὸ τὴν αὐγή. Μετάφραση 18 διηγημάτων του ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Ὀκτάβιο Μερλιὲ σὲ ξεχωριστὸ τόμο στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων "Belles Lettres" τοῦ Παρισιοῦ (τυπώνεται). Τὸ προλογικὸ σημείωμα δημοσιεύεται σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς Καίτης Μπαχαρίου στὸ ἀφιερωματικὸ αὐτὸ τεῦχος τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου».

XI. ΑΓΓΛΙΚΑ:

22. The Rosebush: Γύρω ἀπὸ μιὰ τριανταφυλλιά (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὴν Ἁγνὴ Σωτηρακοπούλου στὴν ἀγγλόφωνη "The Greek Gazette" τοῦ Λονδίνου, Ὀκτώβριος 1974, σσ. 4—5. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Μακρινὸς κόσμος», ὅπ. παρ., σσ. 115—116.

23. Lights in the sea: Φῶτα στὸ πέλαγος (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὴ Mary Giannos στὸν τόμο "Introduction to Modern Greek Literature", Twayn Publishers, Νέα Ὑόρκη 1969, σσ. 222—228. Στὴ σελίδα 222 εἰσαγωγὴ στὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Φῶτα στὸ πέλαγος», ὅπ. παρ., σσ. 193—201.

24—26. Στὴν ἔκδοση τοῦ ΕΟΤ «Ἑλλὰς 1974», σσ. 4—5 δημοσιεύθηκε τὸ κείμενο τοῦ Πέτρου Χάρη: «Στὴν ἑλληνικὴ ἄνοιξη καὶ στὰ γαλάζια νερά». Μεταφράσεις τοῦ κειμένου αὐτοῦ στὰ γαλλικά, ἀγγλικὰ καὶ γερμανικὰ ὑπάρχουν στὶς ἀντίστοιχες ξενόγλωσσες ἐκδόσεις τοῦ ΕΟΤ.

27. The dance: Χορὸς παλληκαριοῦ (διήγημα). Μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Jack Gaist στὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» 1976, τομ. ΙΣΤ΄, σσ. 165—171. Τὸ διήγημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Ἡ μεγάλη νύχτα», ὅπ. παρ., σσ. 63—78.

Δ. ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

[Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο δοκίμιο τοῦ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ]

Καὶ ἁπλὴ ἀπαρίθμηση τῶν μελετημάτων τῆς «Εὐρωπαϊκῆς πεζογραφίας καὶ ποίησης» τοῦ Κλ. Παράσχου ἀρκεῖ γιὰ νὰ καταλάβει ὁ ἀναγνώστης πόσο εὐρὺς πρέπει νὰ εἶναι ὁ χῶρος τῶν ἐξομολογήσεων αὐτῶν. Ποιητικὰ θέματα: Μπάϊρον, Βίκτωρ Οὐγκώ, Ἕνα κείμενο τοῦ Μαλλαρμέ: «Ἴγκιτουρ», Πὼλ Βαλερύ, Ραμπιντρανὰθ Ταγγόρ, Ρίλκε, Ροῦπερτ Μπρούκ, Μιλόζ. Πρόσωπα τῆς πεζογραφίας (ἀφηγηματικῆς καὶ κριτικῆς) : Σατωβριάνδος, Σταντὰλ ὁ ἐρωτικός, Γεώργιος Μπραντές, Ἔρρῖκος Μπρεμόν, Λων Σεστώφ, Ἀντρὲ Συαρές, Ἀντρὲ Ζίντ, Τιγκρὰν Γεργκάτ, Μαρσὲλ Προύστ, Τόμας Μάνν, Ζὼρζ Ντυαμέλ, Ζὰκ Ριβιέρ. Μερικὰ ἀπὸ τὰ μελετήματα αὐτὰ εἶναι κάπως σύντομα. Σὲ ἄλλα ὅμως μὲ ἄνεση ὁ Παράσχος καὶ μὲ ἐπιμονὴ ἐρευνᾶ, συγκρίνει καὶ κρίνει. Οἱ σελίδες του, λ.χ., γιὰ τὴ μνήμη ὅπως παρουσιάζεται στὸ ἔργο τοῦ Προύστ, εἶναι ἀπὸ τὶς καλύτερες. Ἁπλώνονται σὲ ἀποκαλυπτικὲς ἀνιχνεύσεις, κάνουν παρατηρήσεις μὲ γενικότερη ἀξία καὶ μᾶς πηγαίνουν πολὺ κοντὰ σὲ προβλήματα τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα. Καταλήγουν συχνὰ καὶ σὲ συμπεράσματα, ποὺ δείχνουν πόσες ἱκανότητες ἔχει ὁ Παράσχος γιὰ νὰ φτάνει στὸν πυρήνα τοῦ ἔργου ποὺ ἀγαπᾶ. «Φαίνεται πολὺ καθαρὰ ἀπ' ὅσα εἶπα ὥς τώρα, — γράφει, — τί εἶναι ἡ τέχνη γιὰ τὸν Προύστ. Εἶναι μιὰ καθαρὴ γνώση ἔξω ἀπὸ κάθε πρακτικὴ ἢ ἠθικὴ σκοπιμότητα, μιὰ ἀποκάλυψη κ' ἔκφραση τοῦ ὅ,τι βαθύτερα κρύβουμε μέσα μας, τὸ κυνήγημα «φαντασμάτων», ὅπως λέει κάπου εἰρωνικά, τέχνη ἡ ἐπιβολὴ ἑνὸς νέου ὁράματος καὶ μιᾶς νέας μορφοποίησης τῆς ζωῆς. Γιὰ νὰ τὸ πετύχει αὐτὸ ὁ τεχνίτης, πρέπει νὰ δουλεύει μὲ φόρα ἀντίστροφη πρὸς τὴ συνήθεια, πρὸς τὴ λειτουργία τοῦ ξώπετσού του ἐγώ, νὰ καταστρέφη ἀκούραστα ὅ,τι ἡ φιλαυτία, τὰ πάθη, ἡ μιμητικότητα, ἡ λογική, οἱ συνήθειες, δημιουργοῦν μέσα του, νὰ ἐπιστρέφη στὰ βάθη, ὅπου ἐκεῖνο ποὺ πραγματικὰ ὑπῆρξε κείτεται ἀγνοημένο. Τ' ἀληθινὰ βιβλία δὲν εἶναι ποτὲ ἐκεῖνα ποὺ ἀναπαράγουν τὸ ἐπιφανειακὸ σάλεμα τῆς ζωῆς· εἶναι τὰ παιδιὰ τοῦ σκότους καὶ τῆς σιωπῆς».

Θὰ μποροῦσαμε νὰ ποῦμε ὅτι στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ὑπάρχει τὸ αἰσθητικὸ πιστεύω τοῦ Παράσχου. Τὸ ἔχουμε ὅμως ἀκόμα πιὸ καθαρὸ σὲ ἄλλες σελίδες του, ποὺ παρουσιάζουν μικρότερη ἐξάρτηση ἀπὸ ξένα κείμενα. Ὁπωσδήποτε, κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ σταθερὴ καὶ ἀσυμβίβαστη εἶναι ἡ πίστη του στὴ λυρικὴ οὐσία τῆς τέχνης, δηλαδὴ στὴν ἀξία τοῦ μέσα κόσμου καὶ στὴν προβολή του. Αὐτὸ μᾶς λέει ἡ κριτική του σκέψη. Τὸ ἴδιο μᾶς βεβαιώνουν καὶ οἱ ἐξομολογήσεις του, ποὺ εἶναι πολλὲς καὶ στὶς σελίδες τῆς «Εὐρωπαϊκῆς πεζογραφίας καὶ ποίησης».

Ἀκόμη μιὰ φορὰ γίνεται φανερὸ ἐκεῖνο ποὺ ὑπογραμμίσαμε καὶ ἐξηγήσαμε ἀμέσως ἔπειτ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Παράσχου: στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου του «Προβλήματα λογοτεχνίας», ποὺ τὸ φρόντισε καὶ τὸ παρουσίασε τὸ 1965 ἡ κυρία Βάσω Κλ. Παράσχου, καθαρότατα βλέπουμε πόσο γενικὸ πνεῦμα ἦταν ὁ συγγραφέας τῶν «Δέκα Ἑλλήνων λυρικῶν» καὶ μὲ πόση ἄνεση πλησίαζε τὰ πιὸ ἀνόμοια πνευματικὰ προβλήματά. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ σύντομα ἢ ἐκτενέστερα κείμενα ποὺ ἔγραψε ὁ Παράσχος ἀπὸ τὸ 1927 ὥς τὸ 1962 καὶ δημοσιεύθηκαν σ' ἐφημερίδες καὶ σὲ περιοδικά. Κι ὅπως σημειώνει στὸν πρόλογό του, ἀντιπροσωπεύουν ἰδέες καὶ γνῶμες μιᾶς

τριακονταπενταετίας. Εἶχε φτάσει πιὰ ὁ Παράσχος στὴν ὥρα τῆς ἀναμφισβήτητης ὡριμότητας, ἤξερε ποιὲς ἀπὸ τὶς πεποιθήσεις του ἔμειναν πιὸ μόνιμες καὶ ὁριστικὲς καὶ τὶς συγκέντρωσε καὶ τὶς ἔκαμε ἕνα σύνολο. Γιατὶ ὑπάρχει σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο ἕνα σύνολο, μιὰ ἑνότητα, ποὺ μένει ἀδιάσπαστη ἀπάνω στὰ πιὸ ἀνόμοια θέματα καὶ μᾶς βοηθεῖ νὰ πλησιάσουμε μὲ περισσότερη ἀσφάλεια ἄλλες ἐργασίες τοῦ Παράσχου. Χαρακτήρισα ἀνόμοια τὰ θέματά του. Πρέπει ὅμως νὰ προσθέσω ὅτι τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι κι ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ κι ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπικίνδυνα τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς: «Ἑλλάδα καὶ Δύση» («Ἡ ἱστορικὴ μορφὴ τοῦ προβλήματος», «Ἡ σημερινὴ θέση τοῦ προβλήματος»), «Τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», «Τὸ πρόσταγμα τοῦ καιροῦ μας», «Μιὰ ἐπικίνδυνη σύγχυση» (δημιουργοὶ κ' ἑρμηνευτές), «Νέα φανερώματα τῆς καθαρευούσης», «Ἄμουσος καὶ μουσικὸς λόγος», «Τὸ ρεῦμα τῆς ἀπαισιοδοξίας στὴ νέα ἑλληνικὴ λογοτεχνία», «Τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἡ λογοτεχνία», «Ἡ εὐθύνη τοῦ πνεύματος», «Μᾶς ἀγνοοῦν στὴν Εὐρώπη», «Πρώτη ὕλη», «Θέμα καὶ μῦθος», «Οἱ «ἀνανεώσεις» στὸ νεώτερο μυθιστόρημα», «Ἡ «ἀπόλυτη τέχνη», «Ἑφτὰ ἐπιστολὲς» καὶ ἄλλα. Ὁ ἀναγνώστης ἔχει πολλὰ νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὶς σελίδες αὐτὲς τοῦ Παράσχου, ἀλλὰ πολλὰ ἔχει νὰ διδαχτεῖ κι ἀπὸ τὶς σκέψεις του ἀπάνω στὸ τόσο ἐπίκαιρο θέμα τῆς εὐθύνης τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὰ κοινά, γιὰ τὶς περιπέτειες τοῦ τόπου του, τῆς πατρίδας του, τῆς φυλῆς του.

Ὁ Παράσχος, μολονότι φαινόταν τόσο εἰρηνικὸς κι ἀποτραβηγμένος στὸ σπουδαστήριό του, εἶχε ἀγωνιστικὴ διάθεση. Τὸ μαντεύουμε σὲ πολλὰ κείμενά του, ἀλλὰ καθαρὰ τὸ βλέπουμε σὲ μιὰ σελίδα τοῦ μελετήματός του «Τὸ πρόσταγμα τοῦ καιροῦ μας». «Δὲ μπορεῖς, γράφει, ρωτήματα, αἰτήματα, προβλήματα ποὺ σὲ ζώνουν ὅλο καὶ πιὸ στενὰ καὶ ποὺ νοιώθεις κάθε στιγμὴ στὴν ὄψη σου τὴν πύρινη ἀναπνιά τους, νὰ τ' ἀναμερίζεις καὶ νὰ λές: δὲ μ' ἐνδιαφέρουν! Δὲ μπορεῖς, ἂν θὲς νὰ προσφέρεις κάποιο ἀντίκρυσμα στὸν τίτλο «σκεπτόμενος» καὶ νὰ μὴ κοροϊδεύεσαι οὔτε νὰ κοροϊδεύεις, δὲ μπορεῖς νὰ ξεχνᾶς ὅτι τὸ μεγαλεῖο τῆς σκέψης, ὁ πιὸ εὐγενικός της προορισμὸς στάθηκε πάντα ἡ θυσία. Δὲ μπορεῖς νὰ ξεχνᾶς ὅτι ἂν στὴ ζωή σου, σήμερα, μπορεῖ νὰ φυσήξει κάποιος ἀέρας ἡρωϊσμοῦ, ὁ ἀέρας αὐτὸς θὰ φυσήξει ἀπὸ τὸν ἀ γ ώ ν α». Τὸν «ἀγώνα» τὸν ὑπογραμμίζει ὁ Παράσχος, ὅμως πρέπει νὰ προχωρήσουμε στὸ βιβλίο του, νὰ φτάσουμε στὴν «εὐθύνη τοῦ πνεύματος», γιὰ νὰ καταλάβουμε πῶς ἐννοεῖ αὐτὸν τὸν «ἀγώνα». Ἀφοῦ θυμηθεῖ πόσοι σπουδαῖοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἀπέφυγαν τὶς πολιτικὲς διαμάχες τῆς πατρίδας τους κι ἀφοῦ ἐξηγήσει λίγο - πολὺ τὴ στάση τους, ἐπιμένει στὸ ἁρμονικὸ «συνταίριασμα» πολίτη καὶ ἀνθρώπου, πολίτη καὶ συγγραφέα, «Ἀθήνας καὶ Σπάρτης», μὲ τὶς τόσο διαφορετικὲς κατευθύνσεις τους, καὶ καταλήγει σὲ σειρὰ ἀπὸ ἐρωτήματα, ποὺ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε ποιὸ συμπέρασμα κλείνουν: «Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ μήπως εἶναι τάχα μόνο ἰδεατό, ἀφοῦ γιὰ νὰ τὸ πετύχει κανεὶς θὰ ἔπρεπε νὰ καταλύσει μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἀκατάλυτες ἴσως ἀντιθέσεις, τὴν ἀντίθεση Σπάρτη - Ἀθήνα; Συμβίωση ὀργανικὴ πραγμάτωσαν ποτὲ Ἀθήνα καὶ Σπάρτη; Καὶ θὰ μποροῦσε ἡ Ἀθήνα νὰ συνεχίσει τὴν ὕπαρξή της, γιὰ νὰ δ ι α τ η ρ η θ ε ῖ, ἂν δὲν γινόταν καὶ λίγο Σπάρτη, καὶ θὰ μποροῦσε μόνη ἡ Σπάρτη,, δίχως τὸ ἀθηναϊκὸ πνεῦμα, νὰ βγάλη πολιτισμό;» Ἔτσι ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα ἡ χρυσὴ ὡριμότητα: μὲ ἐρωτήματα ποὺ κάνουν καταγέλαστους τοὺς φανατισμούς. Καὶ ἡ ἀπάντηση αὐτή, ἡ τοποθέτηση αὐτή, ἔρχεται σὲ ὥρα ποὺ πολὺ τὴν χρειαζόμαστε, ὅταν συζητεῖται πάντα ἡ «εὐθύνη τοῦ πνεύματος» ἀπὸ ἁρμόδιους καὶ ἀναρμόδιους.

Ἐδῶ ἔφτασε ὁ Κλέων Παράσχος, ὁλοκληρωμένος πιὰ καὶ ἀμετακίνητος στὴν πεποίθησή του γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου. Αὐτὸ μᾶς λέει ἡ σκέψη του. Τὸ ἴδιο μᾶς βεβαιώνουν καὶ οἱ ἐξομολογήσεις του, ποὺ εἶναι πολλές, καθὼς σημειώσαμε, στὰ κριτικά του βιβλία, τὸ ἴδιο καὶ τὰ τραγούδια του κ' οἱ ταξιδιωτικές του

ἐντυπώσεις, ποὺ δὲν τὶς ἀναφέραμε ἀλλὰ καὶ δὲν τὶς ξεχνοῦμε. Μιὰ ἑνότητα σὲ ὅλο του τὸ ἔργο. Κ' ἕνας ἄνθρωπος. Καὶ θ' ἀκριβολογήσω ἂν πῶ: Ἕνας ταλαιπωρημένος ἀπ' τὴ ζωή, ἕνας πικραμένος ἀπὸ λογῆς - λογῆς ἀτυχίες, ἕνας βασανισμένος ἄνθρωπος, — καὶ στὸ χῶρο τοῦ πνεύματος καὶ στὸ στίβο τῆς βιοπάλης.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

THE DANCE

by Petros Haris

A few hurried steps, a man and a woman slipping silently into the winter evening, a car with its lights off moving along slowly as if groping its way in the insidious dark, and then all was quiet again, a waste land, as though everything were in hiding, as though everything were holding its breath in the icy air. And yet it wasn't late and only an hour ago the centre of Athens had been full of people.

At dusk the streets emptied. In the sky birds flapped their wings merrily for the last time that day and gathered in their nests. In Athens people rushed home with gloomy thoughts, gloomier than the January darkness and gloomier too than the blackout that put the finishing touches to their gloom - they rushed home before the time appointed by the "Conqueror".

Even love took few steps in this darkness. Other evenings, other nights it sought the dark, awaiting it like a blessing and like a refuge. But now the dark was not for love. The foreign soldier and the slave had shared it between them. And every night they fought to see who should have the beiggest share, who should achieve something special for day to look upon and not be ashamed. In the dark, paint brush and paint worked busily on the walls producing slogans that shone in the morning brighter than the sun and lifted a little weight from the spirit. But there were also all too many savage shrieks, all too many thudding jackboots that chased and threatened, and there was no lack of blood that the "Conqueror" had not managed to wash off the streets and pavements in time and which the earth sucked in, leaving behind a never-ending groan, day and night, every hour, every minute; a groan that the enslaved heard, a groan heard too by the foreign soldier who heard it even more clearly and trembled under his proud uniform because he knew all too well who the blood was calling out for and how strong blood can be.

A door opened and closed again at once. The light didn't even have time to shine on the street. Then a bicycle appeared, pedalled by tired, exhausted legs. And then a man and a woman walking along at a good steady pace.

They came out of an alley that bears the name of the ancient god of the sun and that echoes all day to the sound of metal resisting hammer and anvil, and they crossed to the square with the old church and the mosque next to it which is now a museum. They walked on towards the road facing them which leads to the nearby square, to little Psiris Square with its clock that used to work when and how it wanted to, they became mere shadows in the darkness that grew darker and darker among the tall buildings.

The sky was low, very low, a head's height above the roofs and not even a crack of light from the windows shut so tight. Pitch dark and desolation and only someone who knew the way could walk in the streets. Athens breathed heavily. She was wrestling with the second winter of a bondage that had fallen upon her like some wild beast with a thousand mouths and ravaging claws. During the day she watched her people with pale faces and uncertain step, frightened, hunted people who spoke in hushed voices and spent their time asking questions and running to black-marketeers who sold bread and oil, like animals that have no care for anything but their food. At night she heard the foot steps of the foreign soldier who knew that he was surrounded by hate and never took his finger off the trigger and who had turned his language into a bark and a threat. Athens heard too the cries of the hungry with their swollen legs and the last breath on their lips and she expected to see more dead in the streets the next morning and more skeletons and more disaster. But she knew that she would take heart again at death itself. For it meant the bodies of the brave young men that the foreign soldier had met and shot on his nightly patrol, on that patrol of Death. And these bodies cried out more loudly than a loudhailer and gave hope, assuring the city that its slavery was not submission and that the night had been doing its work with both defiance and skill.

One square is about five hundred yards from the other and the two shadows merged into one, becoming one single step so that the distance was even shorter and their movements full of longing. They had worked all day away from each other and now that evening had come they felt they must live a little together even though only under the dull light of an electric bulb or under an oil lamp or in the darkness of the street. They put their love to the test again in that short distance, they felt it strongly in their tight embace, in the warmth of hands, and arriving at last at their destination, they became once again two shadows standing in front of a wide opening and some half - lit steps.

They went down the first three steps and paused. Then the next three. They had seen a vacant table in a corner of the basement taverna and walking down the rest of the steps they went in and sat down. Now they could see the whole basement, it was the famous old "Psiris" taverna. Low ceiling, rough flagstone floor, plenty of space for ten to twelve tables. At the back there were three barrels on trestles and next to them a counter loaded with glasses for water and wine and three or four pint wine jugs that left full and came back empty. And lots of men. Only men. Young men and elderly men, all of them manual workers paid by the day.

The couple were also working class. He was a man of between thirty and thirty-two, well-built, tall, with a very dark complexion and a great mame of jet black hair. He had dark eyes that never looked down and hands that seemed to shout at you how they toiled all day doing difficult work and yet how the work made them strong and manly. The girl was just right for him. Younger and fresher (there were probaly about ten years between them) fair-haired and weil-covered, with big brown eyes that looked straight ahead and yet had no touch of coquetry, and hands that must also have seen their share of hard work. Two people who had come down to drink a glass of wine, for a chance to gaze at each other away from the winter darkness that savaged and hurted people outside.

A taverna is a subtle thing. One of our singers said so once and he had made the idea of what a taverna should be a way of life. But the true taverna-lovers, the common people have also made it a way of life. They put their glass

down in front of them, looking at it hour on end, never filling it to the top and never emptying it at once. They are men of few words and many worries and even though they spend hours and hours in the taverna, it is as if they take up no room at all. They never stare at others, don't easily get into conversation with the man sitting next to them but yet they show respect for him, never moving their chair so much as a fraction of an inch into the other man's territory. And this was the old-style taverna that had resisted the new ways and remained simple and genuine until the second great war and which during the Occupation kept poor and rihc side, byside bringing men close together in an atmosphere full of controlled grief and subdued sond. It had its gramophone too, its "pronograph" as it called it, with a big horn, making a palace of a cottage and easing a little the burden of a heavy day.

The man and woman quickly understood the situation. A woman among so many men upsets the routine of the tavern even though the men are not the sort to give offence easily and who indeed take such matters very seriously. They both noticed that all the men round them were looking at their hands. They were looking at their fingers, seeking the "golden circlet of a lawful bond". They didn't find it, didn't show their thoughts but simply raised their glasses to their lips, shifting a little in their seats. That was all.

But there was one group of men that found it difficult to control themselves. It was as if five men at one small table was too much and the taverna could not contain their frustrated longing. They were all very young and hurgry for everything but most of all for women, women whose need they felt more than ever at night, who they sought for, sung about, dreamt of. They put on the "pronograph" letting it express their feelings in husky, passionate voices, they changed the records, drank, eat the odd olive, piece of carrot or cucumber, and nibbled at the bread that was half wood shavings and half maize, and back again to the records and their longings expressed through songs full of passion and entreaty for a beautiful, any beautiful girl. And they had a secret too, a valuable secret covered with a table napkin. And they kept watching it, guarding it with their eyes and none of them touched it. You could see that they were waiting for something from the owner of the taverna, something from his humble little kitchen, and then they'd lift off the napkin and the treasure would shine forth for all to see.

But when the man and woman came down into the basement taverna the men could wait no longer. They forgot their hunger, leaving the treasure covered with a napkin unguarded, and now they searched, measured, weighed, caressed and devoured the girl with their eyes.

The insult was obvious. And they soon began showing off in front of the couple. And there was danger, danger, for everybody, both for those nearby and for those further away, for the whole taverna that could catch fire as easily as petrol or paraffin, in an atmosphere of anger. One of them got up and put a record on the "pronograph". It was a "rembetico" song and a heavy, masculine difficult sort of dance, at moments almost savage. With one leap he was in the middle of the basement where another of the friends was waiting for him, and the two of them at once began showing their skill and their masculinity, their eyes riveted on the girl as they moved nearer and nearer to the table. They were both young men who knew how to dance, knew how to make difficult figures even more complex and skilful, giving them extra emphasis and dragging them out just as an experienced singer will hold a note for as long as he can, to draw more

applause.

The couple watched. Or rather the man watched while the girl had lowered her eyes as if to tell the dancers that they were wasting their time. She knew that disaster was inthe air, that it was already hovering over them, touching them. She knew her man and trembled.

There was the sound of heavy footsteps above coming from the direction of the basement door and then four, five, six jackboots started coming down the steps. The taverna-owner stopped the "phonograph", the two dancers were left with one foot in the air and went back to their table. A foreign soldier appeared, armed and threatening and behind him a second and third. They descended all the steps, not saying a word, looking here and there but not finding anything to moan about. The slaves could move around for another hour in the big prison that was their city. The first soldier looked at his watch, gave the taverna-owner a stern look, reminded him when he had to close and then turned to leave. He went up the steps slowly and ceremoniously, the other two behind him.

The basement breathed again, but it was no longer the same. The air was heavy now, it was the air of slavery that had seeped into the basement and now pressed like a heavy weight on a every chest. The dancers no longer got up to dance and the taverna-owner didn't put any more records on. But the couple moved. The man got up, the girl tried to stop him but couldn't. He gave her a look that spoke volumes and walked over to the "phonograph". The record was on the tumtable he put the needle to the record and the same dance, the same song, the same yearning passion began again.

At his first bound he riveted them all to their seats - the two young men who had danced and anyone else who wanted to get up. All eyes were on him at once. He was in no hurry to do those leaps that only show strength. His body, straight, tall as young Cypress tree that doesn't end at tip but much higher up where the strength of its sap can raise it, prepared itself with slow but difficult convolutions for the big moment of the dance. Small steps, all the same, all steady, a fine and complex fretwork on the hard flagstone, long legs that could easily follow every rhythm, however fast or crazy, and could even exceed it, motionless waist like an axle maintaining the equilibrium between contrary and undisciplined forces, and arms that, though they look strong and muscular and able to take on all the men in the taverna, yet do not weigh heavily on the body. The record on the "phonograph" was almost at an end but the preparation did not seem to be over yet. The needle seemed to get stuck for a moment, the singer took a breath and then started in another key,pulling the dancer with him. Then it was that the basement seemed too small for his strength and skill. The long legs shot him high in the air, a little higher and his head would have made a hole in the cailing, then brought him down again, then shot him up in the air again. Coming down again, his feet struck the flagstones had as if to make sure that his legs could take the strain and support the dancer in his ecstasy. He leapt in the air, fell to earth, seing nothing, caring about nothing, only feeling his vigorous youth and splendour and the power of his art. Everything around him had vanished, there was nothing but him and his dance. He gave one single glance, catching a glimpse of the girl and seeing how her eyes had grown even bigger to take in all her pride and love. Nothing else, nothing more, not another glance, not another care. The dancer had forgotten even the young men who had danced before and had forced him to get up, he didn't even look at them. They were no longer in the taverna, no longer

sitting opposite his table. But then he himself wasn't there either. The only thing was that the record, having less stamina than the dancer, came to a standstill. But only for a moment. With one leap, the young man was over at the "phonograph", had put the record on again and had begun those small steps that prepared the way for what the taverna had seen but not get had its fill of.

Admiration grew and grew, there was not a movement in the taverna, everyone held their breath but then suddenly there was an awful feeling of suspense and cold sweat. Once again there was a sound of jackboots on the steps above the basement. And the foreign soldier soon appeared. But the record went on playing and the dancer pretended not to notice anything. There was no sign of fear in his steps, no hesitation. The others had seen what was happening, looked at one another, made to get up and stop the record and the dance but could not make up their minds. One could see that they didn't know which was the more dangerous. The soldier was one of the "conquerors", but then the dancer was a real man who didn't stand any nonsense.

They stayed where they were. And only when they noticed that the soldier was not one of those who had come in before, was not armed and did not have a cruel look about him, did they relax. He couldn't find a vacant table so he made for a corner of the room where he slumped down onto a chair, his head between his knees, heavy with depression. The taverna-owner put a big stool in front of him and then fetched a glass and a pint jug wine, saying something to him in his own language. He knew, you see, a few words of the language and managed to scrape by with the foreign soldiers who came down into his basement taverna.

The record was more than half over and the dancer was anxious to show all his skill before the music stopped. His long legs became the embodiment of rhythm again and his every movement seemed to cry out to all and sundry that only a strong and experienced man could do justice to a dance like this and could hold his body twice over the same flame. For there must have been a flame burning slowly under the dancer which didn't let him touch the ground, a fire that pricked him, that roasted him but yet tempered him like the hardest steel. Even if his girl was waiting for him at the other end of the tavern, restrained and proud at the same time. Anyway, that was where the fire came from, from there it drew its strength. The taverna was full but yet there were two people over and above everyone, two people who had become one, playing out the game of love and pride, and everything and everybody around them was as nothing.

How long does a record take to play? That record and that dance were the whole world and time itself that had neither beginning nor end The people in the taverna forgot their servitude, forgot the deprivation and disaster that had descended upon their little country that had been wronged by two great civilized nations and the other world that was fighting a struggle unto death. And when the dance was over, it was as if they had just awoken from a dream that had lasted hours and hours. For a moment there was silence as if there was no one left in the taverna. Then the whole place was filled with riotous applause and by a shout that was both approval and an outburst of long-suppressed feeling.

"Na zisis!*"

And then at once more applause, even louder, the applause of triumph.

The young man went back to his table quietly and with no show, with

* Lit. "May you live!" — a way of expressing enthusiastic approval.

just one single glance at the table where the two men who had danced before him were sitting. Nothing else. The girl stretched out her hand and touched his, that was all - in front of other people. She knew him too well to dare do anything else. She couldn't forget what he had once said with such severity: A man and woman who are really in love don't make a show of their love. Leave that to the yobs.

And the evening wore on and the taverna forgot the time, forgot its sorrows. The taverna - owner brought a steaming bowl over to the table where the five men were sitting and they filled their glasses and then pulled back the napkin so that their treasure shone forth: a loaf of bread white as snow, a temptation and a wonder, perhaps with a whole history behind it, perhaps a dangerous adventure. That loaf hadn't come from a Greek oven and it wasn't intended for Greek teeth. It had passed through many hands before it had reached them and they were proud of it, looking upon it, as it sat there on the table, as a great achievement: there was no sign of that mud-like crust of maize flour that even animals wouldn't touch with a barge-pole. They cut it up into eight pieces, called the taverna - owner over, gave him three of them and told him to keep one for himself and to take the others over to the couple, with some wine.

The gesture was well-meant and the dancer couldn't decline it. Bread is never an insult, it's a symbol of friendship, of submission even. And they hadn't been mistaken. This difficult man saw, understood and accepted the tokens of submission. He glanced again at the table opposite and raised his glass. But only him, not the girl. And he didn't have to tell her, she knew who she was dealing with and she knew too what the bread and wine meant. They were for the man who had danced so that no one else should decide to get up from their chair.

And it got later and later. And the sadness and yearning grew in every heart, the same at every table, the sadness and yearning of servitude. And another sadness and yearning grew and grew, solitary and silent. It was the soldier who sat alone, in front of the high stool. He sat there, this soldier, drinking and drinking, wanting to speak, bursting to speak out. But who was he to speak to? The taverna-owner had used up all the words he knew in the soldier's language and it was doubtful if he knew as many as another two. And the soldier drank and drank and when the taverna-keeper brought him another pint jug of wine, he threw his arms round him, whispered something in his ear and kissed him. But now he'd told his secret and couldn't stay in the taverna any longer. He'd said only one single word to the taverna-owenr but that word had shaken him, burnt him, forced him to leave.

He got up, held himself up with some difficulty, said goodbye. It you had been listening you would have noticed that he didn't say "goodnight" but "goodbye", as if going on a journey. Then he slowly climbed the steps. The taverna-ower helped him, taking him to the top and when he came down again, he stood in the middle of the taverna looking at each table in turn, his face full of anguish.

"That's his lot," he whispered.

And he told them what he had understood from the five or six words he knew and from the soldier's sign-language that filled in the gaps.

"He leaves for Stalingrad tomorrow...".

War filled the taverna again. The ball was over: they looked at their watches - and panicked. How could they leave now, how could they go up into

the dark, what fatal meetings would they have? How could they get home? The curfew was on. Quarter past eleven.

They all just stood there, not knowing what to do, looking at each other and not saying a word. They were thinking and their thoughts were no secret. Every steet in Athens, big or small, was pitch dark, an ocean of darkness full of wild beasts with gaping mouths. The foreign soldiers would already have set off on their nightly patrol, their ears trained to catch every sound, their fingers on the trigger. But on the other hand they couldn't stay in the taverna till morning.

They began talking it over quietly, reaching the agreements of despair. They reckoned the length of the streets they would have to cross, compared them with others, preferring the back streets, seeing danger everywhere. And they could not make up their minds.

But is was no longer a question of thinking. Now they had to listen, to listen for what the darkness concealed. And there was silence in the basement. Everybody at the ready, ready to climb up the steps, and everybody motionless and hesitant. And they were all one single ear that wanted to be an eye and to see outside, to see as far into the distance as possible.

Ten. twenty seconds passed. Nothing. Not a sound, not a step, not a creak, as if the whole of Athens were sleeping without breathing, as if it were a dead city. Another twenty seconds and the same silence, the same deathlike hush. And then the first brave ones showed themselves. It was the five young men with the white bread, and the young couple. They all reached the first step at the same time and the young men at once made way for the couple. When you've danced as that man had danced, you have the right to go first, no matter whether it is only to be the first to plunge into the stormy sea of night, into the darkness that was waiting outside like a death trap.

The couple climbed the stairs, the five young men behind them. And one of the five, calling goodnight to the owner of the taverna and wanting to raise a bit of laugh, only succeded in filling the place with an icy blast:

"The only thing we've forgotten is to count how many of us there are, so as to see how many'll be left tomorrow".

Trans: JACK GAIST

Ε. ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Η ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ ΧΑΡΗ

Ἀπαντῶ μὲ πολλὴ καθυστέρηση στὸ ἐρώτημα ποὺ μοῦ ἀπηύθυνε ὁ φίλος κ. Κύπρος Χρυσάνθης ἀπὸ τὶς 19) 9) 75 ζητώντας μου νὰ καταχωρήσει στὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» κάτι δικό μου σχετικὰ μὲ τὸν Πέτρο Χάρη. Ὁ κ. Κ.Χ. μοῦ γράφει, πὼς προγραμματίζει τὴν ἔκδοση σειρᾶς ἀπὸ ἀφιερωματικὰ τεύχη γιὰ τοὺς πιὸ παλιοὺς δοκίμους λογοτέχνες μας. Μόνο ἔπαινο ἀξίζει ἡ προσπάθεια του αὐτὴ καὶ τὸν ἔχει τουλάχιστον ἀπὸ μέρους μου, ἀνεπιφύλαχτα, ὅσο κι' ἂν ἀμφισβητῶ ὅτι ὁ Πέτρος Χάρης ἀνήκει στοὺς παλιοὺς λογοτέχνες γιατὶ τὸν θεωρῶ πολὺ νέο, πολὺ σύγχρονο ὥστε νὰ μὴν ἐξοικειώνομαι μὲ τὴν ἰδέα πὼς τὸν βλέπω σὰν περασμένο.

Αὐτὸ ποὺ σήμερα μὲ ἐνδιαφέρει ἀπὸ τὸν Πέτρο Χάρη δὲν εἶναι ἡ μελέτη τοῦ ἔργου του ποὺ γιὰ δαῦτο πολλὲς κρίσεις ἔχουν γραφεῖ ὥστε ἡ δική μου νὰ μὴ προσφέρει τίποτα σὲ βάρος γιὰ τὴν ἀξία του καὶ γιὰ τὴ συμβολή του στὴν ἐξέλιξη τῆς τέχνης τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου. Αὐτὸ ποὺ σήμερα θὰ ἤθελα νὰ θυμηθῶ εἶναι τὸ πότε καὶ τὸ πῶς ἄρχισε ἡ γνωριμία μου μαζί του. Κι' αὐτὸ εἶναι πράγμα ποὺ ἂν ρωτηθοῦμε οἱ περισσότεροι πνευματικοὶ ἄνθρωποι γιὰ τὴν ἀπαρχὴ τῆς μεταξύ μας γνωριμίας, θὰ εἶναι δύσκολο ἴσως νὰ τὸ καθορίσουμε μὲ ἀκρίβεια.

Ὅμως μὲ μένα συμβαίνη τὸ ἀντίθετο. Ἐπισημαίνω μὲ βεβαιότητα ποὺ ἴσως νὰ ἐκπλήξη καὶ τὸν ἴδιο Πέτρο Χάρη, τὴ «γνωριμία» μας τὴν πνευματικὴ ἐδῶ καὶ πολλὰ πρὶν χρόνια, νομίζω ἂν δὲν γελιέμαι ἀπὸ τὸ 1928! Γνωριμία ἀπὸ τὰ χαρτιά, μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς «Νέας Ἑστίας» μὲ διευθυντή της τὸν ἀείμνηστο Γρηγόριο Ξενόπουλο.

Ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς «Ζωῆς ἐν Τάφῳ» τοῦ Μυριβήλη τοῦ γενάρχη, μαζὶ μὲ τὸν ἄλλο μεγάλο τῶν Γραμμάτων τὸν Φώτη Κόντογλου, τῆς λαθεμένα βαφτισμένης γενιᾶς τοῦ 30. Ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ «Ζωὴ ἐν Τάφῳ» σὰν καυτερὸ ἐπίκαιρο τότε θέμα ἴσκιασε τὴν ρωμαλέα παρουσία τοῦ «Πέντρο Κάζας». Ἔργου σχεδὸν σύγχρονου καὶ ταυτοσήμαντου μὲ τὸ «Ζωὴ ἐν Τάφῳ». Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ πὼς ἂν ἐξαιρέσουμε τὸν Κ) τίνο Θεοτόκη σὰν ἀπαρχὴ σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας ξεβγαλμένης ἀπὸ λογοτεχνικὲς σελίδες καὶ τὸν Κων) τίνο Χρηστομάνο σὰν κάποια προβολὴ τῆς δικῆς μας μέσα στὸ ὕφος τῆς διεθνοῦς λογοτεχνίας, τὸ ἑλληνικὸ γραμματειακὸ κλῖμα καλλιεργοῦσε τὸν ἠθογραφικὸ — μὲ τὴν στενὴ ἔννοια — λουλουδόκηπο μέσα σὲ ρομαντισμὸ ποὺ σὲ μᾶς φτάνανε μόνο οἱ κυματισμοὶ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ διεθνοῦς ὕφους του, ξαγκωνιασμένοι ἀπὸ τὴ νέα Σκέψη ποὺ εἶχε ἀπὸ καιρὸ καταχτήσει τὰ Εὐρωπαϊκὰ Γράμματα. Ἔτσι ὁ «Πέντρο Κάζας» κάπως διακριτικὰ καὶ ἀμέσως μετὰ ἡ «Ζωὴ ἐν Τάφῳ» μὲ τὴν πυράδα τοῦ βαθιοῦ στοχασμοῦ ταράξανε τὰ νερὰ τῆς λίμνης. Ἡ «Ζωὴ ἐν Τάφῳ» σὰν μεταπολεμικὸ ἔργο, βγαλμένο μέσα ἀπὸ τοὺς ἀχνοὺς τῶν αἱμάτων καὶ τὴν ἐρειπωμένη μετὰ τὸν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ἀνθρωπότητα, περισσότερο χρονικὸ ἀφοῦ τοῦ ἔλειπε ὁ πυρήνας τοῦ «μύθου», γιόμισε μεμιᾶς καινούργιο φῶς τὰ Νεοελληνικὰ Γράμματα καὶ προσπερνώντας τὰ ἐνδεχόμενα γιὰ τὸ εἶδος τοῦ Λόγου ψεγάδια, δέσποσε σὰν μετέωρο καὶ ἦταν σὰν λάμψη ποὺ ἄστραψε καὶ ἔφερε φῶς μέσα στὴ γκρίζα ἀτμόσφαιρα τῆς ἐπαναλαμβανόμενης κατὰ τρόπο ἀνιαρὸ καὶ σὲ πολλὰ ἀνούσιο, ἠθογραφικῆς θεματογραφίας μας.

Ἡ γνωριμία μας λοιπὸν μὲ τὸν Πέτρο Χάρη στάθηκε ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ

μυθιστορηματικὸ χρονικὸ τοῦ Μυριβήλη. Ἡ γνωριμιά μας ἡ πνευματική. Ἡ πρώτη ἐπαφή μας. Δὲν ξέρω ἂν ὁ Πέτρος Χάρης τὸ θυμᾶται μέσα στὸν μεγάλο ὄγκο τῆς πνευματικῆς ἐργασίας του ποὺ σωρεύτηκε ἀπὸ τότε καὶ κατάκλυσε τὶς στήλες τοῦ περιοδικοῦ καὶ τοῦ ἡμερήσιου τύπου. Ὅμως ἐγὼ τὸ θυμοῦμαι γιατὶ ἔτυχε τότε ἀπὸ τὴν μακρυνὴ γιὰ τὴν Ἀθήνα πατρίδα μου, τὴν Μυτιλήνη ὅπου ζοῦσα, νὰ γράψω στὴ «Νέα Ἑστία» σχετικὰ μὲ τὸ κριτικὸ ἄρθρο του γιὰ τὴν «Ζωὴ ἐν Τάφῳ» καὶ νὰ ἐκφράσω κάποιον δισταγμό μου γιὰ τὴν μετριοπάθεια τοῦ κριτικοῦ ἐκείνου κειμένου ἐμπρὸς σὲ ἔργο ποὺ τὸ χαιρετήσαμε ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ Μυτιληνέϊκη φιλολογικὴ ἑστία καὶ φτάνοντας στὴν Πανελλήνια, σὰν γεγονὸς μὲ σημασία κοσμοϊστορική. Ἡ κάποια ἀντίθεση μου τότε ἦταν πὼς τὸ κριτικὸ ἐκεῖνο σημείωμα τοῦ Πέτρου Χάρη τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ παλιὰ στὴ «Νέα Ἑστία» τὸ βρῆκα μετριόπαθο καὶ κάπως ψυχρὸ ἢ μᾶλλον συγκρατημένο, σὰν νὰ ἐξέταζε τὸ Μεγάλο Ἔργο μὲ τὰ ἴδια σχεδὸν μέτρα ποὺ τὸ ὀξὺ καὶ σίγουρο μάτι του ἐρευνοῦσε γενικὰ τὴν νεοελληνικὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή.

Θέλετε ἦταν ἡ στεγή μου καὶ περασμένη ἀπὸ πολλὲς περιπέτειες, ὅμως γερὴ στὴ βάση της, φιλία μου μὲ τὸν συμπατριώτη μου Μυριβήλη, θέλετε ἦταν ὁ παλλεσβιανὸς πνευματικὸς ἐνθουσιασμὸς ποὺ μᾶς συνεπῆρε, [ἡ Μυτιλήνη τότε ἦταν τὸ σπουδαιότερο πνευματικὸ περιφερειακὸ κέντρο τῆς χώρας καὶ ὄχι μόνο αὐτὸ ἀλλὰ καὶ σὲ ἀπόσταση μεγάλη ἀπὸ τὴν γενικὴ ἐπαρχιακὴ πνευματικότητα], πιάναμε τὴ μορφὴ τοῦ Μυριβήλη σὰν φανέρωμα ἀναπάντεχης μεσσιανικῆς παρουσίας στὸν πνευματικὸ περίγυρο, σὰν ἐξάγγελο ἀπροσδόκητης μεγαλοσύνης καὶ πληθωρικῆς προσωπικότητας, σὰν ἀσυνήθιστο φαινόμενο στοχαστῆ καὶ μεμιᾶς νιώσαμε πὼς μὲ τὸν Μυριβήλη μπαίναμε σὰν ἀπὸ μαγικὸ κανάλι στὴν Παγκόσμια Σκέψη, στὸν Παγκόσμιο Λόγο καὶ μέσα ἀπὸ τὰ μάτια του λογιάξαμε καὶ μεῖς τὰ σημάδια πρὸς τὰ ὁποῖα κατευθύνονταν ὁ ἴδιος.

Μὲ τὴ «Ζωὴ ἐν Τάφῳ» θὰ θέλαμε νὰ ξεπεταχτεῖ μεμιᾶς ἡ φλόγα τῆς ψυχῆς καθὼς πέρα ἀπὸ κάθε στενόκαρδο ἑλλαδισμὸ (μὲ τὸ περιορισμένο νόημα) τὸ Ἔργο αὐτὸ τὸ πιάναμε σὰν μήνυμα παγκοσμιότητας ὅπως ἀκριβῶς ἔγινε σχεδὸν σύγχρονα του μὲ τὸν Ἔριχ Μαρία Ρεμάρκ μὲ τὸ ἔργο του «Τίποτα νεώτερο ἀπὸ τὸ Δυτικὸ Μέτωπο» (καὶ μὲ κυριολεξία «Καμιὰ εἴδηση ἀπὸ τὸ Δυτικὸ Μέτωπο»).

Καταλαβαίνει λοιπὸν ὁ καθένας πὼς μὲ τὴ σκέψη αὐτὴν τὴν τόσο παραφορτωμένη μὲ τοπικιστικὸ χρῶμα καὶ τοπικιστικὴ ἔξαρση ἀλλὰ καὶ ἔξαψη, ἐννοούσαμε τὸ κάθε τι ποὺ σχετιζόταν μὲ τὸ φανέρωμα τοῦ Ἔργου αὐτοῦ νὰ κλιμακώνεται στὶς ὑπερτροφικὲς διαστάσεις ποὺ τοῦ ἔδινε ἡ φαντασία μας. Ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ ἀντιδράσω — εὐγενικὰ βέβαια καὶ δισταχτικὰ — σὲ κριτικὴ ποὺ γιὰ μένα ἔπαιρνε σχεδὸν ἀρνητικὴ θέση μὲ τὸ νὰ μὴ τοποθετεῖ τὸν Μυριβήλη ὅπου τὸν εἶχε ἐναποθέσει ὁ ἀσυγκράτητος καὶ σχεδὸν ἐφηβικὸς ἀκόμα ἐνθουσιασμός μου (ἤμουν 23 ἢ 24 ἐτῶν) καὶ τὸν εἶχε τοποθετήσει ἀμετασάλευτα ἡ λεσβιακὴ συνείδηση ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπεύθυνη πνευματικὴ λεσβιακὴ τέχνη τοῦ λόγου ποὺ τὸ ξαναλέω, ἀπὸ τότε ἀπασχολοῦσε σεβαστὸ χῶρο καὶ πρωτεύοντα στὰ Γράμματά μας.

Καὶ ἔγραψα τότε στὴ «Νέα Ἑστία» — νεαρὸς ἄγνωστός της — διαφαντεύοντας ὑψηλότερη θέση γιὰ τὸν Μυριβήλη ὅπου ὑποπτεούμουν δὲν ἀξίωνε νὰ τὸν τοποθετήσει κριτικὴ ἀξιόλογη, ἐμπεριστατωμένη καὶ θετικὴ ὅμως στερημένη τὸ στοιχεῖο τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἢ καλλίτερα τὸ στοιχεῖο τῆς κατ' ἐμένα διάκρισης τοῦ Μεγάλου Ἔργου. Καὶ ἡ «Νέα Ἑστία» δημοσίεψε τὴν ἐπιστολή μου μὲ ὑποσημείωση της ποὺ μὲ τιμοῦσε καθὼς τὴν εἶδα νὰ μὴ διαφωνεῖ βασικὰ στὸν ἀντίλογο μου.

Σήμερα μπορῶ νὰ ἐκτιμήσω καλλίτερα τὴν κριτικὴ ἐκείνη «θέση» τοῦ Πέτρου Χάρη ποὺ νεαρὸς ὅπως κι' ἐγὼ ὡς τόσο ὅμως στοχαστὴς συγκρατημένος, σοβαρὸς καὶ μὲ θεωρήσεις ποὺ δὲν εἶχε κανεὶς νὰ τὶς μεμφθεῖ σὰν ἔξω ἀπὸ τὸν περίγυρο ποὺ

μέσα του ἐρευνοῦσε, ἔδωσε στὸ «θέμα» του τὴν μετρημένη διάσταση τῶν σωστῶν ἀναλογιῶν καὶ τῶν ὀρθῶν παρατηρήσεων.

Ἡ μετέπειτα ἐργασία τοῦ Π. Χ. στὸ ἄπλωμα τοῦ χρόνου καὶ στὶς προσλήψεις τῆς πείρας, τὸν κράτησε στὴ διακεκριμένη θέση τοῦ ἐρευνητῆ καὶ ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ του τοῦ ἄνοιξε τὸ δρόμο στὴν ὕπατη ἕδρα τῶν Γραμμάτων.

ΝΙΚΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

ΕΝΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΑΘΛΟΣ

"EXEGIT MONUMENTUM"

Δίπλα στὸ ἀξιόλογο, κι ἀπὸ δικούς μας ὁμόφωνα κι ἀπὸ ξένους ἀναγνωρισμένο ἔργο του, ὁ Πέτρος Χάρης ἔχει πραγματοποιήσει κι ἕνα ἡράκλειο ἐκδοτικὸ ἄθλο — τοὺς ἑκατὸ τόμους τῆς «Νέας Ἑστίας», ποὺ τοῦ χρόνου θὰ πατήσει στὸν ἑκατοστό της τόμο. Δίκαια ὁ ἐκδότης καὶ διευθυντὴς τοῦ ἔξοχου αὐτοῦ περιοδικοῦ, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ πολύτιμη πηγὴ μελέτης μιᾶς ὁλάκερης πενηντάχρονης περιόδου τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἀπὸ τὶς πιὸ ἀνήσυχες καὶ δημιουργικὲς της, θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιδείξει αὐτὸ τὸν ὄγκο τῆς δουλειᾶς κι αὐτὸ τὸ θησαυρὸ τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος καὶ μὲ ἐγκαύχηση νὰ ἀναζητήσει τὸ Ὁρατικὸ ἐκεῖνο "exegi monumentum" — «ὕψωσα μνημεῖο». Καὶ σ' αὐτὸ τὸ λόγο του δὲν θὰ ὑπάρχει καμμιὰ ὑπερβολή, καμμιὰ δόση περιαυτολογίας, γιατὶ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ τὴν πραγματικότητα. Καὶ δὲν σημαδεύει ἕνα τέλος, ἀλλ' ἀντιπροσωπεύει ἕνα μεγάλο πενηντάχρονο σταθμό, μιᾶς μεγάλης ἀκαταδάμαστης, ἀσταμάτητης, ἡρωϊκῆς θὰ λέγαμε, μὲ τὰ σημερινὰ ἑλληνικὰ μέτρα, πορείας. Μιᾶς πορείας ποὺ κατορθώνει νὰ ἐξασφαλίζει τὴν συνέχεια καὶ τὴν ἐπιβίωσή της μέσα ἀπὸ ἀμέτρητα ἐμπόδια, ἠθικὰ καὶ οἰκονομικά, γιατὶ εἶναι ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸ ἀνώτερο ἰδανικὸ τῆς προσφορᾶς της στὴν λογοτεχνία καὶ τὴν πνευματική μας καλλιέργεια.

Μόνο ὅσοι ἔβγαλαν περιοδικὸ καὶ γνώρισαν ἀπὸ κοντὰ τὶς ἀμέτρητες δυσκολίες τῆς σύνταξης καὶ τῆς ἔκδοσής του, δυσκολίες ἀκατανίκητες, ποὺ δημιουργοῦν ἕνα ἀδιάκοπο ψυχικὸ μαρτύριο μὲ τοὺς τυπογράφους, τοὺς συνδρομητές, τοὺς συγγραφεῖς, τοὺς συνεργάτες, τοὺς βιβλιοδέτες, τοὺς χαρτοπῶλες καὶ συχνὰ τοὺς λογοκριτές, τοὺς ἀστυνομικοὺς καὶ τοὺς ἁρμόδιους τῶν ὑπουργείων, μόνο αὐτοὶ μποροῦν νὰ ἐκτιμήσουν τὸν ἀγώνα τοῦ Πέτρου Χάρη στὴν ἀνελλιπέστατη κάθε δεκαπέντε μέρες ἔκδοση τῆς «Νέας Ἑστίας», ποὺ πρὶν καλὰ - καλὰ κυκλοφορήσει τὸ ἕνα της, ἐπιβλητικὸ σὲ ὕλη καὶ ἐπιμέλεια τεῦχος της, πρέπει νὰ εἶναι ἕτοιμο καὶ τὸ ἄλλο, καὶ τὸ ἄλλο, καὶ τὸ ἄλλο, μιὰ ἀδιάκοπη σειρὰ ἀπὸ ἔγνοιες, προσπάθειες, περισπασμούς, εὐθύνες καὶ δυσκολίες, ποὺ ἐξαντλεῖ κάθε ὅριο ἀντοχῆς, κι ὡστόσο ἀντὶ νὰ παρουσιάση κόπωση, πτώση, ἀνάσχεση, καθυστέρηση, λαχάνιασμα ,τὸ περιοδικὸ προχωρεῖ στὸν ἀνήφορό του ἀβίαστα, δυναμικά, διαρκῶς ἀνανεωμένο. Καὶ πέρ' ἀπ' τὸ καθορισμένο βάρος τῶν κανονικῶν του δεκαπενθήμερων τευχῶν, ἐπιμορτίζεται κάθε χρόνο, κάθε ἑξάμηνο, κάθε ἐπέτειο καὶ μὲ τὴ σύνθεση καὶ κυκλοφορία μεγάλων ἀφιερωμάτων, ποὺ ἀνάμεσά τους τὰ Χριστουγεννιάτικα εἶναι καθιερωμένα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἔκδοσης τοῦ περιοδικοῦ, καὶ προϋποθέτουν πρόσθετους μεγάλους κόπους καὶ δαπάνες — καὶ ἐδῶ βρίσκεται ὁ ἄθλος τῆς ἀκατάβλητης προσφορᾶς ποὺ ἐπιβάλλεται στὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν ἀναγνώριση, ἀκόμα καὶ στὴν εὐγνωμοσύνη καὶ τοῦ πιὸ δύσκολου, τοῦ πιὸ κακόπιστου τοῦ πιὸ ἀνικανοποίητου κριτῆ. Καὶ πάλι διαπιστώνουμε ὅτι ὁ ἐκ-

δοτικὸς αὐτὸς ὀλιγγος ἀντλεῖ τὶς δυνάμεις του τὶς ἀνεξάντλητες ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ ποὺ ἐμπνέει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν ἐκδότη τῆς «Νέας Ἑστίας»: νὰ ὑπηρετήσει σὰν μαχητὴς τὴ χειμαζόμενη, ἀπὸ τὶς προσβολὲς τοῦ κατεστημένου καὶ ἀπὸ τὶς δύσκολες συνθῆκες ποὺ ἀντιμετωπίζει ἀνέκαθεν τὸ ἑλληνικὸ βιβλίο καὶ περιοδικό, ἡ λογοτεχνία μας, νὰ τὴν ὑπερασπίσει, νὰ τὴν προβάλει, νὰ τὴν ἐνισχύσει, νὰ τὴ διασώσει, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν λαμπρύνει, φέρνοντας κάθε τόσο στὸ προσκήνιο ἀξιολογημένες τὶς μεγάλες μορφὲς καὶ τὶς ἔνδοξες λησμονημένες παραδόσεις της.

Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο ὁ Πέτρος Χάρης ἀναδείχθηκε μοναδικὸς καὶ ἀναντικατάστατος ὀργανωτὴς καὶ πραγματοποιός. Πῶς τὸ κατόρθωνε μόνο ἐκεῖνος καὶ ὅσοι ἀπὸ κοντὰ τὸν παρακολουθοῦν μποροῦν νὰ μᾶς τὸ ποῦν. Γιατὶ κάθε τεῦχος, κάθε ἀφιέρωμα κρύβει πίσω ἀπὸ τὴν πραγματοποίησή του ἕνα πικρό, πολὺ δύσκολο ἀγώνα. Καὶ ὁ ἀγώνας αὐτὸς ἔχει τὴν ἱστορία του, ποὺ εἶναι κρυμμένη στὸ ὑπόστρωμα καὶ ποτὲ δὲν θὰ γίνει γνωστή, ὅπως δὲν γίνεται καὶ δὲν εἶναι γνωστὰ ὅλα ὅσα, χρειάστηκαν γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν μέσα στὴν ἱστορία τὰ μεγάλα καὶ τὰ λαμπρὰ ἔργα. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι σ' ὅλες τὶς δύσκολες στιγμὲς ποὺ πέρασε τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ τόπος μας, τόσες ἀναστατώσεις, τόσες ἀντιπνευματικὲς νεροσυρμές, τόσες δικτατορίες, ἡ «Νέα Ἑστία» δὲν παρουσίασε κανένα κλονισμό, ἔκανε τοὺς ἐλιγμούς της γιὰ νὰ διασωθῆ ἀπὸ τοὺς κινδύνους καὶ τὶς λάσπες, ἀλλὰ πάντα κρατήθηκε ψηλὰ στὸν πνευματικό της προορισμό.

Οἱ μεγαλήτεροι ἐχθροί, ποὺ ἀναγκάζουν πολλὰ περιοδικὰ νὰ σταματήσουν εἶναι οἱ τυπογράφοι καὶ τὸ κατεστημένο. Ὡς πρὸς τοὺς πρώτους, θυμᾶμαι αὐτὴ τὴ στιγμὴ τὸν διαπρεπὴ καθηγητὴ τῆς ἱστορίας καὶ ἀκαδημαϊκὸ μακαρίτη Κ. Ἄμαντο, ποὺ ἀφοῦ ἔβγαλε τέσσερα - πέντε τεύχη τοῦ περιοδικοῦ του «Αἰγαῖο» ἀναγκάστηκε νὰ τὸ κλείσει, σημειώνοντας στὸ τέλος τοῦ τελευταίου τεύχους, ὅτι σταματᾶ τὴν ἔκδοση γιὰ νὰ σωθῆ ἀπὸ τοὺς ψυχοβγάλτες τῶν τυπογραφείων. Εἶναι, πραγματικά, ἀφάνταστο, αὐτὸ νὰ γίνεται στὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα. Ἀντιμετωπίζει ὁ ἐκδότης, ἰδίως περιοδικοῦ, τὴ γκίνια, τὴν ἀμάθεια, τὸν ἐκβιασμό, τὴν ἀδιαφορία καὶ ἀσυνέπεια. Καὶ τὴν ἀντιμετωπίζει στὸ διηνεκὲς ἀδιάλειπτα, χωρὶς ἐλπίδα ἀλλαγῆς. Κι ἔρχεται τὸ κατεστημένο μὲ τὶς κάθε τόσο ἀλλαγές, τὶς λογοκρισίες, τοὺς περιορισμούς του, νὰ ἐπαυξήσει τὸ μαρτύριο τοῦ ἐκδότη.

Γιὰ νὰ κρατήσει τὴ «Νέα Ἑστία» στὴ ζωὴ σαράντα τώρα χρόνια — οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸ 1936 — ὁ Πέτρος Χάρης ἔκανε ἕνα τιτάνιο ἀγώνα μὲ μοναδικὴ σημαία του τὴν ἄχρωμη σημαία τῆς πνευματικότητας. Θὰ βρῆ κανεὶς στὶς σελίδες τῆς «Νέας Ἑστίας» δημοσιεύματα, ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὴν πολιτικὴ ἀντιδραστικὴ σκοπιμότητα. Θὰ βρῆ νὰ λείπουν, ἀνάμεσα στοὺς συνεργάτες της, ὀνόματα ποὺ ἡ προβολή τους θὰ προκαλοῦσε ἀντιδράσεις καὶ σχόλια καὶ θὰ ὡδηγοῦσε στὸ χρωματισμό της. Θὰ βρῆ ὅμως ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ καὶ ἀφιερώματα, ὅπως ἐκεῖνα τοῦ Ραμπαγᾶ, τοῦ Καζαντζάκη, τοῦ Αὐγέρη, τοῦ Σικελιανοῦ, ποὺ τιμοῦν τὸ περιοδικό.

Μὲ μικρὲς διακοπές στὰ δύσκολα χρόνια καὶ περαστικὲς νεφώσεις στὶς προσωπικὲς σχέσεις μου μὲ τὸν ἀκάματο διευθυντή της, συνεργάστηκα ταχτικὰ ἀπὸ τὸ 1936 στὴ «Νέα Ἑστία» καὶ παρακολούθησα ἀπὸ κοντὰ τὸν πνευματικὸ ἀγώνα της. Μοῦ δόθηκε εὐκαιρία νὰ θαυμάσω τὴν εὐστροφία, τὸ θάρρος καὶ τὴ γενναιότητα τοῦ Πέτρου Χάρη. Διαπίστωσα πολλὲς φορές, καὶ δοκιμαστικὰ μάλιστα, ὅτι πολλὰ δημοσιεύματά μου, δὲν θὰ τὰ καταχωροῦσε ἢ θὰ μοῦ ζητοῦσε περικοπὲς σὲ μερικὰ αἰχμηρὰ σημεῖα. Εἶδα νὰ καταχωροῦνται, εἶδα νὰ μοῦ ζητοῦνται καὶ ἄλλα, χωρὶς περιορισμούς. Καὶ αὐτὸ μ' ἔκανε ν' ἀγαπήσω περισσότερο καὶ νὰ ἐκτιμήσω βαθύτερα τὸν Πέτρο Χάρη. Μ' ἔκανε νὰ γιώσω καλήτερα τὸν ἀγώνα του γιὰ τὴ λογοτεχνία μας. Τὸ ἰδανικό του, πέρ' ἀπὸ κάθε κερδοσκοπικὴ ἐπιδίωξη· ξέρουμε τὸ παθητικὸ ὅλων τῶν περιοδικῶν μας. Ἕνα ἰδανικὸ ἐκπολιτισμοῦ καὶ διαφώτισης. Ἂν φυλλομετρήσει κανεὶς τοὺς τόμους τῆς «Νέας Ἑστίας» καὶ τοὺς διαβάσει σὰν λογοκριτής,

θὰ δεῖ ὅτι πέρα ἀπὸ μερικὰ ἀφόρητα σοβιετολογικὰ ἄρθρα, ἀπότοκα τῶν ἁμαρτωλῶν καιρῶν, παρουσιάζεται ὕλη μὲ ἀντιστασιακὸ προοδευτικὸ χαρακτήρα, ὕλη συγχρονισμένη, ζωντανή, διαλογική, ἐντοπισμένη, στὶς γραμμὲς τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ στὸ κλίμα τῆς δημοτικῆς πάλης τοῦ λαοῦ μας.

Τελευταῖα, μοῦ ζήτησε ὁ Χάρης νὰ τοῦ γράψω «ἀντικειμενικὰ σὰν ἱστορικὸς» γιὰ τὸ Βάρναλη, ποὺ τοῦ ἑτοιμάζει μεγάλο Χριστουγεννιάτικο τεῦχος. Ἤξερα τί ζητοῦσε. Ὄχι φτηνὴ πολιτικολογία, ἀλλὰ ἱστορικὴ κριτικὴ τοποθέτηση. Αὐτὴ ἡ ἀντικειμενικότητα τοῦ δίνει τὴν εὐχέρεια νὰ ἐξασφαλίζει τὴν π ν ε υ μ α τ ι κ ό τ η τ α τοῦ περιοδικοῦ του καὶ νὰ ἀποκρούει κάθε κακόπιστη κριτικὴ τοῦ κατεστημένου, ποὺ ἀποσβολώνεται ὅταν βλέπει νὰ προβάλλονται μορφές, θέματα καὶ ἔργα πανελλήνιας ἀναγνώρισης, ἄσχετα μὲ τὴν πολιτικοκοινωνική τους τοποθέτηση. Ὁ Σεφέρης, ὁ Βάρναλης, ὁ Σικελιανός, ὁ Καζαντζάκης, ὁ Αὐγέρης, ὁ Ραμπαγᾶς καὶ τόσοι ἄλλοι δικαιώθηκαν ἀπ' τὶς σελίδες τῆς «Νέας Ἑστίας» σὰ μεγάλοι, ἀπαραγνώριστης ποιητικῆς ἀξίας λογοτέχνες, χωρὶς ν' ἀποσιωπηθοῦν ἢ νὰ διαστρεβλωθοῦν οἱ ἰδέες τους. Ἡ πνευματικότητα, λοιπόν, στάθηκε τὸ λάβαρο τῆς «Νέας Ἑστίας» καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸ κατόρθωσε νὸ ἐπιζήσει καὶ νὰ δημιουργήσει παράδοση, ἀλλὰ μὲ τὸ Χάρη καὶ μόνο μὲ τὸ Χάρη.

Κανένα περιοδικὸ στὴν Ἑλλάδα δὲν στάθηκε τόσο μακρόβιο, ὅσο ἡ «Νέα Ἑστία», ποὺ συνεχίζει ἀκόμη τὴν πορεία της μέσα στὸ χρόνο ἀπὸ τὰ 1927 ποὺ τὴν ἵδρυσε ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος καὶ ἀπὸ τὰ 1936 ποὺ τὴν πῆρε στὰ στιβαρὰ χέρια του ὁ Πέτρος Χάρης. Ἡ μοναδικὴ εὐχὴ μακροζωΐας ποὺ ἔχει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς περιορίζεται στὰ ἑκατὸ χρόνια. «Νὰ τὰ ἑκατοστήσης» λὲν οἱ ἁπλοὶ ἄνθρωποι. Κι αὐτὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε κι ἐμεῖς στὴ «Νέα Ἑστία» καὶ στὸν ἀκάματο διευθυντή της, πιστεύοντας πὼς καὶ ὕστερ' ἀπ' αὐτὸν θὰ φανερωθῆ ὁ ἀντάξιος συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του, ἂν μάλιστα κατορθώσει νὰ ἐξασφαλίσει τὸ λαμπρὸ περιοδικὸ μὲ μιὰ ἐτήσια χορηγία τοῦ Ἱδρύματος Οὐράνη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Καὶ εἶναι αὐτὸ τὸ ἔργο σημαντικό, γιατὶ διασώζει, ὅπως εἴπαμε, τὴν πορεία τῆς λογοτεχνίας μας τοῦ τελευταίου μισοῦ αἰῶνα μὲ τὰ ἐπιβλητικὰ ἀφιερώματά του γίνεται πολύτιμη πηγὴ τῆς γραμματολογίας μας, ἕνας ζωντανὸς καθρέφτης τῆς δημιουργίας της.

Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ
ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Γιὰ τὴν ἐντελῶς ξεχωριστὴ θέση τοῦ Πέτρου Χάρη στὸν κόσμο τῶν γραμμάτων, γιὰ τὴ γενικότερη προσφορά του στὴ Νεοελληνικὴ λογοτεχνία, θὰ ἔχουν τόσα νὰ ποῦν ἄλλοι περισσότερο ἁρμόδιοι. Πιὸ ἄξιοι νὰ κρίνουν τὸ πολύπλευρο ἔργο του σὰν διηγηματογράφου, κριτικοῦ, δοκιμιογράφου, νὰ παρουσιάσουν τὴ δραστηριότητά του καὶ τὶς πολύτιμες ὑπηρεσίες του σὰν ἐκδότη καὶ διευθυντῆ στὸ παλιότερο καὶ σοβαρότερο ἑλληνικὸ λογοτεχνικὸ περιοδικό.

Πρωτογνώρισα τὸν Πέτρο Χάρη, πρὶν ἀπὸ τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, πρὶν ἀκόμα φτάσει στὸ βαθμὸ του Γεν. Γραμματέα τῆς Ἀνωτ. Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Ὅταν τὴ διηύθυνε ὁ ἀείμνηστος Ἀκαδημαϊκὸς Κώστας Δημητριάδης. Κατόπιν, στὴ γεμάτη πικρίες καὶ ἀγωνίες καταραμένη ἐποχὴ τῆς κατοχῆς, ἦταν γιὰ μένα μεγάλη χαρά, κ' ἦταν τόσο λιγοστὲς οἱ χαρές, κάθε φορὰ ποὺ συναντοῦσα τὸν Πέτρο Χάρη στὸ ἀτελιέ τοῦ μεγάλου γλύπτου.

Στὴ Σχολὴ ὁ Χάρης ἦταν περιτριγυρισμένος ἀπὸ Καθηγητὲς καὶ ἄξιους καλλιτέχνες ἀφοσιωμένους στὴν Τέχνη, μὰ κάπως ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ μᾶλλον ἀνίδεους γιὰ διοίκηση καὶ ὀργάνωση. Ἔτσι εἶχε ἀναλάβει ὅλες τὶς εὐθύνες καὶ ἐνέργειες ποὺ χρειάζονταν γιὰ νὰ λειτουργεῖ τὸ Ἵδρυμα ὅσο γίνοταν πιὸ κανονικὰ στὰ δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια.

Ὅμως μέσα στὶς τόσες ἀσχολίες του ν' ἀντιμετωπίζει καὶ νὰ βρίσκει λύσεις στὰ διάφορα προβλήματα ποὺ παρουσιάζονταν κάθε μέρα, κατόρθωνε πάντα νὰ ξεκλέφει καιρὸ γιὰ νὰ διευθύνει τὴ «Νέα Ἑστία». Καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ κάνει ποτὲ τὸν παραμικρὸ συμβιβασμὸ μὲ τοὺς σκληροὺς κατακτητές. Πρέπει ν' ἀναφερθεῖ πὼς ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐβράβευσε τὸ 1946 τὴ «Νέα Ἑστία» διὰ τὴν «ἀξιόλογον αὐτῆς συμβολὴν εἰς τὴν ὅλην πνευματικὴν κίνησιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ τελευταῖα εἴκοσι ἔτη καὶ διότι δὲν ἔπαυσε ἐκδιδομένη καὶ κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς, προκαλέσασα διὰ τῆς πατριωτικῆς της στάσεως καὶ δίωξιν τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ».

Ἀπὸ τοὺς ἑκατὸ περίπου ὀγκώδεις τόμους τῆς «Νέας Ἑστίας» ὁ πιὸ λιγνός, ὁ πιὸ φτωχὸς σὲ σελίδες, εἶναι ὁ τόμος Ἰουλίου Δεκεμβρίου 1944. Ζωντανὴ καὶ παραστατικὴ ἔκφραση τῆς μαρτυρικῆς καὶ γεμάτης στερήσεις ἐκείνης ἐποχῆς. Σ' αὐτὸν περιλαμβάνεται ἡ μεγάλη χαρὰ γιὰ τὴν πολυπόθητη ἀπελευθέρωση τοῦ Ὀκτώβρη 1944. Λίγους μῆνες πρίν, ὅταν ἐξακολουθοῦσε ἀκόμα τὸ σκοτάδι τῆς δουλείας, μὲ ἀναλαμπὲς μονάχα ἀπὸ προσδοκίες καὶ κρυφὲς ἐλπίδες γιὰ τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, ὑπάρχει ἕνα χρονογράφημα τοῦ Χάρη μὲ τὸν τίτλο «Ἐσωτερικὸς ρυθμός».

Ὅπως ζοῦσε κ' ἐργαζόταν σὲ καλλιτεχνικὸ περιβάλλον ὁ Χάρης, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ἐπηρεασθεῖ καὶ ν' ἀποκτήσει ἕνα γενικότερο ἐνδιαφέρον γιὰ κάθε ἐκδήλωση τέχνης. Αὐτὸ φανερώνεται πολλὲς φορὲς στὰ γραφίματά του καὶ στὰ παλιότερα καὶ στὰ νεώτερα. Στὸ χρονογράφημα ποὺ ἀναφέραμε, ἂν καὶ τότε τὸ βασανιστικὸ πρόβλημα γιὰ τὴν ὕπαρξη, τὴ στοιχειώδη συντήρηση δὲν ἐπέτρεπε σὲ πολλοὺς σκέψεις γιὰ μελλοντικὲς δημιουργίες, ὁ Χάρης μὲ ὀνειροπολήματα καὶ στοχασμοὺς ἀσχολεῖται μὲ τὴ μεταπολεμικὴ Ἑλλάδα καὶ λέει:

«Ὁ πόλεμος γκέμισε ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ κόσμου. Οἱ ἀρχιτέκτονες θὰ τὸ ξαναχτίσουν. Καὶ περιμένουν πολλά, μιὰ νέα καὶ ὡραιότερη δημιουργία. Ζοῦν μέσα σὲ μιὰ προσδοκία, ποὺ θὰ μὲ τρόμαζε ἂν ὑπηρετοῦσα τὴν ἀρχιτεκτονική. Ὅλες οἱ τέχνες καὶ ὅλες οἱ ἐπιστῆμες θὰ ἀνανεωθοῦν. Καὶ ἡ ἀνανέωση δὲν εἶναι πάντα πορεία πρὸς τὰ ἐμπρός. Κάποτε γίνεται καὶ μὲ νοσταλγία πρὸς τὰ πίσω. Ὅλα εἶναι πιθανὰ καὶ γιὰ ὅλα ὑπάρχει μιὰ διάχυτη διάθεση στοὺς βασανισμένους ἀνθρώπους τοῦ καιροῦ μας, μὲ τὰ σπασμένα νεῦρα, μὲ τὴ θολὴ καὶ κουρασμένη σκέψη ἀλλὰ καὶ μὲ δυνατὸ πάντα τὸν πόθο ζωῆς, αὐτὸν ποὺ τοὺς κρατάει ὄρθιους μέσα στὴν ἀπίστευτη δοκιμασία τῶν ἀνθρώπινων δυνάμεων. Ὁ συρρεαλιστικὸς στίχος δὲν ἀποκλείεται νὰ γυρίσει στὴν πειθαρχία, τὴν ἀρτιότητα καὶ τὴν ψυχρότητα τῶν παρνασσιακῶν, ἡ λυρικὴ πεζογραφία καὶ ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος νὰ νοσταλγήσουν τὶς μεγάλες ραγδαῖες περιπέτειες τῶν ὑπερφυσικῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ θέατρο ν' ἀφήσει τὶς ἐξαντλητικὲς ἀναζητήσεις γιὰ νὰ δώσει ὅλο τὸ χῶρο του σὲ στερεὰ καὶ τετράγωνα γεγονότα.

Ἀνάλογες ἐκπλήξεις μπορεῖ νὰ μᾶς προετοιμάζει ἡ ζωγραφική, ἡ γλυπτική, ἡ μουσική, ἡ διακοσμητική, ὁ χορός. Καὶ ἡ ἀρχιτεκτονική; Ὅλες οἱ τέχνες ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν πολλὲς καὶ σκληρὲς ἀπαιτήσεις, τὸν μεταπολεμικὸ ἄνθρωπο μὲ τὴ δραματικὴ ἀπληστία του , μὲ τὴν ἀκράτητη σπουδή του νὰ γνωρίσει ὅ,τι δὲν ἐπρόφτασε νὰ χαρεῖ καὶ ὅ,τι λίγο ἔλειψε νὰ μὴν τὸ ἀπολαύσει ποτέ».

Καὶ σὰ συνέχεια πάρα κάτω, σὰ νὰ εἶχε ξεχάσει πὼς τότε ἤμαστε ἀκόμα σκλάβοι, σὰ νὰ εἴχαμε γλυτώσει ἀπὸ τὸ βραχνὰ καὶ τὸ ἄλγος τῆς δουλείας, ἐκδηλώνει ἀμέσως τὶς ἀνησυχίες του, ἀναζητώντας τί θὰ γίνει, πῶς θὰ γίνει, ὅταν τελειώ-

σει ὁ πόλεμος, γιὰ νὰ εἶναι πιὸ εὐτυχισμένοι οἱ Ἕλληνες.

«Ἡ ἀρχιτεκτονική, ἀμέσως ἔπειτ' ἀπὸ τὸν πόλεμο, θὰ βρεθεῖ κυκλωμένη ἀπὸ πολλοὺς καὶ μεγάλους κινδύνους. Μεγαλύτερος ὅμως ἀπ' ὅλους θὰ εἶναι ἡ τεχνική, μὲ τὶς ἁπλοποιήσεις της, μὲ τὴν ἰσοπεδωτική της μανία. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ δώσει καὶ πάλι σκληρὴ μάχη μαζί της. Κι ἀκόμα πιὸ σκληρὴ ὁ ἀρχιτέκτονας. Ὄχι μόνο ὅ,τι ἐξασφαλίζει στὴ ζωὴ ταχύτητα, ψυχρὴ ἄνεση καὶ ἄχρωμη ὁμαλότητα. Ὄχι μόνο κουμπιὰ καὶ τεχνικὲς τελειοποιήσεις. Ὄχι μόνο ἕνας ἀρχιτεκτονικὸς ρυθμὸς κ' ἕνας ρυθμὸς ζωῆς ποὺ νὰ ἀποχρωματίζει τὸν ἄνθρωπο. Ὄχι μόνο ἕνας ρυθμὸς ὅλο ἐπιφάνεια, ἕνας ρυθμὸς ἐξωτερικός. Τὸ μεταπολεμικὸ σπίτι, εἴτε μονάδα εἶναι εἴτε σὲ ὀργανωμένο σύνολο βρίσκεται, πρέπει νὰ γίνει ἡ ἔκφραση τοῦ ρυθμοῦ ποὺ θὰ διαμορφωθεῖ μέσα σὲ κάθε μεταπολεμικὸ ἄνθρωπο».

Τὸ χρονογράφημα κατέληγε:

«Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι τέχνη. Καὶ ὅλες οἱ γνήσιες τέχνες εἶχαν τὴν ἴδια πηγή. Ἀπὸ τὴ μουσικὴ ὡς τὴ διακοσμητική, κάθε φθόγγος, κάθε στίχος, κάθε χρῶμα καὶ κάθε σχῆμα ἀναπήδησαν ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ ρυθμὸ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων. Τότε μόνο καὶ οἱ ἄνθρωποι κάνουν σπίτια ποὺ εἶναι ἀληθινὰ δικά τους, σπίτια μὲ ἀτμόσφαιρα καὶ μὲ θερμοκρασία.

Αὐτὰ λένε οἱ ἄνθρωποι, καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες, συμφωνοῦν ἢ διαφωνοῦν, πρέπει νὰ τοὺς ἔχουν συνεργάτες ἢ καὶ ὁδηγοὺς μέσα στὴ μεγάλη προετοιμασί τους, μέσα στὰ σχέδια, στὰ τολμήματα, ἀκόμα καὶ στὶς χίμαιρές τους γιὰ τὸν μεταπολεμικὸ οἰκοδομικὸ ὀργασμό...»

Στὸ ἑπόμενο τεῦχος τῆς «Νέας Ἑστίας» δημοσιεύτηκε μιὰ ἀρκετὰ ἐκτεταμένη ἀπάντησή μου. Ὑποστήριζα πὼς ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐκφράζει περισσότερο ἀπὸ ὅλες τὶς τέχνες τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς της, πὼς ἐπηρεάζεται ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ ὁρισμένα ἐξωτερικὰ δεδομένα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ διάφορες κοινωνικές, οἰκονομικὲς καὶ τοπικὲς συνθῆκες, πὼς δὲν εἶναι ὑπεύθυνοι μονάχα οἱ ἀρχιτέκτονες κλπ. Μὰ πρόθεσή μου δὲν εἶναι νὰ ἀναφέρω τὶς δικές μου ἀπόψεις, ἀλλὰ νὰ θυμήσω ὁρισμένες ὡραῖες σκέψεις ποὺ εἶχε διατυπώσει ὁ Πέτρος Χάρης, πρὶν ἀπὸ τριάντα χρόνια, πλαταίνοντας τὴ σκοπιὰ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου σὲ θέματα ἔξω ἀπὸ τὴ λογοτεχνία. Στάθηκε πάντα ἕνας δύσκολος στοχαστὴς ποὺ χωρὶς νὰ προδώσει ποτὲ τὴν κύρια ἀποστολή του, τὴν τέχνη τοῦ λόγου, ἁπλωσε μὲ ἐπιτυχία, τὴ σκέψη του σὲ πολυποίκιλα θέματα τοῦ πολιτισμοῦ μας, κατακτώντας εὐρύτερα μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες θέσεις στὴ σύγχρονη νεοελληνικὴ διανόηση.

Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ο ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΣΤΟ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ὁ κριτικὸς ἢ ὁ ἱστορικὸς τῆς νέας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ποὺ θὰ δοκίμαζε νὰ διερευνήσει τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη, θὰ βρισκόταν στὴν ἀνάγκη νὰ περιλάβει στὴν ἔρευνά του καὶ μιὰν ὁλόκληρη ἐποχή, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1920 καὶ φθάνει ὡς τὶς μέρες μας. Πενῆντα πέντε σωστὰ χρόνια βρίσκεται ὁ Χάρης στὸ ἐπίκεντρο τούτης τῆς ἐποχῆς. Ἀνήκει κι' αὐτὸς στὴ μεσογενιὰ τοῦ 1925, ποὺ ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὴν προηγούμενη, γιὰ νὰ προσκυρωθεῖ ὁριστικὰ στὴν ἑπόμενη γενιὰ τοῦ 1930. Εἶχε μέσα του συμπυκνωμένη μιὰ προωστικὴ δύναμη, ποὺ τὸν βοήθησε νὰ πάρει τὴ θέση του ὄχι μονάχα σὲ τούτη τὴ γενιὰ τοῦ '30, ποὺ ἀποτέλεσε ἕνα ἱστορικὸ ὁρόσημο στὴ

νεώτερη λογοτεχνία μας, ἀλλὰ καὶ νὰ συμπορευθεῖ μὲ τὶς νεώτερες γενιές, καταπῶς τὸ ἀπαιτοῦσε τὸ πνεῦμα τῶν νέων καιρῶν.

Εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσω, σχεδὸν βῆμα πρὸς βῆμα, τὴ λογοτεχνικὴ πορεία τοῦ Πέτρου Χάρη, στοὺς ἴδιους δρόμους, ὅπου συμπορεύθηκαν καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἀργότερα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Καθὼς θυμοῦμαι, εἶχε ξεκινήσει πολὺ νέος ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ «Νουμᾶ» καὶ τῆς «Μούσας», ἴσως καὶ νωρίτερα, νεοσσὸς ὅμως, ἀπὸ τὴ «Διάπλαση τῶν Παίδων». Τὸ περιοδικὸ ἐκεῖνο ἦταν τὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς σταδιοδρομίας πολλῶν ἀπὸ τοὺς ἡλικιωμένους σήμερα λογοτέχνες.

Τὸ 1923 ὁ «Νουμᾶς» εἶχε γιορτάσει τὰ «εἰκοσάχρονα» τῆς ἔκδοσής του. Τοῦτο ἦταν ἕνα «γεγονός», ποὺ δικαίωνε τὸν ἀγώνα τοῦ Ψυχάρη, γιὰ τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἐπιβολὴ τῆς δημοτικῆς γλώσσας στὰ κείμενα τῆς νέας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Σ' ἐκείνη τὴ γιορτὴ εἶχεν ἐκπροσωπηθεῖ κ' ἡ «Φοιτητικὴ Συντροφιά», μὲ τὸν νεαρώτατο τότε Πέτρο Χάρη. Τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο ἀποτελοῦσε, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴν πρώτη κοινὴ ἀναγνώρισή του ἀπὸ μιὰ ὁμάδα ταλαντούχων προοδευτικῶν σπουδαστῶν, ποὺ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀργότερα πῆραν τὶς πρῶτες θέσεις στὴ νεώτερη γραμματεία μας.

Τὴν ἴδια χρονιά, ἕνα φθινοπωρινὸ βράδυ, στὸν Κῆπο τοῦ Κλαυθμῶνος, ὅπου συγκεντρωνόταν μιὰ «φιλολογικὴ» συντροφιά, γύρω ἀπὸ τὸν ποιητὴ Σωτήρη Σκίπη, εἶχα κάμει καὶ τὴν προσωπικὴ γνωριμία τοῦ Πέτρου Χάρη. Τότε τοῦ εἶχε ἤδη ἀπονεμηθεῖ ὁ τίτλος τοῦ διηγηματογράφου, ποὺ παγιώθηκε ὁριστικὰ τὸ 1924, μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου βιβλίου του «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς». Ἦταν ἕνα πολὺ εὐτυχισμένο ἔργο. Μολονότι εἶχε γραφεῖ ἀπὸ νεαρώτατο συγγραφέα, ὅμως ἀποτελοῦσε ἕνα ἄρτιο διήγημα, μὲ ἔντονα δείγματα πεζογραφικῆς ὡριμότητας, ποὺ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐπιβιώσει σὰν ἔργο τέχνης καὶ νὰ ξανατυπωθεῖ, πολὺ ἀργότερα, ἄλλες δυὸ φορές.

Ἀπὸ τότε ἡ συγγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Πέτρου Χάρη ἄρχισε νὰ πυργώνει τοὺς τόμους, σὲ δυὸ παράλληλες ὁμάδες βιβλίων: τὴ μιὰ μὲ ἔργα τῆς καθαρῆς φαντασίας ἢ καλλιτεχνικὰ μεταπλασμένων βιωμάτων καὶ τὴν ἄλλη μὲ κείμενα στοχασμῶν καὶ κριτικοῦ λόγου. Καὶ σὰν ἕνα εὐχάριστο ἐντερμίδιο, παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στὶς δυὸ τοῦτες ὁμάδες, μιὰ ἄλλη σειρὰ ἀπὸ βιβλία ταξιδιωτικῶν κειμένων.

Ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν πεζογράφος. Δὲ θυμοῦμαι νἄχω ποτὲ διαβάσει ἔστω καὶ ἕνα στίχο του. Ὅπως ὁ Ξενόπουλος, ἔτσι κι' αὐτὸς εἶναι παραδείγματα συγγραφέων, πού, ἐνῶ ἔχουν διαβάσει πολλὴ ποίηση καί, μὲ τὴ βαθειά τους κριτικὴ αἴσθηση, ἔχουν ἀναδείξει νέους ποιητές, ὡστόσο δὲν παρουσιάζουν στὸ «ἐνεργητικό» τους καθόλου στίχους. Ὁ Π. Χάρης τὸ «ἐνεργητικὸ» τοῦτο θὰ τὸ ὀνόμαζε ἴσως «παθητικό». Γιατί, σ' ἕνα δοκίμιό του, γιὰ τὸν πεζὸ λόγο τοῦ Γιώργου Σεφέρη, σημειώνει πὼς «ἡ πεζογραφία τῶν ποιητῶν, καὶ ποιητῶν μεγάλων, εἶναι συχνὰ τὸ ἀδύνατο μέρος τῆς ἐργασίας τους. Ἢ καὶ τὸ ἀντίστροφο: οἱ στίχοι τῶν πεζογράφων, καὶ σπουδαίων πεζογράφων, σπάνια, σπανιότατα, ἀντέχουν καὶ στὴν ἐπιεικέστερη κρίση».

Ἔχοντας κάμει συνείδηση τοῦτο τὸ ἀξίωμα, ὁ Πέτρος Χάρης ἔμεινε ὁ ἀνόθευτος, ὁ ἀκραιφνὴς πεζογράφος. Ἂν ἦταν νὰ γράψω «δίους παραλλήλους» Ἑλλήνων λογοτεχνῶν, δὲ θὰ δίσταζα νὰ συζεύξω τὸ ὄνομα τοῦ Χάρη μὲ τοῦ Ξενόπουλου. Ὅπως ὁ γέρο Ζακυνθινὸς συγγραφέας πέρασε τὴ ζωή του ἀνάμεσα στὴν πεζογραφία καὶ τὴν κριτική, γιὰ νὰ φθάσει στὴν ἔκδοση τῆς «Νέας Ἑστίας», ἔτσι κι' ὁ Χάρης πέρασε ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο, γιὰ νὰ πάρει τὴ σκυτάλη τοῦ περιοδικοῦ ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ξενόπουλου καὶ νὰ τὴ φέρει, μὲ ζωηρὸ βῆμα, ὥς τὴν παροῦσα στιγμή, πραγματοποιώντας, μέσ' ἀπὸ τὶς σελίδες του, μιὰν ἀδιάλειπτη διαδρομὴ σαράντα δυὸ ὁλόκληρων χρόνων. Ὅμως, σὲ τοῦτον τὸν παραλληλισμό, ὑπάρχει μιὰ διαφορά: Ὁ Χάρης δὲν ἔχει γράψει θέατρο. Ἀλλά, σὰν ἀντίβαρο γιὰ τὴν ἰσορρόπηση, παρουσιάζει μιὰ

σειρὰ ἀπὸ δοκίμια καὶ ταξιδιωτικὰ κείμενα. Καὶ τὸ μυθιστόρημα; — θὰ ρωτήσει ἴσως κανείς. Ἔχω ὅλες τὶς ἐνδείξεις, ὅτι σύντομα θὰ ἰδοῦμε καὶ τὸ μεγάλο μυθιστόρημά του.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Πέτρος Χάρης κατ' ἐξοχὴν πεζογράφος καὶ κυριότατα, μέχρι σήμερα τουλάχιστο, διηγηματογράφος. Καλλιέργησε τὸ ἑλληνικὸ διήγημα, μὲ μιὰ ἀνανεωτικὴ τάση. Ξεπέρασε πολὺ γωρὶς τὴν ἠθογραφία, ποὺ τὴν εἶχαν λαμπρύνει ὀνόματα σὰν τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Καρκαβίτσα. Πῆγε πέρα κι' ἀπὸ τὸ ἀστικὸ διήγημα, ποὺ τὸ εἶχε διαπλάσει ἕνας Ξενόπουλος. Καὶ παρουσίασε τὸ ἑλληνικὸ διήγημα, μὲ μιὰ καινούργια μορφή, ποὺ ταιριάζει στὸ διεθνικὸ ὕφος τῆς ἐποχῆς μας. Παρ' ὅλα τοῦτα, ὁ Πέτρος Χάρης παρέμεινε ἕνας συγγραφέας γνήσια ἑλληνικός, μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ὁποίου προβάλλονται καταστάσεις καὶ ἀνθρώπινοι τύποι καθαρὰ ἑλληνικοί.

Τὸ κάθε ἀφήγημα τοῦ Π. Χάρη ἔχει ἕνα μύθο, ποὺ ἁπλώνεται σ' ἕναν ἱστορικὰ προσδιορισμένο χῶρο. Κι' ὁ χῶρος αὐτὸς ἄλλοτε στενεύει πολύ, παίρνοντας τὶς διαστάσεις τοῦ δωματίου τῶν ἐφηβικῶν χρόνων τοῦ συγγραφέα, κι' ἄλλοτε μεγαλώνει τόσο, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ χωρέσει μέσα του τὸν χαοτικὸ κόσμο μιᾶς φοβερῆς ἐποχῆς, ὅπως ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς Γερμανικῆς Κατοχῆς, μὲ τὰ ἀδυσσαλέα πάθη της. Δὲν ὑπάρχει σὲ τοῦτα τὰ διηγήματα οὔτε μιὰ σελίδα, ὅπου νὰ μὴ νοιώθει ἄνετα τὸν ἑαυτό του κι' ὁ πιὸ δύσκολος κι' ὁ μέσος ἀκόμα ἀναγνώστης, ποὺ ζητᾶ ἁπλῶς μιὰν «ὑπόθεση».

Ὅμως τὸ λιγώτερο ποὺ ἐνδιαφέρει τὸ συγγραφέα εἶναι ἡ ὑπόθεση. Γιατί, ἐνῶ πολλὰ ἀπὸ τὰ διηγήματά του εἶναι ἀληθινὰ εὑρήματα, κ' ἡ μυθοπλαστική του ἱκανότητα παρασέρνει τὸν ἀναγνώστη στὴν προσδοκία μιᾶς περιπέτειας, ξαφνικὰ δίνει τὸ πιὸ ἀπροσδόκητο τέλος στὴν ὑπόθεση, γιὰ νὰ προκαλέσει ἕνα ψυχολογικὸ σόκ. Ἡ ὑπόθεση εἶναι μιὰ ἀφορμή, γιὰ ν' ἁπλωθεῖ ἐπάνω στὸ μύθο ἕνα πλέγμα ψυχογραφικῶν συνθέσεων. Κ' ἐνῶ ἀκόμα, σὰν θέμα, ὑπάρχουν μέσα στὰ βιβλία του στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς κοινοὺς τόπους τοῦ παλιοῦ ἠθογραφικοῦ διηγήματος, ὅμως, σὰν ἔκφραση, σὰν ψυχολογικὴ ἀντίδραση, τὰ διηγήματά του μᾶς πηγαίνουν πολὺ μακρυά, μέσα στὴν καρδιὰ τῆς ἐποχῆς μας, ὅπου τὴ θέση τῶν παλιῶν μύθων τὴν ἔχει πάρει ὁριστικὰ ὁ νέος μύθος τῆς τυραννισμένης ψυχῆς τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου.

Τὰ ἕξη βιβλία τῶν διηγημάτων του δείχνουν πὼς ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι συγγραφέας ποὺ κατέχει τὴ δύσκολη τέχνη τῆς δομῆς ἑνὸς διηγήματος. Τὸ διήγημα στὴν πεζογραφία εἶναι περίπου ὅ,τι τὸ σονγέτο στὴν ποίηση. Μύθος, δράση, χαρακτῆρες, λυρισμὸς ἢ ρεαλισμός, ὅλα ὑπακούουν στὸν κανόνα ἑνὸς μέτρου, ὅλα συνθέτουν ἕνα ὁλοκληρωμένο πεζογράφημα, μὲ τὶς ἀνάλογες δόσεις τὸ καθένα, ὅλα ὑποτάσσονται σὲ μιὰ προσδιορισμένη τεχνική. Ὁ Μωπασσάντ μᾶς γρητεύει περισσότερο σὰ διηγηματογράφος, γιατὶ ἀκριβῶς κατέχει τὸ μυστικὸ τούτης τῆς τεχνικῆς. Τὸ ἴδιο κι' ὁ Τσέχωφ. Ἐπὶ πλέον τὰ διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη ἀποτελοῦν καὶ αὐτοβιογραφικὰ κείμενα, μὲ μιὰ δική τους αὐτοτέλεια, πράγμα ποὺ εἶναι τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ κάθε ἔργου τέχνης. Πολλὰ διηγήματά του θὰ μποροῦσαν νὰ παρεμβληθοῦν σὲ μιὰ ρεαλιστικὴ αὐτοβιογραφία τοῦ συγγραφέα, χωρὶς νὰ διασπασθῆ ἡ ἐσωτερικὴ ἑνότητά της. Μονάχα ποὺ θὰ φάνταζαν σὰν ἐντερμίδια μιᾶς ἐξαντλητικῆς ψυχογραφίας.

Σὲ τοῦτα τὰ διηγήματα ὑπάρχει διάχυτο καὶ τὸ δραματικὸ στοιχεῖο, ποὺ συμπυκνώνεται κάποτε σ' ἕνα μονάχα πρόσωπο. Ἐμεῖς, ποὺ ἀνήκουμε στὴν ἴδια γενιά, ἔχουμε μιὰ δυνατότερη, πιὸ ἄμεση αἴσθηση τοῦ κόσμου τῶν διηγημάτων αὐτῶν, γιατί, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀναγνωρίζουμε μέσα σ' αὐτὰ δικά μας προσωπικὰ βιώματα, σελίδες τῆς δικῆς μας αὐτοβιογραφίας.

Ἀπὸ τὸ πρῶτο εὐτυχισμένο διήγημα τοῦ Πέτρου Χάρη «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς», ὡς τὰ τελευταῖα τοῦ τόμου «Ἡ Μεγάλη Νύχτα», μέσα σ' ἕνα διάστημα σαράντα πέντε χρόνων, ἡ διηγηματογραφική του τέχνη διαγράφει μιὰν εὐθεῖα ἀνιοῦσα γραμμή,

παράλληλη πρὸς τὴν πορεία τῆς πνευματικῆς του ὡρίμανσης. Κατὰ μιὰ σταθερὴ πρόοδο, τονίζεται ὅλο καὶ πιὸ ἔντονα τὸ περίγραμμα τῆς τέχνης του καὶ ὑπογραμμίζεται ἡ ἰδιότητα τοῦ γνήσιου διηγηματογράφου. Ὥσπου τὰ διηγήματά του φθάνουν στὰ ὅρια τῆς οἰκονομίας τοῦ «κλασσικοῦ», ἔτσι καθὼς τὸ περίγραμμά τους γίνεται ἐντελῶς σταθερό, ὁ λόγος πιὸ καίριος, ἡ αἴσθηση τοῦ οὐσιαστικοῦ πιὸ ἔντονη, τὸ ὕφος ἐντελῶς κι' αὐτὸ προσωπικό.

Τοῦτο τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο στὰ διηγήματα τοῦ Π. Χάρη, νομίζω πὼς δὲν πηγάζει οὔτε ἀπὸ τὰ εὑρήματα τῶν περιστατικῶν, οὔτε κι' ἀπὸ τὴ δομὴ τῆς φράσης, ποὺ ἔχει τὴν καθαρότητα τοῦ γνήσια δημοτικοῦ, τοῦ πεζογραφικὰ ἀκέραιου λόγου. Πηγάζει ἀπὸ τὴν «περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα», ἀπὸ τὶς παλινδρομήσεις τοῦ πνεύματος, ἀπὸ ἕνα ἀστάθμητο ἴσως παράγοντα, ποὺ ὅλα αὐτὰ μαζὶ συνθέτουν τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ συγγραφέα.

Ὅλα μαζὶ τὰ διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη, ποὺ εἶναι, καθὼς εἰπώθηκε, διώματα μεταπλασμένα σὲ καλλιτεχνικὲς συνθέσεις ἢ ἀκόμα καὶ ἔργα τῆς καθαρῆς φαντασίας, ἀποτελοῦν τὸ πρῶτο μεγάλο σκέλος τῆς πεζογραφίας του. Τὸ δεύτερο σκέλος της ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ σειρὰ κριτικῶν δοκιμίων, μὲ κείμενα ἐλεύθερου στοχασμοῦ ἢ μὲ χρονικὰ τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ καιροῦ μας, ἀκόμα καὶ μὲ μελετήματα πάνω στὸ ἔργο τῶν παλιῶν καὶ νεώτερων Ἑλλήνων πεζογράφων.

Ὑπάρχει ἕνας ἀναβαθμὸς πνευματικῶν κλιμακώσεων στὰ δοκίμια τοῦ Χάρη. Ἡ «Κρίσιμη Ὥρα» π.χ. εἶναι περισσότερο μιὰ λυρικὴ ἐξομολόγηση ἑνὸς διανοητῆ καὶ λιγώτερο ἕνα φιλοσοφικὸ ἢ αἰσθητικὸ δοκίμιο. Ὡστόσο εἶναι ἕνα ἄρτιο καὶ ὁλοκληρωμένο κείμενο, ἐκπληκτικὸ στὴ σαφήνειά του, ποὺ μαρτυρεῖ τὴν προσωπικὴ ἐμπειρία τοῦ συγγραφέα ἀπὸ μιὰ πολύχρονη δημιουργικὴ συμβίωση μὲ τὰ κείμενα τῆς ξένης καὶ τῆς δικῆς μας λογοτεχνίας. Ἕνας νεώτερος θὰ δοκίμαζε ἴσως ν' ἀμφισβητήσει ὁρισμένες θέσεις τοῦ Πέτρου Χάρη, ὅμως νομίζω πὼς ὁ ἀντίλογός του θὰ πήγαζε ἀπὸ τὴ «διαφορὰ ἐπιπέδου», ὅπου βρίσκεται ὁ καθένας, παρὰ ἀπὸ τὴν «καθαυτὸ ἀλήθεια», ποὺ ἐνδέχεται ν' ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῶν ἀντιθέσεων.

Ἂν δεχθοῦμε τὴν ἀρχή, ὅτι κάθε βιβλίο στοχασμῶν ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος πνευματικῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ συγγραφέα, εἶναι εὔκολο νὰ συμπεράνει κανείς, ὅτι τὰ δοκίμια τοῦ Π. Χάρη μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν πνευματικὴ αὐτοβιογραφία ὁλόκληρης τῆς γενιᾶς του, ἐκείνης ποὺ στάθηκε ἕνα ὁρόσημο στὴ σύγχρονη λογοτεχνία μας. Καὶ συλλογίζομαι πόσο ἡ γενιὰ τούτη, πλουτισμένη ἀπὸ τὴν πεῖρα τῆς παλιᾶς καὶ τῆς νεώτερης παράδοσης, κατάφερε νὰ μὴ χάσει τὸ βῆμα της, μέσα στὴν πυρετικὴ πορεία τῶν νέων καιρῶν καὶ νὰ συντονίσει τὸν παλμό της μὲ τὸν παλμὸ τῆς ἐποχῆς της.

Ἕνα κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς κριτικῆς θεώρησης τοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ κρινόμενο πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο του. Φωτίζει τὶς ἀρετές του, μὲ κάποια ἐντονώτερη προβολή τους, χωρὶς ὡστόσο νὰ παραλείψει, ἔστω καὶ ὑπαινικτικά, τὶς παρατηρήσεις του γιὰ τὰ ἀδύνατα σημεῖα τοῦ κρινόμενου. Ὑπάρχει στὶς σελίδες τῶν μελετημάτων του ἕνα εἶδος μεγαλοψυχίας. Τοῦτο φαίνεται καθαρὰ στοὺς τέσσαρες τόμου τῶν «Ἑλλήνων Πεζογράφων», ποὺ ἀποτελοῦν μιὰ πλούσια πινακοθήκη, μὲ τὰ πορτραῖτα τῶν παλιῶν καὶ τῶν νεώτερων πεθαμένων δοκίμων συγγραφέων. Ἐκεῖ μέσα λειτουργεῖ ἕνα ὄργανο ἀπονομῆς δικαιοσύνης.

Πόσοι ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς νέους γνωρίζουν π.χ. τὸν Τραυλαντώνη ἢ ἔχουν ἀκουστὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κώστα Παρορίτη; Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ «Νουμᾶ» ἀκόμα, ὁ συγγραφέας αὐτός, ποὺ ἀνῆκε στὸ μόνιμο ἐπιτελεῖο τῶν συνεργατῶν του, δὲν εἶχε καταφέρει νὰ ἐναρμονισθεῖ μὲ τὶς προσωπικές μου αἰσθητικὲς ἀντιλήψεις. Καὶ ὅμως εἶναι συγκινητικὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἕνας νεώτερος συγγραφέας, ἕνας «σύγχρονος», μὲ τὴν καινούργια αἴσθηση τῶν νέων καιρῶν, εἶχε τὴ γενναιότητα νὰ τὸν προβάλει «ἐν ὄψει» τῶν σημερινῶν νέων, ἔστω καὶ σὰν ἀφορμὴ γιὰ μιὰ ἀναζήτηση τῶν ἀρχῶν τοῦ «σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ» στὸν τόπο μας.

Ὁ μελετητὴς ἑνὸς ἔργου, ποὺ πυργώνεται σὲ τρεῖς περίπου δεκάδες ξεχωριστῶν βιβλίων, γιὰ νὰ περάσει ἀπὸ τὸ καθαρὰ ἀφηγηματικὸ μέρος τοῦ λόγου τοῦ συγγραφέα στὸ πεδίο τοῦ κριτικοῦ λόγου καὶ τῶν στοχασμῶν, θὰ χρεασθεῖ νὰ διασχίσει τὴ γέφυρα καὶ τῶν ταξιδιωτικῶν του κειμένων, ποὺ παρεμβάλλονται, καθὼς εἰπώθηκε στὴν ἀρχή, σὰν ἕνα εὐχάριστο ἐντερμέδιο. Τὰ ταξιδιωτικὰ τοῦ Πέτρου Χάρη ἁπλώνουν τὴν ἐποπτεία τους πρῶτα, φυσικά, πάνω ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, κ' ἔπειτα πάνω ἀπὸ τὶς Δαλματικὲς ἀκτὲς καὶ τὴ Μεσόγειο, πάνω ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ τὴ Νέα Ὑόρκη, πάνω ἀπὸ τὴ μακρυνὴ Κίνα, ὅπου κάποτε εἶχε βρεθεῖ, προσκαλεσμένος, μαζὶ μὲ ἄλλους Ἕλληνες συγγραφεῖς.

Ὅσα βιβλία κι' ἂν διαβάσει κανεὶς γιὰ ὁποιονδήποτε τόπο, ἕνα νέο βιβλίο γιὰ τὸν ἴδιο τόπο θἄχει πάντα νὰ τοῦ πεῖ κάτι καινούργιο. Τὸ καινούργιο αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ ἀποκάλυψη ἑνὸς ἄγν στου τοπίου ἢ μιᾶς ἀπροσδόκητης εἰκόνας, ἀλλὰ ὁ ἰδιαίτερος τρόπος ποὺ μᾶς ἐμφανίζεται τὸ παλιὸ καὶ τὸ γνώριμο. Στὴν ταξιδιωτική μας λογοτεχνία τὰ βιβλία τοῦ Πέτρου Χάρη προσθέτουν ἕναν καινούργιο χρωματικὸ τόνο. Καὶ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ σημειωθεῖ, πὼς κ' ἐδῶ ὁ συγγραφέας παραμένει ἕνας στυλίστας. Γιατὶ ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει τέχνη τὸ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο, ὅσο κι' ἂν πάλλεται ἀπὸ ζωή, ἂν δὲν περιβληθεῖ τὴ μαγεία τοῦ προσωπικοῦ ὕφους. Κι' ἀκόμα, ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ γνήσια λογοτεχνία, ἀπὸ συγγραφεῖς ποὺ ἀγνοοῦν τὴν ἐτυμολογία της, ποὺ δὲν ἀποδίδουν καμμιὰ σημασία στὴν καταλυτικὴ δύναμη τῆς Τέχνης τοῦ Λόγου.

Σ' ἕνα μικρὸ ταξιδιωτικὸ βιβλίο, μὲ τὸν τίτλο «Βράχια, κουπιὰ καὶ ὄνειρα», ὁ Πέτρος Χάρης τονίζει καὶ τὴν ἀξία τοῦ ψυχογραφικοῦ στοιχείου, ὅταν τοῦτο παρεμβάλλεται στὴν περιηγητικὴ ἔφεση. «Ἀντικειμενικὰ» τίποτε καινούργιο δὲ μᾶς παρουσιάζει τοῦτο τὸ βιβλίο. Τοπία, πολιτεῖες, θάλασσες, ὅλα μᾶς εἶναι «γνωστά». Τἄχουμε ἰδεῖ μὲ τὰ μάτια μας ἢ ἔχουμε διαβάσει πολλὰ γιὰ τὴν τοπογραφική τους φυσιογνωμία. Ὅμως στὶς σελίδες του ὑπάρχει ἕνα καθαρὰ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο, μιὰ συσκευή, θἄλεγα, ἀκτίνων Ραίντκεν, ποὺ διαπερνοῦν τὴν ἐπιφάνεια ὅλων τούτων τῶν πραγμάτων, ποὺ εἴχαμε ἰδεῖ ἢ ποὺ εἴχαμε διαβάσει γι' αὐτά, μὲ τὴ ρεμβαστικὴ διάθεση ἑνὸς περαστικοῦ ταξιδιώτη. Δὲ θὰ δίσταζα νὰ ὀνομάσω τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς λογοτεχνίας: ταξιδιωτικὴ ψυχογραφία.

Ψυχογραφικὸ εἶναι ὁλόκληρο τὸ πεζογραφικὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη. Ἀνταποκρίνεται στὸ κύριο αἴτημα τῆς ἐποχῆς μας, ποὺ εἶναι ἡ ἀνατομικὴ ἔρευνα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις της. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς τοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι ἕνας συγγραφέας τοῦ καιροῦ του, μ' ὅλες τὶς ἀρετὲς καὶ μ' ὅλες τὶς ἀδυναμίες του. Ἔκλεισε πίσω του τὶς θύρες καὶ βγῆκε ἔξω νὰ ψηλαφήσει τὸ σφυγμὸ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ποὺ πάει νὰ μεταβληθεῖ σ' ἕνα διανοητικὸ τέρας. Καί, μὲ τὰ καινούργια μέσα τῆς ἐποχῆς, νὰ καταγράψει τὶς ἀντιδράσεις της.

*
**

Δὲν εἶναι εὔκολο σ' ὁποιονδήποτε μελετητή, μέσα στὶς σελίδες ἑνὸς ἀφιερωματικοῦ τεύχους, νὰ κάμει τὸ διάγραμμα ἑνὸς πολύπλευρου ἔργου. Στὶς λίγες τοῦτες σελίδες προσπάθησα ἁπλῶς νὰ χαράξω τὰ τυπικὰ πλαίσια, μέσα στὰ ὁποῖα ἁπλώνεται τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη, ἑνὸς συγγραφέα, ποὺ οἰκοδόμησε μιὰ πνευματικὴ πυραμίδα, ὑψώνοντάς την, πέτρα τὴν πέτρα, μὲ τὴ συνείδηση ἑνὸς μεγάλου χρέους. Θέλησα νὰ περιορισθῶ στὴν καθαρὰ συγγραφική του ἐπίδοση, ἀφήνοντας σ' ἄλλους συνεργάτες τοῦ τεύχους νὰ προχωρήσουν καὶ πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις, γιατὶ τὸ δημιουργικὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη, παρουσιάζει μιὰν ἀκτινωτὴ πορεία, πρὸς πολλὰ σημεῖα τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς μας ζωῆς.

Θἄπρεπε νὰ εἶχα μιλήσει πρὸ πάντων γιὰ τὴ «Νέα Ἑστία», ποὺ στάθηκε ἡ

Ἄλμα Μάτερ μου, ὅπως τὴν ἔχω ἀποκαλέσει, σωστὰ σαράντα ἑφτὰ χρόνια. Στὶς ἄπειρες σελίδες της προβάλλεται ἡ συνεχὴς παρουσία τοῦ Πέτρου Χάρη, ὄχι μονάχα μὲ τὸ τακτικὸ κείμενο γιὰ τὰ «Προβλήματα καὶ Ἐρωτήματα» τοῦ καιροῦ μας, ἀλλὰ καὶ μ' ἕνα πλῆθος ἀπὸ ἄλλα καίρια δημοσιεύματα, λογοτεχνικὰ καὶ κριτικά. Ἀλλὰ ὁ Π. Χάρης νομίζω πὼς δὲν ἀναδείχθηκε ὡς συγγραφέας, μὲ τὴ βοήθεια τῶν σελίδων τῆς «Νέας Ἑστίας». Θὰ εἶχε ἀναδειχθεῖ καὶ χωρὶς αὐτήν, ἀκολουθώντας τὴ γραμμὴ ποὺ εἶχεν ἀρχίσει μὲ τὴν «Τελευταία Νύχτα τῆς Γῆς». Ἡ «Νέα Ἑστία» ἀξιώθηκε νὰ γίνει τὸ podium ἑνὸς ἀρχιμουσικοῦ, ποὺ ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν 98 τόμων της, κατάφερε τὸν ἄθλο νὰ ἐνορχηστρώσει τὴν πνευματικὴ συμφωνία μιᾶς ὁλόκληρης ἐποχῆς. Ὁ Πέτρος Χάρης κατέγραψε, μ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες, τοὺς κυματισμοὺς καὶ τὶς παλινδρομήσεις της, τὴ νέα ἑλληνικὴ λογοτεχνία μισοῦ καὶ πλέον αἰώνα. Ἔδωσε ἀδιάβλητα, αὐθεντικὰ καὶ ἀναμφισβήτητα τεκμήρια, γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας της, μέσα στὸν αἰώνα μας.

Θ' ἀφήσω σ' ἄλλους συνεργάτες τοῦ τεύχους τούτου νὰ ἐπεκταθοῦν καὶ πρὸς τὶς λοιπὲς κατευθύνσεις τῆς πνευματικῆς δραστηριότητας τοῦ Πέτρου Χάρη. Στὸ Ἐθνικὸ Θέατρο ὑπάρχει ἡ πνευματικὴ παρουσία του, ποὺ περιμένει τὸν χρονικογράφο της. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν εἶναι ἕνας ἄλλος τομέας τῆς πνευματικῆς του παρουσίας, ποὺ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ ἐξαρθεῖ. Ἐγὼ τώρα θ' ἀρκεσθῶ στὸ ἁπλὸ χρέος νὰ κλείσω τὸ μικρὸ τοῦτο κείμενο, μὲ τὴν ἔκφραση τῆς ἀγάπης μου πρὸς ἕνα παλιὸ καὶ ἀκριβὸ φίλο, καὶ μὲ τὴν ἀπότιση τιμῆς στὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο, ποὺ βρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο τῆς ἐποχῆς του.

Γ. Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

I

Δώδεκα τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1919, ὁ Γρηγόρης Ξενόπουλος τύπωνε στὴ «Διάπλαση τῶν παίδων» του, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, καὶ κάποιο κείμενο μὲ τὸν τίτλο «Τ' ἀγκάθια τῶν σκαντζόχοιρων». Τὸ ὑπέγραφε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀναγνῶστες τοῦ περιοδικοῦ, δεκαεφτάχρονος τότε, μ' ἕνα ψευδώνυμο, πού, — ὁ Ξενόπουλος ὁ ἴδιος τὸ λέει στὴν «Καθημερινὴ» τῆς 19ης Μαΐου τοῦ 1949, — πρώτη φορὰ φαινόταν τότε στὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ποὺ ἔμελλε νὰ γίνει πασίγνωστο καὶ ν' ἀντικαταστήσει τὸ ἀληθινό του τὸ ὄνομα, ὅπως τοῦ Πέτρου Ἀποστολίδη τὸ «Παῦλος Νιρβάνας» καὶ τοῦ Δημητράκη τοῦ Σύψωμου τὸ «Λάμπρος Πορφύρας».

Ὁ μαθητάκος ἐκεῖνος, ὁ Γιάννης Ν. Μαρμαριάδης, ἦταν, βέβαια, ὁ Πέτρος Χάρης. Καὶ τὸ «εἰσιτήριο» τοῦ πεζογράφου τοῦ τὸ εἶχε προσφέρει ὁ Γρηγόρης Ξενόπουλος, ὁ ἴδιος ποὺ εἶχε προσφέρει ἀντίστοιχα «εἰσιτήρια» καὶ στὸ Γιάννη Γρυπάρη καὶ στὸν Κωνσταντῖνο Καβάφη καὶ σὲ ἀρκετὰ ἄλλα «ὀνόματα» τῶν γραμμάτων μας. Μολονότι ὁ Πέτρος Χάρης θὰ ξαναγυρίσει κάποτε στὸ θέμα τοῦ πρώτου κειμένου του, δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει αὐτὴ τὴ στιγμὴ παρὰ ἡ συνέχεια μόνο τῆς πανηγυρικῆς του εἰσόδου στὰ γράμματά μας. Δυὸ χρόνια λοιπὸν ἀργότερα, ὁ Ξενόπουλος, μὲ τὴν ἀλάθευτή του διαίσθηση, θὰ πάρει τὰ χειρόγραφα τοῦ «Γιακουμῆ - Μιμῆ» τοῦ Χάρη καὶ θὰ τὰ πάει ὁ ἴδιος, νὰ τὰ συστήσει γιὰ τύπωμα, στὸ «Νουμᾶ» τοῦ Τάκη Ταγκόπουλου. Ἦταν ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1921 καὶ ἡ πρώτη ὥρα τῆς «ἐπίσημης» καθιέρωσης τοῦ διηγηματογράφου Πέτρου Χάρη.

Στὰ 1924 θ' ἀνατείλει «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς Γῆς». Καὶ ὁ εἰκοσιδύο τότε χρονῶν Πέτρος Χάρης θὰ ὁριστικοποιηθεῖ πιὰ ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους τῆς ἑλληνικῆς διηγηματογραφίας.

II

Πρὶν ἀποκριθοῦμε στὸ εὔλογο «γιατί;» τοῦ ἀναγνώστη μας, ἂς θυμηθοῦμε πρῶτα κάτι ἄλλο, ἐξίσου σημαδιακό. Σὲ ὅλες τὶς λογοτεχνίες τοῦ κόσμου, λίγοι εἶναι οἱ συγγραφεῖς ποὺ ἐπιβάλλονται μὲ τὸ πρῶτο πρῶτο βιβλίο τους. Στὴ δική μας τὴ χώρα, θὰ μπορούσαμε ν' ἀναφέρουμε τὸ Μυριβήλη μόνο, τὸ Βενέζη, μερικοὺς ἄλλους, νεότερους. Οἱ πιὸ πολλοὶ «ἀναδείχνονται», δὲ λέω μὲ τὸν ναρκισσιστικό, κάποτε καὶ προπληρωμένο θόρυβο ποὺ ξεσηκώνουν οἱ ἴδιοι, οὔτε μὲ τὴν προβολὴ ποὺ τοὺς κάνουν τὰ ποικίλης μορφῆς συγκροτήματα καὶ συμφέροντα, γιατὶ οἱ τρόποι καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἀνήκουν οὐσιαστικὰ στὸν πνευματικό μας χῶρο. Ἐννοῶ τὴν ἀνάδειξη ποὺ κερδίζουν οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς μὲ πολὺ μόχθο καὶ μὲ πολλὲς θυσίες καὶ δοκιμές, μὲ ἀνυψώσεις καὶ χαμηλώματα στὴν ἀπόδοσή τους, μὲ καθημερινὸν ἀγώνα γιὰ κατάχτηση τῆς ὁριστικῆς μορφῆς, μὲ τὴν ἀγωνία καὶ μὲ τὸ ἄγχος νὰ διευρύνουν σπιθαμὴ τὴ σπιθαμή, σὲ πλάτος καὶ βάθος, τὶς δυνατότητές τους, μὲ ἀσταμάτητη, τέλος, προσπάθεια ν' ἀνακαλύψουν κάποτε τὸν πραγματικόν ἑαυτό τους, — καὶ νὰ τὸν ἐκφράσουν.

Ὁ Χάρης ἀνήκει στὴν πρώτη κατηγορία συγγραφέων, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς δὲ μόχθησε, πὼς δὲν ἀγωνίστηκε, πὼς δὲ δοκίμασε καὶ δὲ δοκιμάστηκε ὥσπου νὰ βρεῖ ἐπιτέλους τὸν πραγματικό του χῶρο μέσα στὸ νεοελληνικὸ διήγημα. «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς Γῆς» ὑπῆρξε ὁριακὸ προανάκρουσμα, — κι ὄχι μονάχα γιὰ κεῖνον, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ γράμματά μας. «Νομίζω, ἔγραφε πρὶν ἀπὸ τριανταδύο ὁλάκερα χρόνια ὁ Αἰμίλιος Χουρμούζιος πὼς ἡ «Τελευταία Νύχτα τῆς Γῆς», ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀναμφισβήτητα προσόντα της, συνδέεται μὲ μιὰ περίοδο στὴν ἑλληνικὴ διηγηματογραφία ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ἡρωϊκή. Ἡρωϊκή, γιατὶ ὁ Πέτρος Χάρης, μαζὶ μὲ ἄλλους συναδέλφους του στὸ διήγημα, νέους τὸ περισσότερο — νέους τότε, γιατὶ τώρα ποὺ οἱ λευκὲς τρίχες ἔγιναν τολμηρότερες στοὺς κροτάφους μας, οἱ διεκδικήσεις στὴν ὡραία νεότητα γίνονται ὁλοένα δειλότερες — ἔκαναν μιὰ ἀπεγνωσμένη ἔξοδο πολιορκημένων. Ἔξω ἀπὸ τὸ στενὸ ἠθογραφικὸ τοπικισμό, ἔξω ἀπὸ τὸ βραχυκύκλωμα τῆς συνηθισμένης ἐρωτικῆς αἰσθηματοπληξίας, ἔξω ἀπὸ τὸν κλοιὸ τῆς ξένης μίμησης, τὸν ἀποπνικτικὸ κάθε πρωτότυπης ἐξερεύνησης τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, ἔξω ἀπὸ τὶς συμβατικότητες καὶ τὶς στατικὲς ἰδέες ποὺ κυριαρχοῦσαν ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ διάρθρωση τοῦ διηγήματος, — καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ταβέρνα (λέει ὁ φίλος κ. Τερζάκης), ποὺ γιὰ μένα ὑπῆρξε πρόδρομος τῆς μεταγενέστερης «ἀλητογραφίας», ὅπως τὴ χαρακτήρισα κάποτε καὶ ποὺ οὐσιαστικὰ στάθηκε μιὰ δειλὴ καὶ ἀνοργάνωτη μορφὴ τῆς ἰδεολογικῆς ἀσυμφωνίας τοῦ τεχνίτη μὲ τὴν περιβάλλουσα ζωή. Αὐτὸς ὁ ριζοσπαστισμὸς δὲν ἔμεινε χωρὶς συνέπειες, συνέπειες ποὺ ἀναγέννησαν ἀληθινὰ τὸ ἑλληνικὸ διήγημα. Ὁ διηγηματογράφος ἔμαθε τὸν τρόπο νὰ εἰσδύει σὲ περιοχὲς ποὺ ἐθεωροῦνταν πρὶν ἀνεξερεύνητες κι' ἀπρόσιτες στὸν παρατηρητή, ἔμαθε νὰ συντέμνει τὶς ἀποστάσεις μεταξὺ τῆς πραγματικότητας καὶ τοῦ ὀνείρου καὶ νὰ συλλαμβάνει τὶς φευγαλέες ἐκεῖνες στιγμὲς ποὺ θὰ μποροῦσα νὰ ὀνομάσω λυρικὸ βίο τῆς ψυχῆς, ἔμαθε νὰ δραματοποιεῖ τὸν ἐσωτερικὸν ἀγῶνα τῶν ἀνθρώπων ἀντὶ νὰ ἐκθέτει ἁπλῶς τὶς δραματικὲς στιγμὲς τῆς ὕπαρξης κ' ἔμαθε ἀκόμη τὸ νόημα τῶν ἀναλογιῶν ποὺ συγκροτοῦν τὸ ἀρχιτεκτονικὸ καλλιτέχνημα, ἀντὶ ν' ἀφίνει τὴν περιγραφικὴ φαντασία του ἀδέσμευτη νὰ πυργώνει ἀπέραντους χώρους γιὰ νὰ κλείσει τὸ ἐλάχιστο καὶ τὸ ἀσήμαντο. Τὸ διήγημα τῆς ἐποχῆς ποὺ ἐγκαινιάζεται μὲ τὸν Πέτρο Χάρη καὶ τὴ λιγοπρόσωπη λογοτεχνικὴ γενιά του, περιωρίσθηκε σὲ ἐπιφάνεια καὶ ἐκέρδισε σὲ βάθος».

III

Ἐξίσου σημαντικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ διεισδυτικὴ παρατήρηση τοῦ Ἄρη Δικταίου στὴν τρίτην ἔκδοση τοῦ βιβλίου (1961). Ὁ Δικταῖος, θυθισμένος εὔστοχα στὴν «ὑποδομὴ» τῆς διηγηματογραφίας τοῦ Χάρη, γενικεύει τὸ θέμα καὶ ὑπογραμμίζει σωστὰ πὼς «ὅ,τι μᾶς συγκινεῖ σ᾽ ἕνα λογοτεχνικὸ ἔργο, τὶς περισσότερες φορὲς δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐκφράζεται, αὐτὸ πού, σὲ πρῶτο πλάνο, σημαίνεται, μὰ ὅ,τι ὑ π ο σ η μ α ί ν ε τ α ι, σ᾽ ἕνα δεύτερο πλάνο, — τὸ βάθος δηλαδή, κι ἡ ποίησή του, αὐτὸ τοῦτο, ἴσως - ἴσως, ποὺ ὑπῆρξε τὸ κίνητρο τοῦ συγγραφέα, ἡ ἀναγκαιότητα πρὸς ἔκφρασή του, ἡ ἴδια του ἡ συγκίνηση». Εἶναι ἡ περίπτωση καὶ τῆς «Τελευταίας νύχτας τῆς Γῆς», μιᾶς νύχτας πανικοῦ, ὅπως τὴν ἔζησε ἡ Ἀθήνα τὸν καιρὸ τοῦ «κομήτη τοῦ Χάλλεϋ». Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ «περίβλημα» μόνο τοῦ «μύθου». Γιατὶ τὸ κύριο ἢ τὸ καίριο «θέμα» περιορίζεται σὲ δύο ἁπλές, ταπεινὲς ψυχές, ποὺ χαίρουνται τὸν ἔρωτά τους, τὴ στιγμὴ ποὺ ὅλα τ᾽ ἄλλα ἔμψυχα ὄντα τῆς πανικόβλητης πολιτείας προσμένουν νὰ φτάσει ἡ τελευταία νύχτα τῆς Γῆς, δηλαδὴ ὁ Θάνατος.

Μιλώντας τὸ Νοέμβρη τοῦ 1949 γιὰ «Τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη» στὴν αἴθουσα τοῦ θεάτρου Ἀλίκης (σημερ. Μουσούρη) εἶχα πεῖ, — καὶ ὅ,τι εἶπα τότε, τυπώθηκε τὸ 1950 σὲ βιβλίο, — πὼς τὸ διήγημα ἐκεῖνο ἀποτελεῖ ἕναν συγκρατημένο, ἕναν σιωπηρόν, «ὑποχθόνιο» καθὼς τὸν χαρακτήριζα, καὶ ὑποσυνείδητον ὕμνο πρὸς τὴ ζωὴ καὶ τὸν ἔρωτα. Ὁ ἴδιος ὁ Χάρης, σὲ δέκα χρόνια, θὰ δώσει πιὸ συγκεκριμένη καὶ πιὸ ὑπεύθυνη μαρτυρία: «Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ νύχτα», θὰ πεῖ, τὴ νύχτα τοῦ πανικοῦ, «θέλησα νὰ περιγράψω, ἀλλὰ καὶ νὰ δώσω τὸν ἄνθρωπο σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς ἀκατανίκητες ἀνάγκες του: στὴν ἐρωτική του ἐπιθυμία, στὸν παροξυσμὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῆς, ποὺ γίνεται ἀσυγκράτητη πάνω στὸν κίνδυνο». Καὶ θὰ συμπληρώσει μὲ μιὰν ἀλήθεια, ποὺ ὁ συγγραφέας τοῦ διηγήματος τὰ κατάφερε νὰ τὴν ἀνακαλύψει, — ἢ τάχα νὰ τὴ διαιστανθεῖ; — πολὺ νέος. Πὼς «ὁ κίνδυνος κι ὁ πανικὸς κάνουν ἀσυλλόγιστο καὶ ἀσυγκράτητο τὸν ἄνθρωπο στὶς ἐρωτικές του ἐκδηλώσεις». Γιὰ νὰ συμπεράνει, αὐτοαναλυόμενος, πὼς «τὴν ἀλήθεια αὐτή, ποὺ ἔγινε κορμὸς καὶ ἐσωτερικὸ ρεῦμα τοῦ διηγήματος, τὴν ἔδωσε τὸ ἔνστικτο».

IV

Ἔτσι, μαζὶ μὲ τὸν κορμὸ καὶ μὲ τὸ ἐσωτερικὸ ρεῦμα τοῦ διηγήματος, ἔχουμε πιὰ καὶ τὸν βασικὸ κορμό, καθὼς καὶ τὰ «ἐσωτερικὰ ρεύματα» τῆς συνολικῆς διηγηματογραφίας τοῦ Χάρη. Συνεχίζοντας τὸ ἔργο, ποὺ δίκαια χαρακτηρίστηκε σὰν ἕνας ἀπ᾽ τοὺς σταθμοὺς στὴν καινούργια πεζογραφία μας, θὰ προβληθεῖ συμβολιστὴς ὄχι μὲ τὴν ἀχνάδα τοῦ «Φθινόπωρου» καὶ τῆς ὕστατης ποίησης τοῦ Κώστα Χατζόπουλου, ἀλλὰ μὲ τὸ περιεχόμενο καὶ μὲ τὴν ποιότητα τοῦ προσωπικοῦ του συμβολισμοῦ.

Συμβολιστὴς καὶ λεπταίσθητος ψυχογράφος, τὴν ὥρα ποὺ ἡ πεζογραφία μας πάλευε, — κι ἀκόμα ἴσως παλεύει, — νὰ ἀποτοξινωθεῖ ἀπὸ τὸ μπόλιασμα τῆς τοπικιστικῆς ἠθογραφίας. Οἱ καινούργιες συλλογὲς διηγημάτων του, ὁ «Μακρινὸς κόσμος» (1944), τὰ «Φῶτα στὸ πέλαγος» (1958), ὁ «Δρόμος 100 μέτρων» (1962), ποὺ τὸν ξέραμε ἤδη ἀπὸ τὴν προηγούμενη συλλογή, καὶ οἱ συλλογὲς «Ὅταν οἱ ἅγιοι κατεβαίνουν στὴ γῆ» (1965) καὶ «Ἡ Μεγάλη Νύχτα»* (1969), ἀκόμα καὶ οἱ παιδικοὶ «Γαλάζιοι Ἄγγελοι» (1971), πρόσθεσαν ἀπανωτὲς μαρτυρίες ὄχι μονάχα γιὰ τὴν παρουσία, μὰ καὶ γιὰ τὴν ἐξέλιξη καὶ γιὰ τὴν ἀρτίωση αὐτοῦ τοῦ συμβολισμοῦ

* Ἡ συλλογὴ μεταφράστηκε, προλογίστηκε καὶ ἐκδόθηκε τὸ 1974 ἀπὸ τὸ Κέντρο Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Σαντιάγο (καθηγ. Φ. Μαλλέρος). Πολλὰ ἐξάλλου προηγούμενα διηγήματα τοῦ Χάρη ἔχουν μεταφραστεῖ σὲ βαλκανικὲς κι εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες.

καὶ αὐτῆς τῆς ἱκανότητας γιὰ ψυχογράφηση. Ἑνὸς συμβολισμοῦ, βέβαια, καὶ μιᾶς ψυχογράφησης, ποὺ δὲν ξοδεύονται ἁπλὰ καὶ μόνο γιὰ νὰ προβάλουν τὴν παρουσία τους ἢ τὴν ἐξέλιξή τους, ποὺ δὲ γίνουνται, θὰ ἔγραφε κάποιος παλιότερος, «τέχνη γιὰ [τὴν ἴδια] τὴν τέχνη», μὰ γιὰ νὰ μᾶς θυμίσουν πόσο ἄγρυπνη πρέπει νὰ στέκει ἡ συνείδηση τοῦ πνεύματικοῦ δημιουργοῦ, πόσο ἄγρυπνη καὶ ἀνήσυχη, πόσο ὑπεύθυνη γιὰ τὴ μοίρα τοῦ κόσμου κάι γιὰ τὴ ζωὴ τῶν συνανθρώπων του.

Ἔτσι, ὅλα τὰ διηγήματα τῶν ἔξι γιὰ τὴν ὥρα συλλογῶν τοῦ Χάρη, ἄλλο περσότερο κι ἄλλο λιγότερο, δὲν ἀγωνίζουνται παρὰ πῶς νὰ βροῦν τὸν καλύτερο τρόπο γιὰ νὰ μᾶς ἀποκαλύψουν τὸν μέσα μας καὶ τὸν ἔξω μας ἄνθρωπο στὶς κοινωνικές, κάποτε καὶ στὶς πολιτικές του (μὲ τὴν εὐρύτερην ἔννοια) σχέσεις μὲ τὸν συνάνθρωπο, μὲ τὴν ἐποχή του καὶ μὲ τὰ μύριων λογιῶν προβλήματά της. Μὲ ἄλλα λόγια, γιὰ νὰ προβάλουν ἢ καλύτερα γιὰ νὰ ὑποβάλουν ὁρισμένες θέσεις ἢ ἀντιθέσεις, ἄλλοτε καθαρὲς καὶ ἄλλοτε ὑποδηλούμενες σκέψεις κι ἰδέες, γιὰ νὰ ἐκφράσουν μὲ τὴ δύναμη τῆς ὑποβολῆς συγκεκριμένα αἰσθήματα ἢ συγκινήσεις, ἢ γιὰ νὰ ὠθήσουν ἔστω σ᾽ αὐτὰ ἢ σ᾽ αὐτές, γιὰ νὰ «προβληματίσουν», καθὼς θὰ ἔγραφε ἡ μοδέρνα ὁρολογία μας. Κι αὐτὰ ὅλα σὲ τόνο συγκρατημένο, ποτὲ κραυγαλέα ἢ κηρυγματικά, ἀλλὰ μὲ «σουρντίνα» μόνο θὰ ἔλεγα, γιὰ νὰ τονίσω τὴν ἀβίαστη μουσικότητα τῆς πεζογραφίας τοῦ Χάρη, ὅ,τι ὁ Σικελιανὸς εἶχε ὀνομάση καθαρὰ κινήματα τοῦ λυρισμοῦ, ποὺ σύμφωνα μὲ αὐτὰ καὶ μόνο, «προάγονται τὰ πάντα στὴ ζωή».

«Λυρικὸς ἄνθρωπος» εἶχε γράψει ὁ Σικελιανὸς μὲ ἀφορμὴ τὰ σχετικὰ δοκίμια τοῦ Χάρη, εἶναι αὐτὸς ποὺ πραγματοποιεῖ κάθε φορὰ τῆς γόνιμες μεταβάσεις ἀπὸ μιὰ σὲ μιὰν ἄλλην ἐποχή, στὴν ὅλη κίνηση μιᾶς ἱστορίας, ἑνὸς λαοῦ». Ὁ Χάρης δὲ μίλησε, ἀντικειμενικὰ μόνο, γιὰ τοῦτον ἐδῶ τὸ «λυρικὸν ἄνθρωπο», σὰ μελετητὴς δηλ. ἢ σὰ δοκιμιογράφος, ἔγινε καὶ ὁ ἴδιος, μὲ τὴν πεζογραφία του, ἕνας λυρικὸς ἄνθρωπος. Καὶ τὸ πέτυχε τοῦτο μὲ μιὰν ὁλότελα προσωπικὴ τεχνική.

V

Ἀξίζει, νομίζω, νὰ πλησιάσουμε περισσότερο τὴν τεχνικὴ τούτη, γιὰ νὰ τὴν ψηλαφήσουμε ἀνετότερα. Ὁ Ἄλκης Θρύλος, ἀπὸ χρόνια τώρα, μᾶς ἔχει προσφέρει τὸ «ἔναυσμα». Μελετώντας τὸ «θέμα Χάρης» στὶς «Μορφὲς τῆς ἑλληνικῆς πεζογραφίας» (κεφ. Ε΄), θὰ γράψει, ἀνάμεσα στ᾽ ἄλλα καὶ τοῦτα: πῶς ὁ Χάρης «ζωντανεύει ἀνθρώπους, ἔστω καὶ ἂν ὑποχρεώνεται ἀπὸ τὴν τεχνικὴ καὶ τὶς διαστάσεις τοῦ διηγήματος νὰ τοὺς σκιτσάρει» (μόνο).

Πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς πῶς ὁ Θρύλος φαίνεται νὰ ξεχνᾶ ἐδῶ τὸ κλίμα ὑποβολῆς ἢ τὴ δημιουργία ἀτμόσφαιρας, τὶς καίριες στιγμὲς καὶ τὸ εὕρημα, ποὺ ἀποτελοῦν, ὅλα τους βασικὸ κορμὸ καὶ δίνουν ἰδιαίτερη γεύση, — δηλ. ἀξία καὶ σημασία ξεχωριστή, — στὰ διηγήματα τοῦ Χάρη, πέρα λοιπὸν ἀπὸ τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὁ Θρύλος δείχνεται ἐδῶ σὰ νὰ ἀγνοεῖ καὶ τὴ βαθύτερη δομή, καὶ τὴν ὑφὴ τὴν ἴδια, τοῦ διηγήματος, — κάθε διηγήματος, θέλω νὰ πῶ, καὶ ὄχι μονάχα τοῦ διηγήματος τοῦ Χάρη. Τὴν ἀξία, νομίζω, τοῦ διηγήματος, — τὸ ξαναγράφω: κάθε διηγήματος, — τὴ βαθμολογεῖ ἡ ἴδια ἡ δυσχέρεια τῆς σύνθεσής του, ἡ πρόθεσή του νὰ «σκιτάρει» μόνο, — ἡ «ἀδυναμία» του, θὰ ἔλεγε ὁ Θρύλος, νὰ «ζωγραφίσει». Ὁ Ἐντγαρ Ἄλλαν Πόε, πού, βέβαια, κάτι ἤξερε ἀπὸ τοῦτες ἐδῶ τὶς προθέσεις ἢ τὶς «ἀδυναμίες», θὰ ρθεῖ (ἀναδρομικὰ) νὰ μᾶς βεβαιώσει γιὰ τὴν ξεχωριστὴ συνθετικὴ δυσκολία τοῦ διηγήματος. «Δὲν μπορῶ νὰ παραδεχτῶ, τονίζει ὁ Πόε στὰ "Marginalia" του (XIV καὶ XXXV), πῶς γιὰ νὰ συνθέσει κανεὶς ἕνα διήγημα, χρειάζεται λιγότερο τάλαντο ἀπὸ ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ γράψει ἕνα μυθιστόρημα. Γιατὶ ἡ ἑνότητα τοῦ μύθου εἶναι πολὺ πιὸ ἀπαραίτητη στὸ διήγημα ἀπὸ ὅ,τι εἶναι στὸ μυθιστόρημα. Στὸ μυθιστόρημα, μιὰ πλοκὴ ἐλαττωματικὴ μπορεῖ εὔκολα νὰ περάσει ἀπαρατήρητη· στὸ διήγημα ὅμως, αὐτὸ δὲν

μπορεῖ νὰ γίνει ποτέ».

Ἡ τεχνικὴ λοιπὸν καὶ οἱ διαστάσεις τοῦ διηγήματος, πού, — σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ Θρύλου, — ὑποχρεώνουν τὸν διηγηματογράφο νὰ σκιτσάρει μόνο καὶ ὄχι νὰ ζωγραφίζει ἀνθρώπους, δὲν ἀπαρτίζουν ἀργητικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ διήγημα τοῦ Χάρη. Ἴσια-ἴσια: αὐτὰ ἀκριβῶς εἶναι ποὺ δίνουν στὸ Χάρη τὶς δυνατότητες, τὴν εὐχέρεια θά ἔλεγα, νὰ ὁλοκληρώσει, μέσα σ' ἐλάχιστες συνήθως σελίδες, ὅ,τι ἔχει ἢ ὅ,τι θέλει νὰ πεῖ, νὰ ἐκφράσει ἢ καὶ νὰ ὑποβάλει. Νὰ φανερώσει δηλαδὴ ὁλόκληρο τὸν ἑαυτό του ὡς διηγηματογράφος.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα του κιόλας ἀφηγηματικὰ κείμενα, ὁ Πέτρος Χάρης ξεπροβάλλει μὲ μιὰν ἀπὸ τὶς σπάνιες ἐκεῖνες «μοναδικότητες» τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας: ἀποστρέφεται καὶ αὐτὸς τὴν ἐκζήτηση, τὸ γεμάτο ἀγκούσα κυνηγητὸ τῆς φανταχτερῆς ἢ τῆς σπάνιας φράσης, χωρὶς ποτὲ νὰ μπορεῖ νὰ κατηγορηθεῖ ὡς πεζολόγος ἢ ἄκομψος. Μισεῖ τὴν πολυλογία καὶ ἀποστρέφεται ὅ,τι παραμερίζει τὴν οὐσία. Δὲν μένει ποτὲ στὴν ἐπιφάνεια. Εἶναι οὐσιαστικός, — καὶ ἐπομένως λιγόλογος, θανάσιμος δηλαδὴ ἐχθρὸς τῆς περισσολογίας καὶ τῆς ὡραιολογίας. Γεννημένος, θὰ ἔλεγα, γιὰ διηγηματογράφος, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἀποκλείει καὶ τὶς δυνατότητές του γιὰ εὐρύτερες ἀφηγηματικὲς συνθέσεις, ὅπως λ.χ. τὸ κατοχικὸ μυθιστόρημα «Κιβωτὸς τοῦ Νῶε», ποὺ προαναγγειλε κιόλας ἀπὸ τὸ 1969.

VI

Γενικότερα, ὁ Χάρης τοξεύει πάντοτε τὴν καίρια παρατήρηση, εἴτε αὐτὴ ἀφορᾶ τὴ διεργασία τοῦ μέσα του κόσμου, εἴτε στρέφεται πρὸς τοὺς διπλανούς του, σὰ μέλη μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνικῆς ὁμάδας ἢ ἐποχῆς. Ἐπιλέγει, θὰ ἔπρεπε νὰ προσθέσω, ἰδιάζουσες, μὲ γενικότερο ὡστόσο ἐνδιαφέρον, ψυχολογικὲς περιπτώσεις, ποὺ ἀξίζει τὸν κόπο ν' ἀπασχολήσουν ἕναν διηγηματογράφο, γιατὶ χαρακτηρίζουν τὸ ἀναγκεμένο, τὸ πονεμένο καὶ σημαδεμένο ἄτομο τοῦ καιροῦ καὶ τῆς χώρας μας. «Ἀπὸ τὴν Τελευταία νύχτα τῆς Γῆς, τὸ διήγημα ποὺ ἔδωσε τὸν τίτλο του στὴν πρώτη συλλογὴ διηγημάτων μου, ἐξομολογεῖται ὁ Χάρης στὸν κυριακάτικον «Ἀγώνα» τῆς Λευκωσίας 7 τοῦ Σεπτέμβρη 1975, ὡς τὰ διηγήματα ποὺ ἔγραψα καὶ δημοσίευσα χτὲς ἀκόμη, ἕνας ἄνθρωπος, ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, ἀνιχνεύει, ψάχνει, στὴν ψυχή του καὶ στὴν ψυχὴ καὶ στὴ σκέψη τῶν γύρω του, προσπαθεῖ νὰ φέρει στὴν ἐπιφάνεια ὅ,τι κρύβει κάθε ἄτομο καὶ κάθε συνείδηση, ὅ,τι εἶναι δύναμη ἢ τραῦμα παλιὸ κ' ἐπώδυνο, καὶ πάντα ἀγωνίζεται ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς νὰ ἐξηγήσει πάθη καὶ ἀδυναμίες καὶ νὰ κερδίσει γι' αὐτὰ τὴν κατανόηση καὶ τὴ συμπάθεια τῶν ἄλλων. Μερικοὶ προσεκτικοὶ ἱστορικοὶ τῆς λογοτεχνίας μας ἔχουν σταθεῖ σ' αὐτὴ τὴν ἀνίχνευση, ποὺ ἄρχισε μὲ τὴν «Τελευταία νύχτα τῆς Γῆς» καὶ συνεχίζεται μὲ τ' ἄλλα διηγήματά μου, καὶ ἐξηγοῦν τί σημασία εἶχε γιὰ τὴν ὥρα ἐκείνη τῆς πεζογραφίας μας, δηλαδὴ γύρω στὰ 1925. Ὅποια ὅμως κι ἂν εἶναι ἡ θέση τοῦ βιβλίου μου ἐκείνου, τοῦ πρώτου, τοῦ νεανικοῦ, ἡ συνέχεια ἦταν ἀπάνου στὴν ἴδια προσπάθεια καὶ στὴν ἴδια πορεία. Μὲ τὰ διηγήματά μου ζητῶ νὰ δώσω σὲ μιὰ διεξοδικὴ ἐξομολόγηση, — καὶ δὲν πιστεύω νὰ λείπει ἡ ἐξομολόγηση ἀπὸ κανένα ἀληθινὸ λογοτεχνικὸ ἔργο, ἀδιάφορο μὲ ποιὰ μορφὴ παρουσιάζεται, — ζητῶ νὰ δώσω τὸν ἀπὸ μέσα ἄνθρωπο καὶ μαζί του προσπαθῶ νὰ κάνω τὴν ἀπολογία του: γιατὶ εἶναι ἔνοχος σὲ πολλά, γιατὶ εἶναι ἀδύνατος σὲ ἄλλα, ἀκόμη καὶ γιατὶ εἶναι καλὸς ὅταν γύρω του τὸν ἐπιβουλεύονται καὶ τὸν σπρώχνουν σὲ κλοιὸ ἀπελπισίας».

VII

Ἔχει λοιπόν, ἀπὸ πολὺ νέος, ὁ Χάρης ξεκαθαρίσει τὴ θέση του μέσα στὸν κόσμο, ἔχει συγκεχριμενοποιήσει τί πρέπει νὰ πεῖ καὶ τί νὰ ζητήσει ἀπ' τὸν συνάνθρωπό του

καὶ γενικότερα ἀπ' τὸν κόσμο. Δὲ διάζεται, — καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν εἶναι ποτὲ προχειρογράφος. «Ὅ,τι ἐκτιμῶ περσότερο στὰ διηγήματά σου, τοῦ ἀναγνώρισε ἀπ' τοὺς πρώτους ὁ Καρυωτάκης, εἶναι τὸ λεπτὸ πολιτισμένο ἐκεῖνο ὕφος, ποὺ τὰ ξεχωρίζει μέσα στὴν προχειρότητα τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς παραγωγῆς. Κανένας ἴσως ἀπὸ τοὺς νέους δὲν ἐπιμελεῖται περσότερο ἀπὸ σένα τὴ φράση του. Κι αὐτὸ δὲν εἶναι ὁ μικρότερος ἔπαινος».

Σαράντα τόσα ὁλόκληρα χρόνια ἀργότερα, ὁ καρυωτακικὸς ἔπαινος ἔμεινε σταθερός, — τὸν ἔχουν ἐπαναλάβει πολλοί, — καὶ στὰ 1968 θὰ τὸν ἀναπτύξει εὐρύτερα ὁ ποιητὴς καὶ δοκιμιογράφος Δημήτρης Παπακωνσταντίνου. «Τὰ διηγήματα τοῦ Χάρη, θὰ πεῖ, εἶναι ὑπόδειγμα ἀποφυγῆς τῆς προχειρολογίας καὶ τοῦ ἐξωτερικὰ ἐντυπωσιακοῦ. Μὲ τὴν λιτότητά τους, ποὺ ὑποκρύπτει γνώση τῶν μυστικῶν τῆς ὑποβολῆς καὶ μόχθο συνειδητῆς κατεργασίας, μὲ τὸν ἐσωτερισμό τους, τὴν ψυχικότητά τους, τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιουργοῦν, τὴ σύλληψη κι' αἰσθητικὴ ἀποκρυστάλλωση λεπτότατων κραδασμῶν καὶ φευγαλέων ἀποχρώσεων τοῦ συναισθήματος, μὲ τὶς ὑπόκωφες συγκρούσεις τους καὶ τὴ συγκρατημένη τους πίκρα, ἀποτελοῦν θετικὴ προσφορὰ στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἀνανέωση τῆς νεοελληνικῆς διηγηματογραφίας».

Διαθέτει ἐπομένως ὁ Χάρης μιὰ σ τ α θ ε ρ ό τ η τ α ὄχι μόνο μορφῆς, ἀλλὰ καὶ ἀφηγηματικοῦ προσανατολισμοῦ. Καὶ γιὰ τὸ λόγο ἴσια ἴσια αὐτὸ δὲν ἔχει τυπώσει διήγημα χωρὶς νὰ τοῦ ἔχει δώσει κάποιαν ὁριστικότερη μορφή. Ἀκολουθώντας ἐξάλλου ἀντίστροφην ἀκριβῶς πορεία ἀπ' τοὺς «πολλοὺς» ποὺ ἀναφέρθηκαν στὴν ἀρχὴ - ἀρχὴ τοῦ σημειώματός μας ἐτούτου, ἔχει ἀνακαλύψει τὸν ἑαυτό του ἀρκετὰ ἐνωρίτερα ἀπὸ ἄλλους τῆς γενιᾶς του καὶ καθόρισε ἀπὸ τότε, μὲ πολλὴ σαφήνεια, τοὺς στόχους τῆς διηγηματικῆς του παραγωγῆς, τὸν καιρὸ ἴσια-ἴσια ποὺ μερικοὶ ἄλλοι τοὺς ἔψαχναν ἀκόμα, — ἐνῶ ἄλλοι, κανένας μας δὲν τὸ ξέρει ἂν τοὺς βρῆκαν στ' ἀλήθεια ποτέ...

..Ἡ σταθερότητα ποὺ ἐπισημάναμε δὲν ταυτίζεται, βέβαια, μὲ τὴ στατικότητα. Γιατὶ καὶ ὁ Χάρης ὡς διηγηματογράφος συμπορεύτηκε μὲ τοὺς ἄλλους τῆς γενιᾶς του, ποὺ ὡρίμασαν κι ἀναδείχτηκαν ἀργότερά του, γιατὶ κι αὐτὸς κέρδισε τὴ θέση του στὴν ἀφηγηματική μας πεζογραφία μὲ πολὺ κάματο, μὲ διαρκῶς νέες ἀναζητήσεις κι ἀναπροσαρμογές, γιατὶ κι αὐτὸς ἔδωσε πολλοὺς ἀγῶνες, — μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τοὺς ἄλλους, — γιατὶ κι αὐτός, μὲ νέες πάντα ἐμπειρίες, πάσκισε καὶ πασκίζει νὰ διευρύνει σπιθαμὴ τὴ σπιθαμὴ τὶς δυνατότητές του καὶ νὰ προωθήσει σκαλὶ τὸ σκαλὶ τὶς ἐπιτεύξεις καὶ καταχτήσεις του, μὲ δυὸ λόγια: νὰ ἀ ν α ν ε ω θ ε ῖ καὶ ν' ἀ ν α ν ε ώ ν ε τ α ι. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἀπὸ τοὺς λίγους, ἀπ' τοὺς ἐλάχιστους τῆς γενιᾶς του, ποὺ κατόρθωσαν νὰ μιλοῦν καὶ στὶς ἐπόμενές τους γενιές.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΙΑΚΟΣ

Ο Π. ΧΑΡΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

Σύντομη θεώρηση

Πολλοὶ γράψανε ὡς τώρα γιὰ τὴ λεγόμενη «γενιὰ τοῦ τριάντα» καὶ πολλὰ τῆς καταμαρτυροῦν. Οἱ νεότεροι, ὅταν μάλιστα εἶναι καὶ νεοέλληνες, πάντα διάζουνται, πάντοτε ἐπιζητοῦν στοιχεῖα γιὰ νὰ καταδικάσουν. Λίγη, ὡστόσο, νηφαλιότητα δὲν θὰ ἔβλαφτε. Οὔτε ἐκείνους, οὔτε καὶ τὴν ταλαίπωρη, — καὶ συχνὰ ἀνύπαρκτη —νεοελληνικὴ κριτική. Γιατὶ ἡ γενιὰ τοῦ τριάντα, ὄχι μόνο πρόσφερε στὰ γράμματά μας πολλά, ἀλλὰ καὶ παρουσίασε τὸ ἐκπληκτικὸ φαινόμενο τῆς ταυτόχρονης

παρουσίας τόσων ὀνομάτων, τάσεων καὶ τεχνοτροπιῶν, ὅσων ποτὲ ἄλλοτε, ὡς τότε, στὴ λογοτεχνία μας. Στὴ γενιὰ αὐτὴ ἐντάσσεται καὶ ὁ Πέτρος Χάρης, ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ ὅλα σχεδὸν τὰ εἴδη τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ εἶχε πάντοτε κάποιο λόγο νὰ πεῖ, — ζυγισμένο καὶ βαρύνοντα —, σὲ κάθε ἀποφασιστικὴ στιγμὴ τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς.

Ἐκεῖνοι ποὺ προτάσσουν στὸ ἔργο τοῦ Π. Χάρη τὴν ἐπὶ τόσα ἔτη τακτικὴ ἔκδοση τῆς «Νέας Ἑστίας», λησμονοῦν, ἴσως, ὅτι τὸ σημαντικὸ κατὰ τὰ ἄλλα αὐτὸ ἐπίτευγμα, θὰ ἦταν ἀκατόρθωτο χωρὶς ὑπόβαθρο. Καὶ ὑπόβαθρο, στὴν περίπτωση, εἶναι τὸ ἔργο τοῦ διευθυντῆ της, ἕνα ἔργο ποὺ ἀριθμεῖ κιόλας δεκάδες τόμων καὶ ποὺ μαρτυρᾶ μιὰν ἄγρυπνη παρακολούθηση τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Ἐκεῖνοι πάλι ποὺ παρασύρονται διαστικὰ ἀπὸ τὶς ἐπιταγὲς τῆς ἀναρχούμενης, συχνά, ἰδιοσυγκρασίας τους καὶ ταυτίζουν τὴν τέχνη μὲ τὶς προσωπικές τους προτιμήσεις στὸν αἰσθητικὸ καὶ στὸν πολιτικὸ χῶρο, λησμονοῦν ἄκριτα ὅτι ὁ γνήσιος καλλιτέχνης ἐκφράζεται, — ὅπως ἀκριβῶς καὶ αὐτοὶ ἄλλωστε —, κατὰ τὴν ἰδιοσυγκρασία του, ποὺ πρέπει, βέβαια, νὰ τὶς σεβαστοῦμε, ἀναζητώντας στὸ ἔργο μόνο τὴν προσφορά. Καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ κ. Χάρη βρίσκεται ἀκριβῶς στὴ νηφαλιότητα ποὺ τοῦ ἐπισυνάπτουν, σ' αὐτὴν τὴν εὐρωπαϊκότητα θὰ λέγαμε μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζει τὰ πνευματικά μας ζητήματα, μὲ πρόσφατο δεῖγμα τὴν ἀτερμάτιστη ἐκείνην ἐπίθεση τῶν τάχατες «ἀντιστασιακῶν» δημοσιογραφικοῦ συγκροτήματος ποὺ ἀποσιωποῦν τὴν πολυτιμότερη περγαμηνὴ τῆς νεοελληνικῆς διανόησης, γιὰ νὰ δώσουν διέξοδο στὰ πλέγματα ποὺ τοὺς βασανίζουν. Ἡ περγαμηνὴ αὐτὴ εἶναι πασίγνωστη. Καὶ συνοψίζεται στὰ λίγα ἐτοῦτα: ἡ διανόηση ἀπὸ φυσικοῦ της ἀντιστρατεύεται τὴν καταπίεση, καὶ κανεὶς λογοτέχνης μας δὲν ἀνέχτηκε ποτὲ τὸ καθεστὼς τῆς ἐπταετίας, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους πασίγνωστους θεωρητικοὺς τοῦ «ἑλληνοχριστιανισμοῦ».

Ὁ Π. Χάρης πρωτοεμφανίστηκε στὰ γράμματα μὲ τὴν «Τελευταία νύχτα τῆς γῆς», ἕνα βιβλίο ποὺ παραμένει ὀρόσημο στὸ ὅλο του ἔργο. Μὲ τὸ βιβλίο ἐκεῖνο ἐξασφάλισε τὸν πρῶτο ἔπαινο ἀλλὰ καὶ τὴν καταξίωση ἐκείνη ποὺ ὑπῆρξε τὸ θεμέλιο τῆς μεταγενέστερης ἐπιβολῆς του στὸ χῶρο τῶν γραμμάτων μας. Ἀκολούθησε μιὰ γόνιμη στροφὴ του στὴν παιδικὴ λογοτεχνία καὶ, τελικά, ἡ ἀναζήτηση διεξόδου στὶς κριτικὲς του ἀνησυχίες μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ δοκιμίου, εἶδος στὸ ὁποῖο ὑπῆρξε ὑποδειγματικός. Ἀντικρούοντας τὴ θεωρία ποὺ θέλει νὰ βλέπει στὸ δοκίμιο ἕνα δυσνόητο κείμενο δογματισμῶν καὶ «ἀφ' ὑψηλοῦ» θεωρήσεων, ὁ συγγραφέας τῆς «Κρίσιμης ὥρας» προτίμησε τὸ λαγαρὸ ἐκεῖνο ὕφος τοῦ στοχαστικοῦ ἀνθρώπου ποὺ δὲν ἐπιζητεῖ τὴν ἄμεση ἀποδοχὴ τῶν ἀπόψεών του ἀλλά, κυρίως, νὰ προσελκύσει τὸν ἀναγνώστη μὲ τὴν ἀνεκτικὴ συζήτηση «διϊστάμενων» ἀπόψεων γιὰ νὰ τὸν πείσει, τελικά, πῶς θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει καὶ λάθος. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη ὁ ἀναγνώστης ἔχει κερδηθεῖ. Καὶ ὁ δοκιμιογράφος, χωρὶς νὰ ἀλλάζει τόνο καὶ μέθοδο, ἐκθέτοντας του τώρα τὶς δικές του ἀπόψεις, εἶναι πιὰ βέβαιος ὅτι ἡ μέθοδός του ἀποδείχτηκε, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, ἀλάνθαστη. Δὲν εἶναι ὅμως ἡ μεθοδολογία ποὺ ἀκολουθεῖ, τὸ μόνο πλεονέκτημα τῶν δοκιμίων του. Εἶναι κυρίως, τὸ ὕφος τους, ἡ πολιτισμένη θὰ λέγαμε διατύπωση τῶν ἀπόψεών του. Τὸ δοκίμιο δὲν εἶναι κείμενο πολεμικῆς. Εἶναι καρπὸς μιᾶς ὥριμης πείρας. Καὶ ἡ ὡριμότητα αὐτὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ τοῦ προσδίδει γλαφυρότητα καὶ πειστικότητα. Ἀκόμα καὶ στοὺς «Ἕλληνες πεζογράφους», τὰ κριτικὰ μελετήματα τοῦ Χάρη, εἶναι δοκίμια ὁλοκληρωμένα, ποὺ θὰ μποροῦσαν ὡστόσο, παράλληλα πρὸς τὴν αἰσθητικὴ προσφορά τους, ν' ἀποτελέσουν ἐξαίρετο βοήθημα γιὰ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κριτικὴ διερεύνηση τῆς λογοτεχνίας μας.

Προέκταση τῆς δοκιμιογραφίας τοῦ κ. Χάρη θεωροῦμε καὶ τὰ ταξιδιωτικὰ κείμενά του, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ξεχωριστὴ θέση κατέχει ἡ «Κίνα ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη», ἕνα βιβλίο ποὺ πρέπει ἀπαραίτητα νὰ διαβάσουν οἱ ἐραστὲς τοῦ ταξιδιωτικοῦ

λόγου. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀποτελεῖ ταυτόχρονα καὶ μιὰ ἐπαλήθευση τῶν ἀπόψεών μας γιὰ τὴ νηφαλιότητα τῶν κρίσεων τοῦ συγγραφέα, καθὼς μᾶς γνωρίζει τὴ νέα Κίνα χωρὶς προκαταλήψεις, μιὰ Κίνα χωρὶς μυστήριο καὶ ἀκροβατικὲς ἑρμηνεῖες, ἀντλημένες ἀπὸ τὸ ἀπόθεμα τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀστικῆς μας νοοτροπίας.

Ἡ προσήλωση στὸ δοκίμιο δὲν ἀμβλυνε τὰ ἐνδιαφέροντά του γιὰ τὸ διήγημα καὶ τὴν παιδικὴ λογοτεχνία. Στὸ πρῶτο, μᾶς ἔχει δώσει σελίδες ἀναμφισβήτητης ψυχογραφικῆς ἱκανότητας. Στὴ δεύτερη, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους ποὺ ἐπιχείρησαν νὰ ἀποδείξουν τὴν ἄμεση συνάρτησή της μὲ τὴν ποιότητα, χωρὶς τὴν ὁποία ἡ λογοτεχνία τοῦ εἴδους ἀποτελεῖ ἐπικίνδυνο καὶ ἀντιπαιδαγωγικὸ πειραματισμό. Ἂν ἐπιμείναμε ἰδιαίτερα στὸ δοκίμιο, στὸν περιορισμένο χῶρο τοῦ περιληπτικοῦ αὐτοῦ μελετήματος μας γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Π. Χάρη, εἶναι γιατὶ θεωροῦμε ὅτι, στὸν τομέα αὐτόν, ἀξιοποιοῦνται στὸ ἔπακρο τὰ προσόντα τοῦ συγγραφέα καὶ καταφαίνεται, σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή της, ἡ εὐρυμάθεια, ἡ ὀξύτητα τῶν κριτικῶν αἰσθητηρίων του καὶ ἡ ἀναμφισβήτητη προσφορά του στὸν ἐκσυγχρονισμὸ τῆς λογοτεχνίας μας καὶ στὴν ἀπαλλαγὴ της ἀπὸ τὰ ἀνασταλτικὰ ἠθογραφικὰ πλέγματά της. Ἕνας ἄλλος «Εὐρωπαῖος» τῆς λογοτεχνίας μας, ὁ κριτικὸς Τ. Μαλάνος, πάντοτε μᾶς μιλοῦσε μὲ ἰδιαίτερη ἐκτίμηση γιὰ τὸν Χάρη δοκιμιογράφο — καὶ εἶναι γνωστὸ πόσο φειδωλὸς καὶ προσεκτικὸς εἶναι στὶς κρίσεις του. Ἂν μάλιστα ἀποδεχτοῦμε τὸ δογματισμὸ κατὰ τὸν ὁποῖο «περιοδικὸ εἶναι ὁ διευθυντὴς του», κατανοοῦμε γιατὶ ἡ «Νέα Ἑστία», ὑπῆρξε πάντοτε ἕνα περιοδικὸ ἐπιπέδου. Ὑπόβαθρο της εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Π. Χάρη, ἕνα ἔργο ἐμπλουτισμένο μὲ γνώση, κρίση καὶ στοχαστικὴ ἀντιμετώπιση τῶν παροδικῶν φαινομένων μιᾶς ἀνερμάτιστης καὶ ταραγμένης ἐποχῆς.

ΜΑΝ. ΓΙΑΛΟΥΡΑΚΗΣ

Ο ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ, ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΑΣ

Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία δὲν ὑστερεῖ σὲ προσωπικότητες σπουδαῖες, ποὺ ἄφησαν ἔργο σημαντικὸ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ διαμορφώνουν τὴν παράδοση ἑνὸς τόπου. Ἀλλὰ ὅ,τι συναντᾶ κανεὶς σπάνια στὴν πνευματικὴ ζωή, εἶναι οἱ προσωπικότητες ποὺ συντελοῦν στὴν ὁμαδικὴ προαγωγὴ μιᾶς λογοτεχνίας, μὲ πίστη καὶ μὲ αὐταπάρνηση γιὰ τὴν ἀνάλωση πνευματικῶν δυνάμεων, συνεχίζοντας στὸ μάκρος ὁλόκληρης ζωῆς ἕναν ἀγῶνα ἀπὸ τοὺς δυσκολότερους, τὴν ἔκδοση ἑνὸς αὐστηρὰ λογοτεχνικοῦ περιοδικοῦ. Ἡ «Νέα Ἑστία» βαδίζει νικηφόρα, πάντα μὲ τὴν ἴδια ἀκμή, μὲ τὴν ἴδια ποιότητα καὶ πνευματικὴ εὐθύνη, διανύοντας ἐκδοτικὰ μισὸν αἰῶνα ζωῆς, κάτι τὸ ἀξιοθαύμαστο καὶ σὰν ἀπίστευτο γιὰ τὰ λογοτεχνικὰ δεδομένα μας, ποὺ εἶναι κατόρθωμα προσωπικὸ τοῦ διευθυντῆ της καὶ ἀποτελεῖ σήμερα γιὰ τὰ γράμματα μας ἕνα θεσμό. Καὶ τὸ κατόρθωμα αὐτὸ ποὺ ἀπὸ μόνο του θὰ ἔφθανε γιὰ νὰ δικαιώσει τὸν προορισμὸ ἑνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου, παίρνει ἰδιαίτερη σημασία ὅταν σκεφθοῦμε ὅτι ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς διαπρεπέστερους λογοτέχνες τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων. Διηγηματογράφος, δοκιμιογράφος, μελετητής, κριτικὸς τῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ θεάτρου, λυρικὸς ταξιδιώτης μὲ ἔργο ἀπὸ τὰ σημαντικότερα στὰ γράμματά μας, ἐξαίρετος συγγραφέας παιδικῆς λογοτεχνίας. Μὲ διαλέξεις, μὲ ταξίδια στὸ ἐξωτερικό, μὲ συμμετοχὴ στὰ προεδρεῖα λογοτεχνικῶν σωματείων, μὲ συμμετοχὴ σὲ ἐπιτροπὲς βραβείων, μὲ μεταφράσεις ἀριστουργημάτων,

καὶ ἀναφέρω τὸ «Κόκκινο καὶ τὸ Μαῦρο» τοῦ Σταντάλ, καὶ μεταφρασμένος ὁ ἴδιος σὲ πολλὲς γλῶσσες.

Ὁ Πέτρος Χάργης εἶναι ἀπὸ τὶς κορυφαῖες φυσιογνωμίες τοῦ τόπου καὶ τοῦ καιροῦ καὶ τιμήθηκεν ἐπαξίως μὲ τὴν ἐκλογή του στὸ ἀνώτατο πνευματικὸ ἵδρυμα τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἰσχυρὰ ὀνόματα καὶ σοβαροὺς τίτλους θητείας καὶ ἐνεργοῦ δράσης στὸ λογοτεχνικὸ τομέα, ποὺ εἴδαμε νὰ ἀναφαίνονται κατὰ καιρούς, καὶ νὰ λαμπρύνουν τὰ γράμματά μας, ὁ Χάργης ἔχει τὸ προβάδισμα. Διατηρεῖ μιὰ μοναδικότητα στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, πρῶτα σὰν λογοτέχνης μὲ τὸ δημιουργικὸ ἔργο του καὶ παράλληλα σὰν φωτισμένος καθοδηγητὴς τῆς λογοτεχνίας μας, μὲ τὴν τακτική, ὑπεύθυνη καὶ πολύχρονη ἔκδοση μιᾶς δεκαπενθήμερης λογοτεχνικῆς ἐπιθεώρησης ποὺ λειτουργεῖ μὲ τὴν ἀκρίβεια ἐλβετικοῦ ρολογιοῦ ποιότητος. Αὐτὴ ἡ ἐπιθεώρηση, ἡ «Νέα Ἑστία», μέσα στὴ διαδρομὴ τῆς πνευματικῆς πορείας τοῦ Χάργη (ἕνα λογοτεχνικὸ περιοδικὸ εἶναι ὅ,τι καὶ ὁ διευθυντής του, εἶναι, νομίζω, ὁ Ξενόπουλος) ἔδωσε δύσκολες μάχες, καὶ σὲ χαλεποὺς καιρούς, στὴ γερμανικὴ κατοχή, πολεμώντας τοὺς κατακτητὲς στὸ πνευματικὸ πεδίο, καὶ ἀργότερα σὲ ταραγμένες ἐποχὲς γιὰ τὸ τόπο μας, ποὺ οἱ διαφορετικοὶ ἰδεολογικοὶ προσανατολισμοὶ εἶχαν δημιουργήσει ὀξύτατες διαμάχες στὸ λογοτεχνικὸ κόσμο, μὲ θάρρος καὶ παρρησία ἐλέγχοντας τὶς ἀκρότητες. Καὶ χθὲς ἀκόμα, ἡ «Νέα Ἑστία», σὲ δύσκολους καιροὺς γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς σκέψης, δὲ θὰ ἀδιαφορήσει ἀλλὰ καὶ πάλι θὰ προβάλει πνευματικὲς ἀξίες τοποθετημένες ἰδεολογικὰ σὲ ἀντίθετο στρατόπεδο, μὲ τοὺς κρατοῦντες (τὸ ἀφιέρωμα γιὰ τὸ Μάρκο Αὐγέρη) ποὺ δὲν ἐχωράτευαν, βέβαια, μ᾽ αὐτὰ τὰ θέματα.

Τὸ δημιουργικὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάργη εἶναι πολύπλευρο. Σημείωσε μιὰν ἐκθαμβωτικὴ ἐποχὴ μὲ τὸ διήγημα «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς» ὅπου παρουσιάζεται ἀμέσως ὥριμος πεζογράφος μὲ ὀργανωμένο λόγο καὶ προσωπικό ὕφος, Σήμερα θεωρεῖται αὐτὸ τὸ διήγημα κλασικό, προδρομικὸ κείμενο γιὰ τὴ νεώτερη πεζογραφία μας καὶ ὁρίζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ποιότητα τῆς διηγηματογραφίες τοῦ συγγραφέα ποὺ θὰ μᾶς παρουσιάσει ἀργότερα. Ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώϊμη κατάκτηση μιᾶς συμβολικῆς πεζογραφίας μὲ τὴν «Τελευταία νύχτα τῆς γῆς» καὶ τ᾽ ἄλλα διηγήματα ποὺ περιέχει ὁ τόμος, θὰ στραφεῖ περισσότερο στὴν πλευρὰ τῆς προσωπικῆς του δημιουργίας, τὴν κριτική, ποὺ περιλαμβάνει τὸ δοκίμιο, τὴ μελέτη, τὴν κριτικὴ τοῦ βιβλίου, τὴν κριτικὴ τοῦ θεάτρου. Ὁ Χάργης ἤσκησε τὴν κριτικὴ σὲ ὅλο τὸ πλάτος της, ἐκάλυψε αὐτὴ τὴν πλευρὰ τῆς δημιουργίας του μὲ τὴ θέρμη καὶ τὴ ζωηρότητα ἑνὸς φιλέρευνου πνεύματος καὶ ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τοὺς πιὸ ὑπεύθυνους καὶ σοβαροὺς κριτικοὺς τῶν γραμμάτων μας. Ἔχοντας ἀντιμετωπίσει ὄχι μόνο θεωρητικὰ ἀλλὰ καὶ στὴν πράξη, τὰ προβλήματα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, κινεῖται μὲ ἀπόλυτη ἄνεση καὶ σιγουριὰ στὴν περιοχὴ ποὺ τοῦ προσφέρει κάθε φορὰ ἡ ἔρευνά του καὶ μᾶς δίνει ἀπαντήσεις σημαντικὲς σὲ θεμελιώδη ζητήματα. Ἡ ποικιλία καὶ ὁ πλοῦτος τῶν θεμάτων ποὺ τὸν ἀπασχολοῦν εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα ἑνὸς ἀνήσυχου πνεύματος ποὺ ζεῖ ἐντατικὰ τὴν ἐποχή του καὶ διαρκῶς προβληματίζεται. Ὁ λόγος του εἶναι καθαρὸς καὶ οὐσιαστικός, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τοὺς μαιάνδρους τῆς φρασεολογίας καὶ τῆς ἀοριστίας ποὺ προσπαθοῦν νὰ καλύψουν τὴν ἀπουσία τοῦ στοχασμοῦ. Ὁ Πέτρος Χάργης ἔχει ἐμπλουτίσει τὴν νεοελληνικὴ γλῶσσα μ᾽ ἕνα ὕφος καλλιτεχνικὸ καὶ προσωπικό, εἴτε γράφει διήγημα, εἴτε δοκίμιο, εἴτε μιὰ ἁπλὴ κριτική. Καὶ διαφοροποιεῖται τὸ ὕφος του σὲ κάθε εἶδος λόγου παίρνοντας κάθε φορὰ τὴν ἁρμόδια ἔκφραση.

Ὑπῆρξαν κριτικοὶ στὴν Ἑλλάδα, καλοὶ καὶ οὐσιαστικοὶ κριτικοὶ καὶ ποὺ πολλὰ τοὺς ὀφείλει ἡ λογοτεχνία μας, καὶ δὲν εἶχαν αὐτὸ τὸ προσόν. Καὶ εἶναι βασικὸ μειονέκτημα. Στὸ βιβλίο τοῦ Πέτρου Χάργη «Μεταπολεμικὸς Κόσμος», ὑπάρχει

ὅ,τι πιὸ καταστολαγμένο καὶ ὁριστικὸ μποροῦμε νὰ βροῦμε στὰ δοκίμια του, καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἴδιος. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ οὐσιώδη λογοτεχνικὰ θέματα, τὰ αἰσθητικά, τὸν συγγραφέα ἀπασχολοῦν, ἡ σύγχρονη ἐποχή, ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος, τὰ ἀγωνιώδη προβλήματα τῆς ζωῆς, οἱ πολλαπλοὶ προσανατολισμοὶ τοῦ αἰῶνα ποὺ ζοῦμε μὲ τὶς βαθύτατες ἀνησυχίες, ἂν θέλετε, καὶ μὲ τὶς ἐλπίδες. Ἕνα ἔργο ἀγάπης καὶ μαζὶ κριτικῆς εὐθύνης, ποὺ προβάλλει σὲ μιὰ ἐπιβλητικὴ τοιχογραφία, ἕνα τομέα τῶν γραμμάτων μας, εἶναι τὸ τετράτομο ἔργο «Ἕλληνες Πεζογράφοι» ποὺ φαντάζομαι, πρόκειται νὰ ἔχη συνέχεια.

Στὸ χῶρο τῆς δημιουργικῆς φαντασίας, μιὰ θέση ἀπὸ τὶς πρῶτες τῆς γραμματείας μας, ἔχει καταλάβει τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη, μὲ τοὺς τόμους τῶν διηγημάτων του καὶ μὲ τὴ συμμετοχὴ του στὴν ἀνανέωση ἑνὸς εἴδους ἀπὸ τὰ δυσκολότερα τῆς πεζογραφίας. Τὸ εἶδος ἀπαιτεῖ λεπτοὺς χειρισμούς, ἐκφραστικὴ ἐντέλεια, ὥστε νὰ ἔχουμε πάντα ἕνα καλλιτέχνημα, ἀπαιτεῖ παρατήρηση καὶ εὐρηματικότητα, καὶ λειτουργεῖ «ἀκαριαίως» σχεδὸν σὰν ἕνα ποίημα. Ἀναδεικνύει τὸ σύμβολο καὶ μέσῳ τοῦ συμβόλου φτάνει σὲ μιὰ γενικότητα, ἐνῶ ὑπηρετεῖ τὴν οὐσιαστικὴ λεπτομέρεια καὶ τὴ συμπύκνωση, ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐμβάθυνση καὶ τεκμηρίωση, ὁδηγώντας σὲ καταστάσεις συγκινησιακές.

Ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ εἰσήγαγε τὸ συμβολιστικὸ διήγημα στὰ γράμματά μας, μὲ τὴν «Τελευταία νύχτα τῆς γῆς» (1924), γιατὶ ἡ τόσο γόνιμη αὐτὴ τεχνοτροπία γιὰ τὴν ποίηση καὶ τὴν πεζογραφία, εὔκολα μποροῦσε νὰ ξεπέσει στὸν φραστικὸ αἰσθητισμὸ τοῦ Οὐάϊλδ καὶ τοῦ Ντανούτσιο, καὶ εἶχε συμβεῖ αὐτὸ στὴν Ἑλλάδα μὲ τὸ Χρηστομάνο καὶ τὸ Ροδοκανάκη (ἐκεῖ κοντὰ εἶναι καὶ τὸ πρωτόλειο τοῦ Καζαντζάκη, «Ὄφις καὶ Κρῖνον»). Τὸ «Φθινόπωρο» (1917) τοῦ Χατζόπουλου, ἀντίθετα, ὑπῆρξε μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἀπόπειρα νὰ γραφεῖ συμβολιστικὸ μυθιστόρημα, μὲ τὰ προστάγματα τῆς σχολῆς, καὶ ἐχρησίμευσεν ἀργότερα προσφέροντας στοιχεῖα ἀνανεωτικὰ στοὺς μυθιστοριογράφους τῆς γενιᾶς τοῦ 30. Ὅπως ἐχρησίμευσε καὶ ἡ εἰσαγωγὴ συμβολιστικοῦ διηγήματος ἀπὸ τὸν Πέτρο Χάρη, γιὰ τὴν ἀνανέωση τοῦ εἴδους. Ὁ Χάρης, μάλιστα, προσθέτει τὸ δικό του προσωπικὸ στοιχεῖο, ποὺ εἶναι καὶ ἡ πρωτοτυπία του. Ἐξεπέρασε τὰ ὅρια τοῦ «συμβολισμοῦ» τῆς σχολῆς τῆς τόσο γόνιμης γιὰ ἐκκινήσεις, ποὺ ἦταν ἡ δημιουργία μουσικῆς ἀτμόσφαιρας (de la musique avant toute chose) καὶ ἐσωτερικῆς, μπολιάζοντάς την μὲ ἀρκετὸ ρεαλισμὸ ποὺ δείχνει τὰ πράγματα στερεότερα μέσα στὴν πολυεδρικότητά τους καὶ ὄχι μόνον ἀσύλληπτες σκιὲς ποὺ ἐξαφανίζονται μέσα σ' ἕνα ὄνειρο ποὺ εὔκολα διαλύεται δίχως νὰ προφθάσει νὰ τὸ ἐγγίσεις. Ἔτσι, ὁ Πέτρος Χάρης, ξεπερνώντας τεχνοτροπίες καὶ σχολές, μᾶς ἔδωσε τὸ σύνολο τῆς πεζογραφίας του. Μᾶς ἔδωσε τὸ διήγημα «Παλικαριοῦ Χορὸς» ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ πρόσφατα του καὶ τόσα ἄλλα ποὺ στέκονται πλάϊ στὰ καλύτερα διηγήματα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Στὴν περιοχὴ τῆς δημιουργικῆς φαντασίας, τοποθετοῦμε καὶ τὸν προσωπικό, ὑποκειμενικό, λυρικὸ ταξιδιώτη ποὺ εἶναι ὁ Πέτρος Χάρης. Μαζὶ ἕνα - δύο ἀκόμα συγγραφεῖς μας ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο — καὶ τὴν ἐπιτυχία — ποὺ χάραξε ἡ διάσημη ταξιδιωτικὴ δυάδα Κατζαντζάκη — Οὐράνη. Ὄχι ἀντικειμενικὲς θεωρήσεις, ποὺ ἔχουν καταντήσει μάθημα ξαναδιαβασμένο, ἀνιαρό, περιττό. Τώρα οἱ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις ἔχουν τὴν ἔννοια μόνο νὰ προμηθεύουν θέματα γιὰ νὰ ἀσκήσουν οἱ γνήσιοι συγγραφεῖς τὸ λειτούργημά τους, ὅπως τὸ μεταλλάζουν οἱ καινούργιες ἐμπειρίες, κάτι σὰν ἀφορμές. Ἔτσι ὁ Βενέζης γράφει διηγήματα (Φθινόπωρο στὴν Ἰταλία), ὁ Καζαντζάκης γράφει κοινωνικὸ καὶ ποιητικὸ δοκίμιο, ὁ Οὐράνης κάνει πεζογραφία λυρική, ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος χάνεται μέσα στὸν ἀπέραντο κόσμο (Σκαραβαῖος ὁ ἱερὸς) καὶ ὁ Πέτρος Χάρης γίνεται ποιητὴς μὲ τὸν «Ὠκεανὸν» ἢ κοινωνικὸς παρατηρητὴς μὲ τὴν «Κίνα».

Ἂν θέλουμε νὰ χαρακτηρίσουμε σύντομα τὸ πολύπλευρο ἔργο τοῦ Πέτρου

Χάρη, ποὺ δὲν βρίσκεται θησαυρισμένο μόνο μέσα στὰ βιβλία, πρέπει νὰ τοῦ ἀναγνωρισθεῖ κάτι δύσκολο καὶ σπάνιο: ἐπέτυχε πέρα γιὰ πέρα δίνοντας μάχες, διαρκῶς, μὲ τὸ πεπρωμένο του, ἐκεῖ ψηλὰ στὶς κορυφογραμμὲς τοῦ πνεύματος, μὲ ἐφόδια τὸ γνήσιο ταλέντο του καὶ τὴ φιλοπονία του.

ΜΗΝΑΣ ΔΗΜΑΚΗΣ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΕ ΜΙΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ

Τὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος», μὲ τοῦτο τὸ τεῦχος, τιμάει καὶ παρουσιάζει ταυτόχρονα στὸ κοινό του, ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ξεχωριστοὺς καὶ τοὺς πιὸ ὁλοκληρωμένους, στὴ μακρόχρονη πορεία τους, πνευματικοὺς δημιουργοὺς τῆς νεώτερης Ἑλλάδας: τὸν Πέτρο Χάρη. Καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου», Χρυσάνθης, ποιητὴς καὶ πεζογράφος «ἀείρροος», ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος μὲ ἰδανικὰ καὶ πλατειὰ καρδιά, καλεῖ καὶ ἐμένα νὰ πάρω μέρος σ' αὐτὴ τὴν τιμητικὴ ἐκδήλωση καὶ σ' αὐτὴ τὴν παρουσίαση, ἂν καὶ ξέρω πὼς καὶ ὁ Πέτρος Χάρης καὶ τὸ ἔργο του, ἔχουν ξεπεράσει, ἀπὸ χρόνια τώρα, αὐτὲς τὶς δυὸ ἀνάγκες. Ὡστόσο, εἶναι πάλι κανόνας, πὼς κάθε πνευματικὸς δημιουργὸς ποὺ ἔχει κάνει μὲ τὸ ἔργο του καὶ τὴν πολύτροπη δράση του, τόσο αἰσθητὴ καὶ τόσο διαρκῆ τὴν παρουσία του στὴν πολιτιστικὴ περιοχὴ τῆς πατρίδας του, δὲν ἀνήκει πιὰ στὸν ἑαυτό του. Εἶναι δημόσιο ἀγαθό. Καὶ πρὸς τὰ δημόσια ἀγαθὰ τοῦ εἴδους αὐτοῦ, κάθε ἕνας ποὺ τὰ λογαριάζει, τρέφει καὶ ἕνα ἰδιόρρυθμο αἴσθημα «ἰδιοκτησίας». Αἰσθάνεται κι' αὐτὸς πὼς εἶναι «μέσά στὸ ἀγαθό». Γι' αὐτό, μὲ χαρὰ προσέρχομαι κι' ἐγώ, σ' αὐτὴ τὴν ἐκδήλωση, γιὰ «νὰ πῶ τὰ δικάς μου, μὲ τὴ συναίσθηση, πὼς εἴτε λίγα πῶ, εἴτε πολλά, εἶναι κατὰ βάθος τὸ ἴδιο, ἐπειδή, στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια, δὲν ὑπάρχει κανένα σχεδὸν ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ Πέτρου Χάρη ποὺ νὰ μὴ μοῦ ἐνέπνευσε καὶ τὴν ἀνάγκη ἑνὸς κριτικοῦ του σχολιασμοῦ, ἄλλοτε πιὸ ἐκτεταμένου, ἄλλοτε πιὸ σύντομου, πάντα ὅμως γραμμένου μὲ τὴν διάθεση νὰ ἀνταποκριθεῖ θερμὰ καὶ δίκαια — κατὰ τὸ δυνατὸ καὶ τὰ ὅρια τοῦ ὑποκειμενισμοῦ μας — στὴν ἑκάστοτε λογοτεχνικὴ προσφορά του. Ἐλπίζω, πὼς ἀργὰ ἢ γρήγορα — καὶ θὰ προτιμοῦσα, βέβαια, γρήγορα, γιατὶ «ὁ καιρὸς στενεύει» — τὰ ἄρθρα μου γιὰ τὸν Πέτρο Χάρη, θὰ περιληφθοῦν σὲ κάποιους τόμους ποὺ ἑτοιμάζω.

Τὸ ἐγκάρδιο κάλεσμα τοῦ Χρυσάνθη, μὲ λυτρώνει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη κάθε τυπικότητας καὶ κάθε «κριτικῆς ἐπισημότητας». Νοιώθω πὼς μπαίνω σὲ μιὰ ἁπλὴ καὶ ἀστόλιστη αἴθουσα γιορτῆς, ποὺ θὰ διεξαχθεῖ σὲ ἀτμόσφαιρα θερμῆς φιλίας ἀλλὰ καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὸ τιμώμενο πρόσωπο. Αὐτὴ τὴν ὥρα δὲ νοιώθω νὰ μοῦ ἔρχονται στὸ στόμα οἱ προσεγμένες καὶ σφυρηλατημένες φράσεις τῶν κριτικῶν διατυπώσεων ποὺ εἶναι τόσο ὀργανικὰ δεμένες μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ὕφους καὶ τῆς λειτουργίας τῶν δοκιμίων. Βλέπω, ἔτσι σὰν μέσα σ' ἕναν γιορταστικὸ ρεμβασμό, τὸ «συνολικὸ πρόσωπο» τοῦ Πέρτου Χάρη, ποὺ δὲν προσέρχομαι κοντά του ἔτσι ἁπλὰ σὰν «συνάδελφος στὰ Γράμματα», ὅπως θὰ λέγαμε, καὶ ὅπως εἴμαστε μὲ ὅλους ὅσους πέρασαν τὴ ζωή τους διαβάζοντας καὶ γράφοντας, ἀλλὰ καὶ γιατὶ μᾶς συνδέει μακρόχρονη φιλία, καθὼς κι' ἐκεῖνος ὁ ξεχωριστὸς δεσμός, ποὺ λέγεται, «συνεργασία». Περιφανεύομαι πὼς εἶμαι ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ παλιοὺς καὶ τοὺς πιὸ μόνιμους συνεργάτες τοῦ κλασσικοῦ πιά, τοῦ μοναδικοῦ σὰν παράδειγμα, περιοδικοῦ, τῆς «Νέας Ἑστίας». Ἔτσι, τὴν ὥρα τούτη, ὁ Πέτρος Χάρης μὲ τὶς δεκάδες τῶν τόμων τῆς λογοτεχνικῆς του δημιουργίας, μὲ τὸ ἐκδοτικὸ ἔπος τῆς «Νέας Ἑστίας» στοὺς γε-

ρους καὶ ἀκούραστους πάντα ὦμους του, ὁ Πέτρος Χάρης μὲ τὴν πολύτροπη πνευματικὴ του δράση, τὴν προσωπικὰ δημιουργική, τὴ συλλογική, τὴν ἀκαδημαϊκή, ὁ Π. Χάρης σὰ φίλος, σὰν κοινωνικὸς ἄνθρωπος, σὰν «ἕτοιμος πάντα νὰ ἀποδεχτεῖ μιὰ πνευματικὴ εὐθύνη ἐν ὀνόματι τοῦ χρέους του σὰ διακεκριμένου μέλους τῆς «πνευματικῆς ἡγεσίας τοῦ τόπου», ὁ Πέτρος Χάρης σὰν θελκτικὸς συζητητὴς καὶ ζωντανὸς ἄνθρωπος μέσα σὲ κάθε συντροφιά, — γίνεται μέσα μου μιὰ «σύνθετη προσωπικότητα» ἄμεσης μνήμης καὶ ἀγάπης, σὰν τὰ πορτραῖτα ποὺ πλάθουν οἱ ζωγράφοι, πέργοντας καὶ τονίζοντας χαρακτηριστικά, ποὺ κάποτε, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ κυριώτερα, καταφέργουν νὰ ἐκφράζουν πιστότερα καὶ πιὸ ἔντονα τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα μιᾶς φυσιογνωμίας.

Σ' αὐτὴ τὴ «σύνθετη προσωπικότητα», ἀπευθύνω κι' ἐγὼ τὸν θερμὸ καὶ ἐγκάρδιο χαιρετισμό μου. Εἶναι ὁ χαιρετισμὸς ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πολλοὺς φίλους ποὺ περιβάλλουν τὸν Πέτρο Χάρη — ὁ χαιρετισμὸς πρὸς ἕνα πρόσωπο μὰ καὶ πρὸς ἕναν πνευματικὸ κόσμο, ποὺ ἔχει τόσο μακρυὰ ἱστορία, γιατὶ δημιουργήθηκε μὲ καιρὸ καὶ μὲ κόπο, μὲ φροντίδα καὶ μὲ κέφι, μὲ συνείδηση, μὲ ἐπιμονὴ καὶ ἐργατικότητα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ πρῶτα νιάτα, γιὰ νὰ φτάσει ὡς τὰ σημερινά του χρόνια, ποὺ εὐτυχῶς, ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι καὶ παραγωγικὰ καὶ σφριγηλά. Τοῦτο τὸ χαρακτηριστικό, εἶναι ἕνα ἀκόμα μήνυμα αἰσιοδοξίας μαζὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἐργασία του. Ἕνας ἀκόμη δεσμὸς μὲ τὴ νεότητα καὶ τὸ μέλλον τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Γιατὶ μιὰ ἀπὸ τὶς ἰδιοτυπίες τοῦ Πέτρου Χάρη, — καὶ στὸ ἀφηγηματικό του ἔργο καὶ στὴν κριτική του σκέψη — εἶναι νὰ μὴν τὸν βαραίνει ποτὲ τὸ παρελθὸν καὶ νὰ τὸν ἑλκύει πάντα τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον — ἀλλὰ μὲ μιὰ ἔλξη, ποὺ ἔχει καὶ σύνεση, καὶ ζωτανὴ συντήρηση καὶ μέτρο. Αὐτή του ἡ ἰδιότητα, τὸν κράτησε πάντα στὸ κέντρο, καὶ τὸν βοήθησε μάλιστα νὰ παρακολουθεῖ, κάθε φορά, ἄνετα, τὴ μετατόπιση αὐτοῦ τοῦ κέντρου, πάντα πρὸς τὰ ἐμπρός. Ποτὲ πρὸς τὰ πίσω. Αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι καὶ ὁ προσανατολισμὸς τοῦ τελευταίου του, γιὰ τὴν ὥρα, βιβλίου, τοῦ τόμου του μὲ τὰ δοκίμια «Ἀθῶα καὶ Ὀργισμένα Νιάτα», ποὺ σημείωσε ἡ ἔκδοσή του αἴσθηση καὶ ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία. Γιατὶ ἀπηχεῖ καὶ μερικὲς ἀπὸ τὶς παραδεκτὲς καὶ γόνιμες ἀνησυχίες τῆς σημερινῆς νεολαίας μας, καθὼς καὶ τὶς ἀπόπειρές της γιὰ μιὰ ριζικὴ ἀλλαγὴ τοῦ «καθεστῶτος τῆς ζωῆς», ἀλλὰ καὶ τὶς ἀνησυχίας ἐμᾶς τῶν παλαιότερων γιὰ κάποιες ἀκραῖες καὶ ριψοκίνδυνες ἀνησυχίες τῆς νεολαίας μας.

Ὡστόσο, αὐτὴ τὴν ὥρα τῆς γιορτῆς καὶ τῆς τιμῆς, μιὰ ἔνστικτη παρόρμηση, μὲ φέρνει, κατὰ πρῶτο λόγο, σιμὰ στὸν Πέτρο Χάρη, σὰ διηγηματογράφο. Ὄχι βέβαια γιατὶ ἡ διηγηματογραφία του καλύπτει τὴν κριτική του καὶ τὴν ἄλλη, τὴν πολυδιάστατη πνευματική του δημιουργία. Θὰ μποροῦσε ἴσως, νὰ τὴν καλύψει, ἂν ὁ Πέτρος Χάρης ἀφιερωνόταν ἀποκλειστικὰ στὸ διήγημα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνήσυχη φύση του, καὶ ἡ ἀνάγκη του γιὰ γενικώτερη πνευματικὴ δραστηριότητα, καὶ οἱ ἀπαιτήσεις τῆς γενεᾶς του καὶ τῆς ἐποχῆς μας, πᾶνε πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ ἕνα σημαντικὸ βέβαια, ἀλλὰ πάντα, ἀπὸ τὴ φύση του, περιορισμένο λογοτεχνικὸ εἶδος, ὅπως εἶναι τὸ διήγημα. Μὰ ὅπως καὶ νάναι, τὸ διήγημα, — ὅπως καὶ τὸ ποίημα, ἢ ἡ ταξιδιωτικὴ λογοτεχνία, στὴν ὁποία τόσα πρόσφερε τὸ πατρηρητικὸ μάτι καὶ ἡ λεπτὴ καὶ ἰσόρροπη σκέψη τοῦ Χάρη σὰν ταξιδιώτη πολλῶν ἠπείρων — δείχνει πιὸ ἄμεσα τὸν ἄνθρωπο καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τὴ γύρω του ζωή.

Κι' ἔπειτα, πῶς νὰ ξεχάσω, πῶς — ἀπὸ ὅσο θυμᾶμαι τουλάχιστον — ἡ πρώτη φορὰ ποὺ χαράχτηκε στὴ γνώση μου τὸ ὀνοματεπώνυμο ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ, ἦταν κι' ὅλας ὑποβλητικὰ σημαδεμένο ἢ φωτοστεφανωμένο ἂν θέλετε, μὲ τὸν τόσο ὡραῖο καὶ ἐντυπωσιακὸ τίτλο τῆς πασίγνωστης νουβέλλας του «Ἡ τελευταία νύχτα τῆς γῆς». Αὐτὴ ἡ κλασσικὴ πιὰ νουβέλλα, ἡ ποτισμένη ἀπὸ τὴν αἰθέρια ἐρωτικὴ ποίηση καὶ ἀπὸ τὴ βαθύτατη ἀγάπη τῆς ζωῆς, ποὺ νοιώθει κανεὶς στὴν πρώτη του νειότη, γιὰ μέ-

να κρατάει πάντα καὶ ἀνταγακλᾶ ἐκείνη τὴ λάμψη τοῦ κομήτη πού, στὰ 1909, νομίζω, ἐπρόκειτο, περνώντας ἐπάνω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, νὰ τὴν ἐξαφανίσει μέσα στὶς πύρινες γλῶσσες τῆς λαμπρότατης καὶ ἐωσφορικῆς οὐρᾶς του. Ἡ μητέρα μου, πρὶν ἀκόμη μὲ φέρει στὸν κόσμο, ἔζησε τὶς στιγμὲς τῆς ἀγωνιακῆς περιέργειας πού εἶχε ἐξάψει, κυρίως τὴ φαντασία τοῦ λαοῦ. Καί, ἀργότερα, στὴν ἐποχὴ τῶν παραμυθιῶν, μοῦ διηγόταν συχνά, ἐκείνη τὴ νύχτα τῆς «μεγάλης φωτεινῆς καὶ καταστροφικῆς μαζί, ἀναμονῆς». Ἀπὸ τότε, γέμισε ἡ φαντασία μου μὲ τὶς φλόγες τοῦ κομήτη — καὶ μ᾽ αὐτὴ τὴ φεγγοβολιά, συνδυάστηκε πάντα ὁ τίτλος τῆς νουβέλλας τοῦ Πέτρου Χάρη. Ἔτυχε νὰ τὴ διαβάσω, πολλὰ χρόνια μετὰ τὸ πρῶτο της τύπωμα (στὰ 1924, πρωτοβγῆκε), σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς κατοπινές της ἐκδόσεις. Καὶ τὴν πρώτη φορὰ πού τὴ διάβασα, καὶ ὅσες ἄλλες μετά, τὸ κείμενο της δὲν ἐξασθένησε μέσα μου τὴν ἀρχικὴ λάμψη αὐτῆς τῆς ἀνθρώπινης καὶ οὐράνιας μαζὶ περιπέτειας ἀνάμεσα στὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο, μὲ τὸν ἔρωτα κυβερνήτη», πού μὲ τόση γνησιότητα, λιτότητα καὶ νεανικότητα, ἔκλεισε ὁ Χάρης στὴ νουβέλλα πού τὸν καθιέρωσε.

Ἀπὸ τότε ἔγραψε πολλὰ διηγήματα, πιὸ βαθειά, πιὸ μεστά, πιὸ τεχνικὰ — καὶ πάντα τὰ διάβασα μὲ μιὰ ξεχωριστὴ ἀπόλαυση. Τὶς ἐντυπώσεις μου ἀπὸ τὴ διηγηματογραφία αὐτή, προσπάθησα νὰ τὶς ἐκθέσω σ᾽ ἕνα πλατὺ ἄρθρο μου, πού τὸ τιτλοφόρησα «Τὸ ἀθηναϊκὸ διήγημα» — γιατὶ νομίζω, πὼς ὁ Χάρης, ὅσο, ἴσως, κανεὶς ἀπὸ τοὺς λογοτέχνες τῆς γενεᾶς του, ἔδωσε πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Ἀθήνας τοῦ μεσοπολέμου. Μὰ καὶ ξεχωριστὰ ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς. Σ᾽ αὐτή του τὴν ἐμπειρία, χρωστᾶμε καὶ τὴ συλλογή του «Ἡ Μεγάλη Νύχτα», τυπωμένη ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια. Γι᾽ αὐτὰ τὰ τόσο ἀντιπροσωπευτικὰ διηγήματα, εἶχα γράψει ἕνα κριτικὸ σχόλιο, πού ἔτυχε νὰ μείνει ἀδημοσίευτο. Βρίσκω τώρα, πὼς ἔχει ἐδῶ τὴ θέση του, καὶ μάλιστα, πὼς δημοσιευόμενο, θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ σὰν προάγγελμα τοῦ μεγάλου μυθιστορήματος πού τώρα γράφει καὶ πού καθὼς μοῦ ἔλεγε ὁ ἴδιος, «κλείνει μέσα του μιὰ ὁλόκληρη ἐποχή, μὲ ἐπίκεντρο τὴν Κατοχή».

«Ἂν καὶ μερικοὶ ἄνθρωποι πού εὔκολα τοὺς κυριεύει ἡ ἀπαισιοδοξία καὶ πού ὅταν τοὺς δυσαρεστεῖ κάτι στὴν ἐποχή μας ἀγριεύουν καὶ φωνάζουν «δρέ, καλύτερα περνούσαμε στὴν κατοχή, τότε τουλάχιστον ἐλπίζαμε· τώρα δὲν ἐλπίζουμε σὲ τίποτα», δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἀμφιβολία πὼς τὰ χρόνια τῆς κατοχῆς, στὴν Ἑλλάδα, καὶ μὲ ὅλες τὶς ἐλπίδες καὶ τὶς βεβαιότητες πού μᾶς γεννοῦσαν γιὰ τὸ ξημέρωμα καὶ τὴν ἀπελευθέρωση, ἦταν μιὰ καταθλιπτική, ἐφιαλτικὴ καὶ ἀξημέρωτη νύχτα. Βέβαια, ὅσο περνάει ὁ καιρός, κι᾽ ἐμεῖς πού τὴ ζήσαμε πάνω στὴν ἄνθισή μας, κι᾽ ἐκεῖνοι πού μόλις τὴ θυμοῦνται εἴτε γιατὶ γέρασαν πολὺ καὶ ξεθύμανε ἡ μνήμη τους εἴτε γιατὶ τότε ἦταν πολὺ μικροὶ γιὰ νὰ τὴ νιώσουν ὁλόκληρη καθισμένη στὸ στῆθος τους, τὴν ξεχνᾶμε καὶ πᾶμε, τὴν κατοχή. Δὲν μᾶς ἀφήνει πολὺν καιρὸ ἡ ἐποχή μας γιὰ νὰ ἀνασκαλεύουμε μὲ νωχέλεια τὶς παλιὲς κασσέλες. Ὡστόσο, καμμιὰ φορά, κάτι τὸ ἔκτακτο συμβαίνει, καὶ τὴν ἀναθυμόμαστε. Καὶ ὄχι μόνο τὴ θυμόμαστε μὰ καὶ τὴ ζοῦμε ἔντονα, σὰν ἕνα ἐφιάλτη ζωῆς πού ἐπισκέπτεται ἄξαφνα τὰ νυχτερινά μας ὄνειρα. Ἕνα τέτοιο πού συνέβη σ᾽ ἐμένα, εἶναι τὰ πρόσφατα διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη, «Ἡ Μεγάλη Νύχτα». Ἂν τὸ «συμβὰν» αὐτὸ ἔχει μιὰ ξεχωριστὴ σημασία γιὰ μέναν ἢ γιὰ ἕναν ὁποιονδήποτε ἀναγνώστη, γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Τέχνης, δὲν ἔχει. Γιατὶ ἡ Τέχνη, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα πού πραγματοποιεῖ, ἀνασταίνει καὶ τὸ παρελθόν, ἢ τὸ διατηρεῖ ζωντανὸ στὴ μνήμη τῶν παρόντων καὶ τὸ παραδίνει καὶ στοὺς κατοπινούς.

Τὸ διήγημα, εἶναι σκληρὸ λογοτεχνικὸ εἶδος. Χρειάζεται πολλὲς ἀρετὲς καὶ πρὸ παντὸς ἐκείνη τὴν ἱκανότητα τῆς γοργῆς σκόπευσης σ᾽ ἕνα κεντρικὸ στόχο θέματος, ἰδέας, συναισθήματος, συμβόλου ἢ κατάστασης, καί, ἐπὶ πλέον, τὴν ἀκόμα πιὸ γοργὴ ἐκτέλεση τῆς βολῆς. Ὅλ᾽ αὐτά, διέπονται ἀπὸ ἕνα πνεῦμα «ἐσωτερικῆς οἰκονομίας» στὸ σχέδιο, στὴ δομή, στὴν ἀνάπτυξη τοῦ διηγήματος. Ὅταν, ἀρχίζοντας

νὰ διαβάζεις ἕνα διήγημα, νιώθεις πὼς δὲν προχωρεῖς ὅτι στέκεσαι ἐκεῖ καὶ ὅτι ἐκεῖ θὰ μείνεις, τοῦτο δειχνει πὼς ὁ ἴδιος ὁ διηγηματογράφος ἔχει ἀκινητοποιηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέσα στὴν ἀδυναμία του. Ἂν εἰπώθηκε πὼς «ἡ ποιηση εἶναι ἡ ἀνάπτυξη ἑνὸς ἐπιφωνήματος», μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ διήγημα εἶναι «ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς λεπτομέρειας ζωῆς». Ἂν αὐτὴ ἡ λεπτομέρεια δὲν ἀναπτύσσεται μέσα στὸ διήγημα μὰ παραμένει συνεχῶς ἡ ἴδια, τότε διήγημα δὲν ὑπάρχει. Ὁ Χάρης σὰ διηγηματογράφος, εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο αὐτοῦ τοῦ ὑποδείγματος. Στὰ διηγήματά του, ἡ λεπτομέρεια ἀναπτύσσεται, μεγεθύνεται. Ἀπὸ «στιγμή», γίνεται κύκλος ζωῆς μὲ νόημα καὶ κατάληξη. Ἡ ποιότητα τοῦ διηγηματογραφικοῦ του ταλέντου εἶναι κάτι τὸ ἀναμφισβήτητο, καὶ θὰ εἶχε ἴσως καὶ πολὺ μεγαλύτερη ποσοτικὴ ἀπόδοση, ἂν μιὰ εὐρύτερη πνευματικὴ δραστηριότητα, μὲ κύριο κίνητρο τὴν κριτικὴ καὶ τὸ δοκίμιο, δὲν εἶχε καλύψει τὸ μέγιστο μέρος τῆς παραγωγικότητάς του. Ἀλλὰ ὅ,τι εἶναι διαλεχτό, παραμένει αὐτὸ ποὺ εἶναι. Γιὰ νὰ λειτουργεῖ καὶ νὰ μᾶς συγκινεῖ, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ποσοτικὲς συγκρίσεις. Καὶ τὸ διήγημα τοῦ Πέτρου Χάρη, εἶναι μιὰ διαλεχτὴ λογοτεχνικὴ ὥρα μέσα στὰ γράμματά μας.

Ἡ «Τελυταία νύχτα τῆς γῆς», ἦταν ὁ τίτλος τῆς πρώτης νουβέλλας ποὺ τὸν ἐπέβαλε σὰ νέο διηγηματογράφο στὰ 1924 — μιὰ χρονιὰ λογοτεχνικῶν ἀναζητήσεων. Τίτλος-εὕρημα, ἰδέα-εὕρημα, ἀνάπτυξη ἐπιτυχημένη. «Ἡ Μεγάλη Νύχτα», εἶναι ὁ τίτλος τῆς πρόσφατης συλλογῆς του μὲ τὰ ἕντεκα διαλεχτὰ διηγήματα. Ἴσως τοῦτο νὰ δείχνει μιὰ βαθύτερη ποιητικὴ καὶ συμβολιστικὴ κλίση τοῦ συγγραφέα πρὸς τὴ νύχτα. Μέσα στὸ σκοτάδι καὶ τὸ βαθὺ μυστήριο τῆς νύχτας τὰ πάντα μεγεθύνονται ἀπεριόριστα, βαθύνονται, βαρύνονται, μεταμορφώνονται ὡς τὸ θαυμαστὸ ὄνειρο ἢ τὸν ἀποτρόπαιο ἐφιάλτη· καὶ τὸ ἄγχος ποὺ γεννάει ἡ καθημερινὴ ζωὴ καὶ τὸ ἄλλο ἄγχος, τὸ ὁμαδικό, ἐκεῖνο ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ θέτουν σὲ σκληρότατη δοκιμασία τὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη. Τέτοιο ἦταν τὸ ἄγχος ποὺ βάραινε τὰ στήθια μας στὴν τετράχρονη ἐκείνη καταθλιπτικὴ καὶ ἀπαισίας μνήμης κατοχή. Τὸ κατόρθωμα τοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι ὅτι σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ διηγήματα σκληρῆς ἀμεσότητας ἀπέδωσε πυκνὰ ἐκεῖνο τὸ ἀβάσταχτο ἄγχος, τῆς μεγάλης, τῆς σὰν ἀξημέρωτης κατοχικῆς νύχτας ποὺ ἐσκέπαζε ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ περισσότερο ἴσως τὶς μεγαλουπόλεις, καὶ ἰδίως τὴν Ἀθήνα καὶ τὸν Πειραιᾶ, ποὺ ἐπιπροσθέτως εἶχαν νὰ βαστάξουν καὶ τὸ μαρτύριο τῆς ὁμαδικῆς πείνας.

Τὸ διήγημα τοῦ Χάρη, ἔχει χαρακτηρισθεῖ, γενικά, σὰ «συμβολιτιστικό». Δηλαδή, νὰ ποῦμε στὸ συμβολιστικὸ διήγημα, διηγεῖται κανεὶς μιὰ ὁρισμένη ἱστορία, γιὰ νὰ ὑποβηλώσει κάτι ἄλλο, γενικό, ποὺ ἔχει μιὰ βαρύνουσα καὶ διαρκῆ σημασία γιὰ τὴν ἐσωτερική μας ζωὴ ἢ μέσα στὶς ἀνθρώπινες ἀξίες. Ἐμεῖς, χωρὶς νὰ ἀγνοούσαμε αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸ ποὺ εἶναι ἄλλωστε πολὺ θεωρητικός, τὸ διήγημα τοῦ Χάρη θὰ τὸ ἐλέγαμε «ἀποσταγματικό». Κάθε διήγημα, δὲν εἶναι γραμμένο μόνο γιὰ τὸ περιστατικὸ ποὺ ξετυλίγει, δραματικὸ ἢ ψυχολογικό, κατὰ τὴν περίσταση, ἀλλὰ γιὰ πάραπολλὲς ὅμοιες περιπτώσεις, ποὺ ὅλες μαζὶ διαλαμβάνουν μιὰ πολὺ μεγαλύτερη περιπέτεια ζωῆς, ὅπως ἦταν αὐτὴ τῆς κατοχῆς. Αὐτὴ ἡ «ἀποσταγματικὴ ἀναλογία» χαρακτηρίζει τὰ ἱστορούμενα περιστατικὰ ὅλων σχεδὸν τῶν διηγημάτων τῆς «Μεγάλης Νύχτας». Εἶναι ἡ κατοχὴ μέσα στὴν Ἀθήνα, τὴν ἀγαπημένη του πόλη ὅλων του τῶν ἐμπνεύσεων. Πολὺ ἔχει νιώσει τὴν ψυχὴ τῆς Ἀθήνας ὁ Χάρης, καὶ ἰδίως τῆς μεσοπολεμικὰ λαϊκῆς, τῆς συνοικιακῆς, αὐτῆς ποὺ ἄλλωστε ὑπέφερε περισσότερο καὶ ἀπὸ τὴν πίεση τῆς «Μεγάλης Νύχτας». Ἔτσι, κάθε διήγημά του, χωρὶς νὰ πάψει νὰ εἶναι, μορφικά, καθάριο διήγημα, ἄμεσο περιστατικό, γίνεται συνθετικὸς πίνακας «ἀποστάγματος».

Τέτοια εἶναι τὰ διηγήματα «Ἡ νεκρὴ πολιτεία», ποὺ ζωγραφίζει μὲ μελανὰ χρώματα τὸν ἐφιαλτικὸ ὕπνο τῶν Ἀθηναίων τῆς πρώτης κατοχικῆς ὁραδιᾶς, ἡ «Πλάκα», μιὰ ἔξοχη καὶ ἐμπεριστατωμένη ψυχολογικὰ ἀπόδοση τοῦ ὁμαδικοῦ τρόμου μέσα

στὰ ἀστεῖα ἐκεῖνα καὶ ἀνυπόστατα «καταφύγια» γιὰ τὶς ἀεροπορικὲς ἐπιθέσεις, τὸ «Οὔτε ἕνα πουλὶ στὸν Οὐρανό» (μὲ τὴν ἀφορμὴ τῆς περιγραφῆς μιᾶς «ὑπὸ περιορισμὸν» περιφορᾶς τοῦ Ἐπιταφίου), παραστατικὴ ἔκφραση τοῦ ἐθνικο-θρησκευτικοῦ μας πένθους στὰ χρόνια ἐκεῖνα, καθὼς καὶ τὸ «Στὸ σκοτάδι καὶ στὸν Ἔρωτα», ἄγγιγμα τοῦ βαθύτερου στρώματος τῆς ζωϊκῆς ἀντίστασης καὶ προβολὴ τῶν δικαιωμάτων της ἀκόμα κι' ἀνάμεσα στὶς πιὸ ἄγριες στιγμές, ὅπου διακυβεύονταν ἡ ζωὴ κάθε Ἀθηναίου καὶ Ἕλληνα ἀπὸ τὸ κυνήγημα τῶν Γερμανικῶν περιπόλων ὅπου συχνότατα κατέληγαν σὲ ὁμαδικὲς συλλήψεις καὶ ἀπάνθρωπες ἐκτελέσεις ἀθώων καὶ ὁμήρων. Γενικά, στὴ συλλογὴ αὐτή, ἀναζοῦμε μὲ ἀνατριχίλα ἀλλὰ καὶ μὲ λογοτεχνικὴ χαρὰ ἐκείνη τὴν πένθιμη νυχτερινὴ νέκρα, στὴν ὁποία καταδικάστηκε γιὰ τέσσερα χρόνια, ἡ φωτεινή μας πρωτεύουσα. Ἐπὶ πλέον, ἐκεῖ, ἡ Νύχτα, εἶναι γιὰ τὸν Χάρη, ἡ ἀργὴ καὶ δύσκολη πορεία, ἡ μετάβαση πρὸς τὴν Ἡμέρα, πρὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ φωτός, πρὸς τὸ ἀναστάσιμο ξανάσασμα, πρὸς τὴν Ἀπελευθέρωση, ποὺ τέλος ἦρθε. Τὰ διηγήματα αὐτά, λιτά, σφιχτοδεμένα, καθάρια, διωμένα, καλλιτεχνημένα, συνθέτουν ἕνα μνημεῖο ἀπὸ μαῦρο μάρμαρο γιὰ νὰ δείχνει στὸν διαβάτη τοῦ μέλλοντος τί ἦταν αὐτὴ ἡ «μεγάλη νύχτα»...»

Ἂν ἡ ἐνδόμυχη μας διάθεση, μᾶς ἔφερε πρῶτα σιμὰ στὸ διήγημα τοῦ Χάρη, τοῦτο δὲν σημαίνει — ὅπως εἴπαμε κι' ὅλας — πὼς δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε καὶ μὲ ἕναν κριτικὸ ποὺ τὸ πολύτομο ἔργο του, πιάνει ἕνα πλατὺ κεφάλαιο τῆς μελέτης τῶν κυρίων θεμάτων καὶ προσώπων τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας, καί, ἀκόμη, πολλῶν ποιητῶν μας καὶ συγγραφέων μας. Ὁ Χάρης, σὰν κριτικός, εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους τῆς γενεᾶς του, ποὺ μὲ ἕνα πνεῦμα συμμετρίας καὶ ἔμφυτης ἐπιφύλαξης, ἦρθε νὰ συμπλέξει κλαδεμένες κάπως τὶς ἀξίες τοῦ λογοτεχνικοῦ δημοτικισμοῦ μὲ καταστάσεις πιὸ προδευτικὲς καὶ πιὸ συγχρονισμένες. Ἐπεσήμανε τὸ τέλος τῆς ἁπλοϊκῆς ἠθογραφίας καὶ ἀνέπτυξε τὴν κριτική του μὲ βάση μιὰ σειρὰ ἀπὸ κριτήρια μορφῆς, περιεχομένου ἤθους καὶ μυνήματος, πιὸ καλλιτεχνικά, πολὺ πιὸ ψυχολογικὰ καὶ μὲ μιὰ ζωηρὴ αἴσθηση τοῦ ἀνθρώπινου καὶ τοῦ ἐλεύθερου, τοῦ ἀντιδογματικοῦ καὶ τοῦ ἀστράτευτου. Γύρω ἀπὸ τὰ δυὸ τελευταία κριτήρια, μάλιστα — θὰ τὰ λέγαμε καὶ ἰδανικά του — ἔκαμε, (καὶ κάνει) ὁλόκληρο ἀγῶνα. Καὶ πρέπει νὰ ἐγγραφεῖ, ἐπίσης, στὸ ἐνεργητικὸ τῆς κριτικῆς του σκέψης, πὼς πάντα του ἀντίκρυσε μὲ δυσπιστία, ποὺ συχνὰ ἔφτασε καὶ ὡς τὴ δίκαιη ἄρνηση, ὅ,τι τοῦ φάνηκε πὼς θὰ μποροῦσε νὰ μεταβληθεῖ σὲ «ταμπου» καὶ σὲ «γκουρού», μέσα στὴ λογοτεχνία μας. Εἶχε καὶ ἔχει τὶς προτιμήσεις του σὰν κριτικὸς (καὶ σὰν ἀναγνώστης βέβαια) μὰ ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ὀπαδός, καὶ μάλιστα θερμόαιμος, τῶν προτιμήσεών του. Προτίμησε νὰ εἶναι πάντα κατοχυρωμένος μέσα στὸ «ἀδέσμευτό» του. Εἶναι ἀπὸ τοὺς κριτικοὺς ποὺ ἀπέδειξαν μὲ τὶς τόσες ἐξονυχιστικὲς μελέτες τους, πὼς στὴν τέχνη, δὲν ὑπάρχει προτέρημα χωρὶς ἕνα ἀντίκρυσμα ἐλαττώματος, πὼς δὲν ὑπάρχει ἔργο, ἀκόμα καὶ μεγάλο, ποὺ νὰ εἶναι καὶ τέλειο, — ἂς ποῦμε, ποὺ νὰ εἶναι καὶ «ἀψεγάδιαστο».

Χαρακτηριστικὰ δείγματα αὐτῆς τῆς ἀντίληψης, εἶναι δυὸ ἀπὸ τὶς πιὸ πρόσφατες καὶ τὶς καλύτερες, συνάμα, μελέτες του, ἡ μιὰ γιὰ τὸν Θεοτοκᾶ, καὶ ἡ ἄλλη γιὰ τὸν Σεφέρη, σὰν πεζογράφο, δημοσιευμένες στὴ «Νέα Ἑστία». Αὐτὲς οἱ μελέτες, ἐπὶ πλέον, δείχνουν καὶ μιὰ ἐξαιρετικὴ «εὐφορία σκέψης καὶ διατύπωσης». Καὶ μιὰ ποὺ φτάσαμε στὸν ὅρο «διατύπωση», ποὺ εἶναι σχετικὸς μὲ τὸ περίφημο «ὕφος», θυμᾶμαι μὲ συγκίνηση μιὰ φράση ποὺ συχνὰ ἐπαναλάμβανε ἕνας συνάδελφός μου, στὴ Ραδιοφωνία, ὁ μακαρίτης δημοσιογράφος Πύρρος Μπανίχας, ἄνθρωπος ἐξαιρετικὰ καλλιεργημένος, γνώστης τῆς κλασσικῆς Γαλλικῆς λογοτεχνίας, καὶ μέγας θαυμαστὴς τοῦ Γκὺ ντὲ Μωπασσάν. Μοῦ ἔλεγε στερεότυπα, κάθε φορὰ ποὺ γινόταν συζήτηση γιὰ τὴ λογοτεχνία μας: «Ὁ Πέτρος Χάρης, εἶναι ἀπὸ τοὺς λίγους ποὺ ξέρουν νὰ γράφουν ἑλληνικά». Πραγματικά, τὸ στερεό, λιτό, λιγόλογο, ἀπερίφραστο γράψιμό του, τὸ σαφὲς νόημα, εἶναι καίρια γνωρίσματα γνήσιας

καὶ σωστῆς ἑλληνικῆς γραφῆς. Κι' αὐτὰ τὰ γνωρίσματα, δὲν εἶναι μόνο χαρίσματα στὸν Πέτρο Χάρη — εἶναι καὶ καρποὶ μιᾶς ἰσόβιας ἄσκησης, μιᾶς μεγάλης πείρας, μιᾶς ἀκούραστης ἐργατικότητας. Πολὺ συχνά, ἔτσι ποὺ νὰ ἔχει γίνει συμβατικὴ πιά, χρησιμοποιοῦμε τὴν ἔκφραση «ἐργάτης τῶν Γραμμάτων». Βέβαια, στὴν ἔκφραση αὐτή, ἡ ἔννοια «ἐργάτης» ἔχει καὶ ρεαλιστικὴ ἀλλὰ καὶ μεταφορικὴ σημασία. Στεκόμαστε καὶ στὶς δυὸ σημασίες τῆς λέξης αὐτῆς, γιὰ νὰ χαιρετήσουμε τὸν Πέτρο Χάρη σὰν ἕναν «ἀθλητικὸ ἐργάτη τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων». Καὶ γιὰ νὰ προσδώσουμε κάποια ποίηση στὴν ἔκφραση αὐτή, καθὼς προσπαθήσαμε νὰ χαράξουμε ἕνα ἑορταστικὸ σκιτσογράφημα τοῦ Πέτρου Χάρη, ἀνατρέχουμε σὲ κάποιους στίχους τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, ποὺ δὲν ἔβλεπε στὸν ἑαυτό του παρὰ ἕναν ἰσόβιο, καὶ μάλιστα σὰν ἀλύτρωτο καὶ σὰν κατάδικο, ἐργάτη τοῦ Λόγου: «Μεροκόματου σκλάβος, κουβαλῶ τὸν πηλό. — Μὲ τὸ κρύο, μὲ τὴ λαῦρα, τοῦ γιαπιοῦ τὰ σκαλιά — κατεβαίνω, ἀνεβαίνω· δὲ λυπᾶται ἡ δουλειά. — Τὸ βαρὺ πηλοφόρι μὲ πληγιάζει, πονῶ, — μακαρίζω τὴν πέτρα καὶ τὴ λάσπη φτονῶ.».

Μ' αὐτὴ τὴν ἄοκνη ἐργασία μπόρεσε κι' ὁ Πέτρος Χάρης νὰ οἰκοδομήσει τὸ ἔργο του. Μόνο πὼς ὁ μόχθος τῆς λογοτεχνικῆς δουλειᾶς, ποὺ συχνὰ τόσο μᾶς καταθλίβει, ὥστε κι' ἕνας Παλαμᾶς νὰ τὸν ἔνοιωσε μὲ τόσο ἄγχος, στὸν Πέτρο Χάρη, ἔχει ἀφομοιωθεῖ μὲ τὴν ἴδια τὴν χαρὰ τῆς δημιουργίας. Εἶναι ὁ λογοτέχνης ποὺ χαίρεται καὶ ἀπολαμβάνει τὸ κάθε λεπτὸ τῆς δημιουργίας του. Χαιρόμαστε κι' ἐμεῖς καὶ τὴ δημιουργία του καὶ τὴ χαρά του...

12 Δεκεμβρίου 1975

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

Ο ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ προσφορὰ τοῦ Πέτρου Χάρη στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία εἶναι πολύπλευρη. Ἔξη συλλογὲς διηγημάτων, πολλὰ κριτικὰ μελετήματά του, ἕξη ταξιδιωτικὰ βιβλία, πέντε συλλογὲς δοκιμίων του, μεταφράσεις τῶν ξένων συγγραφέων κ.λ.π. τοῦ ἔχουν δώσει δικαιωματικὰ ἐξαιρετικὴ θέση στὰ γράμματά μας.

Τὰ διηγήματά του ἔχουν μιὰν ἀφηγηματικὴ ἑνότητα, τὴν ἀπαραίτητη πείρα ζωῆς, ἀποκρυσταλλωμένη ἔκφραση κι' ἀνεπιτήδευτο ὕφος. Πάντοτε ὑπάρχει εὐστοχία στὴ σκιαγραφία τῶν χαρακτήρων σ' αὐτὰ καὶ ἡ λύση τους εἶναι φυσικὴ κι' ἀβίαστη. Εἶναι ἀπαλλαγμένα ἀπὸ κάθε μίμηση καὶ στενὴ ἠθογραφία. Ξέρει νὰ δεσμεύει ὁ Χάρης μ' ἕνα δικό του τρόπο τὴν ἀχαλίνωτη περιγραφικὴ φαντασία καὶ ἡ παρατήρησή του ἀντίθετα εἰσδύει σὲ περιοχὲς ἀνεξερεύνητες.

Τὰ κριτικὰ δοκίμια, τὰ μελετήματα καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ Πέτρου Χάρη διακρίνονται γιὰ τὴ σαφήνεια καὶ τὴ στερεότητα καὶ τὴν ἐνδιάθετη λογική, γιὰ τὴν πολιορκία ποὺ κάνουν σὲ πνευματικὰ αἰτήματα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται, καὶ προβάλλουν ἀποχρώσεις πολλαπλῶν προβλημάτων ποὺ ὁ συγγραφέας ἐρευνᾶ.

Θὰ σταθῶ ἰδιαίτερα στοὺς τέσσερεις τόμους τῶν «Ἑλλήνων Πεζογράφων», ποὺ δὲν εἶναι ἁπλὲς σκιαγραφίες ἐκείνων τῶν συγγραφέων, ποὺ ἐξετάζονται, ἀλλὰ διείσδυση στὸ ἔργο τους. Πουθενὰ ὁ κριτικὸς δὲν δογματίζει, ἀλλὰ ἐξηγεῖ μὲ τὸν πιὸ πειστικὸ τρόπο.

Ἔχω νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ Χάρης δὲν εἶναι ὑποδουλωμένος σὲ καμμιὰ κριτικὴ σχολή, ἀλλὰ βλέπει κάθε φορὰ ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε περιορισμό. Πρέπει ἐπίσης νὰ

ἐπαινέσουμε τὴν ἄνεση, μὲ τὴν ὁποία μπαίνει στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τῶν πεζογράφων ποὺ κρίνει, καὶ ποὺ μάλιστα εἶναι τόσο ἀνόμοιοι μεταξύ τους. Ξέρει ἀκόμα νὰ ξεπερνᾶ τὶς στατικὲς ἰδέες, ποὺ συμβατικὰ κυριαρχοῦν σχετικὰ μὲ τὸ διήγημα. Γι' αὐτὸ ὁ πίνακας τῶν πεζογράφων, ποὺ μᾶς δίνει, ἀποτελεῖ μιὰ βέβαιη καὶ πλατειὰ κριτικὴ ἐπισκόπηση.

Θὰ σημειώσω τὴν εὐρύτητα ποὺ ἔχει ἡ πληροφόρηση στὰ κριτικὰ αὐτὰ δοκίμιά του γιὰ τοὺς πεζογράφους, ἡ παραστατικὴ ἐπιμονὴ μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζει τὰ πολλαπλὰ θέματά του.

Κρίνουμε σκόπιμο νὰ δώσουμε κατὰ τόμους τὰ ὀνόματα τῶν πεζογράφων, ποὺ τὸ ἔργο τους τὸ μελετᾶ ὁ Χάρης. Στὸν Α΄ τόμο: Παπαδιαμάντης, Βλαχογιάννης, Καρκαβίτσας, Ξενόπουλος, Παλαμᾶς, Χατζόπουλος, Νιρβάνας, Παπαντωνίου, Δραγούμης, Οὐράνης. — Στὸν Β΄ τόμο: Σολωμός, Μωραϊτίδης, Κονδυλάκης, Χρηστομάνος, Βουτυρᾶς, Τραυλαντώνης, Παρορίτης, Καζαντζάκης. — Στὸν Γ΄ τόμο: Καλλιγᾶς, Βιζυηνός, Μελᾶς, Κόκκινος, Θεμ. Ἀθανασιάδης, Καραγάτσης, Καστανάκης, Πικρός. — Στὸν Δ΄ τόμο: Μυριβήλης, Σεφέρης, Θεοτοκᾶς, Μπαστιᾶς, Θρύλος, Δέλτα.

Ἀσφαλῶς θ' ἀκολουθήσουν κι' ἄλλοι τόμοι. Μάλιστα ὁ Ε΄ τόμος εἶναι σχεδὸν ἕτοιμος γιὰ τύπωμα. Ὅταν κάποτε θὰ γίνει δεύτερη ἔκδοση ὅλων τῶν συντελεσμένων τότε τόμων, ἀσφαλῶς θ' ἀκολουθηθεῖ ἡ σειρὰ τῆς χρονικῆς ἐμφανίσεως τῶν συγγραφέων, ὥστε νὰ δείχνεται παραστατικὰ ἡ ἐξέλιξη τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας.

Ὡς δείγματα τῆς κριτικῆς ἐποπτείας τοῦ Χάρη στοὺς παραπάνω πεζογράφους, θὰ παραθέσω κάποιες ἀπόψεις του γιὰ ὁρισμένους ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς αὐτούς.

Σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸν Παπαδιαμάντη, ἰδιαίτερα στέκεται στὸν λυρισμό του ὡς ψυχικὴ εὐφορία, ὡς ἐσωτερικὴ δύναμη. Ἐπιμένει στὸ σημεῖο αὐτό. Γράφει: «Τὸ λυρικὸ στοιχεῖο σημαδεύει τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη μὲ τὴ σφραγίδα τῆς πιὸ γνήσιας θείας δωρεᾶς». Ἐξετάζει τὰ στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν τὴ λυρικὴ διάθεση τοῦ Παπαδιαμάντη κι' ἔχουν προστεθεῖ στὴ Χριστιανικὴ πίστη καὶ στὸν θαυμασμό του στὴν ἑλληνικὴ φύση. Ὑπογραμμίζει τὴν ἀφοσίωση τοῦ Παπαδιαμάντη στὴ Χριστιανικὴ Ὀρθοδοξία, ὅπως παρουσιάζεται στὴν οὐσιαστικὴ καὶ στὴν τυπικὴ μορφή της: «Ὁ Παπαδιαμάντης ἔμεινε ὁλόκληρος μέσα στὴν παράδοση τῆς Χριστιανικῆς Ὀρθοδοξίας, τὴ ζοῦσε, τὴ διαμόρφωσε σὲ γλυκύτατο ρεμβασμὸ καὶ σὲ θερμὴ παρηγοριά, τὴν ἔκαμε σύστημα ζωῆς». Σημειώνει κάποιες γενικότητες στὴν τεχνικὴ τοῦ Παπαδιαμάντη: τὸν πεζογράφο ποὺ ἔμεινε ὅταν ἔπρεπε στὴν ἠθογραφία καὶ προχωροῦσε, πάλι ὅταν ἔπρεπε, στὴν ψυχογραφία, τὸν θαλασσογράφο καὶ τὸν ἐορταστικὸ διηγηματογράφο.

Περνάει ἀπὸ ὅλη τὴν πολύπλευρη πεζογραφία τοῦ Παλαμᾶ, τὰ κριτικὰ σημειώματά του, τὰ λίγα διηγήματά του, τὰ πολλὰ φιλολογικὰ ἄρθρα του, τὶς ἐκτενέστερες μελέτες του, ἔχοντας πάντα ὑπ' ὄψη του ὅτι «ἄλλο γένος οἱ ποιητές, κι' ἄλλο οἱ πεζογράφοι». Τονίζει ἐμφαντικά: «Ὁ Παλαμᾶς μὲ τὴν πεζογραφία του τὴν ἀφηγηματική, καὶ προπάντων τὴν κριτική, στάθηκε ἀγωνιστὴς καὶ δάσκαλος ἀνάμεσα στὶς ἀδυναμίες καὶ στὰ πείσματα ἑνὸς λαοῦ, ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ μαύρη δουλεία καὶ ὁλέθρια προγονοπληξία καὶ ἤθελε ν' ἀγνοεῖ καὶ νὰ περιφρονεῖ τὶς πραγματικὲς καὶ γόνιμες ἀξίες τῆς ζωῆς του». Βέβαια, δὲν παραλείπει νὰ σημειώσει ὅτι ὁ Παλαμᾶς εἶναι «πρῶτα ὁ ποιητής». Ὅμως ξεχωρίζει καὶ τὸ διήγημα «Θάνατος παλληκαριοῦ», ποὺ πρωτοδημοσιεύθηκε τὸ 1891, ὡς σταθμὸς στὴν πεζογραφία μας. Δὲν ξεχνᾶ καὶ τὸν θεατρικὸ συγγραφέα τῆς «Τρισεύγενης». Ἐξαίρει ὅτι ὁ Παλαμᾶς ὑπῆρξε ἕνα ἄγρυπνο καὶ ἀνήσυχο πνεῦμα, ποιητὴς μαζὶ καὶ σοφός.

Ἀναλύοντας τὸ ἔργο τοῦ Βλαχογιάννη τονίζει ἐπιγραμματικὰ τὴν τριπλὴ προσφορά του: «Ἔδωσε τὸ ἡρωϊκὸ στοιχεῖο στὸ κήρυγμα τῆς ζωντάνιας τοῦ δημοτικισμοῦ, πρόσθεσε στὴν ἔννοια καὶ στὶς μορφὲς τῆς ἑλληνικῆς ὁμορφιᾶς τὴ λεβεντιὰ σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις της, ἀνασύνθεσε σὲ λογοτεχνικὲς σελίδες τὸ ὑλικὸ τῆς λαο-

γραφίας». Καὶ σ' αὐτὲς τὶς προθέσεις του προσθέτει τὸ βασικὸ γνώρισμα τῆς προσφορᾶς τοῦ Βλαχογιάννη: τὴ γνησιότητα. Σ' αὐτὴ τὴ γνησιότητα πρέπει νὰ κατατάξουμε τὸν πηγαῖο πατριωτισμὸ τοῦ Βλαχογιάννη, καθὼς ἐκδηλώθηκε στὰ κείμενά του.

Ὅσο γιὰ τὸν Καρκαβίτσα, ὁ Χάρης φρονεῖ ὅτι «τὸ ὕφος του ἔχει μεγάλο πρότυπο τὸ δημοτικὸ τραγούδι» καὶ ὅτι ὁ ἰδεολογικός του κόσμος ὑπῆρξε σταθερὸς καὶ γινόταν ὁ συγγραφέας αὐτὸς περιγραφικός, δίνοντάς μας εἰκόνες τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐποχῆς του. Σύγχρονα ὅμως ἐκδηλωνόταν ψυχογραφικός. Κι' ἐνῶ ἀγάπησε τὴν ἑλληνικὴ στεριὰ τόσο πολύ, μᾶς ἔδωσε τὰ θαυμάσια «Λόγια τῆς Πλώρης» ὡς περιοχὴ φυγῆς καὶ ἀποδημίας. Στέκει σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ θαλασσινὰ διηγήματα, τοὺς «Σφουγγαράδες», τὴ «Θάλασσα» κι' ἄλλα, ὅπου ἰδίως δείχνεται πόσο ἀνίσχυρος εἶναι ὁ ἄνθρωπος μπροστὰ στὴ μοίρα. Δίκαια θεωρεῖ τὸν Καρκαβίτσα «ὁρόσημο καὶ μαρτυρία τῆς ἐποχῆς του».

Ὡραῖα ξεχωρίζει τοὺς πίνακες τῆς παλαιότερης κοινωνικῆς ζωῆς ποὺ μᾶς χάρισε ὁ Ξενόπουλος στὰ 65 χρόνια τῆς συγγραφικῆς σταδιοδρομίας του. Μὲ τὰ καθημερινὰ γεγονότα ἔφτανε σὲ λογοτεχνικὲς πραγματοποιήσεις, κι' ἀπὸ τὰ ἐπαρχιακὰ ἤθη τῆς Ζακύνθου προχώρησε στὸ ἀστικὸ καὶ στὸ κοινωνικὸ μυθιστόρημα. Γιὰ τὴν ἀφθονία του μᾶς μιλάει ὁ Χάρης: «Ὁ Ξενόπουλος εἶδε καὶ ἐρεύνησε πολλά». Γιὰ τὴν ἑνότητα καὶ παρατηρητικότητά του καὶ γιὰ τὴν ἀφηγηματική του εὐχέρεια: «Ὁ Ξενόπουλος μὲ τὸν ὁμαλὸ ἀφηγηματικό του λόγο ἔδωσε τὴ μιὰ ἀπὸ τὶς λύσεις ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει τὸ γλωσσικό μας ζήτημα, τὴν καλύτερη: διαμόρφωσε τὴν ἀστικὴ μας γλῶσσα, τὴ δημοτική». Ἐξετάζοντας τὰ γνωρίσματα τῆς πεζογραφίας τοῦ Ξενόπουλου, ἀποδείχνει πόσο μακρυὰ ἦταν ἐκεῖνος ἀπὸ τὸ ἀόριστο καὶ τὸ ρευστό.

Δὲν ξεχνᾶ ὁ Χάρης καὶ τὰ τρία πεζὰ τοῦ Σολωμοῦ: τὸν «Διάλογο», τὴν «Γυναίκα τῆς Ζάκυνθος» καὶ τοὺς «Στοχασμοὺς» στὰ ποιήματά του. Ἀναφέρεται στὰ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα τοῦ «Διαλόγου» γιὰ τὸν δημοτικισμό, ποὺ εἶναι ἀπολογία τῆς δημοτικῆς μὲ βάρος περιεχομένου καὶ μὲ καθαρότητα ἐκφράσεως κι' ἕνας ἀμετακίνητος δείκτης στὴ γλωσσικὴ διαμάχη. Γράφει: «Ὁ Διάλογος ἑκατὸ τόσα χρόνια διαβάζεται, ὑπομνηματίζεται, κρίνεται, συγκρίνεται». Γνήσιο πεζογράφο τὸν θεωρεῖ ἰδίως γιὰ τὴ «Γυναίκα τῆς Ζάκυνθος», ποὺ μὲ τὴν ἀρτίωση τῆς μορφῆς προσφέρει αἰσθητικὸ δίδαγμα. Καὶ συνοψίζει: «Μάθημα ποιητικῆς τέχνης εἶναι τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ. Μάθημα πεζογραφίας εἶναι τὰ λίγα πεζογραφήματά του».

Ὅσο γιὰ τὸν Ζαχ. Παπαντωνίου ἔχει ὑπ' ὄψη του τὰ συγκεντρωμένα σὲ τόμους διηγήματά του καὶ τὰ δημοσιευμένα σκόρπια, καθὼς καὶ τὶς ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις του, τὰ λαμπρὰ αἰσθητικὰ δοκίμιά του, τὰ χρονογραφήματά του. Κατὰ τὸν Χάρη ὁ Παπαντωνίου εἶναι «ἐραστὴς τοῦ ἁρμονικοῦ λόγου, πάντα ἐχθρὸς τῶν κοινῶν τόπων, τῶν χιλιομεταχειρισμένων λογοτεχνικῶν τρόπων, τῶν λέξεων ποὺ ἔχασαν τὴ λάμψη τους ἀπὸ τὴ συχνὴ χρήση». Φρονεῖ ἀκόμα ὅτι ὁ Παπαντωνίου μέσα στὴν πολύχρονη θητεία του στὴν ἐφημερίδα, ποὺ ὑπῆρξε γι' αὐτὸν ἕνας στίβος, ἔβαλε τὸν πεζὸ λόγο κι' ἔτσι ζωντανὸ τὸν ἔφερε στὰ διηγήματά του καὶ στὰ αἰσθητικὰ δοκίμιά του». Διαπιστώνει στὸν Παπαντωνίου «πήδημα ἀπὸ τὴ δημοσιογραφία στὴ λογοτεχνία μὲ ἀσφάλεια». Τὸ προσωπικὸ ὕφος του τὸ ὀνομάζει «πλούσιο σὲ εὑρέσεις καὶ σὲ ποικιλία κατασκευῆς». Μιλάει καὶ γιὰ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ Παπαντωνίου, ποὺ εἶχε σκοπὸ της «τὴ διαφύλαξη τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ὁσίων τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου».

Τὸ μεγάλο μέγεθος τῆς πεζογραφίας τοῦ Καζαντζάκη, τὸ πλῆθος ἀπὸ σελίδες μυθιστορημάτων, διηγημάτων, ταξιδιωτικῶν ,μεταφράσεων κ.λ.π., ὁ Χάρης τὸ ἀναζήτησε στοὺς σταθμοὺς ποὺ ἔχει τὸ πολύμοχθο αὐτὸ ἔργο. Ἔτσι ἀτένισε τὴ «ρεαλιστικὴ καὶ ἡρωϊκὴ μαζὶ ἀφηγηματικὴ πεζογραφία τοῦ Καζαντζάκη». Τὴ στάση ζωῆς, τὴν ἀλληλουχία τῶν στοχασμῶν, τὸν δυαδισμὸ στὴ σύγκρουση σάρκας καὶ ψυχῆς, τὴν ἀκρίβεια στὶς παρατηρήσεις, τὴν κυριολεξία στὶς ἐκφράσεις, ὅλα μαζὶ τὰ διαπιστώνει καὶ τὰ ἐξαίρει. Γράφει κάπου: «Ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας ἦταν καὶ ἡ δύναμη καὶ

τὸ μαρτύριο τοῦ Καζαντζάκη». Εἶναι μιὰ ἀλήθεια ποὺ ὑπάρχει ἐπώδυνη στὴν πορεία τῆς πεζογραφικῆς παραγωγῆς τοῦ Καζαντζάκη. Ἀφοῦ ἐξετάζει τὰ βασικὰ πεζογραφήματα τοῦ Καζαντζάκη, ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὰ ταξιδιωτικὰ του, ποὺ πλούτισαν τὴν ταξιδιωτικὴ λογοτεχνία μας καὶ τονίζει ὅτι «ὁ Καζαντζάκης ὁδοιπορεῖ καὶ ψάχνει παντοῦ γιὰ τὴν ἄνθρωπο σὲ ὅλη τὴν ποικιλία του».

Οἱ παρατηρήσεις ποὺ κάνει ὁ Χάρης στὴν προσφορὰ τοῦ Μυριβήλη εἶναι σωστές, ὅτι δηλαδὴ στὰ πεζογραφήματά του ὑπάρχει καυτὴ αἴσθηση τῆς ζωῆς, ἐνθουσιασμὸς καὶ παραλήρημα, ἔκρηξη μπροστὰ στὴν ἑλληνικὴ φύση. Σημειώνει ἐπίσης ὅτι ὁ Μυριβήλης δὲν ξεκίνησε ἀπὸ τὸ σπουδαστήριο, ἀλλ' ἀπὸ τὴ ζωή. Γράφει: «Ὁ Μυριβήλης ἦταν ἀδιάφορος γιὰ ἰδέες καὶ προβλήματα». Πίστευε πολὺ στὴν ἀξία τοῦ ὑποκειμενικοῦ στοιχείου καὶ ὄχι στὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια. Κι' αὐτὸ τὸ διακήρυσσε συχνά. Ὀνομάζει τὴ «Δασκάλα μὲ τὰ χρυσὰ μάτια» καὶ τὴν «Παναγία τὴ Γοργόνα» «συνθέσεις μὲ τὶς ἱκανότητες τοῦ Μυριβήλη σὲ σημαντικὴ ἐξέλιξη», στὸν «Ἀργοναύτη» διακρίνει «τὸν μῦθο καλὰ ὑπολογισμένο», τὸν «Βασίλη τὸν Ἀρβανίτη» θεωρεῖ «συμφωνία τῆς λεβεντιᾶς».

Ἐξετάζοντας τὴν πεζογραφία τοῦ Γ. Σεφέρη, ἀρχίζει μὲ μιὰ βέβαιη ἄποψη: «Ἡ πεζογραφία τῶν ποιητῶν, καὶ ποιητῶν μεγάλων, εἶναι συχνὰ τὸ ἀδύνατο μέρος τῆς ἐργασίας τους. Ἢ καὶ τὸ ἀντίστροφο: οἱ στίχοι τῶν πεζογράφων, καὶ σπουδαίων πεζογράφων σπάνια ἀντέχουν καὶ στὴν ἐπιεικέστερη κρίση». Ὅμως ὑπάρχουν καὶ οἱ ἐξαιρέσεις, ὅπως στὸν Σεφέρη, ποὺ ἡ πεζογραφία του, κατὰ τὸν Χάρη, ἔχει ὡς ἀρετὲς τὴ σαφήνεια τοῦ ἐντελῶς προσωπικοῦ λόγου. Τὶς «Δοκιμὲς» τοῦ Σεφέρη τὶς θεωρεῖ ὥριμα δείγματα, γιατὶ σὲ ὅλες τὶς σελίδες τους βρίσκεται ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος μὲ τὴ γνώση καὶ τὴν προσωπικὴ αἴσθηση.

Ἕναν ἀπὸ τοὺς ὁλοκληρωμένους συγγραφεῖς στὴ λογοτεχνία μας παραδέχεται τὸν Θεοτοκᾶ. Γράφει: «Πόθος ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας γέμιζε τὴν ψυχή του, ποὺ γίνεται προϋπόθεση στὴν ἐθνική, στὴν κοινωνικὴ καὶ στὴν πνευματικὴ ζωή». Μᾶς λέει ἀκόμα ὅτι ὁ λόγος του ἁπλώνεται ἄνετα κι' ὅτι εἶναι δουλεμένος προσεκτικά. Διαπιστώνει ἀκόμα στὰ γραπτὰ τοῦ Θεοτοκᾶ πολὺ στοχασμὸ καὶ πίστη στὸ πνεῦμα. Κρίνει μὲ λεπτομέρειες τὴν «Ἀργώ», τὸ «Δαιμόνιο», τὸν «Λεωνὴ» τὴν «Ἱερὰ Ὁδὸ» ἕως τὶς «Καμπάνες». Ἐπίσης ἐπαινεῖ τὰ δοκίμια του καὶ τὴ θεατρικὴ παραγωγὴ τοῦ Θεοτοκᾶ. Ἐκτιμᾶ καὶ τὶς σκέψεις τοῦ Θεοτοκᾶ γιὰ τὴν πολιτικὴ κακοδαιμονία τοῦ τόπου καὶ ὑπογραμμίζει ὅτι νοσταλγοῦσε νὰ ὀρθοπόδησει ἕνα συγχρονισμένο δημοκρατικὸ σύστημα στὴν Ἑλλάδα.

Τοὺς πεζογράφους, ποὺ περιέχονται στοὺς 4 τόμους τοῦ Πέτρου Χάρη, τοὺς πλησίασε ὁ κριτικός, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος εἶναι δόκιμος διηγηματογράφος καὶ συνειδητὸς δοκιμιογράφος. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸν κάνει νὰ εἶναι ἀποκαλυπτικὸς σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς κριτικῆς του. Κι' αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτο κίνητρο ὥστε νὰ ἐπιχειρεῖ συνειδητὰ κι' ὑπεύθυνα τὴν ἐξέταση τῆς συνέχειας τῆς πεζογραφίας μας στὰ ὀνόματα ποὺ ἀναφέραμε.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΥΔΗΣ

ΔΟΚΙΜΙΑ

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΑΘΩΑ ΚΑΙ ΟΡΓΙΣΜΕΝΑ ΝΙΑΤΑ

Μὲ τὸν τελευταῖο τόμο τῶν δοκιμίων του ὁ Πέτρος Χάρης ἐπιβεβαιώνει, γι' ἄλλη μιὰ φορά, τὸν ἰδιαίτερο χῶρο, ποὺ κατέχουν στὰ νεοελληνικὰ γράμματα· τὰ κριτικὰ καὶ δοκιμιογραφικὰ κείμενά του, μ' ἐκείνη τὴν δύσκολα κατακτημένη ἁπλότητα τῆς μορφῆς καὶ τὴν οὐσιαστική, παιδευτικὴ ὑφὴ τοῦ περιεχομένου τους.

Στὸ πρῶτο δοκίμιο, ἀπ' τὸ ὁποῖο πῆρε τὸν τίτλο τὸ βιβλίο, φανερώνεται ἡ εὐστροφία τοῦ Χάρη νὰ δαμάσει ἕνα θέμα, ποὺ ἀπασχόλησε καὶ ἀπασχολεῖ ὄχι μόνο τοὺς λογοτέχνες. Οἱ σελίδες τοῦ κειμένου αὐτοῦ διακρίνονται γιὰ τὸ σωστὸ τρόπο τῶν σκέψεων καὶ τῶν συμβολῶν πρὸς τοὺς νέους, παράλληλα, ὅμως φανερώνουν καὶ τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ τὸν ἔλεγχο ὅλων ἐκείνων τῶν δυνάμεων καὶ τῶν στοιχείων, ποὺ χρωστοῦν πραγματικὴ κατανόηση, στοργὴ καὶ ἀγάπη σὲ μιὰν ἡλικία, ἀπ' τὴ φύση της τρικυμισμένη, ἀλλοπρόσαλλη κι' ἐπαναστατική. Ὁ κριτικὸς βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὶς ποικίλες ἀνησυχίες καὶ τοὺς ἔντονους προβληματισμοὺς τῶν νέων τῆς ἐποχῆς μας, ποὺ τοὺς ἀντιμετωπίζει μὲ πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ εὐρύτητα, καθοδηγώντας τους συγχρόνως στὴν ἀπαραίτητη ἀπὸ μέρους τους, μελέτη τῆς ζωντανῆς παράδοσης, καθὼς καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων, σὲ κάθε τομέα, τῶν προηγουμένων γενεῶν, ποὺ πρόβαλαν τὰ ἰδανικὰ τῆς δικῆς τους ἐποχῆς καὶ ποὺ θυσιάστηκαν, ὅταν παρουσιάστηκε ἀνάγκη, γιὰ τὰ ὅσια τοῦ τόπου. Περισσότερη σημασία καὶ ἀπὸ τὴν κατάδροση κάθε φορά, φυσιολογικὴ νεότητα, ἀποδίδει ὁ Χάρης στὴν ὄρθια καὶ τὴν ἀσυμβίβαστη ψυχή, ποὺ ἔχει καὶ τὸ πάθος τῶν ὡραίων ὁραματισμῶν καὶ τὴν ἀδιαλλαξία τοῦ ὀνείρου. Πιστὸς τῆς ζωῆς, μὲ φωτερὰ αἰσιόδοξη σκέψη γιὰ τὴν ὀρθή, τελικά, κατεύθυνση τῶν νέων, κάνει, ὡστόσο, καὶ τὸ πνευματικὸ χρέος του στὴ νεολαία τῶν Ὀρεστειακῶν π.χ. τῆς Φοιτητικῆς Συντροφιᾶς καὶ τῆς ἡρωϊκῆς τοῦ 40, τονίζοντας τὴν προσφορά τους, ποὺ πολλὲς φορὲς ἀποκτᾶ προέκταση μέσα στὸν καθολικὸ χῶρο τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς.

Καὶ προχωρεῖ στὸν ἔλεγχο τοῦ τρόπου ζωῆς τῶν μεγάλων, τῆς μητέρας, τοῦ πατέρα, τοῦ συνόλου τῶν κοινωνικῶν παραγόντων, χωρὶς «νὰ χαρίζει κάστανα» σὲ κανένα. Αὐτοὶ εἶχαν πρῶτο χρέος τους νὰ προβάλουν στοὺς νέους ὑποδειγματικὴ ζωὴ καὶ νὰ τοὺς χειραγωγήσουν στὴν προσπέλαση τῶν πολλῶν δυσκολιῶν τους. Μέσα στὸν ὅρο «ζωή», ὑποδηλώνει ἀσφαλῶς, ὁ συγγραφέας τὴν ἀξιοποίηση τῶν δυνατοτήτων τῆς νεότητος, γιὰ τὴν κατάκτησή της, σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν καὶ τῶν τεράστιων τεχνολογικῶν ἐξελίξεων, τὸν συμπληρώνει, ὅμως, μὲ ὅλα ἐκεῖνα τὰ γόνιμα καὶ δημιουργικὰ στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς παράδοσης καὶ τῆς ζωντανῆς παιδείας. Κι' αὐτὰ τὰ τελευταῖα τὰ πιστεύει σὰν ἀναγκαῖο ὑπόβαθρο, γιὰ νὰ σταθεῖ στὰ πόδια του ὁ νέος ἄνθρωπος, νὰ διακινηθεῖ ἄνετα ἀνάμεσα στοὺς συνανθρώπους του, νὰ προκόψει, προσθέτοντας τὸ λιθαράκι του στὸν ὁποιοδήποτε τομέα τῆς δραστηριότητάς του. Φθάνει νὰ μελετήσει καὶ νὰ μάθει καλὰ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὰ θεμέλια τοῦ ἔθνους, ἀφοῦ ἐπικοινωνήσει προσωπικὰ κι' ἐπίπονα μὲ τὶς πιὸ οὐσιαστικὲς μαρτυρίες κάθε ἐποχῆς, ποὺ εἶναι ἡ λογοτεχνία. Ἡ πρόσμειξη τῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ ὀνείρου.

Στὸ ζέον καὶ πάντα ἐπίκαιρο θέμα τῆς ἀξίας τῆς λογοτεχνίας, ποὺ τόσο βοηθεῖ στὴν ἐσωτερική, τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν ἐθνικὴ αὐτογνωσία μας, ἐπανέρχεται συχνὰ ὁ Χάρης καὶ πάντοτε ἔχει νὰ προσθέσει ἕνα νέα ἐπιχείρημα, μιὰ διασάφηση, μιὰν ἄποψη, ποὺ δυμώνουν καὶ τὴ δική μας πίστη, καθὼς τὰ συμπεράσματά του καὶ στερεὰ εἶναι καὶ τεκμηριωμένα. Μὲ τὸ πάθος τοῦ λειτουργοῦ, μὲ τὴ γνώση τοῦ μελε-

τητῆ καὶ τὴν κριτικὴ εὐελιξία τοῦ δοκιμασμένου κριτικοῦ, διαπραγματεύεται στὸ ἐκτενὲς καὶ πολὺ ἀντιπροσωπευτικὸ τῆς ὅλης του δοκιμιογραφίας δεύτερο κείμενο τοῦ τόμου, τὴν «Ἐθνικὴ καὶ διεθνικὴ λογοτεχνία», σ' ὅλο τὸ πνευματικὸ καὶ παιδευτικὸ της μέγεθος. Καὶ λέγω: παιδευτικό, γιατὶ ὁ Χάρης, — ἔξω καὶ μακρυὰ ἀπὸ κάθε λογῆς ὁρισμούς, (ἄρα καὶ περιορισμούς) ποὺ τῆς ἔχουν δώσει, κατὰ καιροὺς — ἀνάγει τὴν ἀληθινὴ λειτουργία τῆς γνήσιας ,τῆς ἀδέσμευτης, τῆς μὴ στρατευμένης λογοτεχνίας, σὲ μιὰ πεντακάθαρη παιδευτικὴ ἐνέργεια. Καὶ ἡ ὅλη ἀνάπτυξη τοῦ θέματος καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογία του πείθουν, ὅτι ἡ βαρύνουσα αὐτὴ πλευρὰ τῆς λογοτεχνίας, ἐμπλουτίζει καὶ πλαταίνει τὴν οὐσία τῆς παιδευτικῆς διαδικασίας. Ἔτσι, ὁ φωτισμένος πολίτης θωρακίζεται κι' ἀμύνεται ἀποτελεσματικὰ στὸν ἀδηφάγο καὶ καλπάζοντα τεχνικὸ πολιτισμό, φέρνοντας, ἀρκετὲς φορές, τὴν ποθητὴ ἐξισορρόπηση. Ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέα, ποὺ τὴ διαλαλεῖ ὁλόκληρα χρόνια, εἶναι ὅτι ἡ λογοτεχνία, ἐθνικὴ καὶ διεθνικὴ, τελικὸ της στόχο ἔχει τὸν ἄνθρωπο. Κι' αὐτὸν μόνο ἐξυπηρετεῖ, ὅταν μπορεῖ ν' ἀκούσει τὶς φωνές της καὶ νὰ γευτεῖ τὴν ὁμορφιά της. Νὰ τοῦ ἀποκαλυφτεῖ δηλ. στὴ συμπυκνωμένη, μεστή, ἀκεραιωμένη, ὅσο εἶναι δυνατόν, μαρτυρία της — ἔξω ἀπὸ πολιτικὲς καὶ ἰδεολιγὲς τοποθετήσεις. Αὐτὲς οἱ μαρτυρίες, ποὺ πηγάζουν ἀπ' τὴν ἐσωτερικὴ κι' ἐξωτερικὴ ζωή, ὑπερβαίνουν, ὅμως, τὰ ὁποιαδήποτε σχήματα καὶ τὶς λογικευτικὲς τυποποιήσεις, ἐνδυναμώνουν τὸ ἄτομο, καὶ στὶς μοναχικὲς ὧρες του καὶ στὶς κοινωνικὲς του σχέσεις, καθιστώντας το ἱκανὸ νὰ κοινωνεῖ, ἐντονώτερα, διαρκέστερα, καθαρώτερα, καὶ στὴ χαρὰ καὶ στὴν τραχικότητα τῆς ζωῆς.Πιὸ ἕτοιμο ν' ἀντιμετωπίσει τὴ μοῖρα του.

Μὲ μεθοδικότητα διερευνᾶ τὰ ὑποστασιακὰ στοιχεῖα τῆς λογοτεχνίας, ποὺ παρέχουν τὴν ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια πολλῶν, ποὺ τὴ θεωρεῖ ἀνώτερη, πνευματικὰ καλύτερη καὶ περισσότερο ψυχικὰ διεισδυτικὴ ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια τῆς ἐπιστήμης, καὶ εἰδικώτερα, τῆς ἱστορίας. Αὐτή, συνήθως, βέβαια, δὲν μιλεῖ «ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας». Γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσει τὶς ἀπόψεις του, ὅτι στὴ λογοτεχνία χρωστοῦμε τὶς πιὸ σύνθετες καθημερινὲς ἐμπειρίες τῆς ζωῆς ὅλων τῶν ἐποχῶν, ἀρχίζει τὴν ἔρευνά του ἀπ' τὸν Αἰσχύλο καὶ τὸν Ἡρόδοτο, ποὺ μᾶς ἔδωσαν τόσο διαφορετικὰ τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, καὶ φτάνει ὥς τοὺς σύγχρονους καιρούς, ὥς τὰ βιβλίο τοῦ Σολτζενίτσυ καὶ τὶς κρίσεις τοῦ Γιουγκοσλάβου θεωρητικοῦ Μιχαήλωφ. Ἀναφέρεται ἐπίσης στὰ σπέρματα μαρτυρίας, ποὺ ἐνυπάρχουν στὰ καλὰ κείμενα καὶ στὰ ἐπιτυχημένα θεατρικὰ ἔργα, ἐμμένοντας σὲ παλαιότερες κορυφώσεις τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας, ποὺ ἀποτελοῦν σύνθετα χρονικὰ τῆς ἐποχῆς τους, ὅπως ὁ Θάνος Βλέκας τοῦ Καλλιγᾶ, οἱ «Χαλασοχώρηδες» τοῦ Παπαδιαμάντη. Γιὰ τὸ Χάρη, ἀπὸ μιὰ μικρὴ πατρίδα ξεπετιέται ἡ ἄξια λογοτεχνία, ποὺ ἐνώνει τὶς φωνὲς της μὲ ἀμέτρητες ἄλλες, γιὰ νὰ σχηματιστεῖ, ἔτσι ὁ πολυεδρικὸς πίνακας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, πέρα καὶ ἀπὸ τὶς διαφορές καὶ ἀπὸ τὶς ὁμοιότητες ἀρκετῶν παραγόντων. Ὀρθότατα διαπιστώνει τὸ διεθνικὸ κλῖμα, ποὺ ἐπικράτησε, μετὰ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο, καθὼς καὶ τὴν ἀκατάσχετη τάση γιὰ τὸ ξαναγύρισμα στὶς μικρές, ἰδιαίτερες πατρίδες, ὕστερα ἀπὸ τὸν δεύτερο. Ὅλες μαζί, θ' ἀποτελέσουν τὸ κρᾶμα τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ ἔρχεται, ὅπως πιστεύει ὁ συγγραφέας.

Αὐτὸ πάντως δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχτεῖ μὲ βεβαιότητα. Βλέπομε τόσα λακτίσματα τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς τιμῆς, τῆς ὑπογραφῆς διεθνῶν ἀποφάσεων, γευόμαστε ἕνα τέτοιο κλῖμα ἀδυσώπητου κυνισμοῦ καὶ σκοτεινῆς ἢ ὁλοφάνερης ὠφελιμαρχίας, ὥστε κανεὶς δὲν ξέρει, ἂν οἱ μεγάλες λεγόμενες δυνάμεις, οἱ μεγάλες πατρίδες, δὲν ἐπιβάλλουν — μαλακὰ ἢ ἄγρια — τὰ δικά τους σχήματα ζωῆς, τὴ δική τους ἐξωστρεφῆ πραγματικότητα, τὰ δικά τους ὁράματα, ποὺ μόνο μὲ τὴν ὑψηλὴ ποίηση καὶ τὴν ἀνθρωπιὰ τοῦ ὀνείρου δὲν θἄχουν σχέση. Φοβοῦμαι, πὼς θἄρθει ἐποχή, ποὺ θἄναι ξεχωριστὸ κατόρθωμα νὰ μπορεῖ νὰ ξαναγυρίσει κανεὶς στὶς ἰδιαίτερες μικρὲς πατρίδες του, ν' ἀναπνεύσει μέσα στὸ παληὸ

πολιτιστικὸ τους κλῖμα, γιατὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἀνάγκη τῆς ὁμοιομορφίας, ἡ βία καὶ ὁ πανικὸς θὰ διασκορπίσουν τὴν ὑψηλὴ πολυτέλεια τῆς ἐσωτερικῆς, τῆς ἰδιόρρυθμης, τῆς συναισθηματικῆς καὶ λυρικῆς ζωῆς. Ὁ Π. Χάρης, πάντως διαχέει τὴν αἰσιοδοξία καὶ σαλπίζει τὴν πίστη του στὸν ἐθνικὸ καὶ διεθνικὸ ἄνθρωπο, ποὺ θὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ λυτρωθεῖ, μὲ τὴ λογοτεχνία, ἀπὸ τὰ ταπεινὰ μίση καὶ τὰ φοβερὰ πάθη τῶν καθημερινῶν συγκρούσεων, γιὰ ἕνα ξεκίνημα, πάντοτε νέο, πρὸς τὴν ὑπέρβαση τῆς βίας, τῆς δουλείας καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς μοίρας του.

Χαρακτηριστικὸ τῆς γενικῆς πνευματικῆς στάσης τοῦ Χάρη καὶ τῆς ἀποτίμησης τῆς ἐργασίας τῶν ἄλλων, εἶναι ἡ ἔλλειψη μισαλλοδοξίας. Ἔτσι, στὸ τρίτο μικρὸ κείμενό του, ἀφοῦ δώσει μὲ πυκνότητα τὴν ἀνανεωτικὴ προσπάθεια τῆς γενηᾶς τοῦ 30, ἀναγνωρίζει, κυρίως ὅ,τι ἀδέσμευτο καὶ μὴ στρατευμένο, στὴν προσφορὰ τῶν πνευματικῶν ἐργατῶν 1940 - 1950, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ἐμφανῆ τάση τῶν κατοπινῶν ὡς τὶς μέρες μας νὰ ἐκφραστοῦν μὲ νέους δικούς τους τρόπους, προβάλλοντας τὸν πόθο τους γιὰ τὴν ἐλευθερία. Μιλώντας γιὰ τὴν ἀστάθεια τῆς γενηᾶς του νὰ χρησιμοποιεῖ σωστά, στὴν πλειοψηφία της, τὸ γλωσσικὸ ὄργανο, δείχνει μὰν ἐπαινετὴ ἀμεροληψία. Γιατί, συνήθως, στοὺς σημερινοὺς καιρούς, ἰδίως οἱ διάφοροι ἀντιπρόσωποι τῶν διαφορετικῶν γενεῶν «ψάλλουν γενεὲς δεκατέσσερις» στοὺς ἄλλους, χωρὶς νὰ φανερώνουν, βέβαια, κι' οἱ ἴδιοι σεβασμὸ στὴ δημοτικὴ γλῶσσα, ποὺ κακοποιεῖται ἀσύστολα.

Τὸ πρόβλημα τῶν γενεῶν, λοιπόν, οὐσιαστικά, μένει γιατὶ ἐλάχιστοι νεοέλληνες πνευματικοὶ ἐργάτες δέχονται ,χωρὶς ν' ἀρρωσταίνουν, τὴν ὁποιαδήποτε ἀξία τῶν συναδέλφων τους, — κάτι ὀφθαλμοφανὲς στὴ σύνθεση ὅλων σχεδὸν τῶν «Ἀνθολογιῶν». Ἐκτὸς κι' ἂν τοὺς ἐξυπηρετεῖς κι' ὅσο διάστημα διαρκεῖ ἡ ἐξυπηρέτηση αὐτή, πού, σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις, τοὐλάχιστον, εἶναι αὐθόρμητη ἐσωτερικὴ ἐκδήλωση, χωρὶς ἀναμονὴ ἀνταλλαγμάτων. Ὁ ὑπογραφόμενος εἶχε πολὺ διαφορετικὲς γνῶμες γιὰ ὅ,τι ὀνομάζεται πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλλάδα, ὅταν βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅσα εἶδε καὶ ἀντιμετώπισε καὶ διάβασε ἐδῶ τὸν κάνουν νὰ θυμᾶται κάθε μέρα τὸ λόγο τοῦ Κολοκοτρώνη: καλύτερα νὰ μᾶς ἀκοῦνε, παρὰ νὰ μᾶς βλέπουνε... Στὸ ἑπόμενο δοκίμιό του «Θρησκευτικὸ συναίσθημα καὶ λογοτεχνία» διατυπώνει μερικὲς βασικὲς ἀλήθειες μὲ γυμνότητα καὶ διάθεση αὐστηρὰ κριτική, σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση τῆς νέας ἑλληνικῆς κοινωνίας, μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 21, τὴ συνέχειά της ὡς τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη καὶ ὕστερ' ἀπ' αὐτό. Δὲν τοῦ ἀρκοῦν γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ ἐναγώνια καὶ λυρικὰ θρησκευόμενου ἀτόμου μερικὲς γνωστὲς περιπτώσεις πεζογράφων. Ἀφοῦ ἐπικρίνει τὴν ἁπλοϊκὴ ἠθογραφία, τὸν ἄκαμπτο, ὕστερα, καὶ παρεξηγημένο ρεαλισμό, ἐλέγχει τὴ σχηματοποιημένη, ἐξωτερικὴ λατρεία κι' ἐπισημαίνει τὴν μεγάλη ἀπουσία θρησκευτικῆς ἀνησυχίας ἀτόμων καὶ ὁμάδων, ὥστε νὰ ντυθεῖ μὲ λυρικότητα κι' ἐσωτερικότητα ὁ λόγος τῆς τέχνης στὴν πεζογραφία. Προβαίνει σὲ ἀκριβολογημένους διαχωρισμοὺς ἀνάμεσα στὴν τυπικὴ εὐλάβεια, τὴν ὑπακοὴ καὶ τὴν τυπολατρεία, ἀπὸ τὴ μιά, καὶ στὴν ἀκοίμητη ἀγωνία, τὶς ἐσωτερικὲς συγκρούσεις καὶ στὸ φωτεινὸ καὶ σύνθετο λυρισμό, ποὺ καταφάσκει τὴ ζωὴ καὶ ἀνανεώνει τὴ χριστιανικὴ πίστη, χωρὶς σκοπιμότητα. Στὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ δοκίμιο ὁ συγγραφέας παίρνει θέση καὶ ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας τοῦ καιροῦ μας ποὺ τὴν ὁραματίζεται κοντὰ στὸν ἄνθρωπο, τὸν ταλαιπωρημένο καὶ κατακερματισμένο, κοντὰ στοὺς ἀγῶνες του γιὰ μιὰ ζωὴ πιὸ δίκαιη, περισσότερο εἰρηνική. Δὲν παραλείπει ν' ἀσχοληθεῖ καὶ μὲ τὴν αἰσθητικὴ παρουσίαση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χώρου θυμίζοντάς μας τὶς προσπάθειες τοῦ Ζαχαρία Παπαντωνίου. Στὶς σελίδες αὐτὲς ἐκφράζεται ὁ αἰσθητικὸς καὶ λυρικὸς ἄνθρωπος, ποὺ μαζὶ μὲ τὴν πίστη νοιώθει τὴν ἀνάγκη τῆς ὁμορφιᾶς κι' ἔχει καρδιὰ καθαρή. Δὲν ξέρω βέβαια, ἂν θὰ ἱκανοποιοῦν καὶ καλαισθητικὰ τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματά τους οἱ λίγοι, ὅταν καὶ ἀγαθότητα θὰ διαθέτουν οἱ κληρικοὶ καὶ ἦθος καὶ καλὴ φωνὴ καὶ σωστὴ ἄρθρωση καὶ παράστημα, ὅπως ἐπιθυ-

μεῖ ὁ κριτικός. Γενικὰ πάντως, νομίζω πώς, ἐκτὸς ἀπὸ ἐξαιρέσεις, δύσκολο εἶναι στὸν Ἕλληνα νὰ ὑψωθεῖ ὡς τὸ ἐπώδυνο, μυστικιστικὸ βίωμα τῆς Θεότητος. Ὁ μακαρίτης Ἄλκης Θρύλος, ποὺ δὲν εἶχε τὴ δωρεὰ τῆς Πίστης, διέθετε, ὅμως, παιδεία καὶ παρατηρητικότητα, γράφει καὶ τὰ παρακάτω, στὸ δοκίμιό του «Ὁ κλοιὸς τῆς σιωπῆς»: Στὶς πλημμυρισμένες ἀπὸ φῶς, μὲ στρογγυλὲς, χωρὶς τεντωμένες αἰχμὲς γραμμὲς τῆς σταθερότητας καὶ τοῦ κορεσμοῦ, μὲ τὶς εὐδιάκριτες, θολωτές, βαριὲς ὀροφές, στὶς ὀρθόδοξες, προσγειωμένες ἐκκλησίες ὁ Θεὸς ἔχει κατεβεῖ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, συνογθυλεύεται μαζί τους στὴν ἀγορά, εἶναι πλαστικὸς πολὺ περισσότερο ὀλύμπιος παρὰ οὐράνιος, δὲν ἀναζητεῖται μὲ ἀγωνία, δὲν ἀπαιτεῖ ἀνάταση πρὸς αὐτόν, ἀποκλειστικὴ ἀφοσίωση· τὸ κερὶ ἀνάβεται τυπικά, μὲ στερεότυπα, συμβατικὰ σταυροκοπήματα, καὶ ἡ κίνηση αὐτὴ μόλις διακόπτει μιὰ στιγμὴ τὸ κοσμικὸ κουβεντολόϊ καὶ κουτσομπολιό.

Στὸ ἄρθρο «Οἱ συγγραφεῖς — ὁδηγοί», παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπ' τὸ γενικὸ πνευματικὸ μούδιασμα, ποὺ ἀκολούθησε τὸ θάνατο τοῦ Σικελιανοῦ καὶ τοῦ Βεάκη, ὀρθώνει καὶ πάλι τὴν πίστη του στὰ νειᾶτα, ποὺ διαμορφώνουν πάντοτε τὴ νέα ἐκφραστικὴ τοῦ καιροῦ τους καὶ τῶν συναφῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, καθὼς καὶ τὴ θεμελιωμένη αἰσιοδοξία του, ποὺ ὅσο κι' ἂν κάμπτεται μπροστὰ στὸ χαμὸ ἑνὸς σημαντικοῦ ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων, ἐκτινάσσεται, ὅμως, θαλερώτερη, καὶ παραδίνεται στὰ καλέσματα καὶ στοὺς λυρικοὺς ὄρθρους τοῦ ἀδιάκοπα γίγνεσθαι. Στὸ δοκίμιο αὐτὸ θίγεται καὶ τὸ θέμα τοῦ πνευματικοῦ ἡγέτη, τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ, ποὺ δὲν γνώρισε στὴν Ἑλλάδα τὴ γενικὴ ἀναγνώριση ἐξ αἰτίας τῶν πάντοτε σχεδὸν ταραγμένων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν. Θὰ μποροῦσε νὰ προσθέσει κανεὶς καὶ ἀπὸ τὴν ἐμπάθεια καὶ τὸν παραφουσκωμένο ἐγωϊσμὸ πλείστων ἐργατῶν τοῦ πνεύματος, κυρίως ὅταν τοὺς χωρίζουν καὶ ἰδεολογικὲς πολιτικὲς πεποιθήσεις. Ἀφιερώνει ἐπίσης ἀρκετὲς σκέψεις του στὴν περίπτωση τοῦ Σικελιανοῦ, ποὺ βρῆκε πάλι τοὺς Ἕλληνες βαθειὰ διχασμένους καὶ διαχωρίζει δυὸ εἴδη πνευματικῶν ὁδηγῶν: αὐτῶν, ποὺ καὶ μὲ τὴν ἠθικὴ τους ἀκεραιότητα ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τοῦ στοχασμοῦ καὶ μάχονται γιὰ τὸ ἀνέβασμα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου χωρὶς στράτευση καὶ μισαλλοδοξία — παράδειγμα ὁ Ζολᾶς καὶ τῶν ἄλλων, ἐνῶ βρίσκουν τὸ δρόμο νὰ μιλήσουν στὴν ψυχή του, μὲ χαμηλὲς φωνὲς ἀλλὰ γνήσιες. Αὐτὴ τὴ γνησιότητα τὴν ἀναζητεῖ παντοῦ ὁ Π. Χάρης, φαίνεται, πάντως ν' ἀποδίδει μεγαλύτερη βαρύτητα στὸν χαρακτῆρα, στὸν ἀλύγιστο καὶ ἀνιδιοτελῆ ἄνθρωπο. Κάτι, βέβαια, πού, στὴν ἑλληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ δὲν μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε, ὅτι εἶναι φαινόμενο πολὺ συχνό.

Στὰ «Λάθη ἁπλοϊκὰ», ὁ λόγος γιὰ τῆς καλῆς πίστης ἢ ἐσκεμμένες παρερμηνεῖες ἀνάμεσα στὴν εἰλικρίνεια τῆς ζωῆς ἑνὸς δημιουργοῦ καὶ τῆς μεταστοιχείωσης τῆς τελευταίας σὲ τέχνη. Σ' αὐτὴν προϋποτίθεται ἡ αἰσθητικὴ δικαίωση, ἡ καλλιτεχνικὴ ἀρτίωση τοῦ βιώματος. Κάποτε, σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε τὸ ἐπιτυχημένο δημιούργημα τῆς τέχνης νὰ μπορεῖ νὰ σταθεῖ καὶ στὴ ζωή. Θὰ ρωτοῦσα ὅμως. Ἂν δὲν πρόκειται γιὰ διήγημα, μυθιστόρημα καὶ θέατρο, ὅπου παίζει ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ ρόλο καὶ τὸ ἀντικειμενικὸ στοιχεῖο. πῶς θὰ χαρακτηρίζαμε ἕναν ποιητὴ καθ' ὅλα ἄξιο, πολλὲς φορές, στὴν τέχνη, καὶ ἀνάξιο στὴ ζωή; Ἢ ἕνα δοκιμιακὸ βιβλίο, ὅταν διαπιστώνεις ὅτι οἱ πράξεις τῶν συγγραφέων στὴν ἀληθινὴ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση, γρονθοκοποῦνται μὲ αὐτὰ ποὺ μὲ δαφίλεια λόγου διακηρύττουν; Ἀξιοσημείωτες εἶναι στὶς σελίδες αὐτὲς καὶ οἱ γνῶμες τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ καὶ ὑποκειμενικὴ κριτική.

Τὴν ἐπάρκεια τοῦ λυρικοῦ στοιχείου στὴν τέχνη, ποὺ ἐπεκτείνεται, ὕστερα, καὶ στὴ ζωή, τὴ μέθη ποὺ χαρίζει ἡ ὁμορφιά, καθὼς κατορθώνει νὰ παραμένει καὶ νὰ ξεπερνάει ὅλες τὶς ἰδεολογίες καὶ ὅλους τοὺς κοινωνικοὺς ἢ πολιτικοὺς φανατισμούς, τονίζει καὶ πάλι ὁ Χάρης στὸ ἑπόμενο κείμενο «ἕνας ἀγώνας», σὲ μιὰ περιγραφή, γεμάτη ὄνειρο, περισυλλογὴ καὶ ποιητικὴ δύναμη Μὲ τὴν ἐπίσκεψή του, ὅταν πῆ-

γε στὴν Κίνα, στὸ Αὐτοκρατορικὸ Παλάτι τοῦ Πεκίνου, νοιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ κάνει τὸ κήρυγμα τῆς ὀμορφιᾶς, ἐπιμένοντας στὴ μεγάλη σημασία καὶ τοῦ λυρικοῦ στοιχείου γιὰ ὁλόκληρο τὸν ἐσωτερικὸ χῶρο τοῦ ἀνθρώπου καὶ γιὰ τὴ διαμόρφωσή του σὲ πιὸ ἄξιο ἢ πιὸ προικισμένο πολίτη.

Μὲ τοὺς «ὀλέθριους διχασμοὺς» του ἀναφέρεται στὸ γλωσσικὸ διχασμό, στὴ διένεξη ἑλληνοκεντρικῶν καὶ ἐκείνων, ποὺ ἐπιζητοῦσαν νὰ μείνουν ἀνοιχτὰ τὰ παράθυρα πρὸς τὴ Δύση, καὶ τῶν διαφορῶν τῶν στρατευμένων καὶ τῶν ἀστράτευτων, τῶν καθαρῶν λογοτεχνῶν. Οἱ διαπιστώσεις καὶ οἱ παρατηρήσεις του γιὰ τοὺς δυὸ πρώτους εἶναι ὀρθότατες. Σχετικά, ὅμως, μὲ τὸν τρίτο καὶ μὲ τὴ γνώμη του, «ὅτι ἡ ἀνασύνταξη τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν προχωρεῖ ἔξω ἀπὸ πολιτικοὺς προσανατολισμούς», δύσκολα θὰ συμφωνοῦσε κανείς. Τοὺς τελευταίους, κυρίως, καιροὺς ἔχει ξαναρχίσει ἐντονώτερα αὐτὴ ἡ προσκόλληση τῶν πνευματικῶν δυνάμεων— δὲν μπορῶ νὰ ξέρω σὲ πόσο ποσοστὸ — σὲ πολιτικοὺς προσανατολισμούς. Γι' αὐτό, ἴσως, παρουσιάζει ἡ ἐντελῶς σύγχρονη πνευματικὴ ζωὴ τὴ σύγχυση αὐτὴ καὶ τὴν προχειρότητα ἢ καὶ τὴν μὲ ὅλα τὰ μέσα προβολὴ μόνον ὡρισμένων ἀπὸ πολιτικοκοινωνικὰ συγκροτήματα ποὺ γεννοῦν καὶ τιτλοφοροῦν καὶ ἐντελῶς ἀπίθανους ἀνθρώπους ὡς ποιητές, κριτικούς, πεζογράφους. Θὰ ἐπακολουθήσει, φαίνεται, ὅπωσδήποτε καὶ ἄλλη ἐκκαθάριση ἀνάμεσα στοὺς γνήσιους πνευματικοὺς ἀνθρώπους καὶ στοὺς «περιστασιακοὺς δημιουργούς» διαφόρων κλικῶν.

Στὸ ἄρθρο «Τὸ ἑλληνικὸ θέατρο πρὶν ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς Ἐθνικῆς Σκηνῆς» δίνει ὁ συγγραφέας, καὶ ὡς κριτικὸς τοῦ θεάτρου, πολλὰ πληροφοριακὰ στοιχεῖα, σχετικὰ μὲ τοὺς ἀρκετοὺς θιάσους τῆς ἐποχῆς 1920 - 1932 καὶ ἀξιολογεῖ τὰ ἑλληνικά, ἰδίως, ἔργα ποὺ ἀνεβάστηκαν στὴ σκηνή, τοὺς ἠθοποιούς, τοὺς σκηνοθέτες, τοὺς σκηνογράφους, ἐπαινώντας ἢ ἐπικρίνοντας, μὲ γνώση τοῦ ἀντικειμένου καὶ μὲ ἀγάπη γιὰ τὸ ἑλληνικὸ θέατρο, ποὺ πάντοτε ἐπιθυμεῖ νὰ προβληματίζει τὸν θεατὴ καὶ νὰ τὸν παρακινεῖ νὰ σκύβει στὸν ψυχικὸ κόσμο του. Τὸ μελέτημα εἶναι καὶ γραμματολογικὰ χρήσιμο.

Χωρὶς ὑπερβολές, νηφάλια κι' ἐξονυχιστικὰ ἐξετάζει σὲ βάθος σὲ πλάτος, ἐκθέτοντας μ' ὅλη τὴν ἐγκυρότητα καὶ τὴν ὑπευθυνότητα τοῦ μελετητῆ τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας, τὸ τεράστιο θέμα «Ἱστορία τοῦ λογοτεχνικοῦ δημοτικισμοῦ». Ἀναφέρεται, φυσικὰ στοὺς πρὸ τοῦ Ψυχάρη λαϊκοὺς καὶ κληρικούς, ποὺ προσπάθησαν νὰ μιλήσει τὸ ἔθνος τὴ δημοτική, μένει, ὅμως, πολὺ περισσότερο στὸν Ψυχάρη, ποὺ τοῦ ἀναγνωρίζει τὶς ἀρετές του ὡς γλωσσολόγου καὶ λογοτέχνη, σημειώνει, ὅμως καὶ τὰ λάθη του, μὲ παρρησία καὶ πνεῦμα δικαιοσύνης. Μὲ λεπτὲς παρατηρήσεις καὶ χαρακτηρισμούς, ποὺ στηρίζονται στὴ μελέτη τῶν κειμένων καὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ὅρων τῶν διαφόρων περιόδων τοῦ δημοτικισμοῦ, ἀναπτύσσει τὴν διπλῆ κρίση του, τὴν ἐξωτερικὴ καὶ τὴν ἐσωτερική. Ἡ κρίση αὐτὴ πέρασε ἀπὸ στάδια ἐξέλιξης ἢ ὀπισθοδρόμησης, ὡς τὶς μέρες μας. Τὴν κρίση αὐτὴ μᾶς τὴ παρουσιάζει ὁ δοκιμιογράφος στὸ πολὺ ἀξιόλογο αὐτὸ μελέτημά του, μὲ ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα, μὲ τὰ λάθη καὶ τῶν δημοτικιστῶν καὶ τῶν καθαρολόγων, μὲ τοὺς ἀγῶνες τῆς γενιᾶς τοῦ 30, γιὰ τὸ αἰσθητικὸ κήρυγμά της καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη περισσότερου ποιητικοῦ λόγου, γιὰ τὴν ἀναρχία στὴ μορφή, ποὺ παρατείνεται καὶ στοὺς καιροὺς μας καὶ ποὺ ὀφείλεται, ὅπως τονίζει ὁ κριτικός, «στὸν ἀνοργάνωτο πνευματικὰ βίο καὶ στὴν ἔλλειψη αὐστηρῆς αἰσθητικῆς ἀγωγῆς». Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι καὶ ἡ παρατήρησή του, ὅτι ὁ δημοτικὸς λόγος εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐκκαθαριστεῖ πρῶτα στὸ λογοτεχνικὸ χῶρο καὶ ὕστερα νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν Παιδεία. Ἂς ἐλπίσουμε, ὅτι οἱ νέοι κυρίως, συγγραφεῖς θὰ προσπαθήσουν νὰ παρουσιάζουν τὰ ἔργα τους μὲ πειθαρχημένη μορφή, γιὰ νὰ ὑπερπηδηθεῖ ἡ ἐξωτερικὴ κρίση τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἂς ἐλπίσουμε, ἀκόμη ὅτι καὶ οἱ δημοσιογράφοι, ὅλων σχεδὸν τῶν καθημερινῶν ἐφημερίδων θὰ δείχνουν μεγαλύτερη προσοχὴ στὸ χειρισμὸ

τῆς γλώσσας, γιατὶ τὸ σημερινὸ συνονθύλευμα δὲν θὰ βοηθήσει στὴ λύση τοῦ μεγίστου αὐτοῦ ἐθνικοῦ προβλήματος.

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερις διαλέξεις καὶ μιὰν ἀνακοίνωση στὴν Α΄ «Ἑπτανησιακὴ Ἑβδομάδα». Συνήθως, οἱ ὁμιλητὲς διακρίνονται γιὰ τὴν ρητορικὴ κενολογία καὶ τὸν ἀπύθμενο στόμφο τους. Ὁ Π. Χάρης ἀνήκει σ᾽ αὐτοὺς ποὺ μιλοῦν μαλακά, εὐχάριστα καὶ παρουσιάζουν τὰ θεματά τους μ᾽ ἕναν ἁπλὸ τρόπο, χωρὶς νὰ κατεβάζουν τὴν ποιότητά τους. Στὸ βάθος καὶ οἱ διαλέξεις του πηγάζουν ἀπ᾽ τὴν κριτική του φύση καὶ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὁλοκληρωμένα δοκιμιακὰ μελετήματα. «Τὸ Ἐρωτικὸ Στοιχεῖο στὴν Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία», οὐσιαστικά, μόνο στὴν πεζογραφία, περικλείνει πολλὲς ψυχολογικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸν ἔρωτα, ποὺ τὸν παρακολουθεῖ, σ᾽ ἀρκετὲς μορφὲς κι᾽ ἐκδηλώσεις του, καθὼς ἐξελίσσεται καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, καθὼς καὶ διεισδυτικὲς κριτικὲς παρατηρήσεις σχετικὲς μὲ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Τραυλαντώνη, τοῦ Ξενόπουλου καὶ τοῦ Μυριβήλη, καὶ μὲ τὶς γενικὲς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς τους. Μιὰ ἄλλη διάλεξη, ἀπ᾽ τὸν Καραγάτση ὡς τοὺς πιὸ σύγχρονους, ἀθυρόστομους, συνήθως πεζογράφους θὰ ὁλοκλήρωνε τὴν ἔρευνα τοῦ Χάρη καὶ θὰ μᾶς ἔδειχνε ἕως ποῦ ἔφτασε ἡ τόλμη τῶν συγγραφέων, ποὺ στηρίζεται, σ᾽ ἕνα μεγάλο ποσοστό, τοὐλάχιστον, στὸ γενικὸ κλῖμα τῆς ἐποχῆς μας. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ὁμιλία του «Ἑλληνικὰ καὶ ξένα φιλολογικὰ σαλόνια», ποὺ μᾶς παρέχει πολλὲς πληροφορίες γιὰ τὰ γαλλικὰ φιλολογικὸ σαλόνια καὶ τὸν σπουδαῖο ρόλο τους στὴν πνευματικὴ καὶ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ζωντανεύει τὴν ἀτμόσφαιρα κυρίως τῶν σαλονιῶν τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Σουρῆ. Μέσα, ὅμως ἀπ᾽ τὰ εὐτράπελα καὶ τ᾽ ἀνέκδοτα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, βρίσκει καὶ πάλι τὴν εὐκαιρία νὰ κάνει συγκρίσεις ἀνάμεσα στοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους της καὶ τῆς δικῆς μας νὰ διατυπώσει σκέψεις καὶ νὰ βγάλη συμπεράσματα ὄχι καὶ πολὺ τιμητικὰ γιὰ τὸ σύνολο τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, σήμερα, ποὺ θ᾽ ἀποκτήσει στερεὲς βάσεις καὶ ὀντότητα, «μόνο ὅταν διαμορφωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ ἔχει πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ πρὶν ἀποκτήσει ὁ τόπος οὐσιαστικὴ παιδεία». Τὸ περίεργο καὶ τραγικὸ στὸν τόπο μας εἶναι, ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς παροχῆς οὐσιαστικῆς παιδείας συζητεῖται συνεχῶς, ἀποφασίζονται πολλά, κι᾽ ἂν, ὅμως, ἀρχίζει ἡ ἐφαρμογή τους, τὴ σταματοῦν οἱ πολιτικὲς μεταβολές. Κι᾽ πάλι ἀπ᾽ τὴν ἀρχή. Ἐνῶ ἡ Παιδεία εἶναι θέμα ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ ἔθνους κι᾽ ἔπρεπε πάντοτε τὰ ὁποιαδήποτε κριτήρια τῆς ὁποιασδήποτε ἀλλαγῆς νὰ ἔχουν ὑπερκομματικὸ χαρακτῆρα. Πανελλήνιους Παιδευτικοὺς στόχους διατηρεῖ, στὸ βάθος, καὶ ἡ ὁμιλία του «Ὁ θεατρικὸς κριτικός». Εἴκοσι πέντε χρόνια ὕστερ᾽ ἀπ᾽ τὸ θάνατο τοῦ Φώτου Πολίτη μᾶς προσφέρει ἕνα ὀξυδερκὲς κείμενο γιὰ τὴ θεατρικὴ κριτική, καὶ κατ᾽ ἐπέκταση, γιὰ τὸν κριτικὸ κάθε εἴδους τέχνης. Καθαρίζει μὲ ἀκρίβεια τὰ οὐσιωδέστερα στοιχεῖα τοῦ πραγματικοῦ κριτικοῦ τοῦ θεάτρου καὶ τὴ θέση του μέσα στὸν πνευματικὸ κόσμο καὶ τὴν καινωνία. Καὶ δὲν ἔχουν τόση σημασία σ᾽ αὐτὴ τὴν ὁμιλία καὶ στὴν ἑπόμενη οἱ ἄφθονες, ὡστόσο γραμματολογικὲς πληροφορίες, ὅσο οἱ δικές του προσωπικὲς ἐμπειρίες ἀπ᾽ τὸ ἑλληνικὸ καὶ τὸ παγκόσμιο θέατρο.

Ὅπως σ᾽ ἄλλα κείμενά του, καὶ ἀπὸ ἄλλες ἀφορμές, ἔτσι κι᾽ ἐδῶ στοιχειωθετεῖ ὑποδειγματικὰ καὶ μὲ πειστικότητα τὸν καλὸ κριτικό, ποὺ εἶναι ἰσοδύναμος, καὶ κάποτε, ἀνώτερος καὶ ἀπὸ τὸ δημιουργό, καθὼς ἀπαιτεῖ ἀπ᾽ τὸν πρῶτο καὶ γνώσεις γερὲς καὶ ἀντιλήψεις πλατειὲς καὶ συγχρονισμένες καὶ καλαισθησία καὶ στόχους ὑψηλούς, καί, κυρίως, προσωπικὸ ὕφος. Διαβάζοντας τὰ κριτικὰ κείμενα τοῦ Χάρη πειθόμαστε, ὅτι ἡ ἀληθινὴ κριτικὴ εἶναι λειτούργημα, ποὺ ἀποβλέπει στὸ νὰ προκαλέσει ἐνδιαφέροντα πνευματικά, νὰ βοηθήσει τοὺς προβληματιζόμενους, νὰ διαπλάσει ἐλεύθερες συνειδήσεις γ᾽ ἀνεβάσει τὸ παιδευτικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο.

Στὴν ἑπόμενη ὁμιλία του «Οἱ μεταφράσεις καὶ οἱ διασκευὲς θεατρικῶν ἔργων», κρίνει μὲ αὐστηρότητα τὴν ἔλλειψη ἐπαρκοῦς ἐθνικῆς θεατρικῆς παραγωγῆς, καὶ

ἀφοῦ διαχωρίζει τὴν ἁπλὴ δεξιοτεχνία, τὴν τεχνική, ἀπὸ τὴ σοβαρὴ θεατρικὴ τέχνη, ποὺ συντελεῖ στὴ διαμόρφωση αἰσθητικῶν κριτηρίων, καὶ βοηθεῖ στὴν πνευματικὴ ἄνοδο τοῦ λαοῦ, παρέχει πολλὲς χρήσιμες πληροφορίες σχετικὲς μὲ τοὺς μεταφραστὲς καὶ τοὺς διασκευαστὲς ξένων θεατρικῶν ἔργων. Ἀπ' αὐτοὺς ἀρκετοὶ ζημίωσαν τὴν ὅλη πνευματικὴ μας ζωή, καὶ τὴ γλώσσα μας, καθὼς τονίζει. Πολλοὺς ὅμως, ἀξιόλογους κι' εὐσυνείδητους ἐργάτες ἀναφέρει μὲ τὰ καλύτερα λόγια, προσδιορίζοντας τὰ γνήσια προσόντα, ποὺ πρέπει νὰ διαθέτει ὁ δημιουργὸς μεταφραστής, ὅπως ἦταν π.χ. ὁ Καρθαῖος, στὸν ὁποῖο δικαιότατα ἀπονέμει οὐσιαστικοὺς ἐπαίνους. Ἐλέγχει ἐπίσης καὶ τοὺς διασκευαστὲς ἐκείνους, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ διακρίνουν τὶς διαφορὲς τῆς μορφῆς στὰ διάφορα εἴδη τοῦ λόγου, καὶ γι' αὐτὸ δὲν σημειώνουν πάντοτε ἐπιτυχία.

Τὸ βιβλίο «Ἀθῶα καὶ ὀργισμένα νιάτα» — ὁ τίτλος του δὲν ἀνταποκρίνεται, νομίζω, πλήρως, πρὸς τὰ περιεχόμενά του — τελειώνει μὲ κριτικώτατη ἔξαρση τῆς προσφορᾶς τοῦ Σολωμοῦ, κυρίως τοῦ Πολυλᾶ καὶ τοῦ Καλοσγούρου. «Ὁ Ἑπτανησιακὸς κριτικὸς λόγος» δὲν εἶναι μόνο μιὰ μεστὴ ἀνακοίνωση, ποὺ ἀποδεικνύει τὸ ὕψος τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑπτανήσου, τὸ δέκατο ἕνατο αἰώνα, ἀλλὰ κι' ἕνα κείμενο πυκνὸ ποὺ παρουσιάζει, σὲ στενὸ χῶρο, τὶς πολλὲς κριτικὲς ἱκανότητες τοῦ δοκιμιογράφου.

ΔΗΜ. Κ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ Ο ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

(Σπουδὴ Προσωπογραφίας)

Δὲν εἶναι εὔκολη ἡ προσωπογραφία ἑνὸς καλλιτέχνη μὲ τὸ χρωστήρα τοῦ λόγου. Πολὺ περισσότερο ὅταν πρόκειται γιὰ ἕνα συγγραφέα ποὺ βρίσκεται στὴν κορφὴ τῆς πνευματικῆς πυραμίδας τοῦ τόπου του καὶ γιὰ μισὸν αἰώνα μοχθεῖ χωρὶς διακοπὴ μὲ δεκάδες βιβλία οὐσίας καὶ χιλιάδες σελίδες εὐθύνης. Οἱ λέξεις δὲν ἔχουν τὴν ἴδια μὲ τὰ χρώματα ἐκφραστικὴ δύναμη. Ὄχι τόσο γιατὶ τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἀποτελοῦν πάντα κι ἕνα μέσο συνομιλίας τῶν λαῶν δίχως ἑρμηνεία, ὅσο γιατὶ μὲ ὅλη τὴ διαχρονική τους χρήση διατηροῦν ἀνέπαφη ἐκείνη τὴ ζεστασιὰ καὶ τὴν αὐθεντικότητα ποὺ εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ ἀποδόσει κανεὶς τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὸ ἐσωτερικὸ φῶς ἑνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Νὰ τὸν ζωγραφίσει ὅσο γίνεται πιὸ σωστὰ καὶ χωρὶς παρανοήσεις. Οἱ λέξεις δὲν ἔχουν τὴν ἴδια χρωματικὴ πιστότητα. Τὶς φθείρει ὁ καιρός. Μερικὲς μάλιστα ὅπως ἐκεῖνα τὰ καλός, κακός, μεγάλος μικρός, σημαντικὸς ἀσήμαντος, ὄμορφος ἄσχημος, πιθανὸς ἀπίθανος, βαθὺς ριχός, πιστὸς ἄπιστος κλπ. ἔχουν ὁλότελα σκουριάσει. Ἔχουν χάσει σὲ τέτοιο βαθμὸ τὴν ἐννοιολογική τους ποιότητα ποὺ ὅσο καὶ νὰ τὰ γιαλίσεις μὲ τὸ σμυρίγλι τῆς τέχνης δὲ δίνουν πιὰ ἕναν ἦχο τῆς προκοπῆς.

Κι ὅμως τὸ πορτραῖτο ἑνὸς δημιουργοῦ πρέπει νὰ εἶναι ὅσο γίνεται ἀληθινότερο. Δὲν ὠφελεῖ οὔτε νὰ τὸν ὡραιοποιήσεις οὔτε νὰ τὸν κακοποιήσεις παραμορφώνοντάς τον. Ὁ ἀντικειμενικὸς χρόνος εἶναι ἕνας ἀμείλικτος κριτὴς καὶ γιὰ τὴ ζωγραφιὰ καὶ γιὰ τὸ ζωγράφο.

Μιὰ στενὴ φιλία μᾶς συνδέει μὲ τὸν Πέτρο Χάρη ἀπὸ ἕνα τέταρτο τοῦ αἰώνα. Σπάνια περνάει ἕνα διήμερο ποὺ νὰ μὴν ἔχουμε μιὰ ἐπαφή, ἔστω τηλεφωνική. Ἡ διπλὴ συναδέλφωση πνευματικὴ κι ἐπιστημονική, νομικὸς κάποτε κι αὐτός, μᾶς ἑνώνει πιότερο. Δῶ καὶ εἰκοσιπέντε χρόνια ἔχω καὶ τὶς προσωπικές του μικροϋποθέσεις

στὸ δικηγορικό μου γραφεῖο. Ὅπως κι ἄλλων δὰ φίλων συναδέλφων τῆς τέχνης. Στὸν «καλὸ Δημήτρη» βρίσκεται πάντα ἕνα ἀποκούμπι μιὰ θαλπωρὴ γιὰ τὸ κάποιο βασανάκι τῆς καθημερινότητας. «Ἔχεις μιὰ δύναμη νὰ ξεσυννεφιάζεις τὶς καρδιὲς» μοῦ ἔλεγε ὁ ἀλησμόνητος Κλέων Παράσχος. Κι ἀλήθεια χαίρεται ἡ ψυχή μου νὰ προσφέρει αὐτὸ τὸ ἐπιστημονικὸ «κάτι τίς» ὡς μιὰ φιλικὴ συμπαράσταση ποὺ ἱλαρώνει τὶς μορφὲς κι ἀλαφρώνει τὸν πόνο στὸ σκληρὸ καιρό μας. Παιδιὰ τοῦ ἥλιου καὶ τῆς ἁρμύρας τῆς ζωῆς, οἱ λογοτέχνες, ἕνας χαριτωμένος λαὸς εὔκολα συναντιώμαστε σὲ μιὰ προσευχὴ ἢ ἕνα παράπονο. Κι ὅταν νοιώσουμε δίπλα μας τὴν ἀληθινὴ νόηση καὶ τὴ γνήσια καλλιτεχνικὴ ἐπεξεργασία δὲν ἀργοῦμε νὰ ἀδερφωθοῦμε. Καὶ βάνω τὶς λέξεις «ἀληθινὴ» καὶ «γνήσια» γιὰ νὰ ξεχωρίσω τοὺς ἄσχετους καὶ τὰ ἀλλαλάζοντα κύμβαλα τῆς ἐπίκαιρης μηδαμινότητας.

Ἕνα μεγάλο παιδὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ κι ὁ Πέτρος Χάρης πορεύεται στὸν πνευματικὸ χῶρο μὲ ὅλα τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου στὶς πιὸ ἐκλεπτισμένες ἐκφάνσεις τους. Ἀλλὰ καὶ στὶς πιὸ πειθαρχημένες διαστάσεις. Ποτὲ ἡ πίστη δὲν γίνεται φανατισμός, οὔτε ἡ ἐλπίδα χίμαιρα. Μιὰ μόνο ἡ δικαίωση κάθε ἀγώνα, ἡ δημιουργία. Αὐτὴ καὶ ἡ κεντρικὴ «θέση» τῆς ζωῆς του. Τὴν ὑπηρετεῖ μ' ἕνα ἀξιοθαύμαστο πάθος ποὺ τὸ βλέπεις σὲ κάθε του ἔκφραση σὰν μιὰ ἀνανεωτικὴ δύναμη καὶ μαζὶ μιὰ ἠθικὴ παραίνεση γιὰ τὶς νεώτερες γενιές.

Ὁ δεσμός μας μὲ τὸν Πέτρο Χάρη δὲ στάθηκε πάντα ἀνέφελος. Κάποιες ἀντιλήψεις διαφορετικὲς πάνω σὲ μερικὰ πνευματικὰ θέματα μᾶς ἔφεραν κάποτε καὶ σ' ἕνα δημόσιο διάλογο. Μὰ ἡ εὐθύνη καὶ ἡ καλοπιστία κέρδισαν ἀμέσως τὴ μάχη τῆς φιλίας. Κι ἔκαμε πρῶτος αὐτὸς τὸ βῆμα μ' ἕνα εὐγενικὸ πρωϊνὸ τηλεφώνημα. Φανέρωμα ψυχικῆς τιμιότητας. Γιατὶ ἕνα βασικὸ χαραχτηριστικὸ τοῦ ἀνθρώπου Χάρη εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ πνευματικὴ καλοπιστία. Ἀληθινὰ ἐλεύθερος ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἀπαλλαγμένος ἀπ' τὴν ἰσχυρογνωμοσύνη τῆς μονολιθικῆς μισαλλοδοξίας. «Μόνο τὰ βώδια δὲν ἀλλάζουν γνώμη» εἶπε ἕνας μεγάλος τοῦ χρόνου. Οἱ ἰδέες, οἱ καλλιτεχνικὲς ροπές, οἱ αἰσθητικὲς ἀντιλήψεις ἔχουν μιὰ διάρκεια. Πέρα ἀπ' αὐτὲς ὑπάρχει ἡ ζωὴ ποὺ συνεχῶς ἐξελίσσεται, ἀνανεώνεται παρασύροντας στὸ ρυθμό της τὰ πάντα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὴν τέχνη. Βλέπεις αὐτὴ τὴν πνευματικὴ εἰλικρίνεια κι ἀνανεωτικὴ τάση ἁπλωμένη σ' ὁλόκληρο τὸ ἔργο καὶ στὴ ζωὴ τοῦ συγγραφέα τῆς «Τελευταίας νύχτας». Ἔχει σὲ κάθε περίπτωση τὸ στοιχεῖο τῆς τόλμης καὶ τῆς εὐθύνης ὄχι μόνο γιὰ μιὰ ἀναθεώρηση τῶν ὁποιωνδήποτε ἀπόψεων, ἀλλὰ καὶ μιὰ ἠθικὴ προαίρεση νὰ τὸ φανερώνει σὲ κάθε περίπτωση.

Ἀναγκαῖες οἱ παρεκβάσεις γιὰ τὴ σωστὴ τοποθέτηση τοῦ ζωγράφου ἀπέναντι στὸ εἴδωλο. Δὲν ξέρω ἂν αὐτὸ εἶναι ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου. Εἶναι ὅμως, σὲ κάθε περίπτωση, ὑπὲρ τοῦ ἀναγνώστη ποὺ ἔχει ἔτσι ὅλες τὶς «προσλαμβάνουσες παραστάσεις» γιὰ νὰ βγάλει τὰ συμπεράσματά του, ἀφοῦ ὅσα διαβάζει προέρχονται ἀπὸ μιὰ βαθύτατη γνώση τοῦ θέματος τῆς εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ ἀντίστοιχη πνευματικὴ ἀντικειμενικότητα.

Ἡ συνύφανση τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ στοιχείου μὲ τὴν κοινωνικὴ ὥρα δὲν εἶναι πάντα εὔκολη. Εἶναι ὅμως ἀναγκαία. Μόνο ἔτσι γίνεται, ὁ δημιουργός, ἄξιος τοῦ καιροῦ του. Εἶναι μιὰ πνευματικὴ λειτουργία ποὺ ἔχει τὴν ἔκφρασή της στὴν προσωπικότητα τοῦ Πέτρου Χάρη ὡς ἕνα ἀκόμα βασικὸ χαρακτηριστικό. Μιὰ κολοσιαία διαίσθηση τὸν ὁδηγεῖ νὰ βρίσκεται πάντα στὸ ἐπίκεντρο τῶν γεγονότων. Κοντὰ στὴν ψυχὴ τῆς ἐπικαιρότητας καὶ νὰ γίνεται ὁ ἐκφραστής της. Εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρετὲς ποὺ τοὺς ὀφείλει καὶ ἡ «Νέα Ἑστία» τὴ θριαμβευτική της πορεία γιὰ μισὸ ἀκριβῶς αἰώνα, ὡς πρῶτο πνευματικὸ ἔντυπο στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο. Μέσα σ' αὐτὸ τὸν τρικυμισμένο καιρὸ πέρασαν γεγονότα ὄχι καὶ λίγα, ποὺ συγκλόνισαν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν ἑλληνικὴ ζωή. Ὁ Π. Χάρης δὲν ἔχασε ποτὲ τὰ σταθμὰ τοῦ καιροῦ. Τόσο στὰ κείμενά του ὅσο καὶ στὶς κατευθύνσεις τοῦ περιοδικοῦ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ

ἀδιάκοπη συνύφανση μὲ τὴν κοινωνικὴ ὥρα. Βέβαια δὲ λείπουν μερικὲς ἀντιρρήσεις σχετικὰ μὲ θέσεις, ἀπόψεις, κατευθύνσεις, ἀντιλήψεις. Θέματα ὑποκειμενικῶν τοποθετήσεων. Κανεὶς ὅμως δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ μὴ συμφωνεῖ γιὰ τὴν πίστη, τὸ πάθος καὶ τὴν ἀγωνιστικότητα τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ στὴ συγάντησή του μὲ τὸν κοινωνικὸ παράγοντα. Εἶναι κάτι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ ποὺ κυριαρχεῖ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη καὶ στὸν ἀφηγηματικό του λόγο. Σπάνια θὰ συναντήσετε μιὰ φυγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔξω ἀπὸ τὴ ζωϊκὴ πραγματικότητα. Ἀκόμα κι αὐτὸ τὸ ἐρωτικὸ στοιχεῖο δὲ βρίσκεται ποτὲ ἀνάμεσα σὲ γῆ καὶ οὐρανό. Εἶναι πάντα ὑφασμένο μὲ τὸν ὑλικὸ ἄνθρωπο κι ἐκφράζει κι αὐτὸ τὸν καιρό του.

Θὰ σταθῶ στὴ «Νέα Ἑστία». Ἀποτελεῖ τὸ πνευματικό του πάθος καὶ τὸν κυριώτερο ἄθλο του. Σαράντα ὁλόκληρα χρόνια ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ἀνάσα της. Ἀληθινὸς Κέρβερος. Ἐκφράζει στὰ κείμενά της τὸ ἐγκυρότερο καὶ τὸ θετικότερο. Ἀποτελεῖ μιὰ Σ π ο υ δ ὴ τῆς Γραμματείας μας. Ξεχωριστὰ ἐκεῖνα τὰ ἀφιερώματα εἶναι ὅτι πολιτιμώτερο σὲ τοποθέτηση κι ἀποθησαυρισμό. Στὴ γενική της ὑφὴ παρουσιάζει μιὰ τυπικότητα ποὺ τὴν στερεῖ ἀπὸ κείνη τὴ δροσιὰ τοῦ λογοτεχνικοῦ μποεμισμοῦ, συνηθισμένη στὰ περιοδικὰ τοῦ εἴδους, ποὺ ὅμως προδίνει κι ἕναν ἐρασιτεχνισμό. Ἕνας αὐστηρὸς ἐπίσης ἀκαδημαϊσμὸς τὴν ὁδηγεῖ κάποτε ἔξω ἀπὸ τὸν ζωντανὸ κόσμο τῶν νεώτερων καλλιτεχνικῶν τάσεων. Πάντα ὅμως χάρη στὸν ἄγρυπνο βάρδο της παρέχει τὸ ὑψηλότερο ποιοτικὸ μέτρο τῶν ἐργασιῶν ποὺ βλέπουν τὸ φῶς στὶς σελίδες της. Καὶ μαζὶ τὴν ἔκφραση τοῦ στερεότερου, τοῦ διαρκέστερου.

Ἔρχεται στὸ νοῦ μου ὁ γλυκύτατος Βενέζης. Ταξιδεύαμε, τὸ καλοκαῖρι τοῦ 1963, μερικοὶ λογοτέχνες, προσκαλεσμένοι στὶς γιορτὲς τῆς Χιλιετηρίδας τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Στὴ μικρὴ συντροφιά μας ἀστειευόμαστε κι ὁ Ἠλίας γελοῦσε καὶ πείραζε τὸν Χάρη ἀποκαλῶντας τον ...«Ὁ αὐστηρὸς κύριος «Νέα Ἑστία». Τὸ κατάλευκο «Κανάρης» γλυστροῦσε πάνω στὰ βαθυγάλαζα νερὰ τοῦ Αἰγαίου, λουσμένο στὸ τριανταφυλένιο μούχρωμα, ὡς μέσα σὲ μιὰ φαντασία. Σύφλογος ὁ ἥλιος βουτοῦσε στὴ θάλασσα καθὼς πλησιάζαμε στὸν Ἄθω, στὴ στοιχειακὴ αὐτὴ κυψέλη τοῦ Χριστιανισμοῦ. Κοντά του παρασυρόταν καὶ ἡ σκέψη σ' ἕνα πνευματικὸ βύθισμα στὸ ἀπροσπέλαστο μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας. Κάναμε μιὰ σκέψη. Νὰ ὑψώσουμε μιὰ δέηση στὴν Ἰδέα τῆς θείας Αἰωνιότητας. Προσκαλεσμένοι συνταξιδιῶτες καὶ ἀρκετοὶ κληρικοί. Ἀνάμεσά τους καὶ δυὸ ἱεράρχες, ὁ Τσίλερ τῆς Βιέννης κι ὁ Βαρνάβας. Εὐθύς, ἐκεῖ στὸ πλωριὸ κατάστρωμα, μπροστὰ στὸν ὁλόχρυσο δίσκο ποὺ πυράκτωνε τὰ νερά, ψάλλαμε ὅλοι μαζὶ μιὰ κατανυκτικὴ προσευχή. Σὲ λίγο σκορπίσαμε στὶς κουπαστές, ν' ἀποθαυμάσουμε τὴν ὥρα. Βρεθήκαμε δίπλα μὲ τὸ Βενέζη.

—Πᾶμε, μοῦ εἶπε, νὰ τὸν κουρδίσουμε. Στὸ μόνο ποὺ δὲ σηκώνει χορατὰ εἶναι ἡ «Νέα Ἑστία». Καὶ πρόσθεσε στοχαστικά. Μεγάλη ὑπόθεση αὐτὴ ἡ πίστη καὶ τὸ ἄγρυπνο αἰσθητήριο...

Πόσο δίκιο εἶχε ὁ ἀξέχαστος φίλος. Ὁ λογοτέχνης εἶναι ἡ πιὸ ὑπεύθυνη μορφὴ τοῦ καιροῦ του. Εἶναι ἡ ξάγρυπνη καρδιὰ ποὺ οἱ παλμοί της ἐκφράζουν τὸν ἴδιο τὸ σφυγμὸ τῆς ζωῆς. Πέρα ἀπὸ τὸ ὑπερβατικὸ ὑπάρχει, μέσα στὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία, ἡ συνειδητὴ πρόθεση ποὺ πρέπει νὰ βρίσκεται σὲ μιὰν ἀδιάκοπη ἐπαφὴ μὲ τὸν ἠθικὸ χρόνο. Δὲν εἴμαστε οἱ καλλιτέχνες τοῦ ἑαυτοῦ μας, εἴμαστε οἱ ἐκφραστὲς τοῦ αἰωνίου ἀνθρώπου μέσα στὸν ὑπαρκτὸ χῶρο τῆς ἐποχῆς μας. Αὐτὸ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Χάρη τῆς «Νέας Ἑστίας»: ἡ ἔκφραση τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας μέσα στὸ ζωντανὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς. Γράφει στὸ βιβλίο του «Ἡ ζωὴ καὶ ἡ Τέχνη»:

> «Ἕνα στερέωμα κι ὁ ψυχικός μας κόσμος. Κι ἀξίζει νὰ δοῦμε ὅτι λάμπει ὅτι παίζει καὶ ὅτι σαλεύει πάνω του μὲ τὰ δικά μας ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ξένα μάτια, μὲ ὅσα μάτια ξέρουν νὰ βλέπουν καὶ μὲ ὅσα μποροῦν νὰ

ἀγρυπνοῦν πάνω ἀπὸ ὁμορφιὲς καὶ ἀθλιότητες, ἀπάνω ἀπὸ τὸ φῶς κι ἀπὸ τὸ σκοτάδι».

Ὁ ἴδιος ὁ λόγος του ἂς εἶναι καὶ ἡ στερνὴ πινελιὰ στὴν σύντομη αὐτὴ σπουδὴ τῆς προσωπογραφίας του. Τὸν ἐκφράζει, τὸν ἐξηγεῖ, τὸν τοποθετεῖ. Ἡ Ἑλλαδικὴ Πνευματικὴ ζωὴ περνάει μιὰ σοβαρὴ κρίση στοὺς καιρούς μας. Ὄχι δράσης, ἀλλὰ παρουσίας. Ἕνα μεγάλο καὶ οὐσιαστικὸ μέρος της ἀπὸ βιβλία σημαντικὰ ποὺ κυκλοφοροῦν, πνευματικὲς ἐκδηλώσεις κι ἄλλα ἐπιτεύγματα καταποντίζεται σὲ μιὰ ἀδικαιολόγητη σιωπή. Οἱ σημαντικῆς κυκλοφορίας ἐφημερίδες μας στὸ μεγαλύτερο μέρος τους κυνηγοῦν ἀποκλειστικὰ τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα. Ἀπευθύνονται ἔτσι στὰ ὑποτυπώδη ἔνστιχτα τοῦ σκληρὰ δοκιμασμένου ἀπὸ τὴν οἰκτρὴ δικτατορικὴ ἐπταετία λαοῦ. Τὶς σελίδες τους πλημμυρίζει μιὰ ἀπελπιστικὴ ἀσημαντολογία κι ἂν ἀναφέρωνται κάποτε κάποιες λεπτομέρειες τῆς πνευματικῆς ζωῆς αὐτὲς εἶναι πολὺ μικρῆς σημασίας, ποὺ οἱ περισσότερες προβάλλονται ἀπὸ φιλικὰ πρόσωπα χαριστικά. Ἀπουσιάζει ἡ ἀληθινὴ πνευματικὴ ἀνέλιξη τοῦ λαοῦ τόσο στὸ κέντρο, στὶς συνοικίες τῆς Ἀθήνας καὶ τὴν πλατειὰ ἑλλαδικὴ περιφέρεια. Ἡ παρουσία λοιπὸν μερικῶν ἐντύπων πνευματικῶν μὲ τὸ κῦρος καὶ τὴν εὐθύνη μιᾶς «Νέας Ἑστίας» καὶ μὲ τὶς ἐπιδιώξεις ποὺ ἐπισημαίνει στὸ πιὸ πάνω κείμενο ὁ ἀκάματος διευθυντής της ἀποτελεῖ ἕνα σοβαρὸ καὶ πολύτιμο ἀντίβαρο στὴν ἀπαράδεχτη αὐτὴ πλαστογραφία τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

«Ὁ Πέτρος Χάρης, μὲ τὸ γερὸ λογοτεχνικὸ ταλέντο καὶ τὴν σπάνια φιλοπονία, ἐπλούτισε τὸ νοῦ του μὲ τὶς ἀναγκαῖες γνώσεις, ἀπόκτησε γρήγορα τὴν ἀπαραίτητη πεῖρα ζωῆς, ἐσυστηματοποίησε τὶς ἰδέες του, ἀκόνισε τὴν κρίση του, ἀποκρυστάλλωσε τὴν ἔκφρασή του, τελειοποίησε τὴ γλῶσσα του — μιὰ ἀπὸ τὶς ὡραιότερες τῆς σύγχρονης νεοελληνικῆς πεζογραφίας — κι' ἀναδείχτηκε ἕνας λαμπρὸς διηγηματογράφος, ἕνας φωτισμένος ἱστορικοκριτικὸς καί, παράλληλα σὰ διευθυντὴς περιοδικοῦ μὲ τόσες ἱκανότητες, ἕνας πολύτιμος ρυθμιστὴς τῆς πνευματικῆς μας κίνησης».

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
(«Ἀθηναϊκὰ Νέα», 14 Ἰουλ. 1944)

«Ἐκφράζω τὸν θαυμασμό μου γι' αὐτὸ τὸ ἔργο, τοὺς «Ἕλληνες πεζογράφους», γιατὶ εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ βαθυστόχαστες μελέτες ποὺ διάβασα, κ' ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα λογοτεχνικὰ καὶ κριτικὰ δοκίμια γιὰ τὴν νεοελληνικὴ παραγωγή».

«Ἔθνος», 8.7.1955

ANDRÉ MIRAMBEL

ΣΤ. ΓΝΩΜΕΣ - ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ - ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Ο ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Οἱ ἥρωες τοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι οἱ ὑποκειμενικώτεροι σὲ ὅλη τὴ νεοελληνικὴ διηγηματογραφία. Φαινομενικά, μπορεῖ νὰ συζοῦνε ἤρεμοι μέσα στὴν κοινωνία· στὴν πραγματικότητα ὅμως βασανίζονται ἀπ' τὶς παρορμήσεις τοῦ θυμικοῦ, ἀπ' ὅπου μοιάζουν νἄχουν ἀναδυθεῖ — ἐνσαρκώσεις χωρὶς αὐτοτέλεια, ὅπως οἱ διαθέσεις μας. Ἡ πραγματικότα— γι' αὐτοὺς — ἔχει σημασία στὸ ποσοστὸ ποὺ διαθλᾶται μέσα στὴν ψυχή τους. Ὅ,τι σκέπτονται καὶ κάνουν περιβάλλεται ἀπὸ κάποια ἀχλύ, ὅπου κυριαρχεῖ ὁ χαμηλὸς τόνος, οἱ πειθαρχημένες κινήσεις, ὁ πλάγιος μονόλογος. Τὸ δρᾶμα τους δὲν ἔχει ἱστορία, γιατὶ δημιουργεῖται περισσότερο ἀπ' τὴ διάσταση μὲ τὸν ἑαυτό τους καὶ λιγότερο ἀπ' τὴν ἀντιδικία μὲ τὸ περιβάλλον τους. Εἶναι τὸ δρᾶμα τῶν «ἐσωστρεφῶν» μὲ τὴ δύσκολη προσαρμογή, ποὺ ζοῦνε «μόνοι ἀνάμεσα σ' εὐτυχεῖς». Γι' αὐτὸ εἶναι πολὺ λίγο διαλογικοί, μονόχνωτοι καὶ ἀθόρυβοι...»

Ἄνθρωποι ἑρμητικοί, οἱ περισσότεροι, δὲν προσφέρονται σὲ ἐκμυστηρεύσεις καὶ αὐτοερμηνεῖες. Ἔτσι, συχνά, ὁ δημιουργός τους ἀναλαμβάνει νὰ μᾶς δώσει πληροφορίες γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθὸν τους, μὲ τὴν ἱκανοποίηση πὼς ἀποκρυπτογραφεῖ ἕναν κώδικα ἀπὸ δυσεξήγητες πράξεις, ποὺ θὰ παραπλανοῦσαν τὸν ἐπιπόλαιο παρατηρητή. Ὁ Πέτρος Χάρης ἀκουμπᾶ τὸ αὐτί του στὰ τοιχώματα τῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ ἀκροαστεῖ τὶς φάσεις ἐκεῖνες πού, σὰν τόνοι μουσικῆς, μεσολαβοῦν ἀπ' τὴ σκέψη ὡς τὴν πράξη καὶ νὰ μᾶς δώσει τὸ διάγραμμά τους. Τὸ «θέμα» στὰ διηγήματά του — ποὺ εἶναι, συχνά, εὕρημα — ἀποτελεῖ στοιχεῖο γιὰ νὰ κρυσταλωθεῖ μιὰ ψυχικὴ κατάσταση, νὰ γίνει ψηλαφητή: Κάποιος — μὲ τὸ νὰ φυλάξει σ' ἕνα θερμόμετρο τὸ πυρέτιο ἑνὸς ἀγαπημένου του προσώπου καὶ λίγες τρίχες ἀπ' τὴν κόμη του — προδίνει, χωρὶς ρητορισμούς ,τὸ βαθὺ του αἴσθημα. Ἄλλος — μὲ τὸ νὰ κατασκευάσει ἕνα βιβλίο ἀπὸ ἀποκόμματα ἐφημερίδων — ἀποκαλύπτει τὴν ἀποθημένη συγγραφικὴ φιλοδοξία του. Ἄλλος πάλι — μὲ τὸ χορευτικό του στροβίλισμα— ἐκφράζει τὴν ἀντίδρασή του στὸ περιβάλλον του.

Ὁ Πέτρος Χάρης σχολιάζει καθὼς ἀφηγεῖται. Ἂν σοῦ διαφύγει ὅμως μιὰ λεπτομέρεια ἀπ' αὐτὸ τὸ σχόλιο, χάνεις ἕνα ἐκφραστικὸ χαρακτηριστικὸ ἀπ' τὸ ἀνάγλυφο ποὺ σμιλεύει μὲ τὴ μικρογλυφικὴ τέχνη του. Γιὰ νὰ διασφαλίσει — θαρρεῖς — ἀπ' τὴ φθορὰ τῆς ρουτίνας ἀνθρώπους μὲ ρευστὴ εὐαισθησία, ἔχει ἐπινοήσει μιὰ μορφὴ μὲ γεωμετρημένα περιθώρια — θἄλεγα στεγανή. Τὸ ὕφος του διακρίνεται γιὰ τὴν ἐπιγραμματικότητά του. Εἶναι ἀπ' τὰ πιὸ προσωπικὰ τῆς γενεᾶς του — λιτό, δουλεμμένο σὰ σονέτο, ἀνταποκρίνεται ὅσο λίγα στὴν ὑφὴ τῆς λυρικῆς τέχνης του.

ΤΑΣΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

50 ΕΤΩΝ ΦΙΛΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ ΧΑΡΗ

Μὲ τὸν Πέτρο Χάρη μὲ συνδέει φιλία 50 ἐτῶν. Κι ὅ,τι ἐκτίμησα ἰδιαίτερα ὅλα αὐτὰ τὰ ἀτελεύτητα χρόνια εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ μέσα στὴν πολιτικὴ ἀνεμοζάλη τῶν παθῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τῶν διωγμῶν, τῆς ἐξορίας καὶ τῆς κατασυκοφάντησης, μέσα στὸ ἀλληλοφάγωμα τῶν συνειδήσεων, ἡ φιλία αὐτὴ ἔμεινε ἄτρωτη.

Ἄραγε αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ταυτότητα τῶν ἀντιλήψεων; Σίγουρα ὄχι κι αὐτὸ ἀκριβῶς ἔχει τὴν ἀξία. Θὰ μποροῦσα μάλιστα ν' ἀπαριθμήσω κι ἐκδόσεις τῆς «Νέας Ἑστίας» καὶ ἀφιερώματα καὶ συνεργασίες της μὲ πρόσωπα ποὺ δὲν ἔχουν τὴν ἐπιδοκιμασία μου ἢ κἂν τὴν ἀνοχή μου. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο θὰ συμβαίνη δίχως ἄλλο καὶ στὸν Πέτρο Χάρη γιὰ μένα. Τὶς εἶδε πόσες ἐκδηλώσεις μου θὰ τὸν ἐνόχλησαν ἢ θὰ τὸν βρῆκαν ἀντίθετο... Ἀλλὰ σήμερα, μὲ χαρὰ μου συμμετέχω στὸ ἑορταστικὸ τεῦχος τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου», γιὰ νὰ πῶ ἀκριβῶς τοῦτα τὰ λόγια.

Ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω τὴ μεγάλη σημασία ποὺ θὰ εἶχε, γιὰ τὴ γαλήνια συνύπαρξη τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀμοιβαία κατανόηση, ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμός, ἡ ἀπαλλαγή μας ἀπὸ τυφλὲς ἐχθρότητες καὶ φανατισμούς. Καὶ μαζὶ μὲ τὴν ἔκφραση αὐτῶν μου τῶν ἀπόψεων θεμελιακὲς γιὰ ὅσους θέλουν νὰ λέγωνται δημοκράτες, προκειμένου γιὰ τὸν Πέτρο Χάρη νιώθω χρέος μου νὰ τονίσω καὶ τοῦτο: στὰ δύσκολα χρόνια ποὺ βρισκόμουνα στὴ Ρουμανία, χωρὶς ἰθαγένεια, χωρὶς διαβατήριο, τότε ποὺ ὑποβλέπονταν καὶ θεωροῦνταν προδότες ὅσοι ἀλληλογραφοῦσαν μὲ τοὺς πολιτικοὺς πρόσφυγες, ὁ Πέτρος Χάρης καὶ ἀλληλογραφοῦσε καὶ πρόσφερε τὶς σελίδες του στὴ συνεργασία μου. Κι ἀκόμη πιὸ πέρα σὲ καιρὸ χούντας, μὲ τὸν Αὐγέρη κατατρεγμένο καταγραμμένο στὰ μαῦρα κατάστιχα καὶ ὑπὸ ἀπαγόρευση ὁ Πέτρος Χάρης μόνος καὶ πρῶτος ἀπὸ ὅλα τὰ ἔντυπα, ἔξέδωσε ἀφιέρωμα τῆς «Νέας Ἑστίας» γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Μάρκου Αὐγέρη. Ὀφείλω νὰ πῶ ἀκόμη τοῦτο. Ἔτυχε κατάλληλα νὰ πληροφορηθῶ πὼς ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Πέτρου Χάρη εἶχε προκαλέσει τὴν ἀγανάκτηση τῆς χουντικῆς ἀγραμματοσύνης.

Ὁ Πέτρος Χάρης ἀποτελεῖ ἀξιοπρόσεχτο δεῖγμα δημοκρατικοῦ ἤθους. Ξέρει νὰ σέβεται καὶ τὶς ἀντίθετες ἰδεολογίες.

ΕΛΛΗ ΑΛΕΞΙΟΥ

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ

Ἡ παρουσία τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Πέτρου Χάρη στὰ νεοελληνικὰ γράμματα εἶναι ἀπὸ τὶς ἀξιολογώτερες τῆς ἐποχῆς μας. Γιατὶ ἀποτελεῖ συνάρτηση εὐγένειας, ἐργατικότητας, συνέπειας.

Ἡ εὐγένεια εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀνθρώπινου καὶ τοῦ συγγραφικοῦ του ὕφους.

Ἡ ἐργατικότητα ἀποδείχνεται ἀπὸ τὸ πλούσιο καὶ πολύπλευρο ἔργο του (ἀφηγηματικό, κριτικό, δοκιμιογραφικό).

Ἡ συνέπεια σφραγίζει τὴ στάση καὶ τὴ δημιουργική του πορεία. Συνέπεια πίστης σ' ἕνα ὁλοκάθαρο πνευματικὸ ἰδανικό, ὅπως εἶναι ἡ πολιτιστικὴ ἄνοδος τοῦ λαοῦ μας. Καὶ ποὺ τὸ ὑπηρέτησε μὲ ἄκαμπτη θέληση στὸ μάκρος μιᾶς γόνιμης — συγγραφικὰ — ζωῆς.

Δὲν νομίζουμε πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφερθοῦμε ἀναλυτικὰ στὰ βιβλία του γιὰ νὰ ἀποδείξωμε τὰ παραπάνω. Τὸ ἑλληνικὸ κοινὸ — ἐκεῖνο ποὺ παρακολουθεῖ τὴν πνευματική μας κίνηση — γνωρίζει καλὰ τὸν κ. Πέτρο Χάρη. Γνωρίζει τὸν μόχθο του. Τὸν τρόπο τῆς ἀντικειμενικῆς του στάσεως ἀπέναντι στὰ πρόσωπα καὶ στὰ κείμενα. Τὴν προσωπική του συμβολὴ στὴ δημιουργία καὶ στὴν ἐπιβολὴ ἑνὸς κλίματος ἀντάξιου τῆς μακραίωνης λογοτεχνικῆς παράδοσης τοῦ ἔθνους μας. Ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνισή του στὰ γράμματα, ἕως τώρα, ἡ προσωπική του πορεία σὰν δημιουργοῦ παρουσιάζει ἑνότητα κινήσεων, στόχων, προσανατολισμῶν. Συνήθως ἥρεμος καὶ μετρημένος στὴν ἔκφραση καὶ στὴν ἀνθρώπινη στάση του. Μαχητικὸς ὅσες φορὲς τὸ κάλεσε ὁ καιρός. Καὶ πάντα εὐπρεπής, μὲ συμπεριφορὰ εὐρωπαίου συγγραφέα, πέρασε μέσα ἀπὸ τὶς Συμπληγάδες τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς χωρὶς νὰ προδώση τὸ ἰδανικό του. Χωρὶς νὰ μειώση τὴν ἀνθρωπιά του. Χωρὶς νὰ λερώση τὸ ἔργο του, ἢ τὴ γλώσσα του.

Στὰ διηγήματά του, ποὺ τὰ χαρακτηρίζει μιὰ ἄψογη τεχνική· στὶς ταξιδιωτικές του περιγραφές, ποὺ σφαγίζονται ἀπὸ τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ἐπάρκειά του στὴν ἀντιμετώπιση καὶ ἀνάλυση μεγάλων ἐπιφανειῶν· στὰ κριτικά του κείμενα ποὺ καλύπτουν σειρὰ τόμων, διακρίνεται ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ καθαρότητα τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, τοῦ μυστικοῦ προσωπικοῦ ὁράματος. Διακρίνεται, κυρίως, ἡ ἀνθρωπιά του. Δηλαδή, τὸ ἐξαίρετο ἐκεῖνο γνώρισμά του, ποὺ μᾶς φέρνει τόσο κοντὰ στὴν ψυχὴ καὶ στὴ σκέψη του. Καὶ μᾶς κάνει κοινωνοὺς τῆς προσωπικῆς του ἀλήθειας.

Τνήσιος Ἕλληνας, μὲ συνείδηση εὐθύνης ἀπέναντι τοῦ οἰκουμενικοῦ ἀνθρώπου, στέκεται μὲ ἄνεση στὴν πνευματική του ἔπαλξη, καὶ ἀγωνίζεται νὰ δημιουργήση ἕνα ἔργο, ποὺ νὰ ἀνταποκρίνεται στὰ αἰτήματα τῆς ἐποχῆς μας. Ἐποχῆς δύσκολης, δύσπιστης, ἀπαιτητικῆς. Καὶ τὸ κατορθώνει, πέρα ὡς πέρα. Τὸ κατορθώνει χωρὶς μεγάλο κόπο. Γιατὶ δὲν παίζει θέατρο. Ἀλλά, μὲ τὰ κείμενά του, ἐξωτερικεύει τὴν ὑποστασιακὴ πνευματική του γνησιότητα.

Καὶ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι ποὺ σημασιολογεῖ, τελικά, τὴν ἀξία τῆς παρουσίας τοῦ κ. Πέτρου Χάρη στὰ νεοελληνικὰ γράμματα.

ΣΤΕΛΙΟΣ Ι. ΑΡΤΕΜΑΚΗΣ

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ

Ὑπάρχουν συγγραφεῖς πού, ξέχωρα ἀπὸ τὸ βάρος καὶ τὴν ποιότητα τῆς καθαρὰ προσωπικῆς δημιουργίας τους, ἡ προσφορά τους στὴν πολιτιστικὴ ζωὴ τοῦ τόπου τους μετριέται κι ἀπὸ τὴν εὐρύτερη παρουσία τους σὲ αὐτή. Μὲ ἄοκνη ἐργατικότητα καὶ συγκροτημένη πολυπραγμοσύνη κι ἀκόμα συχνὰ μὲ ἀτομικὸ γόητρο ποὺ φτάνει κι ὡς ἡγετικὴ λάμψη, γίνονται πόλοι τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς χώρας τους καὶ συμβάλλουν ἀποτελεσματικὰ στὴν ἐξύψωσή της. Δὲν εἶναι μάλιστα λίγες οἱ περιπτώσεις ποὺ αὐτὴ ἡ συμβολὴ συγγραφέων βαραίνει περισσότερο ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ βιβλία τους.

Ἔτσι, δὲ μποροῦμε νὰ μιλᾶμε γιὰ τὸν Παλαμᾶ, τὸν Ψυχάρη, τὸν Ξενόπουλο — γιὰ νὰ σταθοῦμε στὸν δικό μας χῶρο — δίχως αὐτόματα νὰ μνημονεύουμε κι ὅλες τὶς παράλληλες πρὸς τὴ συγγραφὴ τῶν κειμένων τους δραστηριότητες, ποὺ τοὺς ἔκαναν παράγοντες στὴν γενικότερη ἐξέλιξη τῶν γραμμάτων μας κι ἔδωσαν διάσταση στὴν πολύπλευρη παρουσία τους μέσα σὲ αὐτά. Συγγραφέας ποὺ ἀξιώνεται νὰ

σημαίνει τ' ὄνομά του καὶ κάτι ἀκόμα πολύτιμο, πέρα ἀπὸ τὴν ὁποια ἀξία τῶν βιβλίων του, εἶναι συγγραφέας ποὺ δικαιώνει τὴν ὕπαρξή του, «ἀναγκαῖος».

Ἂς ἔρθουμε ὅμως στὸ θέμα μας. Ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι τέτοιος συγγραφέας. Ἄλλοι κρίνουν στὸ ἀφιέρωμα αὐτὸ πλευρὲς τοῦ πολύπτυχου ἔργου του. Δὲν θὰ ἤθελα νὰ ἐπαναλαμβάνω παρόμοιες κρίσεις. Προτιμῶ νὰ τονίσω πὼς θὰ ἦταν δύσκολο, σχεδὸν ἀκατόρθωτο γιὰ κάθε χρονικογράφο καὶ μελετητὴ τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς νὰ τὴν περιγράψει ἐδῶ καὶ δεκαετίες ἀποφεύγοντας τὴν ἀναφορὰ τοῦ Πέτρου Χάρη. Ὁ συγγραφέας αὐτὸς μὲ διασταλμένη καὶ διακλαδωμένη παρουσία σὲ ὅ,τι ἀποτελεῖ κόσμο τῶν γραμμάτων μας ταυτίζεται μὲ αὐτόν, γίνεται ἀναπόσπαστο λειτουργικὸ μέρος του, συντείνει στὴ λειτουργία του σὲ σημεῖο νὰ πιστεύεις ὅτι χωρὶς τὴν ὕπαρξή του τὰ πράγματα δὲ θὰ εἶχαν ἴσως φτάσει ὅπου βρίσκονται τώρα. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς, ἡ «πανταχοῦ παροῦσα» ἐπισήμανση ἑνὸς συγγραφέα στὰ πνευματικὰ πράγματα τῆς χώρας του ἀποβαίνει ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους τίτλους του, ἂν ὄχι ὁ πρῶτος.

ΚΩΣΤΑΣ ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΙΓΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ ΧΑΡΗ

Ἕνα ἀπὸ τὰ πλέον ἀξιόλογα ὀνόματα στὸ χῶρο τῆς νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἕνα ὄνομα κορυφαῖο εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Πέτρου Χάρη.

Ὁ Πέτρος Χάρης ἔχει ἐπιβληθεῖ ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν κατάκτηση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τίτλου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο: ἀπὸ τὴν ἀκαταπόνητη ἐργασία του, ἀπὸ τὸ πάθος τῆς ἀξεδίψαστης δίψας του νὰ πεῖ καὶ νὰ ξεχωρίσει μὲ τὴν πραγμάτωση ἑνὸς ἔργου, ποὺ κατορθώνει νὰ διατηρεῖ δική του φυσιογνωμία. Δική του μορφή.

Τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη: Διήγημα. Νουβέλα. Δοκίμιο. Ταξιδιωτικὲς Ἐντυπώσεις. Μελετήματα. Διηγήματα γιὰ παιδιά. Θέατρο γιὰ παιδιὰ εἶναι ὅλα καρπὸς λατρείας γιὰ τὸ παιδί!

Ὁ Πέτρος Χάρης ἀγωνίζεται μὲ ἐπιμονή. Ψάχνει μὲ ὑπομονὴ τὰ μυστικὰ τῆς Τέχνης. Τὰ μυστήρια τῆς ζωῆς. Ἡ μακρόχρονη θητεία του ὡς κριτικοῦ ὑπῆρξε ἀνυπολόγιστα καρποφόρος. Τὸν ἔφερε σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ ἔργα ὑψηλῆς τέχνης, ποὺ ἀπὸ τὴ μιὰ συνετελέσανε στὸν ὑψωμὸ τῆς δικῆς του στάθμης καὶ τῆς ἀκόρεστης δίψας του, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη θέρμαιναν καὶ γιγάντωναν τὸ ἀκατάλυτο πάθος του γιὰ πνευματικὴ δημιουργικὴ δουλειά.

Γιὰ πολλὰ χρόνια κριτικὸς στὴν ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἔντυπα τοῦ καθημερινοῦ καὶ περιοδικοῦ Τύπου. Ἐπανειλημμένως ἐκλέγεται πρόεδρος τῆς «Ἑνώσεως Κριτικῶν».

Ὁ Πέτρος Χάρης σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἄρθρα του, πού, ἀφοροῦν τόσο στὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνική, ὅσο καὶ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας ρίχνει τὸν προβολέα του ἔτσι, πού, νὰ φωτίζονται καὶ οἱ τυχὸν ἀντιδράσεις ποὺ πιθανὸν νὰ γεννιοῦνται καὶ στὸν ἴδιον τὸν ἀρθρογράφο ὅταν προσπαθεῖ νὰ ξεδιαλύνει εἰδικὲς ἀπορίες τῶν ἀναγνωστῶν του.

Ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, πού, ἀναζητώντας τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ἀνθρώπινης Μοίρας μέσα στὰ ἀνερεύνητα σκοτάδια της, ἀντιμετωπίζει τὶς ἀλγηνὲς ὧρες τοῦ βίου καὶ τὶς μοιραῖες ἀποκαλυπτικὲς ἀσκήμιες ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές.

Καὶ ἡ μόνη του προσπάθεια, σὰ συγγραφέα, εἶναι πῶς — χωρὶς ναρκισισμοὺς καὶ χωρὶς περίτεχνα σχήματα — νὰ τονώσει τὶς ἐσωτερικὲς δυνάμεις ποὺ ἀσύνειδα διατηρεῖ ὁ ἄνθρωπος μέσα του, καὶ π ῶ ς ν ᾽ ἀ ν ε β ά σ ε ι τ ὴ ν π ί σ τ η τ ο υ, σ τ ὸ κ α θ α ρ ὰ ἀ ν θ ρ ώ π ι ν ο π ν ε ῦ μ α!

Τὸ ὄνομα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι συνδεδεμένο ἄρρηκτα καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς «Νέας Ἑστίας» ποὺ τὴν διευθύνει ἐδῶ καὶ χρόνια. Πιστεύω πὼς τὸ περιοδικὸ «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ» τόσο στὴν ὑπεύθυνη κρίση τῶν νεοελληνικῶν Γραμμάτων ὅσο καὶ στὴν ἐλεύθερη συνείδηση τῶν ἀναγνωστῶν της, ἔχει πάρει τὴ σωστὴ τοποθέτησή της.

Πιστεύω ἀκόμα ὅτι χρόνο μὲ τὸ χρόνο ὁλοκληρώνεται καὶ ὅτι ὁλοένα ἀνυψώνεται μὲ πνευματικοὺς προβληματισμοὺς καὶ πάντα μὲ συνέπεια καὶ μὲ τὴν ἐπίγνωση τῆς εὐθύνης της ἀπέναντι στ᾽ ἀγωνιστικὰ ΝΙΑΤΑ. Καὶ πάνω ἀπ᾽ ὅλα ἀπέναντι στὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, ποὺ φωτίζει τοὺς συντελεστικοὺς τομεῖς γιὰ τὸν ὀρθὸ δρόμο τῆς δημιουργίας τοῦ Νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.

ΛΙΔΗ ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Ἀγαπητέ κ. Χρυσάνθη,

Ἔλαβα καὶ μὲ ξεχωριστὴ ἱκανοποίηση διάβασα τὸ γράμμα σας τὸ σχετικὸ μὲ τὸ εἰδικὸ τεῦχος ποὺ ἑτοιμάζετε γιὰ νὰ τιμηθεῖ ἡ προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη. Καὶ μ᾽ εὐχαρίστηση ἀποκρίνουμαι στὴν παράκλησή σας νὰ μετάσχω σ᾽ αὐτὴν τὴν ἐκδήλωση.

Θὰ ἦταν λίγο κάθε ἐγκώμιο γιὰ τὸν Πέτρο Χάρη, κεντρικὴ ἀνάμεσα στὶς κορυφαῖες μορφὴ στὰ σύγχρονα ἑλληνικὰ γράμματα. Δὲν εἶναι μονάχα ὁ δόκιμος λογοτέχνης μὲ τὴν πολύπλευρη παραγωγικότητα, ὁ ἰδιότυπος διηγηματογράφος, ὁ δοκιμιογράφος, ὁ συγγραφέας ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων μ᾽ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία, ποὺ ἀξίζει νὰ τιμηθεῖ, ἐνῶ πάντα συνεχίζει, ἐπίμονος, συστηματικός, ἀκούραστος, χαλκέντερος, τὴν ἀδιάκοπη, καρποφόρα πορεία του. Προπάντων, μὲ σταματᾶ ὁ κριτικὸς καὶ ἱστορικὸς κριτικὸς τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας μὲ τὴ σειρὰ τῶν μελετῶν του ποὺ διακρίνουνται γιὰ τὴν ἀσφάλεια, τὴ θετικότητα, τὴν ἀντικειμενικότητα κρίσεως στὴν ἀνάλυση καὶ τὴν τοποθέτηση τῶν πεζογράφων μας ἑνὸς καὶ πλέον αἰῶνος ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια μας.

Ἀλλ᾽ ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ λογοτεχνικοῦ καὶ κριτικοῦ ἔργου του, ὁ Πέτρος Χάρης ἔχει στὸ ἐνεργητικό του τὴν ἀνεκτίμητη συμβολή του μὲ τὴ «Νέα Ἑστία», ποὺ ἐπὶ μισὸν σχεδὸν αἰῶνα, στέκεται κέντρο τῆς πνευματικῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς λογοτεχνικῆς μας ζωῆς. Μὲ τὴ «Νέα Ἑστία», ὁ Πέτρος Χάρης ἀγωνίσθηκε στὴν πρώτη γραμμὴ τὸν καλὸν ἀγώνα τοῦ γλωσσικοῦ, καὶ ὑπῆρξε παρήγορο φῶς καὶ στὶς πιὸ σκοτεινὲς ἡμέρες τῆς Κατοχῆς καὶ τῆς Ἑπταετίας τῆς δικτατορίας. Ὁ Χάρης, στὴν Ἀκαδημία τώρα, καλύπτει μὲ τὴν προσωπικότητα του, τὴ δράση του, τὴν παραγωγικότητά του, μιὰ ὁλόκληρη ἐποχή, πάντα πρῶτος στὶς ἐθνικὲς καὶ πνευματικὲς ἐπάλξεις, καὶ ἄξιος τοῦ θαυμασμοῦ μας.

Ἀθήνα, 6 Ὀκτωβρίου 1975.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΒΙΑΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

— Ἕνας ἀνήσυχος ἀνιχνευτὴς —

Ἐκεῖνο ποὺ ἀπασχολεῖ περισσότερο τὰ τελευταῖα χρόνια τὴ νεοελληνικὴ πεζογραφία μας, εἶναι ἡ βαθύτερη διείσδυση στὸ χῶρο τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, παρὰ ἡ ἀναζήτηση τῆς πλοκῆς. Ἔτσι, ἀποκαλύπτεται μπρὸς μας ἕνας ὁλάκερος κόσμος ἀσθμαίνων ζωηρά, γήινος, ὁλοκληρωμένος, δεσμευμένος μὲ τὴν ἰσορροπία τῆς ζωῆς μας, ἐξαρτημένος στὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς του, κόσμος ποὺ ἀσφυκτιᾶ κυριολεχτικὰ στὸ πάθος καὶ τὴν ἔνταση.

Ἀνάμεσα στοὺς ἐλάχιστους συγγραφεῖς, ποὺ ἀντέχουν μέσα στὸ χρόνο καὶ τείνουν κατὰ τὸν ἄλφα ἢ βήτα τρόπο νὰ κλείσουν τὸν κύκλο τῆς ὁριστικῆς πραγμάτωσης ἑνὸς ἔργου μὲ κύρος καὶ αὐθεντικότητα εἶναι κι ὁ ἀκαδημαϊκὸς Πέτρος Χάργης. Χρόνια τώρα στέκεται μὲ τὸ πρόσωπο ἐστραμμένο πρὸς τὴν ἀλήθεια, τὴν πηγαία ἔκφραση, τὴν κίνηση, ποὺ δὲν παραπλανεῖ καὶ δὲν ὑποσκάφτει, ἀλλὰ τονίζει μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση μάλιστα τὸ ἀνθρώ ινο νόημα τῆς ζωῆς, τὸ χαρακτήρα, τὸ μέγιστο σκοπὸ τῆς ἀνανέωσης τοῦ νεοελληνικοῦ μας λόγου.

Γράφοντας πολλὲς φορὲς στὸ παρελθὸν καὶ πρόσφατα, μὲ ἀφορμὴ πάντοτε τὰ ὡραῖα καὶ μεστὰ κείμενα τῶν βιβλίων του, τόνιζα ἰδιαίτερα τὴ σημασία τῆς συμβολῆς αὐτῆς στὰ γράμματα, ποὺ ἀνοίγει ὁπωσδήποτε ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια, τὴν δίοδο γιὰ τὴν μεταφορὰ καὶ τὴν ἕνωσή μας μὲ τὸ σύνολο τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Ὁ κριτικὸς στοχασμός, ἡ ἀφήγηση, τὸ ταξιδιωτικὸ χρονικό, δείχνουν τὴν ὁλύεδρη ὀξυδέρκεια τοῦ συγγραφέα, ποὺ δὲν ξεγελᾶ τὸν ἀναγνώστη, μὰ ἀντίθετα τὸν ὁδηγεῖ σὲ ὡραιότατους ἐκφραστικοὺς χώρους, ὅπου ἡ οὐσία καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ γραφτοῦ λόγου ἀποχτοῦν ἰδιάζουσα σημασία κι ἀξία.

Ὁ στοχασμὸς του ἔχει τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴ διαύγεια θερμῆς θερινῆς ὥρας, αὐτῆς ποὺ δὲν μᾶς κερδίζει μὲ ρίγη ψυχρὰ καὶ μεταλλαγὲς ἄκαιρες. Αὐτὸ φυσικὰ δὲν σημαίνει πὼς στὴ μακρόχρονη διάρκεια τῆς προσφορᾶς του στὰ γράμματα δὲν ὑπῆρξε μαχητικὸς πολέμιος πολλῶν ἄλλων καταστάσεων. Εἶναι γνωστοὶ ἐξ ἄλλου οἱ μεγάλοι του ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς τέχνης καὶ τοῦ λόγου ἀπὸ κάθε εἴδους δεσμευτικὴ πολιτική.

Ὁ Πέτρος Χάργης, κι' αὐτὸ θάθελα ἰδιαίτερα νὰ τονίσω στὸν σύντομο αὐτὸ χαιρετισμό ἀπὸ τὴ γωνία τῆς Κύπρου, ὑπῆρξε πάντοτε ἔνθερμος ὑποστηριχτὴς νέων πνευματικῶν ἀνθρώπων. Ἀδίσταχτα μίλησε, ἔγραψε γιὰ τὸ ἔργο τους, παραχώρησε πολλὲς σελίδες στὸ ἐγκυρότερο περιοδικὸ τοῦ τόπου μας τὴ «Νέα Ἑστία». Τριάντα πέντε χρόνια παρακολουθῶ τοὺς ἀγῶνες του, ὅ,τι θερμαίνει τὴν ψυχή του, ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴ σώφρονα ἀντίληψή του πάνω σὲ πράγματα καὶ καταστάσεις. Ἡ ἀσίγαστη αὐτὴ πάλη φανερώνει χαρακτήρα ὁλοκληρωμένης πνευματικῆς ἀντοχῆς. Ἀπὸ τὸν κριτικό του λόγο ἀποκομίζουμε τὴν πεῖρα καὶ τὴν ἀσφάλεια, τὴν τόλμη καὶ τὴ σαφήνεια, τὴν εὐκινησία τοῦ νοῦ, τὸ μηχανισμὸ καὶ τὴ δύναμη, ποὺ δὲν εἶναι καταφύγιο μιᾶς μέτριας ἢ κοινῆς σκέψης. Ὁ ἀφηγητὴς ἀνταλλάσει τὶς ἰδέες του, λαγαρές, σωστὲς ἀπ' τὴ ζωή, εἰκόνες εὔκαμπτες, ποὺ θυμίζουν πολλὲς φορὲς τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ἔτσι ποὺ κυοφορεῖται στὶς ἑκάστοτε ἐποχές.

Ὁ ταξιδιώτης, λυρικός, ἀντικειμενικός, διερευνᾶ γῆ καὶ ἀνθρώπους, δίδοντας μέσα στὰ πλαίσια τοῦ χρονικοῦ καὶ τῆς ἀναζήτησης τὸ χρῶμα, τὴ θέση, τὴν ἔννοια τῆς ἐξεταζόμενης ὕλης. Τὸ πνεῦμα τὸν ἀπασχολεῖ πάντοτε ἰδιαίτερα καὶ σ' αὐτὸ προσεγγίζει μὲ σοβαρότητα ἱερή.

Ὁ Πέτρος Χάργης δὲν εἶναι λοιπὸν μιὰ κοινὴ προσωπικότης, ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ξοφλᾶς εὔκολα μαζί του τοὺς πνευματικούς σου λογαριασμούς. Κάθε φορὰ ἀνακαλύπτεις στὸ ἔργο του κάτι καινούργιο, ἀληθινό, πηγαῖο, ὄμορφο. Εἶναι ὁ λό-

γος πού διατηρεῖται ἀστραφτερός, ζεστός, γοητευτικός μέσα μας. Ἕνας λόγος πού ἔχει ἀναμφισβήτητα πλουτίσει μὲ οὐσία καὶ κύρος τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Αὐτὴ τὴν ἔννοια μπορεῖ νἄχει ἡ προσέγγισή μας μὲ τὴν προσφορά του. Ὑπῆρξε, ἀπ' τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ μεσοπολέμου ὡς τώρα σταθερή, ἀνοδικὴ ἡ πορεία τούτη. Ἐργάζεται σκληρά, ἔντονα στὸ προπύργιο τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ τὸ μέγεθος καὶ τὴ σημασία πού ἔχει ἀνάμεσά μας ὁ ὑπέρμετρος αὐτὸς μόχθος. Ὁ Πέτρος Χάρης ἀνήκει στοὺς ὑψηλοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἑλληνικῆς μας παράδοσης. Σ' αὐτούς, πού ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τους γίνεται θαλερὸ δέντρο, ἴσκιος ὑποδοχῆς, γιὰ ὅποιον ταξιδεύει συχνὰ στὶς ἀτελεύτητες περιοχὲς τοῦ ἔντεχνου ἑλληνικοῦ λόγου.

30.11.75

ΧΡΗΣΤΟΣ Ν. ΚΟΥΛΟΥΡΗΣ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΑΡΗ

Πιστεύω ὅτι ἡ προσφορὰ τοῦ Πέτρου Χάρη εἶνε μεγάλη στὰ ἑλληνικὰ Γράμματα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔργο του, πού ἐκτιμῶ καὶ εἶνε σπουδαῖο, ἔχει καὶ κάτι ἄλλο. Πῶς, κράτησε τὸ βάρος σὲ τόσα δύσκολα χρόνια πού πέρασε ὁ τόπος μας, νὰ κρατᾶ ἕνα περιοδικὸ περιοπῆς, σὰν τὴν «Ν. Ἑστία», χωρὶς νὰ κάνη συμβιβασμοὺς μὲ μιὰ λογοτεχνία. Στάθηκε ἕνας στῖλος τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων. Κατοχὴ - ἐπταετία δικτατορίας, δυσκολίες μὲ τὸ χαρτί. Ἡ «Νέα Ἑστία» ἔβγαινε πάντα δίνοντας εὐκαιρία σὲ ὅλους μας, νέους καὶ παληοὺς ν' ἀκουστῆ μιὰ ἑλληνικὴ φωνή. Πρέπει νὰ μὴ τὸ ξεχνᾶμε αὐτὸ καὶ νὰ τοῦ χρωσοῦμε εὐγνωμοσύνη.

Ἡ προσφορὰ τοῦ Πέτρου Χάρη στὰ Ν. Γράμματα πάρα πολὺ ὑπολογίσιμη.

ΛΙΛΙΚΑ ΝΑΚΟΥ

ΕΝΑΣ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Θέλω πρῶτα νὰ συγχαρῶ τὸν κύριο Κύπ ο Χρυσάνθη, πού σὲ πικροὺς καιρούς, καθὼς εἶναι οἱ καιροὶ τῆς Κύπρου τώρα, δὲ χάνει τὴν ψυχραιμία του καὶ τὴν πίστη του στὸ πνεῦμα καὶ στὴ δύναμη καὶ στὴν λυτρωτικὴ εὐφορία τοῦ πνεύματος. Εἶναι μία ἡρωϊκὴ στάση, ἀντάξια τοῦ χιλισβασανισμένου νησιοῦ. Ἔπειτα νὰ ἐπισημάνω τὴ σημασία τῶν ἀφιερωμάτων πού κάθε τόσο τυπώνει, γιὰ νὰ τιμήσει τὸ ἔργο τῶν πνευματικῶν μας ἀνθρώπων. Καὶ νὰ σταθῶ σὲ τοῦτο δῶ τὸ ἀφιέρωμα πού ἀναφέρεται στὸν Πέτρο Χάρη καὶ στὸ πολύχρονο καὶ πολύμορφο ἀφηγηματικὸ καὶ κριτικό του ἔργο, σ' αὐτὴν τὴν ἀκαταπόνητη ὄχι προσπάθεια, ἀλλὰ πραγμάτωση. Καὶ ἡ πραγμάτωση δὲν ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ τοὺς ἑκατὸ σὲ λίγο πολυσέλιδους τόμους τοῦ περιοδικοῦ του, τῆς «Νέας Ἑστίας», ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐκείνους τόμους πού ἀντιπροσωπεύουν τὸ καθαρὰ προσωπικό του ἔργο.

Εἶναι ἀξιέπαινος ἀπὸ κάθε πλευρὰ ὁ Πέτρος Χάρης, γιατὶ κατορθώνει νὰ βρίσκεται πάντα σὲ καίριο σημεῖο τῆς πνευματικῆς δραστηριότητας τοῦ τόπου. Φιλόπονος τόσο πού νὰ μὴν ἐγκαταλείπει ποτὲ τὴν προσπάθεια, ὅσο δύσκολη κι ἂν εἶναι, καὶ ἀνήσυχος καὶ δοσμένος μὲ τόση ἀφοσίωση στὸ ἔργο του, ἀφήνει ἀναμφισβήτητη ἐντύπωση στὸν ἀναγνώστη του. Γιατὶ εἶναι τὸ ἔργο μιᾶς ζωῆς ἀφιερωμένης σπάταλα στὴν κατάχτηση τοῦ ἴδιου πάντα στόχου: τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ἡ τύχη μ' ἔφερε σιμά του ἀπὸ τὰ πρῶτα μας χρόνια. Τὸν ἔζησα τότε στιγμὴ τὴ στιγμὴ καὶ μέρα τὴ μέρα καὶ μπορῶ νὰ πῶ ὅτι τὴ λογοτεχνία τὴν ἀγάπησε καὶ τὴ δούλεψε σὰν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων του καὶ σάρκα ἐκ τῆς σαρκός του.

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΝΑ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Ἡ ὄψη τοῦ Πέτρου Χάρη σὲ γελάει. Ἤρεμος, πράος, γλυκομίλητος. Μπορεῖ κανεὶς ποτὲ νὰ φανταστεῖ ἕναν ξαρμάτωτο νὰ ξεσπαθώνει; Καὶ ὅμως ὁ Χάρης ξεσπαθώνει. Καὶ πολεμάει παληκαρίσια, πολεμάει μὲ μαστοριὰ καὶ ὧρες ὧρες ἄγρια.

Ἡ μνήμη μὲ γυρνάει πολλὰ χρόνια πίσω, στὸ καιρὸ τῆς κατοχῆς. Ὅταν ἡ ψυχὴ συναγωνιζότανε τὸ πνεῦμα σ' ἕναν ἀγώνα δύσκολο, τραχύ, ἀδυσώπητο, κάτω ἀπὸ τὸ φονικὸ βλέμμα τοῦ κατακτητῆ καὶ τὴν ἀπειλὴ τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος.

Τότε ἦταν ἡ ὥρα νὰ βγαίνεις στὸ κλαρὶ νὰ πολεμήσεις μὲ ὅ,τι ὅπλο σοῦ λάχαινε στὸ χέρι ἢ νὰ μαζεύεσαι στὸ καβούκι σου νὰ σωθεῖς.

Ὁ Πέτρος Χάρης βγῆκε στὸ κλαρί. Καὶ πολέμησε ἔξυπνα, ἀδιάκοπα καὶ τολμηρά, μὲ τὰ δικά του ὅπλα. Εἶχε τὴν πέννα του. Εἶχε τὴ «Νέα Ἑστία». Τὸ κάστρο του. Κι' εἶχε τὶς πόρτες τοῦ κάστρου του ἀνοιχτές, γιὰ κάθε στρατιώτη ποὺ θ' ἀντρειευότανε νὰ πολεμήσει κοντά του καὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ ἁπλοὶ στρατιῶτες γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοι τεχνίτες τοῦ λόγου, ἀπὸ τοὺς ἀνώνυμους νέους ποὺ τράβηξε ὁ Χάρης στὴν ἐπιφάνεια, ὡς τὴν πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ τόπου μας.

Αὐτὴ τὴν ἰδιότυπη μάχη τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου τὴν ἔζησα τὴν ἐποχὴ κείνη ἀπὸ κοντά. Καὶ ἤτανε πραγματικὰ νὰ θαυμάζει κανεὶς ὄχι μόνο τὸ πῶς ἐτόλμησε, μὰ καὶ τὸ πῶς κατόρθωσε ὁ Πέτρος Χάρης νὰ τυπώνει ὁλοφάνερα κάτω ἀπὸ τὴ μύτη τῆς ἐχθρικῆς λογοκρισίας, κείμενα, ποιήματα, καὶ εἰκόνες ποὺ πάλλονταν ἀπὸ τὸν πόθο τῆς λευτεριᾶς, ἀπὸ ἀγωνιστικὲς ἐξάρσεις, ἀπὸ πίστη καὶ ἀπὸ αἰσιοδοξία. Πῶς μπόρεσε νὰ τὰ βγάλει πέρα, κάθε φορὰ ποὺ τὸν καλοῦσαν οἱ «ἀρχὲς κατοχῆς» γιὰ νὰ τοῦ τρίξουν τὰ δόντια.

Τὸ σύνθημα γι' αὐτὴ τὴ σταυροφορία ποὺ ξεσήκωνε ἀδιάκοπα τοὺς σκλαβωμένους Ἕλληνες, τὸ ἔδωσε ὁ Πέτρος Χάρης τέσσερις μόλις ἡμέρες μετὰ τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὶς στῆλες τῆς «Νέας Ἑστίας» μ' αὐτὰ τὰ λόγια:

«Ἕνας κύκλος ἑλληνικῆς ἱστορίας ἔκλεισε. Κι' αὐτὸς ποὺ ἄνοιξε, ὅσο κι' ἂν σχηματίζεται κάτω ἀπὸ τὴ βαριὰ σκιὰ μιᾶς ἐθνικῆς συμφορᾶς ποὺ ὁμοιάς της δὲν εἶδε καὶ δὲν αἰσθάνθηκε ὁ Ἑλληνισμὸς ἑκατὸ καὶ περισσότερον χρόνια, αὐτὸς ὁ νέος κύκλος ὅσο καὶ ἂν κατακλύζεται ἀπὸ ἐρείπια καὶ γόους, δὲν εἶναι βυθισμένος στὸ σκοτάδι. Στὸν πολυβασανισμένο αὐτὸν τόπο, δὲν ὑπάρχει μόνο τὸ ἄφθονο φῶς ποὺ δείχνει πιὸ γυμνὰ πιὸ θλιβερὰ τὰ ἐρείπια. Ὑπάρχει καὶ ἄλλο ἕνα φῶς, φυλακισμένο σὲ ἀτομικοὺς κόσμους, σὲ συνειδήσεις, σὲ ἀγωνίες, σὲ περιέργειες, σὲ ἀπύθμενους στοχασμούς, σὲ λυτρωτικοὺς δραματισμούς. Καὶ αὐτὰ ἴσα ἴσα τὸ φῶς πρέπει νὰ πέσει στὸ νέο κύκλο τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας...»

Ὁλόκληρη ἡ Ἀθήνα μιλοῦσε γιὰ τὰ συνθήματα τῆς «Νέας Ἑστίας» καὶ γιὰ τοὺς «λυτρωτικοὺς δραματισμοὺς» τῶν συνεργατῶν της. Καὶ περιμέναμε ἀνυπόμονα κάθε καινούργιο τεῦχος της, γιὰ νὰ γεμίσουμε καινούργιους παλμοὺς καὶ νὰ ἀντλήσουμε καινούργια μαχητικὴ διάθεση.

Ὅποιος ἔζησε τέτοιες στιγμὲς ἢ ὁρμησε στὴν ἐπίθεση κατ' ἀπάνω στὶς ἐχθρικὲς μποῦκες ποὺ ξερνᾶνε φωτιά, μόνον αὐτὸς μπορεῖ νὰ καταλάβει τί σημαίνει τὴν ὥρα ἐκείνη μιὰ σάλπιγγα ποὺ σὲ ἠλεκτρίζει μὲ τὸ «προχωρεῖτε» ἢ μιὰ σημαία ποὺ τραβάει μπροστά.

Τέτοια ἦταν ἡ προσφορὰ τοῦ ἤρεμου, τοῦ πράου, τοῦ γλυκομίλητου Πέτρου Χάρη, μὲ τὴ «Νέα Ἑστία» καὶ τοὺς συμπολεμιστὲς του. Καὶ δὲν εἶν' εὔκολο νὰ εἶσαι μαχητὴς καὶ σαλπιγκτὴς καὶ σημαιοφόρος.

ΡΗΓΑΣ ΔΙΟΝ. ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

Ἄλλοι πιὸ ἄξιοι ἀπὸ μένα θὰ μιλήσουν στὴν τιμητικὴ αὐτὴ ἔκδοση γιὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Πέτρο Χάρη, τὸν διηγηματογράφο, τὸν δοκιμιογράφο, τὸν κριτικό. Χαίρομαι ὅμως ἰδιαίτερα ποὺ μοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἀκουστεῖ καὶ ἡ δική μου φωνή, γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν συγκίνηση ποὺ ἔνιωσα ὅταν πρὶν εἰκοσιπέντε χρόνια, εἶδα ξαφνικὰ τυπωμένο τὸ πρῶτο μου διήγημα στὴ Νέα Ἑστία. Δὲν θὰ εἶχε σημασία αὐτό, καὶ οὔτε θὰ στεκόμουν σὲ κάτι τόσο προσωπικὸ ἂν δὲν ἤμουν βέβαιη πὼς ὅμοια ἦταν ἡ συγκίνηση, ἡ χαρά, ἡ δόνηση, ποὺ ἔχουν νιώσει οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἄξιους ποιητὲς καὶ πεζογράφους μας, ὅταν εἶδαν γιὰ πρώτη φορὰ καὶ αὐτοὶ τὸ ἔργο τους καὶ τὸ ὄνομά τους σὲ κάποιο τεῦχος τῆς Νέας Ἑστίας. Πόσες γενιές, πόσες παρουσίες, πόσες ἐλπίδες, πόσες καθιερώσεις! Θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς πὼς ἔχει δημιουργηθεῖ ἕνας δεσμὸς ποὺ ἑνώνει τοὺς πνευματικοὺς δημιουργοὺς μιᾶς πεντηκονταετίας μὲ τὴ φράση; Κι' αὐτὸς πρωτοεμφανίστηκε στὴ Νέα Ἑστία! Δένοντας μεγάλα ὀνόματα, Νόμπελ, πολυβραβευμένους καὶ πολυμεταφρασμένους μὲ τοὺς νέους ποὺ καρδιοχτυπᾶνε γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ποῦν μὲ κάποια σιγουριὰ: Κι' αὐτό, ἀκόμη τὸ σκαλὶ τὸ πρῶτο, πολὺ ἀπὸ τὸν κοινὸ τὸν κόσμο ἀπέχει...

Θὰ ἤθελα, ὅμως, σήμερα νὰ μπορέσω νὰ παραμερίσω τοὺς συναισθηματικοὺς δεσμούς μου, θὰ ἤθελα, ἂν εἶναι δυνατό, νὰ μιλήσω μὲ καθαρὸ μυαλὸ καὶ ψυχρὴ ἀντικειμενικότητα καὶ νὰ ἀπαντήσω στὸ ἐρωτηματικὸ ποὺ αὐθόρμητα ἔρχεται στὰ χείλη μου ὅταν βλέπουμε στὸ σύνολό τους τὴ μακριὰ σειρὰ τοὺς χρυσοκόκκινους τόμους ποὺ φτιάχνουν μόνοι τους μιὰ βιβλιοθήκη. Τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἔδωσε καὶ δίνει ζωὴ σ' αὐτὸ τὸ μοναδικὸ λογοτεχνικὸ περιοδικό, σὲ ἕναν τόπο ἀδιάφορο γιὰ τὸ πνεῦμα, καὶ σὲ χρόνια τρομαχτικῶν ἀνακατατάξεων καὶ ἀναταραχῶν, σὲ χρόνια σφραγισμένα ἀπὸ πάθος καὶ ὀδύνη; Εἶναι εὔκολο νὰ ἀπαντήσει κανείς: Ὁ Πέτρος Χάρης, τὸ ταλέντο του καὶ ἡ ἐργατικότητά του! Ὅλοι τὸ ξέρουν αὐτὸ καὶ τὸ ἀναγνωρίζουν, ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ. Πιστεύω πὼς καὶ τὸ ταλέντο καὶ ἡ ἐργατικότητα, ὅσο μεγάλα καὶ ἂν εἶναι, δὲν δίνουν ζωντάνια σὲ ἕνα ἔργο μὲ τέτοια διάρκεια, ἂν δὲν ὑπῆρχε μαζὶ καὶ πάνω ἀπ' αὐτὰ κάτι ἄλλο, πιὸ δυνατό: Τὸ πάθος τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας! Ὁ Πέτρος Χάρης πιστεύει στὴν πνευματικὴ ἐλευθερία, πιστεύει στὴν ἐλεύθερη ἔκφραση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει κάτι νὰ πεῖ. Εἶναι ἀπὸ τοὺς πολὺ λίγους ἀνθρώπους ποὺ δέχονται καὶ τὴν ἄλλη ὄψη τοῦ νομίσματος, ποὺ ἀκοῦνε μὲ νηφαλιότητα καὶ τὴν ὁλότελα ἀντίθετη φωνὴ ἀπὸ τὴ δική του, ἀρκεῖ ἡ ἔκφρασή της νὰ εἶναι λογοτεχνική, αὐτὸ εἶναι ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ στεγάζει στὶς σελίδες τῆς Νέας Ἑστίας, μὲ τὴν ἴδια προσοχὴ καὶ τὸν ἴδιο σεβασμό, ἔργα ἀνθρώπων ἀκραίων ἀντιλήψεων. Ἔτσι ἀκούγονται ὅλες οἱ φωνὲς ὅλων τῶν χρωμάτων, ὅλα τὰ εἴδη σὲ ὅλους τοὺς τόνους. Μέγα ἐπίτευγμα αὐτό, καὶ μέγα δίδαγμα γιὰ ὅλους τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους.

Πολὺ συχνὰ ἔχουμε σκεφτεῖ πὼς γιὰ νὰ εἶναι ζωντανὴ ἡ Νέα Ἑστία, — ἀνοιχτὴ σὲ νέους δημιουργούς, ἀνοιχτὴ σὲ φτασμένους, ἐχθροὺς καὶ φίλους, ποὺ ἔχουν πιὰ ἀπόλυτα τὴν εὐθύνη τῆς ὑπογραφῆς τους — χρειάστηκε νὰ θυσιάσει ὁ Πέτρος Χάρης μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸν δυναμισμό του καὶ τὸ ταλέντο του. Μποροῦμε ὅμως σήμερα μὲ βεβαιότητα νὰ ποῦμε, πὼς ἄξιζε αὐτὴ ἡ θυσία, γιατὶ ποτὲ ἄλλοτε ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε τόσο πολὺ ἀνάγκη νὰ ὑπερασπιστεῖ τὴν πνευματικὴ ἐλευθερία ὅσο στὰ δύσκολα χρόνια ποὺ ζοῦμε. Καὶ ὁ Πέτρος Χάρης μὲ τὴ Νέα Ἑστία αὐτὴν ὑπερασπίζεται, αὐτὴν στηρίζει!

12 Ἰανουαρίου 1976

ΓΑΛΑΤΕΙΑ ΣΑΡΑΝΤΗ

Ζ. ΔΥΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ο ΛΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΦΥΛΗ ΜΑΣ

(ΑΠΟ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ «ΚΡΙΣΙΜΗ ΩΡΑ», ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ)

«Γιατὶ ὅλα συγκρατιῶνται ἀνάμεσά τους. Τὸ μικρότερο στοιχεῖο ἀλήθειας σέρνει ἀκέρια τὴν ἀλήθεια, καὶ τὸ ὡραῖο δὲν εἶναι ξέχωρο ἀπὸ τὸ χρήσιμο, ὅ,τιδήποτε κι ἂν σκέπτονται οἱ ἀνίδεοι».

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΡΟΝΤΕΝ

I

Περισσότερο ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, μᾶς ξεμολογιέται ὁ Πέτρος Χάρης, χρειαστῆκαν νὰ πυκνώσουν μέσα του τὴν ὥρα ποὺ θὲ νὰ ᾽φερνε στὸ μακρινὸ μονόλογό του, τὸ γεμάτον ἀπορίες κι ἀνησυχία ποὺ διάρρευσε στὸ μεταξύ, τὴν ξαφνικὴ ἀπόκριση ποὺ θ᾽ ἄπλωνε ἀπροσδόκητα, σὰν ὁ ἴσκιος μιᾶς κληματαριᾶς, τὴν προστασία της, τὴ γαλήνη, τὴ βεβαίωσή της πάνω ἀπ᾽ ὅλη τὴν πρωτύτερη ἐσωτερικὴ ἀγωνία του καὶ ζωή. ᾽Αλλὰ νὰ ποὺ τίποτε «ἠθελημένο», «σκηνοθετημένο» δὲν προετοίμασεν ἐκείνη τὴ στιγμὴ ὅπου θὰ κατακτοῦσε τὸν «ὁριστικὸ αὐτὸ λόγο». Οὔτε ἡ περισυλλογὴ» ἀπὸ μοναχή της, οὔτε ἡ ἐπικοινωνία του μὲ πνεύματα ποὺ εἶχαν νὰ προσφέρουνε τὴν πεῖρα τους καὶ τὴν εὐαισθησία τους στὴν ἀγωνία του τὸ μπορέσανε ποτέ. Ἕνα ἔνστιχτο ποὺ μοιάζει ἀκαταμάχητο, γιατὶ δουλεύει ἐντελῶς ἀπ᾽ ἔξω ἀπ᾽ τὴν περιοχὴ τῆς θεωρίας, τὸν ὁδηγεῖ ἀπ᾽ τὸν πιὸ ἀνυποψίαστο δρόμο στὴν κατάκτησή του. Ὁ μορφωμένος ἄνθρωπος ποὺ ὑπάρχει μὲς στὸ Χάρη δὲν ἀρνεῖται βέβαια διόλου τὸν ἑαυτό του, ἴσα - ἴσα αὐτοῦ ἡ ἀνησυχία τὸν σπρώχνει ἀκόμα πρὸς τὴν ἀναζήτηση, «πρὸς τὸν ἀπαραβίαστο κύκλο» ὅπου θὰ κλείνονταν τὰ χρόνια του, ἡ σκέψη του, ἡ συνείδησή του, «ὄχι γιὰ νὰ νεκρωθοῦν, ἀλλὰ νὰ παλέψουν σὲ στενώτατο χῶρο καὶ νὰ κερδίσουν, σὰν ἀκριβὸ λάφυρο, τὸ λόγο ποὺ ζητοῦσε». ᾽Αλλὰ νὰ ποὺ ἀπ᾽ τὴ στιγμὴ πού, κάτω ἀπὸ τὴν ὤθηση τῆς διανοητικῆς καὶ ψυχικῆς του ἀνησυχίας, ἤτανε φυσικὸ ν᾽ ἀφήσει τὸν ἑαυτό του νὰ παρασυρθεῖ ἀπὸ τὸ μηχανισμὸ μιᾶς εὔκολης καὶ ἀφηρημένης διαλεκτικῆς, ἀπ᾽ τὴ στιγμὴ ποὺ σὰν τυχαῖα, λέω, ἔπειτα ἀπὸ τόση ἀγωνία καὶ περιπλάνηση, βρίσκεται ἔπειτα ἀπὸ τὴ δοκιμασία τοῦ ἐσωτερικοῦ του «γίγνεσθαι» μπροστὰ στὸ αἰώνιο μεγαλεῖο τοῦ «Εἶναι», ἔχει τὴν ἔνστικτη σοφία νὰ σταθεῖ.

Μᾶς διηγεῖται πῶς ἀπὸ τὴν πολιτεία, ὅπου θράφηκε καὶ θέριεψεν ἡ διανοητικὴ του ἀγωνία, μιὰ μέρα (εἴκοσι χρόνια πέρασαν στὸ μεταξύ) βρέθηκε ξάφνου μ᾽ ἕνα φίλο του μπροστὰ στὴ γῆ καὶ στοὺς ἀνθρώπους της, στὴν ἐξοχή:

«Κάθε φορὰ ποὺ θὰ περάσω τὸ σύνορο τῆς πολιτείας, γράφει, καὶ θὰ βρεθῶ σὲ γῆ ποὺ τὴν κυβερνάει ὁλόκληρη ἡ φύση κ᾽ ἐμπιστεύεται ἀπάνω της ἀδέσμευτες τὶς τέσσερις ἐποχές, γυρίζω στὶς περιέργειες καὶ στοὺς θαυμασμοὺς τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Δὲν φάχνω, δὲν ἀμφιβάλλω, δὲ συγκρίνω, δὲ στρώνω λογικοὺς σωρεῖτες... Σκύβω στὸ χῶμα καὶ βάζω αὐτί. Ἄλλοι σ᾽ ἕνα κοχύλι ἀκοῦνε τὴ βοὴ τῶν ὠκεανῶν... Ἐγώ, χωρὶς νὰ εἶμαι ραδδοσκόπος, ὅπου σκύψω κι ὅπου ἐπιμείνω, θὰ βρῶ ρεύματα μεγάλα κι ἀσυγκράτητα, ρεύματα τῆς ζωῆς ποὺ ὁλοένα ἑτοιμάζονται κι ὁλοένα ἀνεβαίνουμε. ᾽Αλλὰ μήπως μόνο ἐγώ; Τὸ κοπάδι τὰ πρόβατα ποὺ πέρασαν τὸ δειλινὸ ἦταν ἀπάνω ἀπὸ ἑκατὸ κεφάλια. Καὶ τὰ ἑκατὸ ἔσκυβαν στὴ γῆ καί,

ἐνῶ δὲν ἔβρισκαν ἀκόμα χορτάρι, ἔμεναν καὶ περίμεναν».

Ἡ σελίδα αὐτή, ὅπως κι αὐτὲς ποὺ ἀκολουθοῦνε γιὰ νὰ μᾶς ποῦν τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐξοχῆς, μᾶς προσφέρουν κιόλας τὸ στίβο ἀπ' ὅπου θὰ ἀπορρεύσει μὲ πηγαία ἀναγκαιότητα ἡ ἀποκαλυπτικὴ στιγμὴ ποὺ θὰ προσφέρει τὴν ὁρμὴ καὶ τὴ δικαίωση ὄχι μόνο μιᾶς ζωῆς ἀτομικῆς, ἀλλὰ τὸν εἰρμὸ καὶ τὴ δικαίωση ὁλόκληρων γενεῶν καὶ αἰώνων μεταξὺ τους. Κ' ἡ ἀποκάλυψη ἔρχεται ἀβίαστη ὅπως θὰ ἔρχονταν στὴ δίψα κάποιου πεζολάτη τὸ μουρμούρισμα καὶ ἡ δρόσο μιᾶς ἀπάντεχης πηγῆς.

Ἐκεῖ, στὸ κτῆμα ποὺ ἔναι μὲ τὸ φίλο του, ἀκούει ἄξαφνα κάποια φωνή, ἑνὸς ξυλοκόπου, ποὺ ἀπαγγέλλει στοὺς συντρόφους του «Ἐρωτόκριτο».

Τί θέλει ἐκεῖ ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἡ ἀπαγγελία ἑνὸς ἔπους, τυπωμένου σὲ βιβλίο, ἀπ' τοὺς ἁπλοὺς ἀνθρώπους, ποιὸς ὁ ρόλος του καὶ ποιὰ ἡ βαθύτερη ἐτούτη τῆς ἀπαγγελίας ἀποστολή;

Καὶ νά, ποὺ αὐτὸ τὸ ἀσήμαντο γιὰ ἄλλους ἐπεισόδιο, αὐτὴ ἡ μικρότατη ἀφορμὴ γίνεται ἄξαφνα ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποκάλυψης, μιὰ πρώτη ἤρεμη ἀστραπὴ ποὺ ἀργότερα θὰ καταυγάσει ὅλο τὸ κείμενο, τὸ πρῶτο ἀδύναμο βλαστάρι τοῦ ἀμπελιοῦ, ποὺ παρακάτω θὲ ν' ἁπλώνει καθὼς εἶπα στὴν ἀρχή, τοὺς κλώνους του σὲ μιὰ κληματαριὰ ἑνωτική, διονυσιακὴ ἀπάνω σ' ὅλο τὸ ἐξαιρετικὸ αὐτὸ «δοκίμιο».

«Εἶχα φτάσει, λοιπόν, λέει ὁ Χάρης, στὴν πρώτη μορφὴ τῆς αἰσθητικῆς χαρᾶς καὶ λίγο ἔλειψε νὰ μὴ τὴν ἀναγνωρίσω, ἔτσι ἁπλουστευμένη κ' ἔτσι ταυτισμένη μὲ τὴν πιὸ ὁρατὴ καὶ χειροπιαστὴ χρησιμότητα. Ἀλλὰ γιατὶ ν' ἀπορῶ; Πόσοι δὲν ἀπάντησαν στὸ δρόμο τους τὴν ἀγάπη στὴν πιὸ γνήσια ἀνιδιοτέλειά της καὶ δὲν προσπέρασαν χωρὶς ὑποψία καὶ χωρὶς τύψη; Καὶ πόσοι ἄλλοι δὲν εἶχαν τὴν ἀλήθεια κάτω ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ἐποπτεία τους καὶ σφάλησαν γιὰ πάντα τὰ μάτια τους μὲ τὸ δραματικὸ κυνήγημά της; Ἔτσι γίνεται κ' ἔτσι θὰ γίνεται πάντα μὲ τὴ μεγάλη χρησιμότητα ποὺ ὑψώνεται ἀπάνω ἀπὸ τὶς μικρὲς ἀνάγκες τῆς ζωῆς καί, ἐνῶ στέκει πολὺ κοντά μας, σκορπίζεται γύρω μας, προσφέρεται μὲ διάκριση καὶ ὑποχωρεῖ στὶς κραυγές, στὶς ἀπαιτήσεις, στὶς βαναυσότητες, ἀποφεύγει τὶς μάταιες συγκρούσεις καὶ μένει ὑψηλό, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀπλησίαστο ἀγαθό, ποὺ δεχόμαστε τὴν ἀκτινοβολία του χωρὶς νὰ τὸ νιώθουμε, χωρὶς νὰ τὸ ἐκτιμοῦμε σὲ ὅλη του τὴν ἀξία, χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ τὸ κατατάξουμε στὶς ὁρατὲς πραγματικότητες».

«Ὑπάρχει, λοιπόν, συνεχίζει, ἀπόσταση ἀνάμεσα σὲ πραγματικότητα καὶ χρησιμότητα;»

Ἀπὸ τὴν ἐρώτησην αὐτὴ καὶ πέρα ἀρχίζει ἡ στενὴ πολιορκία τοῦ κύριου μοτίβου τῆς «Κρίσιμης Ὥρας».

II

Ἐπεξηγεῖ λοιπὸν λιγάκι παρακάτω: «Χωρίστηκε ὁ κόσμος σὲ χρήσιμα καὶ σὲ περιττὰ πράγματα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ βασίστηκε σὲ δυὸ πολιτισμούς: σ' ἐκεῖνον ποὺ τὴν κάνει πιὸ εὔκολη καὶ στὸν ἄλλο ποὺ τῆς δίνει προορισμὸ καὶ τὴ μεγάλη ἀσφάλεια ἀπὸ τοὺς ἐφιάλτες ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὸ πυκνὸ σκοτάδι τῆς ψυχῆς ὅταν μένει ἀνεξερεύνητη καὶ ἀφώτιστη. Ἡ αἰσθητικὴ χαρά, κατάσταση ἀστάθμητη, ρευστή, παρεξηγημένη καὶ συχνὰ συκοφαντημένη, στέκεται ἀνάμεσά τους καὶ τοὺς συμφιλιώνει. Κι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ συμφιλίωση ποὺ μένει ἀπάνω ἀπὸ τὰ γεγονότα σὰν ἀτομικὴ καὶ σὰν ὁμαδικὴ μαζὶ διάθεση καὶ δὲ δίνει ὁλόκληρο τὸ σχῆμα της, γιὰ νὰ τὸ κρατάει ἐλεύθερο ἀπὸ κάθε λογῆς δεσμὰ καὶ νὰ μπορεῖ νὰ τὸ προσαρμόζει στὶς ποικίλες καὶ ἀπροσδόκητες ἀνάγκες τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ συνόλου, αὐτὴ ἡ ἀθόρυβη καὶ καθημερινὴ προσέγγιση καὶ συμφιλίωση σκληρῆς ὕλης καὶ εὐαίσθητου ψυχικοῦ κόσμου εἶναι ἀποτέλεσμα ποὺ περνάει χωρὶς δυσκολία στὴν ὁρατὴ πραγματικότητα κ' ἔχει βάρος ποὺ τὸ καθορίζει ἡ ζυγαριὰ τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος καὶ

γίνεται ἀξία ζωῆς».

Κ' ἐδῶ πιὰ ἔχουμε τὸ κλειδὶ τῆς ἀλήθειας ποὺ γυρεύει ὅλη αὐτὴ ἡ πυκνὴ σὲ νόημα κ' ἔνστιχτο ἔρευνα.

Ποῦ θὲ νὰ ἰδοῦμε ὡστόσο μιὰ συγκεκριμένη ἐπαλήθευση τῆς παραπάνω πρότασης σ' ὅλο της τὸ πλάτος καὶ σ' ὅλη της τὴν ἔκταση; Ποῦ ἀλλοῦ, ἀντικειμενικότερα, παρὰ στὴν Ἱστορία; Ἀλλὰ εἶν' ἀνάγκη νὰ πᾶμε γι' αὐτὸ σὲ ξένα χώματα, στὴν Ἀναγέννηση, στὸ Μεσαίωνα; Ὄχι.

«Θὰ μείνω πάντα στὴν Ἀττική», λέει ὁ Χάρης. Ἐδῶ θὰ φανερώσω τὸ ρόλο τῆς ἀνώνυμης αἰσθητικῆς παίδευσης, στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Ἀθηναίου, στὴ βαθμιαία του διαμόρφωση ὡς τὴν ὥρα ποὺ ἄρτιο Ἄτομο βρίσκεται ἀντίκρυ στὰ πιὸ καίρια γεγονότα ὁλόκληρης τῆς Ἱστορίας καὶ τ' ἀντικρίζει ἀντάξια, γιατὶ αὐτὸς περισότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον μὲ τὴν οὐσιαστικὴν αὐτὴ καὶ σὰν ἀνώνυμη προπαίδειά του βρίσκεται κοντήτερα στὴν Ὁμορφιά».

Θυμᾶμαι πού, ὅταν ἔφτασα σὲ τούτη τὴ σελίδα, ἐσταμάτησα μ' ἰδιαίτατη συγκίνηση, κ' ἔγραψα τότε μάλιστα δυὸ λόγια μου στὸ Χάρη νὰ τοῦ πῶ πόσο βαθιὰ πετυχημένη ἦταν ἡ ἐκλογὴ τοῦ «Μαραθωνομάχου» γιὰ νὰ χύσει φῶς στὸ πλῆρες αἴτημα τοῦ δοκιμίου του. Μιὰ γνώση δίχως ἄλλο καὶ τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀτμόσφαιρας του ὁλόκληρης ἦταν ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἔκανε νὰ φέρει στὸ προσκήνιο τῆς μελέτης του τὸν Ἀθηναῖο ὁπλίτη ὡς ἀπόδειξη περίτρανη τῶν προτάσεών του ἀλλὰ μαζὶ κ' ἕνα ἔνστιχτο ἰσχυρό, γιατὶ ἀλήθεια ἂν ἐξετάσουμε τὴν ἐποχὴ τῶν Μαραθωνομάχων θὲ νὰ ἰδοῦμε ἀκριβῶς πὼς ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ὅσο καμιὰ ἄλλη διοχετεύει ἀβίαστα τὸ διάχυτο αἰσθητικὸ στοιχεῖο της σὲ ὕψιστη ἀξία ζωῆς.

Ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα αὐτὴ ὁ Χάρης δὲν ἐκμεταλλεύεται παρὰ τὴν ἐπίδραση τῆς Ἰλιάδας, ἁρμολογημένης τότε μόλις μὲ φροντίδα τοῦ Πεισίστρατου, ὡς τῆς μέχρι τότε ἐθνικῆς ἐποποιίας καὶ χαρισμένης μὲ τὸ νόημα τοῦτο στὸ λαὸ τῶν Ἀθηνῶν. Κ' ἰδιαίτερα, σταθμεύει στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα πού, κλείνοντας στοὺς κύκλους της ὁλάκερη τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, προετοίμαζε ἔτσι καὶ κάθε ἄλλη ἀσπίδα, ὁσοδήποτε ἄτεχνη, λιτὴ καὶ φτωχική, στὸ νὰ ὑψωθεῖ μπροστὰ ἀπ' τὰ στήθη τοῦ καθένα καὶ τοῦ «ἄστεος» ὡς ἀσπίδα πανελληνικῆς καὶ πανανθρώπινης ἐλευθερίας.

Ἀλλ' ἀσφαλῶς πολὺ πλατύτερα κι οὐσιαστικότατα Ἀττικὴ ἦταν ἡ παιδευτικὴ αἰσθητικὴ ἀτμόσφαιρα μιᾶς ἐποχῆς ποὺ ὁ Ἀθηναῖος τοῦ 490 π.Χ., ὅπως λέει κι ὁ Χάρης, ἦταν ἀρκετὰ μακριὰ ἀπ' τὴν αὐστηρὴ μορφὴ τοῦ Σόλωνα, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶχε ἀκόμη μπρὸς στὰ μάτια του τὴν Ἀκρόπολη τοῦ 440 καὶ τοῦ 430 π.Χ. Ἀλλ' ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἀτμόσφαιρα τῶν μεταξὺ τοῦ 490 π.Χ. ὡς τὸ 430 χρόνων, καὶ χωρὶς ἀκόμα τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα, θὰ ἦταν ἱκανὴ νὰ γεφυρώσει ἀπαράμιλλα τὴν ἔφεση καὶ τὸ σκοπὸ τοῦ δοκιμίου τῆς «Κρίσιμης Ὥρας».

Εἶν' ἡ ἐποχὴ ποὺ εἰσδέχεται σχεδὸν δουβὰ καὶ ἀσκόνταφτα ὅλους τοὺς χυμοὺς τοῦ 6ου αἰώνα, τοῦ μοναδικοῦ αὐτοῦ μέσα σ' ὅλη τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία αἰώνα, ὅπου ὅλες τῆς ζωῆς οἱ ἀξίες, ὅσο ποτὲ στὸν κόσμο, εἶναι συνδεδεμένες μεταξύ τους ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀρράγιστο ΗΘΟΣ. Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ δὲν ὑπάρχει στὴν Ἀθήνα οὔτε μιὰ Φιλοσοφικὴ Σχολή, καὶ μοιάζει μάλιστα ἡ Ἀθήνα νὰ μὴ γνοιάζεται ἢ καὶ νὰ μὴ ξέρει τίποτε γιὰ τὴ φιλοσοφία ποὺ γεννιότανε ἀλλοῦ στὸν ἑλληνικὸ κόσμο. Τὸ 490 ἦταν ὀρθοὶ ἀκόμα οἱ ναοὶ ποὺ οἱ Πεισίστρατοι εἶχανε σηκώσει στὴν Ἀκρόπολη (ἐκαήκανε τὸ 420 ἀπὸ τὸν Ξέρξη) καὶ ποὺ ἀποτελούσανε μιὰ ἀπόλυτη κι ἀδιάσπαστη συνέχεια, μιὰ ἀβίαστη προέκταση ὅλης τῆς τριγύρω ζωῆς, μιᾶς ζωῆς ποὺ προετοίμαζε, βεβαιότατα, τὸ θρίαμβο, ἀλλὰ ποὺ δὲν ἦτανε ἀκόμα ὁ θρίαμβος, ἦταν κάτι πιὸ πολύ: ἡ ἀληθινή, ἡ ἱερή, ἡ σιωπηλὴ του Οὐσία. Οἱ γλύπτες τότε ἀκόμα, γιοὶ ἢ ἔγγονοι αὐτῶν ποὺ ἐσκάλιζαν τὰ «ξόανα» στὸ ξύλο, μόλις ἄρχιζαν ν' ἀσκοῦνται στὸν πώρινο λίθο κ' ἑτοιμοῦ-

σαν μόλις νὰ πλησιάσουνε τὸ μάρμαρο. Οἱ Μύθοι ποὺ τοὺς εἶχανε δυζάξει ἀντάμα μὲ τὸ γάλα ἔτρεχαν στὶς φλέβες τους γαλήνιοι καὶ στρωτοὶ κ' ἡ οὐσιαστικὴ εὐρυθμία τῆς ἔκφρασης τους ξεπερνοῦσε αὐτόματα κάθε προσπάθεια ἐπικράτησης συναισθηματικῆς ἢ αἰσθητικῆς ποὺ νὰ χρωμάτιζε ἰδιαίτερα ἕνα γνώρισμά τους, ἢ νὰ βάρυνε περισότερο ἀπὸ τούτη ἢ ἀπὸ ἐκείνη τὴν πλευρά. Ποῦ τελειώνει ἡ πρακτικὴ ἀξία τῶν σκέψεων καὶ τῶν ἔργων μιᾶς παρόμοιας ἐποχῆς καὶ ποῦ ἀρχινᾶ ἡ αἰσθητικὴ της; Ὅ,τι εἶναι μπρὸς στὰ μάτια τους, τὸ δέντρο, ἡ πέτρα, τὸ ποτάμι, τὸ βουνό, ὁ θωμὸς, ὁ ναὸς, ὅλα συνδέονται ἀπ' τὸν ἴδιο Λόγο, ὅλα λούζονται μὲς στὸ ἴδιο Ἦθος. Ἡ ἐποχὴ ποὺ προετοιμάζει τὸν Αἰσχύλο θρέφεται ἀπὸ πράγματα καὶ γεγονότα, καὶ ἐπομένως ἔχει ἐνδιάθετο, ἀμετάσειστο συναίσθημα τὴν οἰκουμενικότητα τῆς θέσης καὶ τῆς θέας καὶ τῆς ἀξίας κάθε ὄντος, κάθε ἔργου, κάθε ζωῆς. Ἀπὸ τοῦτο τὸ συναίσθημα (συνειδοποιημένο ὡς Σκέψη βέβαια ἀπ' τὸν Πυθαγόρα, προβλεμένο ἀργότερα ὡς γιγάντειο αἴτημα καὶ κήρυγμα ἀπὸ τὸν Τιτάνα Αἰσχύλον) ἀπορρέει, πηγαῖα, ἀκατανίκητα, κι ὁ Ἡρωϊσμός, ὁ ἡρωϊσμὸς ποὺ βρίσκεται ἀπὸ κάθε ἄλλον πιὸ κοντὰ στὴν Ὁμορφιά, ἀλλὰ στὴν Ὁμορφιά, ὅπως θὰ λεγεν ὁ Αὔγουστος Ροντέν, ποὺ κλείνει μέσα της ὅλες τὶς ἄλλες Ὁμορφιές...

Ἔτσι συμβαίνει ὅπως λέει ὁ Χάρης, ὁ Ἀθηναῖος, ποὺ ἄρχισε τὸν ἴδιο αὐτὸν καιρὸ ν' ἀποστηθίζει τὸ κομμάτι τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλέα, «νὰ μὴν κρατᾶ τὴν ἴδια ἀσπίδα, ἀλλὰ νά 'χει στὰ χέρια του τὸ περιεχόμενό της καὶ σὰν σὲ μαγικὸ καθρέφτη νὰ βλέπει συγκεντρωμένη στὴν ἐπιφάνειά της ὅλη τὴ ζωή, ὅλη τὴν ἀξία τῆς ζωῆς». Κι αὐτὴ τὴν ἀξία, ὅπου δὲν ὑπάρχει διαχωρισμὸς τῆς πρακτικῆς καὶ αἰσθητικῆς ζωῆς κανένας, νὰ τὴ διαφεντεύει αὐτούσια μὲ εὐφορία ψυχικὴ — ὅπως λέει ὁ Χάρης— ποὺ δὲν ξέρουμε ἂν ἔχει νὰ ἐπιδείξει ὁμοιά της καὶ ἰσότιμη ἄλλος μεγάλος αἰώνας τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου!

Κι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα προχωρεῖ στὰ γενικότερά του συμπεράσματα, ὁπού ἀφοροῦν πλέον ὄχι τὴν ἐποχὴ τοῦ Μαραθωνομάχου, ἀλλ' ὅλες ἀνεξαίρετα τὶς ἐποχές.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη πιὰ νὰ σταματήσουμε στὸν Ἀθηναῖο ὁπλίτη. «Αὐτὸς εἶναι πάντα ὄρθιος καὶ δὲν κουράστηκε νὰ μᾶς περιμένει πιὰ προετοιμασμένους γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ μεγάλου ἡρωϊσμοῦ του». Τοῦτος ὁ ἡρωϊσμὸς εἶναι ριζωμένος σὰ μιὰ πραγματικότητα ποὺ ὅλη μαζὶ ἀποτελεῖ σύγχρονα τὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας σὲ ὅλες της τὶς λεπτομέρειες, ὅλη γενικὰ τὴ ζωή, μὰ ποὺ ἔτσι συνθεμένη σὰ γύρω «σὲ θωμὸ καθημερινῆς λατρείας» στεφανώνεται ἐπάξια καὶ μὲ τὴ θρησκευτικὴ αἰσθητικὴ δικαίωσή της. Στὴν «κρίσιμη ὥρα» φανερώθηκε αὐτὸς ὁ ἡρωϊσμὸς ἀτόφιος κ' ἔδωσε τὸ Μαραθώνα. Ἀλλὰ κεῖνο ποὺ τὸν ἔθρεψε καὶ τὸν προετοίμασε αὐτὸν τὸν ἡρωϊσμό, ἦταν αὐτὴ ἡ διάχυτη καλλιέργεια, ὅπου δὲν ξεχώριζαν τὰ σύνορα τῆς πρακτικῆς καὶ αἰσθητικῆς ζωῆς, ἀλλὰ ποὺ βαθιὰ συνδεμένα μεταξὺ τους ἐπλάταιναν τὴν ψυχή, σὰ μιὰ «ἱερὴ, μεγάλη κι ἀναλλοίωτη» ὅραση. «Μόνο οἱ μεγάλες ἀγάπες θαυματουργοῦν, αὐτὲς ποὺ φτάνουν ὥς τὴ θυσία. Ἀλλὰ καὶ μόνο μέσα στὸ ὄνειρο, στοὺς κόσμους καὶ στὴν πραγματικότητα τῆς αἰσθητικῆς χαρᾶς, μόνο ἐκεῖ γεννιῶνται καὶ γονιμοποιοῦν». Καὶ γιὰ νὰ καταλήξει: «Δύο μεγάλες ἡμερομηνίες, λέει, ἔχει στὴ ζωὴ του ὁ ἄνθρωπος. Γράφει τὴ μιὰ ὅταν βεβαιωθεῖ ὅτι εἶδε ὁλόκληρο τὸν κόσμο. Σημειώνει καὶ τὴν ἄλλη ὅταν ἡ τέχνη τοῦ ἀποκαλύψει τὶ εἶναι καὶ τὶ ἀξίζει αὐτὸς ὁ κόσμος κι ὅταν τοῦ δείξει τὶ ἀρχίζει καὶ τὶ ὑπάρχει πέρ' ἀπὸ τὴν ὁρατὴ πραγματικότητα. Ὅλα τ' ἄλλα μικροὶ σταθμοί, ἁπλὰ γεγονότα, καθημερινὲς προσπάθειες. Δυό, μόνο δυό, οἱ μεγάλες ἡμερομηνίες. Καὶ πάλι, ἡ μιὰ ἀπ' αὐτὲς μένει ἡ πιὸ ἐπικίνδυνη καὶ ἡ πιὸ ἀποφασιστική: ἐκείνη ποὺ ἔρχεται ἀργὰ ἢ γρήγορα, ἔπειτ' ἀπ' τὴν πρώτη καὶ γίνεται νέα ἀφετηρία ζωῆς καὶ νέα παρουσία ψυχῆς, — «κρίσιμη ὥρα ἀτόμων καὶ ὁμάδων».

III

Εἶναι ὁλοφάνερο κάτω ἀπὸ ποιὰ πίεση καὶ ποιὰ παρόρμηση ἐσωτερικὴ συγχρόνως κ' ἐξωτερικὴ ἔγραψε τοῦτο τὸ δοκίμιο ὁ Χάρης. Ἡ «κρίσιμη ὥρα» εἶχε σημάνει κιόλας γύρο μας καὶ μέσα μας. Δὲν εἶναι ἡ ὥρα, γράφει ὁ Χάρης γιὰ τὴν ὥρα τούτη ποὺ μᾶς τριγυρίζει ὁλόκληρους σὰ μανιασμένος ὠκεανός, «ἕνα ἀτομικὸ γεγονὸς ἢ μιὰ ὁμαδικὴ ἀλλὰ παροδικὴ ἀγωνία. Κάθε μέρα ὑψώνεται σὲ ὀξύτητα, καὶ πάλι, κάθε μέρα ἁπλώνεται σὲ διάρκεια. Βρίσκεται στὸ κέντρο κάθε ζωῆς, μικρῆς ἢ μεγάλης, ὑποταγμένης στὴ μοίρα της ἢ ἀνυπόταχτης καὶ τολμηρῆς σὲ δραματισμούς, καὶ δένει σὲ δραματικὴ σύνθεση τὴ στιγμὴ μὲ τὴν ἐποχή, τὸ ἄτομο μὲ τὸ σύνολο, τὴν ψυχὴ μὲ τὸ πνεῦμα».

Σὲ τί θὰ στηριχτοῦμε, τάχα, γιὰ νὰ κάνουμε τὴν ὥρ' αὐτὴ στὶς μέρες μας γενναία καὶ γόνιμη; Ποῦ θ' ἀκουμπήσουμε γιὰ τὸ σκοπὸν αὐτό; «Ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, ὅλα ἐκεῖνα τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ γεγονότα ποὺ τὸν ἀποτελοῦν καὶ τὸν κάνουν ἀδιάσπαστο κλοιό, ἔγινε ἐχθρὸς μας». «Ρίχνω ἀκόμα μιὰ ματιὰ γύρω μου, καὶ πάλι βλέπω πόση ἀδυναμία, πόση ἐμπιστοσύνη ἔχουν ὅλοι σὲ καθετί ποὺ τὰ χαρακτηρίζει ἡ στερεότητα, σὲ ὅ,τι πειθαρχεῖ στὴ λογικὴ καὶ γεμίζει τὰ σχήματά της». Τί μένει ἔξω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐχθρικὴ ἢ στατικὴ διάσταση γιὰ νὰ πάρει πάλι γύρω μας ἡ ζωὴ προορισμὸ καὶ νόημα;

«Ὁ λυρικὸς ἄνθρωπος», μᾶς ἀπαντάει μὲ δυὸ λόγια ὁ Χάρης. «Ὁ λυρικὸς ἄνθρωπος, ἐπεξηγεῖ, περισσότερο ἀπὸ μιὰ ὁρισμένη καὶ ἀμετάβλητη κατάσταση, εἶναι μιὰ πρόθεση, εἶναι ἡ διάθεση νὰ μεταφέρουμε τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα στὸν ἐσωτερικό μας κόσμο, νὰ τ' ἀπογυμνώσουμε ἐκεῖ ποὺ κάθε ἀπατηλὸ στολίδι, νὰ τὰ ξαλαφρώσουμε ἀπὸ ὅλες ἐκεῖνες τὶς ὑποχρεώσεις ποὺ ἐπιβάλλουν οἱ κοινωνικὲς συνθῆκες καὶ νὰ τὰ βαφτίσουμε ἔπειτα στὸ ρεῦμα ζωῆς ποὺ κυλάει ἀκατάπαυστα μέσα μας γιὰ νὰ τοὺς δώσουμε, σὰν ἀπὸ πηγὴ ἀθανασίας, κάτι τὸ δυνατὸ καὶ τὸ ἀκατάλυτο, τὴ διάρκεια ἐκείνη ποὺ ὀργανώνει τὴν περισυλλογὴ καὶ τὴν κάνει γόνιμη δύναμη». Καὶ πιὸ κάτω: «Ὁ λυρικὸς ἄνθρωπος εἶναι μονάδα ποὺ εὔκολα δὲ γίνεται σκόνη. Κέρδισε τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀντίσταση ποὺ ἔχουν οἱ ὀργανωμένες καταστάσεις. Καὶ δὲν ὑποδουλώνεται οὔτε στὴ σκληρὴ ἀνάγκη. Εἶναι τὸ ἄτομο ποὺ διαθέτει βαρύτερη πανοπλία στὸν ἀγώνα του μὲ τὴν κοινωνία, μὲ τὴ φύση, μὲ τὴ μοίρα». Λυρικὸς ἄνθρωπος ἦταν ὁ Μαραθωνομάχος. Λυρικὸς ἄνθρωπος εἶν' αὐτὸς ποὺ πραγματοποιεῖ κάθε φορὰ τὶς γόνιμες μεταβάσεις ἀπὸ μιὰ σὲ μιὰν ἄλλη ἐποχή, στὴν ὅλη κίνηση μιᾶς ἱστορίας, ἑνὸς λαοῦ. Τὰ πάντα προάγονται στὴ ζωὴ σύμφωνα μὲ τὰ καθαρὰ κινήματα τοῦ Λυρισμοῦ. Κι αὐτὸ ἐπαληθεύεται ὡς σὲ στίβο κεντρικό, στὸ στίβο τῆς λογοτεχνίας τοῦ κάθε τόπου. Καὶ ὁ Χάρης κάνει στὸ σημεῖο αὐτὸ μιὰ ἀναδρομικὴ ἐποπτεία γιὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦ «Λυροεργοῦ δημιουργικοῦ ἀγώνα» ἀπὸ τὸ Σολωμὸ καὶ πέρα. «Οἱ τέσσερις - πέντε γενιὲς — ἐπιλέγει στὴ μελέτη του — ποὺ ἦρθαν ἔπειτ' ἀπ' τὸ Σολωμό, πέρασαν πολὺ γρήγορα ἀπὸ τὰ αἰσιόδοξα καὶ δημιουργικὰ νιάτα στοὺς διστάγμους καὶ στοὺς δειλοὺς ψιθυρισμοὺς τῆς ὥριμης ἡλικίας. Εἴχαμε χάσει καὶ πάλι τὶς ξαναβρήκαμε τὶς δυνάμεις ποὺ χρειάζεται ἕνας λαὸς γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει μοίρα κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο. Μόνο ὁ λυρισμός, αὐτὸς ποὺ στέκεται ἀπάνω ἀπὸ τὴν καθημερινότητα καὶ δίνει στὸ ἄτομο καὶ στὴν ὁμάδα τὴν πνοὴ νὰ πλάσουν τὸ ὄνειρό τους καὶ τὸ Μύθο τους, τὶς ὑψηλὲς χίμαιρες καὶ τὰ ἡρωϊκὰ πρότυπα, μόνο αὐτὸς δὲν ἔγινε ἀξία ζωῆς καὶ θεμέλιο πνευματικοῦ βίου μὲ ἀσυμβίβαστα αἰτήματα καὶ ἁπλησίαστη ἀδιαλλαξία».

Ἀλλὰ χωρὶς ἄλλο ὁ πόνος γιὰ νὰ γίνει τὸ ταχύτερο ὁ μεγάλος Λυρισμὸς αὐτός, ὁ «Λυροεργὸς δημιουργικὸς ἀγώνας», αἴτημα κοινό, ἀσυμβίβαστο, ἁπλησίαστη ἀδιαλλαξία, εἶναι ποὺ τὸν κάνει νὰ χαράξει τὰ πιὸ πάνω λόγια.

Γιατὶ ἂν εἴχαμ' ἕνα Μαραθώνα κάποτε, εἴχαμε ὅμως καὶ μιὰν Ἀλβανία,

στὶς μέρες μας, ἰσάξια καὶ ἀνώτερη ἴσως ἀπὸ τὸν Μαραθώνα, ὅπου ὁ ἀξιολογικὸς λυρισμὸς τῆς Φυλῆς μας κορυφώθηκε σὲ ὕψη ποὺ δὲν τὰ ᾽φτανε σὲ σύνολο ὥς μὲ σήμερα ποτέ. Κι ὁλόγυρά μας, μέσα μας, σιμά μας ἔχουμε, καθὼς ποτέ, ἐνσαρκωμένη στὴ ζωὴ μας καὶ στὴ σκέψη μας καὶ στὸ ἔργο μας ὁλοένα μιὰ μαχητικὴ πνοή, ἀπὸ τὴν ὁποία πλέον ὁ Λυρισμὸς αὐτὸς δὲν παύει νὰ ἐμψυχώνεται, νὰ δυναμώνει καὶ νὰ ὀγκώνεται σὰν ποταμός, ποὺ ἀγάλι - ἀγάλι ὡθεῖ αὐτὸν τὸν ἴδιο λυρικὸ ἄνθρωπο ποὺ ὑπάρχει μέσα μας, πρὸς τὴν καθάριαν ὁλοκλήρωσή του, ἀποκορύφωμα Μορφῆς καὶ περιεχόμενου μαζί, πρὸς τὴν ἐνηλικίωσή του, πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῆς τέλειας δημιουργικῆς, πνευματικῆς, αἰσθητικῆς, ἱστορικῆς του κοίτης, ὡς ᾽Ανθρώπου «Τραγικοῦ».

*
**

Τὸ θαυμαστὸ δοκίμιο τοῦ Χάρη «Κρίσιμη ῞Ωρα» προαναγγέλλει καὶ προετοιμάζει τὸ ἄνοιγμα αὐτῆς τῆς κοίτης, ποὺ θὰ ὁδηγήσει τὴν πνευματική, τὴ δημιουργική μας ζωὴ στὴν ὁλοκλήρωσή της, στὴν ἐνηλικίωσή της. Καὶ ὄχι μόνο τὸ δοκίμιο τοῦτο. ῞Ολα τ᾽ ἄλλα ποὺ περιέχονται κάτω ἀπ᾽ τὸν ἴδιο τίτλο μὲς σ᾽ αὐτὸ τὸν τόμο: Οἱ «Νέοι προσανατολισμοί», οἱ «Θαυματοποιοί», «῎Ενα ἀνοιχτὸ παράθυρο», ὁ «Παλαιὸς καὶ νέος Διάλογος». ᾽Αρνητικὴ καὶ θετικὴ πολιορκία τῶν θεμάτων τοῦ Δημοτικισμοῦ καὶ γενικὰ τῶν πνευματικῶν μας σύγχρονων αἰτημάτων ἐκεῖ κατατείνουν. Στὸ νὰ δημιουργήσουν τὶς θριαμβευτικὲς ἐκβολὲς τῆς Νεοελληνικῆς δημιουργικῆς πορείας μας, νὰ τὴν προεκτείνουν στὸ «χῶρο - διάρκεια», ἐκεῖ ποὺ θὰ μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους σύντομα καὶ ὑπεύθυνα αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Χάρης στοὺς «Προσανατολισμούς» του: «῾Η Γῆ εἶναι μεγάλη. ῾Ο Ποιητικὸς Λόγος πολὺ μεγαλύτερος».

Τότε, ὅταν φτάσουμε ἐκεῖ, θά ᾽χουμε ζήσει, πραγματοποιήσει, ἢ θὰ παλεύουμε πιὸ φανερὰ νὰ πραγματοποιήσουμε, τὴ σύνδεση τῆς ὁμαδικῆς καὶ τῆς ἀτομικῆς εὐθύνης στὴ ζωή μας, δηλαδὴ τὴν ἀτμόσφαιρα ὅπου, ἄλλη μιὰ φορά, πρακτικὴ καὶ αἰσθητικὴ ζωὴ θὰ δημιουργήσει πάλι γύρω μας μιὰ ὑπέρτα ην ἑνότητα, τὸ κοινὸ ΗΘΟΣ.

Τὸ βιλβίο τῆς «Κρίσιμης ῞Ωρας» εἶναι ἕνα ἰσχυρὸ καὶ ἀγωνιῶδες του «προανάκρουσμα», μιὰ ζωντανὴ ἐπίκληση στὸ νὰ φανεῖ ὑπεύθυνα τὸ ΗΘΟΣ τοῦτο ἀνάμεσά μας, κι ἀπ᾽ τὴν ἄποψη αὐτὴ ὅπως κι ἀπὸ τὴ συγγραφική του καθαρὰ ἀξία, εἶν᾽ ἕνα κείμενο ποὺ παίρνει δικαιωματικὰ μιὰ θέση ἐξαιρετικὴ — στὶς μέρες μας, — στὰ Γράμματά μας.

«Νέα Ἑστία», Β΄ τόμ. 1944,
τεῦχ. 415 - 418, σελ. 832 - 836.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ, Ο ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ

Ἡ προσωπικότητα τοῦ Πέτρου Χάρη ἀποτελεῖ μιὰ ἰδιαίτερη περίπτωση μέσα στὸν θορυβώδη καὶ συγκεχυμένο χῶρο τῶν Γραμμάτων μας. Δὲν εἶναι ἕνας ἄνθρωπος κλεισμένος στὸν ἑαυτό του — κάθε ἄλλο — ἀλλὰ ἡ συμπεριφορά του φανερώνει πάντα μιὰ ψυχὴ μονήρη, ἀφιερωμένη σὲ καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις ποὺ τοῦ ἐπιβάλλουν τὰ ἴδια τὰ λειτουργήματά του. Ἔχει ἀσκηθεῖ στὴν τέχνη νὰ ἐπικοινωνεῖ χωρὶς νὰ ξοδεύεται, νὰ ἐρευνᾶ χωρὶς νὰ φαίνεται, νὰ ἐνεργεῖ χωρὶς νὰ σκοντάφτει. Δὲν τὸν ἄκουσα ποτὲ νὰ μιλάει γιὰ τὸν ἑαυτό του, νὰ χρησιμοποιεῖ αὐτὸ τὸ πάντα ἀνιαρὸ ἐγώ. Ἔχει πεισθεῖ ὅτι ἀξία ἔχει νὰ μιλοῦν οἱ ἄλλοι γιὰ μᾶς. Δὲν ἐπρόβαλε ποτὲ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴ «Ν. Ἑστία», ἡ ὁποία εἶναι ἕνα περιοδικὸ ποὺ τοῦ ἀνήκει καὶ ποὺ διευθύνεται ἀπὸ τὸν ἴδιον. Ἀκόμη κι' ὅταν ἕνας συνεργάτης του θέλει νὰ τοῦ ἀφιερώσει ἕνα κείμενο (καὶ εἶναι πολλοὶ ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ τοῦ κάμουν αὐτὸ τὸ κοπλιμέντο), τοῦ ὑποδεικνύει εὐγενικὰ νὰ σβήσει τὴν ἀφιέρωση. Δὲν τὸν ἄκουσα ποτὲ νὰ κακολογεῖ κανένα. Ἀμύνεται, βέβαια, ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων, ὅταν ἀξίζει τὸν κόπο, ἐναντίον τῶν κάθε λογῆς παραποιήσεων τῆς σκέψης του, ἐναντίον τῶν συκοφαντιῶν. Ἀλλὰ συνήθως, ποτὲ δὲν κάνει ἀντεπιθέσεις. Ἔχει μιὰ ψυχραιμία ποὺ ἀφοπλίζει.

Πολὺς κόσμος συνωστίζεται γύρω στὴ «Νέα Ἑστία», γιὰ νὰ ἰδεῖ δημοσιευμένα τὰ ἔργα του. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἱκανοποιηθοῦν ὅλοι, θὰ χρειαζόταν δεκαπλάσιος χῶρος. Δὲ θἄθελα διόλου νὰ βρίσκομαι στὴ θέση τοῦ Πέτρου Χάρη. Πρέπει νὰ λέει «ὄχι» πολὺ συχνὰ καὶ στοὺς πιὸ καλοὺς φίλους. Νὰ προκαλεῖ δυσαρέσκειες, διαμαρτυρίες. Ὁμολογῶ πὼς δὲ μπόρεσα ποτὲ νὰ καταλάβω πῶς τὰ καταφέρνει νὰ βγαίνει ἀπὸ μιὰ τόσο δύσκολη θέση.

Ἡ προσωπικότητά του σὰν διευθυντῆ τῆς «Ν. Ἑστίας» εἶναι ἄρρηκτα συναρτημμένη μὲ τὴν ἰδιότητά του σὰν λογοτέχνη. Ἂν δὲν εἴταν ὁ ἴδιος λογοτέχνης, ἂν δὲν εἶχε μιὰ τόσο λεπτὴ αἴσθηση τῶν ἀξιῶν, τὸ περιοδικό του δὲ θὰ μποροῦσε νὰ κρατηθεῖ στὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲν ἔπεσε ποτέ. Ὁποιοσδήποτε ἄλλος δὲ θὰ εἶχε ἀντοχὴ οὔτε ἓξ μηνῶν, ἐκεῖ ποὺ ὁ Χάρης προσεγγίζει τὸν μισὸν αἰώνα. Ἡ «Νέα Ἑστία» εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ μακρόβια εὐρωπαϊκὰ περιοδικά, χάρη ἀκριβῶς στὴν προσωπικότητα τοῦ διευθυντοῦ της: Κριτικός, δοκιμιογράφος, χρονογράφος, πεζογράφος, ταξιδιωτικὸς συγγραφέας, ὁ Πέτρος Χάρης βρίσκεται διαρκῶς σὲ μιὰ πορεία πρὸς κάποια τελειότητα. Φτάνει κάπου καὶ λὲς «αὐτὸ εἶταν», κ' ὕστερα τὸν βλέπεις ν' ἀνακαλύπτει μιὰν ἄλλη κορυφή. Εἶναι ἕνας ἄνθρωπος διαρκῶς αὐτοκαλλιεργούμενος, θὰ ἔλεγα διαρκῶς πάσχων. Τίποτα μέσα στὸ ἔργο του δὲν μᾶς φανερώνει τὰ σημεῖα τῆς τρομερῆς του πάλης. Ὅλα δείχνουν ἄνεση καὶ αὐτοκυριαρχία.

Ἀπὸ τὴν «Τελευταία νύχτα τῆς γῆς», τὸ νεανικὸ διήγημα ποὺ τὸν ἐπέβαλε, σὲ μιὰ διαδρομὴ μερικῶν δεκάδων βιβλίων, ὥς τὸ τελευταῖο χρονικό του ἀπ' αὐτὰ ποὺ παρουσιάζει κάθε δεκαπενθήμερο στὴ «Ν. Ἑστία», τὸ κλίμα, ὁ τόνος, ἡ πνοή, παραμένουν τὰ ἴδια, ἴδια καὶ ἡ μέθοδος, ἴδια καὶ ἡ τεχνική, ἀλλὰ ἡ σκέψη διευρύνεται, ἡ αἴσθηση τοῦ κόσμου πολλαπλασιάζεται, ἡ ψυχὴ αὐτοδικαιώνεται ἀπὸ μέρα σὲ μέρα. Ὅ,τι οὐσιαστικὰ κάνει πιὸ μεστό, πιὸ πλούσιο αὐτὸ τὸ ἔργο, ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο, ἀπὸ δεκαετία σὲ δεκαετία, εἶναι μιὰ καινούργια πάντα ἐνατένιση τῆς ζωῆς. Ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ διψάει διαρκῶς γιὰ ζωή, ὅσο κι ἂν δὲν τὸ δείχνει ἄμεσα μέσα στὰ γραφτά του. Διψάει γιὰ ὄνειρο, γιὰ φυγή, γιὰ αὐταπάτη, ἀλλὰ πάντα μὲ τὴν πεποίθηση ριζωμένη μέσα του ὅτι ὅλα αὐτὰ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ ζωή, ἀποτελοῦν ἔκφραση ζωῆς. Ὑπάρχει μιὰ ἰδιοτυπία στὸ ἔργο του, ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν ἀντιπροσφορά. Τότε μόνο θὰ διακρίνουμε τὶς λεπτότατες εὐαισθησίες του σὰν πεζογράφου, τὴν ἀκονισμένη ματιά του σὰν ταξιδιωτικοῦ συγγραφέα,

τὴν πνευματικὴ συγκρότηση του σὰν κριτικοῦ καὶ δοκιμιογράφου. Ἰδιότητες ὅλες ποὺ τοῦ ἐξασφαλίζουν τὴν ἐξέχουσα θέση ποὺ ἔχει κατακτήσει μέσα στὰ γράμματά μας καὶ χάρη στὴν ὁποία ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὸν ἐξέλεξε μέλος της. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς προσωπικότητάς του ὅτι ἡ εἴσοδος του στὸ Ἀνώτατο Πνευματικὸ Ἵδρυμα δὲν ἄλλαξε σὲ τίποτα οὔτε τὴ ζωή του, οὔτε τὴ συμπεριφορά του καὶ πολὺ περισσότερο τὶς ἀποτιμήσεις του μέσα στὸ χῶρο τῆς λογοτεχνίας μας. Δὲν ἀναπαύτηκε πάνω σὲ δάφνες. Ἡ ἴδια δίψα γιὰ κατάκτηση πνευματικὴ τὸν κυβερνάει, κι' αὐτὴ ἡ ἴδια εἶναι ποὺ τὸν ἐμψυχώνει σὰ διευθυντὴ τῆς «Ν. Ἑστίας». Τὸ περιοδικὸ εἶναι κι' αὐτὸ ἔργο του, ὅπως εἶναι τὰ δοκίμιά του καὶ τὰ διηγήματά του. Εἶναι κι' αὐτὸ ζυμωμένο μὲ τὴν προσωπικότητά του, ποὺ τὸν ἐκφράζει ὄχι μόνο σὰν διευθυντή, ἀλλὰ καὶ σὰν λογοτέχνη. Τακτικὸς συνεργάτης ἐπὶ ἕνα τρίτο τοῦ αἰώνα, κάτι μπορῶ νὰ ξέρω ἀπ' αὐτὰ τὰ μυστικὰ ποὺ συγθέτουν τὸν ψυχικὸ μηχανισμὸ τοῦ Πέτρου Χάρη. Πολλὰ κείμενά μου, δοκίμια, κριτικές, χρονικά, τὰ χρωστάω στὴ δική του παρακίνηση, στὴ δική του μυστηριώδη ὑποβολή. Καί, φυσικά, δὲν εἶμαι ὁ μόνος ὀφειλέτης. Θυμᾶμαι μιὰ ἀνάλογη ὁμολογία τοῦ Καραγάτση, ποὺ ἀφοροῦσε, νομίζω τὸν «Γιούγκερμαν», Ὅσο γιὰ τὸν Ἠλία Βενέζη, οὐτὸς τοῦ χρωστάει τὴν κορωνίδα τῶν ἔργων του, ποὺ εἶναι ἡ «Αἰολικὴ Γῆ». Ὁ Πέτρος Χάρης ἔχει τὴν τέχνη νὰ ἐκμαιεύει ἔργα, νὰ ἀναδείχνει συγγραφεῖς. Πλάθει μὲ τὸ περιοδικό του ἕνα κόσμο, στὸ κέντρο τοῦ ὁποίου βρίσκεται ὁ ἴδιος. Εἶναι ἕνα εἶδος ἀρχιμουσικοῦ, μὲ τὴν μπαγκέττα στὸ χέρι, ποὺ ἐλέγχει τὴν ἁρμονία καὶ τὴ στερεότητα αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Μὲ δύο λόγια, δημιουργεῖ πνευματικὴ ζωή. Εἶναι ἕνας ρόλος, ποὺ τὸν κρατάει μὲ ὑπομονή, μὲ πίστη, μὲ κῦρος καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο ὅλοι τοῦ εἴμαστε εὐγνώμονες.

«Κριτικὰ Φύλλα»

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΙΝΗΣ

«Μὲ πολλὴ χαρά, μὲ πολλὴ ὠφέλεια, διάβασα τοὺς «Ἕλληνες Πεζογράφους». Καμάρωσα πάλι τὴ σαφήνεια καὶ τὴ χάρη καὶ τὴ στέρεη λογικὴ ποὺ ἔχουν τὰ γραφτὰ τοῦ Πέτρου Χάρη καὶ τὴν ἐπιδεξιότητα νὰ ὁδηγεῖ ἀπὸ στρωτὰ μονοπάτια στοὺς πιὸ βαθεῖς γκρεμούς· νὰ πηγαίνει στὸ βάθος ὁ ἀναγνώστης χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει· νὰ θαρεῖ πὼς εἶναι ἀκόμα στὴν ἐπιφάνεια. Μεγάλη ἀρετὴ ποὺ τὴν ἔχουν μονάχα ὅσοι ξέρουν καλὰ τὸ θέμα καὶ συνάμα τὴ γλώσσα».

«Ἔθνος», 8.7.1954

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Η. Ο ΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ

Ο ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ὁ Πέτρος Χάρης, σὰν πνευματικὸς ἄνθρωπος, ἐκφράζει μιὰ ὁλόκληρη ἐποχή. Μὲ τοὺς τόμους τῶν διηγημάτων, τῶν μελετημάτων καὶ τῶν κριτικῶν του, τοὺς τόμους τῆς «Νέας Ἑστίας» καὶ τὴν ἐν γένει προσφορά του στὰ Νεοελληνικὰ Γράμματα, καταλαμβάνει μιὰ ἐξέχουσα θέση στὴ νεώτερη Γραμματεία μας καὶ δίδει — μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο του — τὸ χαρακτηριστικὸ μέτρο καὶ τὴν ὑψηλὴ στάθμη τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τῶν πενήντα τελευταίων ἐτῶν.

Σεμνὸς καὶ διακριτικὸς σὰν ἄνθρωπος, ἐπιμελὴς καὶ ἀκούραστος σὰν συγγραφέας, ἔχει ἀθροίσει ἕνα σημαντικὸ πνευματικὸ ἔργο, πού, δίκαια, τοῦ ἐξασφαλίζει μιὰ ἰθύνουσα θέση στὴν Ἱστορία τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων.

Σὰν διηγηματογράφος ὁ Πέτρος Χάρης διακρίνεται γιὰ τὴ λεπτὴν εὐαισθησία του, τὸ φιλοσοφικὸ στοχασμό, τὴ λυρικὴ διάθεση τοῦ λόγου του καὶ τὴ βαθειὰ φιλοσοφημένη καὶ ἀνθρώπινη ἀντιμετώπιση τῶν θεμάτων του.

Σὰν κριτικὸς καὶ στοχαστής, προβάλλει πάντοτε οὐσιαστικὲς ἀξίες καὶ χαράζει καινούργιους δρόμους στὴ Λογοτεχνία μας.

Σὰν Διευθυντὴς τῆς «Νέας Ἑστίας», ἔδωσε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ παρέχει μέσον ἐκφράσεως στοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς σήμερα λογοτέχνες μας, ἐνεθάρρυνε τοὺς νέους, καὶ ἔδωσε σημαντικὰ κείμενα, ἰδιαίτερα στὰ πανηγυρικὰ τεύχη καὶ τὰ ἄλλα πολύτιμα ἀφιερώματα τοῦ περιοδικοῦ.

Ὅσες φορὲς κοιτάξουμε πίσω μας, ἀνασκοπώντας τὴν πρόσφατη πορεία τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου, ἡ μορφὴ τοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι πάντα παροῦσα, κατὰ τρόπον ἐμφαντικὸν καὶ ἔντονο. Μακρυὰ ἀπὸ ἀκρότητες, μὲ ἰδιαίτερα ἀνεπτυγμένο τὸ αἴσθημα τοῦ μέτρου, μὲ τὴν ἀρετὴ τοῦ φιλόσοφου πού ξεύρει τί εἶναι τὸ οὐσιῶδες καὶ τί τὸ ἐπουσιῶδες, ἔχει βαδίσει τὸ δρόμο τῆς ἀνόδου ἀπὸ τὶς πρῶτες κιόλας δεκαετίες τοῦ αἰῶνα μας, καὶ τὸν συνεχίζει ἀκούραστος, πάντα δημιουργικός, πάντα ἀνανεωμένος καὶ ἀκμαῖος στὴ σκέψη καὶ τὴν ἔκφραση, μέχρι σήμερα.

Ὁ Πέτρος Χάρης θὰ μείνει στὴν Ἱστορία τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων ὄχι μονάχα σὰν ὁ μεγάλος δημιουργός, ἀλλὰ καὶ σὰν ὁ σημαντικὸς καθοδηγητής, καὶ ὁ ἄνθρωπος πού ἐκφράζει τὸ πνεῦμα καὶ τὶς τάσεις μιᾶς ὁλόκληρης νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς γενιᾶς.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ὁ Πέτρος Χάρης εἶναι, ἀναμφισβήτητα, ἕνας ἀπὸ τοὺς καρυφαίους πνευματικοὺς δημιουργοὺς καὶ παράγοντες τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος. Μὲ τὸ ἔγκυρο περιοδικὸ «Νέα Ἑστία», πού τὸ ἵδρυσε ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος καὶ τὸ συνέχισε μὲ πλήρη ἐπιτυχία ὁ κ. Χάρης, ἔδωσε μεγαλύτερο κύρος καὶ πλάτος στὴ γόνιμη καὶ πολύτιμη συμβολή του στὴ λογοτεχνικὴ καὶ πλατύτερα πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδας, καὶ διεύρυνε σὲ πιὸ πλατιοὺς χώρους στὸ ἐξωτερικὸ τὴν ἐπίδραση καὶ τὴν ἐπιβολή του. Ἡ πολύτιμη αὐτὴ προσφορά του, πού τὴν τόνισε ἀκόμα περισσότερο ἡ συγγραφικὴ δημιουργία του μὲ τὰ ἐξαίρετα βιβλία του, τοῦ ἐξασφάλισε ὄχι μόνο τὴν ἐκλογή του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιβολή του στὴ συνείδηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ στὸν πλατύτερο Εὐρωπαϊκὸ πνευματικὸ χῶρο.

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Α. ΠΕΡΝΑΡΗ

ΕΝΑ ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ «ΠΑΛΙΚΑΡΙΟΥ ΧΟΡΟΣ»

Μολονότι τὸ διήγημα εἶναι τὸ πιὸ ἐλεύθερο εἶδος λογοτεχνικῆς γραφῆς, δὲν εἶναι ὡστόσο τὸ εὐκολώτερο, ὅπως πολλοὶ νομίζουν, γιατὶ ὁ συγγραφέας εἶναι ὑποχρεωμένος σὲ περιορισμένο πλαίσιο νὰ παρουσιάσῃ καὶ σκηνικὸ καὶ ἀτμόσφαιρα καὶ διάθεση καὶ ἀνησυχία καὶ μιὰ κατάληξη. Καὶ μολονότι πολλοὶ τὸ θεωροῦν σὰν τὸ πιὸ ἁπλό, εἶναι ὡστόσο καὶ τὸ πιὸ περίπλοκο, γιατί, ἀνάλογα μὲ τὸ δούλεμα, μπορεῖ ἡ ὡραία ἀφήγηση νὰ μεταβληθῇ στὴν πιὸ ἀτυχῆ, ἂν στὴν ὑπόθεσή του μπερδευτοῦν ἄχρηστα καὶ βαριὰ στοιχεῖα.

Σήμερα ὑπάρχει μιὰ τάση νὰ προβάλλωνται μοντέρνοι νόμοι καὶ κανόνες γιὰ τὸ διήγημα, στάθηκε ὅμως ἀδύνατο νὰ συμφωνήσουν οἱ νεοφανεῖς νομοθέτες κι ἀποτύχανε νὰ ἐπιβληθοῦν, γιατὶ περιορίστηκαν νὰ δουλεύουν ἔξω ἀπ' τὸν κύκλο τῶν ἀνθρώπων τοῦ μόχθου, πνευματικοῦ ἢ σωματικοῦ, πλάθοντας στὴν περιφέρειά του κανόνες σχήματος καὶ ἔκφρασης. Τὸ μόνο ποὺ πέτυχαν ἦταν νὰ τσακίζουν καὶ κάποτε νὰ λιανίζουν κυριολεκτικὰ τὸ ὕφος, ἔτσι ποὺ νὰ μοιάζῃ ροῦχο ποὺ πρὶν ἀκόμα φορεθῇ εἶναι λυωμένο τόσο, ποὺ νὰ μὴ μπορῇ νὰ τὸ σώσῃ κανένα μπάλωμα. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, μετάτρεψαν τὴν ἐπιφάνεια σὲ κύριο στόχο καὶ κριτήριο τῆς καλῆς τέχνης, λησμονώντας πὼς κριτήριο εἶναι οἱ ἀξίες· οἱ πολιτισμοὶ ζοῦν μὲ τὶς ἀξίες τους· ἂν οἱ ἀξίες εἶναι ψεύτικες, ὁ πολιτισμὸς χάνεται. Αὐτὸ ὅμως ποὺ δὲν πέτυχαν οἱ αὐτόκλητοι νομοθέτες, τὸ πέτυχαν ἔμπρακτα ὅσοι ἐπέμειναν νὰ δουλεύουν, ὅπως ὁ κ. Χάρης, μέσα στὸν κύκλο τοῦ ἄγχους τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ποὖταν κ' ἐξακολουθεῖ νἄναι ἀπὸ αἰῶνες ἀνάλλαγος, χωρὶς ν' ἀποφεύγουν νὰ προσαρμόζουν τὸ ὕφος τους πρὸς τὸ ὕφος τοῦ καιροῦ τους, ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν προσγείωση, τὴν ἀποφυγὴ τῆς ἀχαλίνωτης φαντασίας καὶ τῆς ἀναλήθειας τῶν καταστάσεων, ποὺ περιέθαλπαν οἱ παλαιότεροι γιὰ νἄναι εὐάρεστοι στοὺς ἀφελεῖς.

Ἡ καλὴ πεζογραφία ἀσχολεῖται μᾶλλον μὲ τὶς ἐξαιρετικές, τὶς σπάνιες περιπτώσεις κι αὐτὸ ἔχει μεγάλη σημασία γιατὶ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ προσέξουμε — νὰ προσέξῃ ἡ κοινωνία — καταστάσεις ποὺ ἀλιῶς θὰ μᾶς διάφευγαν. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐνέργειά της τῆς δίνει τὴν ἀποφασιστικὴ ποιότητα, ποὺ συναντοῦμε καὶ στὰ διηγήματα τοῦ κ. Χάρη. Σ' αὐτὰ ἀντιλαμβανόμαστε τὴ γοργὴ διακίνηση τοῦ πνεύματός του καὶ τὴν ἐκπληκτικὴ ἱκανότητά του νὰ ἐπινοῇ τρόπους γιὰ νὰ δίνῃ ζωὴ σὲ χαρακτῆρες καὶ τύπους κάθε μορφῆς καὶ μεγέθους. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, εἶναι καὶ γραμμένα μὲ ἄνεση καὶ ἄρτια ἀρχιτεκτονική, χωρὶς ὅμως νὰ σκλαβώνουνται ἀπὸ φόρμουλες, ποὺ δημιουργοῦν πληκτικὴ ὁμοιομορφία.

Μέσα στὸ πλῆθος τῶν διηγημάτων τοῦ κ. Χάρη εἶναι ἕνα πού, καιρὸς τώρα, τράβηξε τὴν προσοχή μου καὶ τὴν ἀγάπη μου κ' ἔχει τὸν τίτλο «Παλικαριοῦ χορὸς» καὶ ποὺ δίνω δωπέρα μιὰ σύντομη περίληψή του:

Ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς Γερμανικῆς κατοχῆς, ἡ ἐποχὴ ποὺ «τὸ σκοτάδι δὲν ἦταν γιὰ ἔρωτα· τὄχαν μοιραστῆ ὁ ξένος στρατιώτης κι ὁ σκλάβος καὶ κάθε νύχτα μάχονταν ποιὸς θὰ τὸ κερδίσῃ περισσότερο, ποιὸς θὰ κάνῃ κατορθώματα ποὺ θὰ τὰ βλέπῃ ἡ μέρα καὶ νὰ μὴ ντρέπεται... Οἱ βαριὲς μπότες κυνήγαγαν κι ἀπειλοῦσαν, δὲν ἔλειπε καὶ τὸ αἷμα ποὺ δὲν πρόφταινε ὁ καταχτητὴς νὰ τὸ πλύνῃ στοὺς δρόμους καὶ στὰ πεζοδρόμια, ποὺ τὸ ρούφαε ἡ γῆ κ' ἔμενε βόγγος ἀσταμάτητος μέρα καὶ νύχτα, κάθε ὥρα καὶ κάθε στιγμή, καὶ τὸν ἄκουγαν οἱ σκλαβωμένοι, τὸν ἄκουγε κι ὁ ξένος στρατιώτης, κι αὐτὸς τὸν ἄκουγε περισσότερο κ' ἔτρεμε κάτω ἀπ' τὴν ἀγέρωχη στολή του, γιατὶ καλὰ ἤξαιρε ποιοὺς καλοῦσε τὸ αἷμα καὶ τί δύναμη εἶχε τὸ αἷμα». Σ' ἕνα διάλειμμα τῆς πατριωτικῆς δράσης ἕνα παλικάρι κάπου τριάντα χρονῶ καὶ

μιὰ κοπελίτσα βγαίνουν κρυφὰ ἀπὸ μιὰ πόρτα καὶ τραβοῦν γιὰ κάποια ταβέρνα στοῦ Ψυρῆ νὰ ξεχάσουνε τὸν κόπο τῆς δουλειᾶς, πετώντας ἐκεῖ τὸ ντέρτι τους. Εἶναι ἡ μόνη κοπέλα μέσα ἐκεῖ, κι ὅσοι κάθουνται στὰ γύρω τραπέζια τὴν τρῶνε μὲ τὰ μάτια. Δυὸ ἀπ' αὐτούς, πιὸ τολμηροί, σηκώνουνται κι ἀρχίζουν νὰ χορεύουν κάνοντας περίτεχνες φιγοῦρες καὶ πλησιάζοντας ὁλοένα στὸ τραπεζάκι τοῦ ζευγαριοῦ. Τὸ ζευγάρι καταλάβαινε τὸ κακὸ ποὺ ἐρχόταν. Κι ἀπάνω στὴν ὥρα, βαριὰ πατήματα ἀκούονται καὶ κάποιες μπότες προβάλλουν στὸ ἄνοιγμα τῆς ὑπόγειας ταβερνούλας. Οἱ χορευτὲς γυρίζουν στὸ τραπέζι τους καὶ τὸ γραμμόφωνο σιωπᾶ. Οἱ ξένοι στρατιῶτες θυμίζουν στὸν κάπελα πὼς κόντευε ἡ ὥρα νὰ κλείση καὶ φεύγουν, ἡ ἀτμόσφαιρα ὅμως ἄλλαξε ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ «ὁ ἀέρας τῆς σκλαβιᾶς κατέβηκε στὸ ὑπόγειο καὶ πλάκωσε τὰ στήθη». Μὰ ἐνῶ οἱ προηγούμενοι χορευτὲς δὲν ἔχουν πιὰ διάθεση γιὰ χορό, πετιέται τὸ παλικάρι καὶ μὲ τὸ τραγούδι τοῦ γραμμόφωνου ἀρχίζει ἕνα λεβέντικο χορὸ ὅλο δύναμη καὶ τέχνη κάτω ἀπ' τὰ βλέμματα τοῦ θαυμασμοῦ ὁλωνῶν. Καὶ νά, πάλι ἡ μπότα προβάλλει· ὁ χορευτὴς ὅμως δὲ σταματᾶ· «τὰ μακριά του πόδια ἔγιναν ρυθμός, κάθε κίνησή του φωνάζει πὼς μόνο ἕνας δυνατὸς καὶ γυμνασμένος ἄντρας ἦταν ἄξιος γιὰ ἕνα τέτοιο χορὸ καὶ γιὰ νὰ κρατήση τὸ κορμί του δυὸ φορὲς ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἴδια φλόγα. Γιατὶ φωτιὰ πρέπει νὰ σιγόκαιε κάτω ἀπ' τὸν χορευτὴ καὶ δὲν τὸν ἄφηνε νὰ πατήση στὴ γῆ, φωτιὰ ποὺ τὸν βελόνιαζε, ποὺ τὸν ἔψηνε μὰ καὶ τὸν ἔκανε ἀτσάλι ἀκατάλυτο...» Κι ὅταν τέλεψε ὁ χαρός, μιὰ φωνὴ ἀκούστηκε ἀπ' ὅλα τὰ στόματα: Νὰ ζήσης λεβέντη μου. Ὁ ξένος στρατιώτης σηκώθηκε κ' ἔφυγε καὶ τὸ καληνύχτισμά του ἔμοιαζε ἀποχαιρετισμός. Τὴν ἄλλη μέρα, ὅπως εἶχε ψιθυρίσει στ' αὐτὶ τοῦ κάπελα, ἔφευγε γιὰ τὸ Στάλινγκραντ.

Τὸ διήγημα πλέκεται σ' ἕνα διάλειμμα τῆς ἀντίστασης. Ποιὸς ὅμως μπορεῖ νὰ πῆ, διαβάζοντάς το, πὼς ὁ κ. Χάρης ἐνδιαφέρεται μᾶλλον γιὰ τὰ διαλείμματα τῶν ἀνθρώπινων ἰδεαλισμῶν καὶ φιλοδοξιῶν παρὰ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο δρᾶμα; Ἴσα - ἴσα εἶναι αὐτὸ τὸ δρᾶμα ποὺ τὸν συγκινεῖ καὶ τὸν αἰχμαλωτίζει καὶ μὲ τὴ σειρὰ αἰχμαλωτίζει καὶ τὸν ἀναγνώστη του καὶ τὸν ἀπομακρύνει ἀπ' τὸν φιλοτομαρισμὸ κι ἀπ' τὴ βαρβαρότητα τῆς ἐπιδίωξης προσωπικῶν ἀνέσεων. Ὁ ἐκλεκτὸς λογοτέχνης ἔβαλε ὅλη τὴ ζεστασιά, τὴ χάρη, τὴ συμπάθεια καὶ τὴ μεγαλοψυχία του συνυφασμένη μὲ τὴν πίστη, τὴ συμπόνια καὶ τὴν ἐλπίδα μέσα σ' ἕνα παλικάρι ποὺ μετάβαλε τὸν χορὸ σὲ ἀγάπη καὶ μῖσος, πόνο καὶ πόθο. Σ' ἕνα παλικάρι ποὺ ἐκδηλώνει τὴν ἔπαρσή του γιὰ τὴν ἀντίσταση στὸν κατακτητὴ μὲ τὶς λεπτὲς ἐξάρσεις τῶν κινήσεών του, ποὺναι πιὸ ὑποσχετικὲς γιὰ τὴν ἀνάσταση, παρὰ οἱ ἐνθαρρυντικοὶ λόγοι νωθρῶν πολιτικῶν κ' οἱ πομπώδεις ὑποσχέσεις τῶν ἱεροκηρύκων. Τὶς εὐθῦνες τὶς ἀναλαμβάνει χορεύοντας κι ὄχι σκυθρωπάζοντας. Δὲν ὑπάρχει πουθενὰ μελαγχολία, δὲν ὑπάρχει σύγκρουση μεταξὺ θέλησης καὶ συνείδησης· ὑπάρχει ἕνας νόμος μονάχα ποὺ πρέπει νὰ ἐπιβληθῆ: ἡ καταστροφὴ τοῦ καταστροφέα τῆς εὐδαιμονίας ποὺ λέγεται Λευτεριά, γιὰ τὴν ὁποία ὀφείλει νὰ δίνη κανεὶς ὁλόκληρη τὴν καρδιά του.

Ἕνας ρεαλισμὸς ὑποβόσκει στὸ σύντομο αὐτὸ διήγημα, ποὺ ὅμως δὲν ἐμφανίζεται διαρκὴς καὶ τυραννικός, ἀλλὰ μονάχα ὅταν ἡ ἔξαρση τοῦ θέματος τὸ ἀπαιτήση γιὰ νὰ ὑπογραμμίση σοβαρὲς πολιτιστικὲς ἀξίες. Οἱ δυὸ χορευτές, ποὺ τρῶνε τὸ κορίτσι μὲ ματιὲς γεμάτες λαγνεία, ὁδηγοῦν μὲ μιὰ περίπαθη ὥθηση στὴν ἔκφραση τῆς ἀντίδρασης καὶ κάνουν νὰ ἐκδηλωθῆ τὸ φωτεινὸ ὕψος τῆς ἀγάπης ἄντικρυ στὴ βρωμιὰ τοῦ ἀνθρώπινου κτήνους. Ὁ χορὸς τοῦ παλικαριοῦ, ποὺ πατᾶ τὴ μιὰ στιγμὴ στὴ γῆ γιὰ νὰ βρεθῆ τὴν ἄλλη στιγμὴ μ' ἕνα σάλτο στὰ οὐράνια καὶ δὲ σταματᾶ οὔτε ὅταν κατεβαίνη ἡ μπότα, τοποθετεῖ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ψυχικοῦ σθένους ἄντικρυ στὸν ξεπεσμὸ τοῦ ξένου στρατιώτη, ποὺ φορεῖ μὲν τὶς ναζικὲς μπότες στὰ πόδια καὶ τὴ σβάστικα στὸ μανίκι, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ μιὰ ψυχὴ κουρέλι ὅταν ξαίρη πὼς τέλεψαν τὰ ψέματα γιατὶ πῆρε διαταγὴ νὰ φύγη τὴν ἑπομένη γιὰ τὸ Στάλινγκραντ, ὅπου δὲ θὰ μπορῆ νὰ ἐπιδεικνύη ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τὴν ὑπεροχή του πάνω σὲ ἄοπλο κόσμο.

Στὸ διήγημα αὐτὸ ἡ δραματικὴ δύναμη τῆς ἀφήγησης δὲ στηρίζεται πάνω στὴν ὑπερβολὴ στὴ χρήση ἐντυπωσιακῆς πολυλογίας ἢ ἑνὸς θορυβώδους πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ ἀρκεῖται στὸ δράμα ποὺ ὑπάρχει στὴ συνεργία τῶν προσώπων καὶ τῶν γεγονότων.

Δώσαμε, μ' ὅση συντομία μπορούσαμε, ἕνα δεῖγμα τῆς ἀφηγηματικῆς μαστοριᾶς τοῦ κ. Πέτρου Χάρη, σὰν μιὰ πειστικὴ ἀπόδειξη πὼς δὲ θὰ ὑπάρξη ἐποχὴ ποὺ δὲ θὰ ἐκτιμοῦνται καὶ δὲ θὰ διαβάζουνται μ' εὐχαρίστηση τὰ διηγήματά του.

Α. ΠΕΡΝΑΡΗΣ

ΜΙΑ ΑΛΗΘΕΙΑ

Ὁ Πέτρος Χάρης κατέχει, ἀναμφίβολα, ἐξέχουσα θέση στὰ Νεοελληνικὰ Γράμματα. Διπλῆ εἶναι ἡ προσφορά του στὴν πνευματική μας ζωή: Εἶναι ἀφ' ἑνὸς τὸ πολύπλευρο συγγραφικό του ἔργο καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ πολύτιμο ὅῆμα καὶ μέσον παρουσίας καὶ προαγωγῆς τῶν λογοτεχνῶν καὶ τῆς λογοτεχνίας μας, ἡ «Νέα Ἑστία», ποὺ διευθύνει ἐδῶ καὶ σαράντα τρία χρόνια.

Οἱ εὐεργετικὲς ἐπιπτώσεις τῆς διπλῆς αὐτῆς προσφορᾶς τοῦ Πέτρου Χάρη ἐπεκτείνονται καὶ στὸ νησί μας, γιατὶ ἡ δική μας πνευματικὴ ζωὴ καὶ ὑπόσταση —βάθρο καὶ θεμέλιο τῆς ἐθνικῆς μας ἐπιβίωσης— εἶναι τμῆμα τῆς καθολικῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ παράδοσης. Ἀλλ' ὁ Πέτρος Χάρης ἐπιδεικνύει ἕνα ἰδιαίτερο καὶ διαρκὲς ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Κύπρο καὶ τὴ ζωή της. Μνημειῶδες παραμένει τὸ τεῦχος τῶν Χριστουγέννων 1954 τῆς «Νέας Ἑστίας», ποὺ ὁ Πέτρος Χάρης ἀφιέρωσε στὴν Κύπρο.

Ἀπ' ὅσο πρόσφερε καὶ ἔγραψε γιὰ τὴν Κύπρον ὁ Πέτρος Χάρης ἐπισημαίνω ἕνα σχόλιό του στὸ τεῦχος 1137 τῆς «Νέας Ἑστίας», τῆς 15ης Νοεμβρίου 1974, στὴ στήλη του «Προβλήματα κ' ἐρωτήματα». Εἶναι σχετικὸ μὲ τὴ πτώση τῆς χουντικῆς δικτατορίας στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ συμβολὴ τῶν λογοτεχνῶν στὸ γεγονὸς τοῦτο:

> «Δὲν θέλω νὰ ὑποτιμήσω τὴν προσπάθεια ἐκείνων ποὺ αὐτοεξορίστηκαν γιὰ νὰ διαφωτίσουν τοὺς ξένους καὶ νὰ ζητήσουν τὴν παρέμβασή τους. Μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, — καὶ πάλι οἱ περισσότεροι δὲν ἦταν λογοτέχνες, — ἔκαμαν ἔργο θετικό. Ἀλλὰ οὔτε αὐτοὶ ἔφεραν τὴν ἐλευθερία στὴν Ἑλλάδα. Ἀλίμονο! Τὴν ἐλευθερία μᾶς τὴν ἐχάρισε τὸ αἷμα τῆς Κύπρου. Κι' ὅποιος δὲν τὸ παραδέχεται, κάνει πολιτική, πολὺ φτηνὴ πολιτική».

Οἱ καθαρὲς αὐτὲς θέσεις μαρτυροῦν καθαρότητα σκέψης καὶ διέπονται ἀπὸ τόλμη καὶ δικαιοσύνη. Εἶναι πρὸς τιμὴν τοῦ Πέτρου Χάρη ποὺ τὶς διεκήρυξε. Δέθηκεν ἔτσι στενώτερα ὁ Πέτρος Χάρης μὲ τὸ μαρτυρικὸ νησί τῆς Κύπρου.

ΠΑΤΡΟΚΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ

Ο ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Τὸ ταξιδιωτικὸ εἶναι ἀσφαλῶς καὶ περιγραφὴ (καὶ σάμπως ἀπὸ ποῦ λείπει τὸ περιγραφικὸ στοιχεῖο;) Ἀλλὰ μιὰ περιγραφὴ χωρὶς διείσδυση, χωρὶς περαιτέρω ἀνατομὴ γιὰ νὰ κοιτάξης, ἑρμηνεύσης καὶ ἀξιολογήσης τὸ βάθος, τὴν ἰδέα ἢ τὸ μήνυμα, μένει ὑποχρεωτικὰ σ' ἕνα κατώτερο ἐπίπεδο, σχεδὸν ἐπιφανειακὰ πληροφοριακό. Ἐξάλλου ἡ ἁπλῆ περιγραφή, ὅσο κι' ἂν ἔχη λυρισμό, σὲ παρασέρνει, μεθᾶς πρὸς στιγμὴ γιὰ ν' ἀρχίσῃ σὲ λίγο ἡ ἀνία ἀπὸ μιὰν ὑποχρεωτικὴν ἐπανάληψη εἰκόνων, σχημάτων καὶ παρομοιώσεων. Τοῦτο κι' ὅλας ἐξάσθενεῖ σιγὰ-σιγὰ τὸ λυρισμὸ κι'

ὅση κι' ἂν διαθέτη μελωδικότητα τὸ ὕφος, δὲν ξεγελᾶ τὸ ὑποσυνείδητο τοῦ ἀναγνώστη, ποὺ κουράζεται καὶ χάνει τὴν πιὸ διεγερτικὴ δύναμη τῆς ἀνάγνωσης, τὸ ἐνδιαφέρον. Ἂν πάλιν ὁ συγγραφέας ταξιδιωτικῶν περιοριστῆ σὲ μιὰ ἀντικειμενικὴ στάση, χωρὶς νὰ μᾶς ἐκθέση τὴν προσωπική του ἀντίδραση, ποὺ ἀποκόμισε ἀπὸ τὴν ἐπαφή του μὲ τὸν τόπο καὶ τοὺς ἀνθρώπους του, τότε φιλολογεῖ ἢ συντάσσει ἐπιστημονικὴ πραγματεία, ποὺ σημαίνει ἁπλῶς ψυχρὴ «θέαση» τῆς ἀλήθειας. Ἀλλὰ ὅταν χάνεσαι μέσα στὴ μαγεία τῶν ταξιδιωτικῶν ἀναζητᾶς καμμιὰν ἀλήθεια; τὴν ἀλήθεια τῶν ἀριθμῶν, τῆς στατιστικῆς κλπ. σὰ νὰ κάμνης ἀνθρωπογεωγραφία; Τὸ ταξιδιωτικό, χωρὶς νὰ παραμερίζονται ὅλα τὰ δυνατὰ στοιχεῖα (περιγραφικά, ἱστορικὰ κλπ.) πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἔκφραση τῶν προσωπικῶν ἀντιδράσεων τοῦ συγγραφέα, ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὴ πολυμερῆ περιδιάβασή του σ' ἕνα τόπο καὶ τὸ μικρότερο ἀκόμα. Ἕνας τόπος ἔχει τὴν ὄψη του, τὸ πρόσωπό του, ἀλλὰ ἔχει καὶ τὴν ἱστορία του, ἔχει τὸ ἀνθρώπινο ὑλικό, ποὺ εἶναι ἕνα κράμα ἱστορίας, παράδοσης, συμπεριφορᾶς καὶ ἐξωτερικῆς ἐμφάνισης. Αὐτὰ ὅλα σὲ συνδυασμὸ διεγείρουν τὸν συγγραφέα κι' ἀνάλογα μὲ τὴν προσληπτικότητά του, τὴ γνώση του καὶ τὸν καθαρὸ τρόπο τοῦ κοιτάγματός του δημιουργοῦν τὴν ἀντίδρασή του. Κι' ἔρχεται ἡ εὐτυχισμένη ὥρα ποὺ ἡ συνείδηση ξεκαθαρίζει, ξεκαθαρίζει κι' ὕστερα ἐπιτρέπει νὰ ριχτῆ στὸ κείμενο τὸ ἀποστάλαγμα γιὰ νὰ δοθῆ στὸν ἄλλο, στὸν ἀναγνώστη, μὲ τὴν πρόθεση νὰ τοῦ μιλήση αἰσθητικά. Μόνο μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἀξιοποιεῖται ἡ περιδιάβαση καὶ παίρνει δικαιώματα νὰ καταταχθῆ στὸν κύκλο τῆς λογοτεχνίας. Ἀλλοιώτικα θἄναι τουριστικῆς σημασίας ἄρθρο ἢ τουριστικὸς ὁδηγὸς ἢ πληροφοριακὸ κείμενο μὲ στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ ἐξωλογοτεχνικὴ χρήση, ἔστω κι' ἂν χρησιμοποιεῖται τὸ λογοτεχνικὸ ὕφος γιὰ τὴ διατύπωση τῶν διαγωνημάτων.

Ὁ Πέτρος Χάρης ἀνήκει ἀκριβῶς στὴν τάξη τῶν ταξιδιωτικῶν συγγραφέων ποὺ δούλεψαν τὸ ταξιδιωτικὸ μ' εὐρύτατην ἀντίληψη καὶ ὄχι μὲ τὸν πρόχειρο τρόπο τοῦ πληροφοριακοῦ δημοσιογραφικοῦ ἄρθρου. Δὲ συζητῶ σὲ ποιὸ βαθμὸ τὸ πέτυχε ἢ σὲ ποιὸ ταξιδιωτικό του κείμενο ἄγγιξε τὰ ὑψηλότερα ἐπίπεδα τῆς ταξιδιωτικῆς λογοτεχνικῆς ἔκφρασης. Πάντως ἀπὸ τὶς διάφορες δηλώσεις του ὁλοφάνερα προσδιορίζεται ἡ θέση του ἔναντι τῆς ἀξίας καὶ σημασίας τοῦ ταξιδιωτικοῦ. Ἡ δηλωτικὴ αὐτὴ γραμμή του μᾶς δίνει καὶ τὸ δικαίωμα νὰ κοιτάξουμε τὰ κείμενά του ὄχι ἁπλῶς μὲ σοβαρότητα κι' ἐμπιστοσύνη, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ ἑρμηνεύσουμε καὶ νὰ τὰ κρίνουμε ἀκόμα μὲ ἀπαιτήσεις. Καὶ θεωρῶ καὶ τὴ δήλωσή του καὶ τὴ δική μας (τοῦ ἀναγνώστη καὶ κριτικοῦ) στάση ὀρθὲς καὶ δίκαιες. Γιατὶ πρέπει νὰ κοιτᾶμε ἕνα συγγραφέα μὲ πολλὰ ἀσφαλῶς κριτήρια ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς προθέσεις του. Κι' αὐτὲς οἱ προθέσεις συνήθως βγαίνουν καὶ δηλώνονται μετὰ τὸ γράψιμο τῶν κειμένων, ὅταν ὁ συγγραφέας ἔχει συνειδητοποιήσει τὴ γραμμή του, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνη πὼς ἀποκλείεται καὶ ἡ δυνατότητα νὰ τὶς ἔχη ἐκ τῶν προτέρων ὁδηγητικές. Προσωπικὰ πιστεύω πὼς αὐτὲς συνήθως ἀνακαλύπτονται σὲ μεταγενέστερο χρόνο ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς συγγραφῆς ἑνὸς κειμένου. Ἡ ἔμπνευση εἶναι τόσο ἀόριστη κι' αὐτοδύναμη δύναμη, ποὺ δὲ μπορεῖς νὰ τὴ δεσμεύσης πιὸ μπροστὰ καὶ νὰ τὴν ὁδηγήσης μὲ λογικὲς ἐπιταγές. Ἐκτὸς ἂν... δημοσιογραφῆς, παρόλο ποὺ καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ συχνὰ ἡ ἔμπνευση καθιστᾶ τὸ δημοσιογραφικὸ κείμενο... «ἐμπνευσμένο».

Εἶναι ὁλοφάνερο πὼς ὁ Χάρης ταξίδευε ὄχι γιατὶ σπρωχνόταν ἀπὸ μιὰν ἁπλῆ «φυγή», ποὺ ἔχει μέσα της μόνο τὸ ρωμαντικὸ στοιχεῖο. Δὲ μπορεῖ κανεὶς ν' ἀποκλείση τὴ δίψα νὰ δῆς καὶ νὰ μάθης σὰν κίνητρο τοῦ ταξιδιοῦ, κι' ἐπομένως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Χάρη. Φαίνεται ὅμως πὼς ὁ Χάρης ταξίδευε, τοὐλάχιστον τὶς πιὸ πολλὲς φορές, γιὰ νὰ ἀνακαλύψη τὸν ἑαυτό του μὲς τὴν ἀντίδραση, ποὺ παρουσιάζει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τοὺς γύρω ἐρεθισμούς. Καὶ τοῦτο τὸ εἰδικεύω περισσότερο ὅταν τὸ ταξίδι ἢ ἡ ἐκδρομὴ ἀφοροῦσε τὴν ὕπαιθρο, τὸ βουνό, τὸ δάσος, τὰ νησιά, τὶς παλιὲς πολιτεῖες. Ἡ σημερινὴ πολυάνθρωπη πολιτεία, ἡ πολυκατοικία, ἡ πολυκοσμία τοῦ

δρόμου ἔρχονται μιὰ στιγμὴ ποὺ σοῦ πιέζουν τὸ στῆθος, θανατερὰ θἄλεγα, σοῦ ἐμποδίζουν τὴν ἀναπνοή, σοῦ θολώνουν τὴ σκέψη, σοῦ ξεθωριάζουν τὸ αἴσθημα. Χάνεις πραγματικὰ τὸν ἑαυτό σου. Κι᾽ ἀναλογίζεσαι μὲ ἀπαισιοδοξία γιατὶ ὑπάρχεις, πρὸς τί δούλεψες ὅλη μέρα, ποιὰ μονότονη αὔριο σὲ περιμένει — ἐπανάληψη, τυπικότητα, ἀδιέξοδο. Καὶ βρίσκεις τὴ διέξοδο μονάχα στὴν ἀναχώρηση. Συνήθως τὴν προγραμματίζεις μὲ ἀρκετὰ ὄνειρα, σχέδια, τοῦτο ἐδῶ, τοῦτο ἐκεῖ. Κι᾽ ἕνα πρωῒ ὁρμητικά, σὰν ἔφηβος ξεκινᾶς, παραδίδεσαι στὸ ταξίδι, ἐγκαταλείπεσαι στὸ θέλγητρο τῶν νέων ἐντυπώσεων. Μιὰν τέτοια πορεία ξεχωρίζω πὼς ἀκολουθεῖ ὁ Χάρης. Σὰ νὰ μοῦ τὴ μολογᾶνε τὰ ταξιδιωτικά του καὶ κάποιες ἐδῶ κι᾽ ἐκεῖ φράσεις του.

Τὰ ταξιδιωτικὰ τοῦ Πέτρου Χάρη δὲ μπορεῖς νὰ τὰ χαρακτηρίσῃς λυρικά, δὲ μπορεῖς νὰ τὰ χαρακτηρίσῃς στοχαστικά. Πρῶτ᾽ ἀπ᾽ ὅλα ἔχουν μιὰ σαφῆ λιτότητα. Αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς σὲ πολλὰ μέρη δὲν ὑπεισέρχεται ἡ λυρικὴ περιγραφὴ καὶ σ᾽ ἄλλα σημεῖα δὲ βαραίνει ὁ στοχασμός. Βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῶν ταξιδιωτικῶν του βρίσκω τὴν ἐπισήμανση μερικῶν οὐσιαστικῶν στοιχείων, ποὺ ἀπομονώνει κατὰ τὴν περιδιάβασή του, καὶ πάνω σ᾽ αὐτὰ κτίζει τὸ σκελετὸ τῆς προσωπικῆς του ἀντίδρασης, διανθίζοντάς τον μὲ ποικιλία σκέψεων, ὀνείρων κλπ., πάντως πάντοτε προσγειωμένων καὶ λιτῶν. Δὲ στέκεται π.χ. πάνω σ᾽ ἕνα καλλιτέχνημα καὶ νὰ γεμίζῃ σελίδες μὲ ἱστορία, τεχνοκριτική, λυρικὴ περιγραφὴ κλπ. Δὲν ἀναγράφει ἕνα πρόσωπο κι᾽ ἁπλώνει ἀράδες μὲ βιογραφικά, κριτικὰ καὶ πληροφοριακὰ στοιχεῖα. Ἡ ἀναφορά του στὸ καλλιτέχνημα, στὸ ἐκλεκτὸ πρόσωπο κλπ. ἁπλῶς εἶναι τὸ πρωταρχικὸ κίνητρο γιὰ νὰ ξεφύγῃ ὁ λόγος καὶ ν᾽ ἁπλώσῃ σὲ πολλὰ σημεῖα, χωρὶς τὸ κίνητρο νὰ εἶναι ὁ ἄξονας ὁ φανερός, ἀλλὰ ἁπλῶς νὰ ὑποσημειώνεται.

Μετὰ τὸ γενικὸ αὐτὸ χαρακτηρισμὸ τῶν ταξιδιωτικῶν τοῦ Πέτρου Χάρη μέσα στὸν κύκλο τῆς νεοελληνικῆς ταξιδιωτικῆς λογοτεχνίας, προχωρῶ σ᾽ ἕνα γρήγορο κοίταγμα τῶν διαφόρων του κειμένων. Πρὶν λίγο καιρὸ τὸ βιβλιοπωλεῖο «Ἑστία» κυκλοφόρησε τὰ ταξιδιωτικὰ ἅπαντα (ἂν μπορῶ νὰ πῶ) τοῦ Χάρη μὲ τὸν τίτλο «Ἀπὸ τὸν πανάρχαιο στὸν καινούργιο κόσμο». Ἔτσι προσφέρονται συνολικὰ οἱ ταξιδιωτικὲς σελίδες τοῦ Χάρη γιὰ μιὰν κάπως συνεχῆ περιδιάβαση, σχεδὸν παρθένα, ἔστω κι᾽ ἂν οἱ πιὸ πολλὲς μοῦ εἶναι οἰκεῖες καὶ μίλησα γι᾽ αὐτές.

Προσωπικὰ τοποθετῶ σὲ πρῶτο ἐπίπεδο τὸ «Ἡ Κ ί ν α ἔ ξ ω ἀ π ὸ τ ὰ τ ε ί χ η». Τὸ θέμα θὰ δυσκόλευε τὸν ὁποιονδήποτε ποὺ βρίσκεται σὲ ἀντίθετη μὲ τὴ σημερινὴ Λαϊκὴ Κίνα πολιτικὴ τοποθέτηση. Κι᾽ ὅμως ὁ Χάρης κατόρθωσε νὰ χειριστῇ τὶς ἐντυπώσεις του κατὰ τὴν καταγραφή του μὲ τέτοιο τρόπο, ποὺ διαβάζεις εὐχάριστα τὶς σελίδες ὅπου κι᾽ ἂν πολιτικῶς ἀνήκεις. Ἀκριβῶς σταμάτησε περισσότερο σὲ στοιχεῖα τῆς Κίνας, ποὺ κρύβουν ἢ ἀντιπροσωπεύουν πολύχρονη παράδοση τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ καὶ σ᾽ αὐτὰ στοχάστηκε ἢ τὰ περίγραψε λυρικά. Κλείνεις τὸ ταξιδιωτικὸ αὐτὸ μὲ ἱκανοποίηση, μὲ μιὰ γεύση πὼς γνώρισες ἕνα κόσμο στὸ βαθύτερό του χαρακτηριστικό, τὴ ζωή, τὴν ἐσωτερική του ζωή. Ἀσφαλῶς ὑπάρχουν καὶ πληροφοριακὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ τόσα ὅσα χρειάζονται γιὰ νἄναι πυρήνας γι᾽ ἀνάπτυξη τῆς ἐντύπωσης· ἐπίσης συναντᾶς σύντομα σχόλια πάνω σὲ στοιχεῖα τοῦ νέου πολιτικοῦ ρυθμοῦ τῆς χώρας. Ὅλα ὅμως εἶναι ἐναρμονισμένα κι᾽ ὑποταγμένα στὶς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης κι᾽ ὄχι τῆς δημοσιογραφίας, δηλ. τῆς στεγνῆς ἐνημέρωσης.

Οἱ «Δ α λ μ α τ ι κ ὲ ς ἀ κ τ ὲ ς» ἔχουν μιὰν ἄλλη γεύση: τὴν ποιητικὴ περιγραφή, θἄλεγα ἕνα ἀγέρα ἀπὸ τὴ σχολὴ τοῦ συμβολισμοῦ, στὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ διηγηματογραφικὸν ἔργο τοῦ Χάρη. Δὲν ξέρω ἂν ἡ μεσαιωνικὴ Ραγούζα ὑπόβαλε στὸ συγγραφέα τὸ ὕφος της. Κι᾽ ὅταν ἀκόμα σχολιάζονται πρόσφατες κινήσεις, τὸ ποιητικὸ ὑπόστρωμα δὲ λείπει. Στὴ δεύτερη ἐπαφή μου μὲ τὶς «Δαλματικὲς ἀκτὲς» τὸ ἴδιο συναίσθημα εἶχα, ἄντεξαν καὶ σὲ δεύτερη ἀνάγνωση, γιατὶ ἀκριβῶς ὑπάρχει ἡ ποιητικὴ ἔλξη, σὰ μιὰ συγκίνηση ἢ παλμὸς ποὺ ζεῖ μὲς τὴ διήγηση.

Στὸ «Β ρ ά χ ι α, κ ο υ π ι ὰ κ α ὶ ὄ ν ε ι ρ α» μαζεύτηκαν οἱ ἐντυπώ-

σεις τοῦ Χάρη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ποὺ ὁ Χατζίνης τὶς χαρακτηρίζει σὰν ἀποδράσεις ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς πολιτείας. Ἀπὸ τὴν ἐνότητα αὐτὴ μὲ σταματοῦν μερικὰ σημεῖα, τὰ ἑξῆς: πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὁ πολὺς λυρισμός. Ὑπάρχουν περιγραφές, ἐξομολογήσεις, γρήγοροι χαρακτηρισμοὶ ὅλο ποίηση ποὺ τοὺς δονεῖ μιὰ ἄλλη ἀπὸ τὴ συνήθη μουσικὴ μαγεία. Ἡ Ἄνοιξη, μιὰ ἄνοιξη τῆς Ἑλλάδας (ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φθινοπωρινὴ ἐπίσκεψη στὸ Ναύπλιο) κυριαρχεῖ σὰ μιὰ ὑψηλὴ πνοή, ποὺ μᾶς συμφιλιώνει· προπαντὸς ἐκείνη ἡ πρώιμη ἄνοιξη. Δεύτερο σημεῖο στὴν ἑνότητα αὐτὴ ξεχωρίζω τὴν πραγματικὴ «πατριδολατρεία» τοῦ συγγραφέα, πολυσύνθετη, ἀφοῦ τούτη ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ γνήσια ἀγάπη πρὸς τὴν ἑλληνικὴ φύση (βουνό, θάλασσα), τὴν ἱστορία καὶ τὶς παραδόσεις τοῦ τόπου καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Κι' ὅλ' αὐτὰ μὲς τὸ ἑλληνικὸ μέτρο κοιταγμένα. Ὁ «Ρεμβασμὸς στὴ Σκίαθο» π.χ., ἕνα πολὺ σύντομο κομμάτι, ποὺ μοιάζει σὰ γρήγορες γραμμὲς μιᾶς σύντομης σημείωσης, εἶναι ἕνα θαυμάσιο κομμάτι στὸ εἶδος του. Καὶ πόσο καλὲς — δοκιμιογραφικὲς παρατηρήσεις περιέχονται στὸ «Ζάκυνθος 1956», ἐπίσκεψη μετὰ τοὺς καταστρεπτικοὺς σεισμοὺς τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ, τοῦ Φιόρου τοῦ Λεβάντε, μὲ τὴν ἐπισήμανση πὼς «σώθηκε ἡ Ζάκυνθος τοῦ Γρηγορίου Ξενοπούλου»! Ἀναφέρω ἕνα χαρακτηριστικὸ κομμάτι: «Ἡ Ζάκυνθος τεσσάρων περίπου αἰώνων ζῆ καὶ μένει ἀκατάλυτη, ἀπρόσβλητη ἀπὸ σεισμοὺς κι' ἄλλες συμφορές, καὶ μᾶς καλεῖ νὰ παραδεχτοῦμε ἐπιτέλους, ἔστω σὲ ὥρα κακή, πόσο θετικὲς ὑπηρεσίες μπορεῖ νὰ προσφέρη καὶ ἡ τέχνη, ὅταν, βέβαια, εἶναι ἀξιόλογη κι' ὅταν ἔχει στερεὰ θεμελιωθεῖ σὲ μιὰν κοινωνία καὶ σ' ἕναν τόπο». Καὶ ζῆ αὐτὴ «ἀποδομένη πιστὰ στὸ ἔργο τοῦ Ξενόπουλου».

Ἡ «Εὐρώπη 1956» εἶναι μιὰ γρήγορη περιδιάβαση στὴν Εὐρώπη στὸν χρόνο τῆς ἀνοικοδόμησής της ἀπὸ τὶς καταστροφὲς τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ξεχωριστὰ ἑλκύει τὸ μέρος «Τρία σπίτια», τὰ σπίτια τοῦ Μότσαρτ στὸ Σάλσπουργκ, τοῦ Γκαῖτε στὴ Φραγκφούρτη καὶ τοῦ Οὐγκὼ στὸ Παρίσι στὴν πλατεῖα Βοσγίων. Ἐλάχιστα χρησιμοποιεῖται ἡ ἐνημέρωση κι' ἡ πληροφορία. Ὁ ἐπιγραμματικὸς καὶ ἀφοριστικὸς λόγος τοῦ Χάρη ἐκπηδᾶ ἀπὸ τὸ ἀντίκρυσμα τῶν μερῶν αὐτῶν καὶ φέρνει στὴ μνήμη τὶς φυσιογνωμίες τῶν ἀθανάτων, ποὺ γεννήθηκαν ἢ ἔζησαν στοὺς χώρους αὐτούς. Σὲ ὑποχρεώνει νὰ στοχαστῆς.

Ὑπάρχουν καὶ τέσσερα σύντομα ταξιδιωτικὰ «Ὁ Βουλγαρικὸς χῶρος», «Τὸ ἀρχαῖο καὶ τὸ σημερινὸ Ἰσραήλ», «Ἔπειτ' ἀπὸ τὴ Θεομηνία» (ἀφορᾶ τὴ Φλωρεντία μετὰ τὶς πρόσφατες πλήμμυρες, ποὺ καταστρέψανε ἔργα τέχνης) καὶ «Τουρκία 1946» Δὲν ὑποτιμῶ τὰ κείμενα αὐτά, ἀλλὰ ἡ πολὺ σύντομη περιδιάβαση, ποὺ δὲν ἐπέτρεπε βαθύτερες ἐπαφές, δὲν ἄφησαν στὸν συγγραφέα ἰσχυρὲς δονήσεις. Ἴσως ἀκόμα ἡ ἑλληνική μας στάση ἔναντι μερικῶν ἀπὸ τὶς χῶρες αὐτὲς νὰ μὴ μᾶς διευκολύνει νὰ τὶς δεχτοῦμε, ἔστω κι' ἂν ὁ συγγραφέας ἔκαμε μ ρικὲς ἀξιόλογες διεισδύσεις.

Τὸ «Πολιτεῖες καὶ θάλασσες» εἶναι ἐντυπώσεις πινελιές, ποὺ ἔσυρε λιτὰ κουβεντιάζοντας μὲ τὸν ἑαυτό του ὁ Χάρης σ' ἕνα ταξίδι του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὴ Νέα Ὑόρκη. Λέγω λιτὰ γιατὶ τὸ θέαμα τοῦ Ὠκεανοῦ, ἡ μοναξιὰ μὲς τὸ ἀπέραντο ὑγρὸ στοιχεῖο, ὅσο κι' ἂν ὑπάρχουν προηγούμενες γνωριμίες, σὲ σπρώχνει σὲ γόνιμο καὶ διαρκῆ διάλογο μὲ τὸν ἑαυτό σου. Ὁ ὑπερπληθωρικὸς λεκτισμός, ποὺ συχνὰ καταπνίγει τὰ ταξιδιωτικά, γιατὶ ἡ ἐφημερίδα, ποὺ τὰ φιλοξενεῖ, ἀπαιτεῖ τόσες στῆλες σὲ τόσες συνέχειες, δὲν χαρακτηρίζουν τὸ Χάρη, κι' ὅταν ἀκόμα εἶναι λυρικός. Ἐξάλλου ἡ συμβολικὴ σχολή, στὴν ὁποία ἀνήκει ὁ Χάρης, ἀποζητεῖ λέξεις καὶ φράσεις ποὺ νὰ ὑποβάλλουν μιὰ σιγανὴ μουσική, σὲ πάντοτε μικρὴ ἔκταση γιὰ νὰ μὴ ξεθυμαίνη τὸ αἴσθημα ποὺ διατυπώνεται μ' ἐλάσσονες τόνους. Ἡ ἀναχώρηση ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ γιαλό, οἱ ἀνταμώσεις στὴν πορεία κάποιων γνωστῶν ἀπὸ τὰ διαβάσματα τόπων, ὁ ἀπέραντος Ὠκεανός, ἡ Νέα Ὑόρκη μὲ τὸ λιμάνι της καὶ τὸ Μπρόντγουαίη μαζεύονται σὲ λίγες σελίδες συμπυκνωμένα, λιτά, χωρὶς λεκτικὲς ἐπι-

δείξεις ἢ δυσκολόητους νεολογισμοὺς ἢ φιλοσοφικὲς ἐπιδείξεις.

«Ὁ Ἱσπανικὸς θρῦλος» εἶναι τὸ τελευταῖο τῆς συλλογῆς ταξιδιωτικῶν τοῦ Χάρη. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς γενικοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ τὶς ἀφοριστικὲς σκέψεις πάνω στὸ μυστικοπαθῆ ἱσπανικὸ λαό, ὁ ἱσπανικὸς θρῦλος περισσότερο περιορίζεται στὴ Βαρκελώνη καὶ τὴ Γρανάδα.

Καθόρισα μὲ κάπως ἁδρὲς γραμμὲς τὰ χαρακτηριστικὰ κάθε ταξιδιωτικῆς ἑνότητας στὸ βιβλίο τοῦ Πέτρου Χάρη «Ἀπὸ τὸν παγάρχαιο στὸν καινούργιο κόσμο»! Ἀλλὰ τὰ ἔργα τέχνης δὲν ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸ κοινὸ μέσω τῶν κριτικῶν, τῶν ἀναλύσεων καὶ τῶν διαλέξεων. Τὰ μέσα αὐτὰ ἔχου σκοπὸ νὰ ξυπνήσουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ καὶ νὰ τοῦ δώσουν μερικὰ ἑρμηνευτικὰ κλειδιά, ποὺ κι' αὐτὰ προσωπικῶς τὰ θεωρῶ ἀπαραίτητα μόνο γιὰ κείνους ποὺ θὰ ἐνδιατρίψουν μὲ ἐρευνητικό, κριτικὸ ἢ φιλολογικὸ μάτι πάνω στὰ κείμενα.

Εἶν' ἀλήθεια πὼς τὸ λογοτεχνικὸ αὐτὸ εἶδος, τὸ ταξιδιωτικό, σήμερα ἀνθίζει ποσοτικά, ἀλλὰ νομίζω πὼς ποιοτικὰ δὲν ἐξελίχθηκε, προπαντὸς στὴν κατάκτηση νέων μορφῶν. Ἡ εὐκολία τῶν ταξιδιῶν, ποὺ τἄκανε κοινὸ κτῆμα, ἀλλὰ καὶ κοινὸ τόπο μὲ τὶς ἐπαναλήψεις — τόσο σὰν ἐπίσκεψη καὶ περιδιάβαση ὅσο καὶ σὰν περιγραφὴ — ἐπανάφερε τὸ ταξιδιωτικὸ στὸν δημοσιογραφικὸ κύκλο σὰν παραλογοτεχνικὸ εἶδος. Φαίνεται πὼς παρῆλθε ἡ ἐποχὴ τῶν πρώτων διδαξάντων, ποὺ ἀντίκρυζαν τὸ εἶδος μ' ἕνα προσωπικὸ ἐνθουσιασμὸ κι' ἀπὸ προσωπικὴ ἀνάγκη, ἔστω κι' ἂν ἡ «ἐφημερίδα» ἦταν ἡ πρώτη ποὺ τοὺς τὸ ζητοῦσε. Δὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ ξεκινᾶς τὴν περιδιάβαστη μὲ ἄριστες προετοιμασίες καὶ προθέσεις, νὰ μαζεύῃς στὰ σημειωματάρια σου πληροφορίες καὶ σκελετοὺς ἐντυπώσεων, κι' ὕστερα νὰ τὰ καταγράφῃς ὅλα συχνὰ μὲ κάποια φυλλομετρήματα πιὸ παλιῶν κειμένων καὶ βοηθητικῶν ὁδηγῶν (συνήθως τουριστικῶν). Πρέπει νὰ διαθέτῃς κείνη τὴν προσωπικὴ αἴσθηση, ποὺ ἀσυνείδητα μαζεύει ἀπὸ τὶς περιδιαβάσεις, ἀποσταλάζει τὴν οὐσία, βρίσκοντας τὴ γοητεία στὰ σύνολα ἢ στὶς λεπτομέρειες γιὰ νὰ τὶς καταγράψῃ σ' εὐτυχισμένες στιγμὲς μὲ «λογισμὸ καὶ μ' ὄνειρο» καὶ νὰ δημιουργήσῃ λογοτεχνία, ποὺ νὰ τὴ δεχτῇ ὁ ἀποδέκτης πάλιν μὲ «λογισμὸ καὶ μ' ὄνειρο». Μὲ τοῦτο δὲ θέλω νὰ πῶ πὼς χαθήκανε ἀπὸ τὴ σύγχρονη νεοελληνικὴ ταξιδιωτικὴ λογοτεχνία ἀξιόλογες σελίδες. Ἐπιμένω ὅμως πὼς λείπει ἡ ἀνανέωση, εἴτε γιατὶ τυπικὰ ἐπαναλαμβάνεται ἡ παλιά, γνωστὴ ἔκφραση, εἴτε γιατὶ οἱ περιδιαβάσεις γίνονται σὲ χώρους κοινοὺς πιὰ καὶ πολυκοιταγμένους σχεδὸν «σφαιρικά». Ὁ Μωραϊτίδης ταξίδευε μὲ τὴν αἴσθηση τῆς ἀπολύτρωσης ἀπὸ τὴν τυπικὴν ἐργασία, ἕνα εἶδος φυγῆς ἀπὸ τὴ ρουτίνα. Ὁ Καζαντζάκης ταξίδευε «γιὰ νὰ δῇ καὶ νὰ στοχαστῇ, νὰ δῇ μὲ ἀθόλωτο μάτι καὶ νὰ κρίνῃ μὲ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνεξαρτησία». Ὁ Ἰ.Μ. Παναγιωτόπουλος λέγει: «Πηγαίνουμε ἀπὸ τόπο σὲ τόπο κινημένοι ἀπὸ τὴν ἐφιαλτικὴ παρόρμηση τῆς φυγῆς, ἀπὸ τὴ δίψα τῆς ἄγνωστης μέρας, ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ προσφέρουμε κάποιο παρθενικὸ περιεχόμενο στὴν καθημερινή μας συνείδηση». Θὰ μποροῦσα ν' ἀραδιάσω κι' ἄλλων γνῶμες γύρω ἀπὸ τὸ κίνητρο γιὰ ταξίδι καὶ γύρω ἀπὸ τὶς συγκομιδὲς τῶν ταξιδιῶν. Π.χ. ἡ Ἄλκης Θρύλος λέγει πὼς πρέπει νὰ γυρεύουμε ἀπὸ τὰ ταξίδια «νὰ γνωρίσουμε οὐσιαστικὰ τὸν κάθε τόπο ποὺ ἐπισκεπτόμαστε, νὰ διακρίνουμε πέρα ἀπ' ὅλα τὰ ἐπίκτητα στοιχεῖα τὴ γνησιότητά του, τὴν αὐθεντικότητά του, τὸν ἰδιαίτερο προσωπικό του χαρακτῆρα». Γιὰ τὸν Χάρη «ἡ ἀληθινὴ ταξιδιωτικὴ ἐντύπωση δὲν εἶναι περιγραφὴ ἀλλὰ ἀποκάλυψη καὶ ἑρμηνεία τοῦ κόσμου». Ἀκριβῶς στὴν ἄποψη αὐτὴ τοῦ Χάρη, μὲ τὴν ὁποία συμφωνῶ ἀπολύτως, βασίζω τὸ λόγο μου γιὰ μιὰ ἀνανέωση τοῦ ταξιδιωτικοῦ μας. Σήμερα τὸ εἶδος αὐτὸ μπῆκε πιὰ στὸ χῶρο τοῦ δοκιμίου. Καὶ τὸ δοκίμιο εἶναι ἕνα σύνθετο εἶδος ποὺ παίρνει ἀπὸ πολλὲς πηγές. Καὶ πρέπει νὰ περιμένουμε μιὰ ἀνανέωση.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ

Τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» κοιτάζει μὲ ἀφιερωματικὰ τεύχη νὰ ἀναζωοπυρώση κάποιες πνευματικὲς γνωριμίες τῶν Κυπρίων μὲ τὸν ἑλλαδικὸ πνευματικὸ κόσμο. Μιμεῖται δηλ. τὸ βιολογικὸ φαινόμενο τῶν ἀναμνηστικῶν ἢ ἐνισχυτικῶν δόσεων ἐμβολίων, ὅταν, κυρίως, ξεσπᾶ μιὰ ἐπιδημία στὸν τόπο. Γνωρίζει ὁ κόσμος τὰ πνευματικά μας κεφάλαια. Ὡστόσο σὲ δύσκολους καιροὺς ἡ θράση ἐπιτηδείων προβάλλουν τάχατε νέους προσανατολισμούς. Τοῦτο ἐξασθενίζει τὶς παλιὲς ἐπιδράσεις καὶ ταυτοχρόνως δημιουργεῖ μιὰν ἀμφίβολη ἀποδοχὴ τῶν ὑγειῶν στοιχείων, ποὺ μπορεῖ νὰ περιέχωνται στὶς νέες κινήσεις, μὲ προτίμηση πρὸς τὰ εὔκολα.

Παραδεχόμαστε πὼς κάθε ἀπόσπαση ἀπὸ τὴν παράδοση ἐνέχει σοβαροὺς κινδύνους. Δημιουργεῖ ἡ ἀπόσπαση αὐτὴ ἔλλειψη προσανατολισμῶν, ἐνῶ μιλᾶ γιὰ προσανατολισμούς, χάνεται κάτι πολὺ ἀπὸ τὸ βαθύτερο ἐθνικό μας ἑαυτὸ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παραπαίουμε πιὰ μέσα στὸ ἀναμάσημα κλυσὲ-συνθημάτων.

Ὁ Πέτρος Χάρης, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν Κύπρο, ἀποτελοῦσε καὶ ἀποτελεῖ κεφάλαιο: πρῶτα στὴν τοπική μας ἐκπαίδευση (δοκίμιά του διδάσκονται στὰ Γυμνάσια καὶ οἱ κριτικές του ἐργασίες γιὰ τοὺς νεοέλληνες εἶναι πηγὴ γιὰ τοὺς καθηγητὲς τῶν νεοελληνικῶν)· καὶ δεύτερον ἐπηρεάζει, μὲ τὴ «Νέα Ἑστία» ἐνημερώνει καὶ δίνει κατευθύνσεις στὸ λογοτεχνικὸ κόσμο καὶ στὸ φιλαγνωστικὸ κοινὸ τοῦ νησιοῦ. Ἐπὶ πλέον, τὰ βιβλία του κοσμοῦν τὶς βιβλιοθῆκες σχολείων καὶ ἰδιωτῶν, πρᾶγμα ποὺ δείχνει πόσο ἑλκύουν τὸν Κύπριο. Κάποτε οἱ κριτικές του σὲ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες εἶχαν τὴν ἐκτίμηση ὅσων ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὸ νεοελληνικὸ βιβλίο.

Τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» μὲ τὸ τεῦχος αὐτὸ δὲ θέλησε ἁπλῶς νὰ ἐπανεκτιμήσῃ τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη μὲ κείμενα ποὺ αὐστηρὰ νὰ τὸ ἀναλύσουν καὶ νὰ τὸ κρίνουν. Θέλησε νὰ πάῃ λίγο πιὸ πέρα: νὰ δῇ τὴν ἐπίδραση ποὺ εἶχε τὸ ἔργο καὶ ὁ συγγραφέας στὴν κοινωνία γενικὰ καὶ στὸν κύκλο τῶν λογοτεχνῶν εἰδικά. Τοῦτο θὰ δώσῃ ἕνα παλμὸ στὴν παρουσίαση καὶ μιὰ νέα γωνία στὴν ἀντίκρυση.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Ι. Μ. Χ α τ ζ η φ ώ τ η: Ἀναλύσεις Νεώτερης (Μοντέρνας) Ποιήσεως, Ἀθῆναι, 1975

Ἡ ἔκδοση καινούριων βιβλίων «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» γιὰ τὴ Μέση Ἐκπαίδευση (τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν ἔχουν ἀκόμα εἰσαχθῆ στὰ σχολεῖα τῆς Κύπρου) ἦταν φυσικὸ νὰ προκαλέσῃ — ὅπως συνήθως συμβαίνει — καὶ τὴν ἔκδοση σχετικῶν βοηθημάτων ποὺ ἀποσκοποῦν στὴ διευκόλυνση τῆς ἑρμηνευτικῆς προσπάθειας καθηγητῶν καὶ μαθητῶν ἐπάνω στὰ περιεχόμενα κείμενα.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους καρπούς — ἴσως ὁ πρῶτος — αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι τὸ βιβλίο «Ἀναλύσεις Νεώτερης (Μοντέρνας) Ποιήσεως» τοῦ φιλόλογου - ἱστοριοδίφη καὶ κριτικοῦ Ι. Μ. Χατζηφώτη, γνωστοῦ γιὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποικιλία τῶν φιλολογικῶν του ἐργασιῶν ποὺ παρουσίασε κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἔχει τὴν ἰδιοτυπία νὰ περιορίζεται στὴν ἀνάλυση τῶν ποιημάτων τῶν Ἀναγνωσμάτων τῆς Δ΄, Ε΄, καὶ Στ΄ Γυμνασίου ποὺ ἀνήκουν στὴν νεώτερη (μοντέρνα) ποίηση. Αὐτὴ ἡ ἐξειδίκευση δίνει στὸ βιβλίο τὴν ἰδιαίτερη σημασία ποὺ παίρνει μέσα στὸ χῶρο τῶν ἀνάλογων δημιουργημάτων.

Τὸ βιβλίο (σελίδες 311) παρουσιάζει τὴν ἀκόλουθη δομή: Σὲ ἕνα σύντομο Πρόλογο (σελ. 7 - 9) ὁ συγγραφέας ἀξιολογεῖ πρῶτα τὴ σημασία τῆς περιλήψεως μοντέρνων ποιητῶν καὶ ποιημάτων στὰ Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα καὶ ἐξηγεῖ μετὰ τί περιέλαβε στὸ βιβλίο, τονίζοντας ἰδιαίτερα ὅτι στὴν ἀνάλυση τῶν ποιημάτων προσπάθησε νὰ προβάλῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα κάθε ποιήματος «ποὺ προσφέρονταν γιὰ ἐπὶ μέρους σχολιασμό, μὲ ἀπώτερο στόχο τὴ βαθύτερη γνωριμία μὲ τὸν ποιητὴ καὶ τὸ ἔργο του». Ἐκθέτει τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἀποτόλμησε τὴν ἐκπόνηση τοῦ βιβλίου (ἀγάπη πρὸς τὰ σύγχρονα Γράμματά μας καὶ ἀνάγκη νὰ καλυφθῇ ἕνα κενὸ στὴν παιδεία μας), βεβαιώνει ὅτι δὲ διεκδικεῖ τὴ μονοπώληση τῆς ἑρμηνείας τῶν ποιημάτων καὶ προσθέτει τέλος ὅτι — μιὰ καὶ τὸ βιβλίο φιλοδοξεῖ νὰ βοηθήσῃ δάσκαλο καὶ μαθητὴ νὰ εἰσαχθοῦν στὴ μοντέρνα Ποίηση — ἡ μορφὴ τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι ὁριστική· ἐπιδέχεται συνεχεῖς βελτιώσεις μὲ τὴ βοήθεια εἰσηγήσεων ἀπὸ τὸν κόσμο στὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται.

Σὲ μιὰν ἀρκετὰ ἐκτενῆ Εἰσαγωγὴ στὴν Μοντέρνα Ποίηση (σελ. 11 - 49) ἐκτίθενται στὴν ἀρχὴ οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴ σχέση Τέχνης καὶ Ζωῆς, τὴν πολυσυζητημένη σχέση μορφῆς καὶ περιεχομένου σ' ἕνα ἔργο τέχνης, τὴν ἀλλαγὴ στὴ μορφὴ τῆς Τέχνης ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση κι ἐδῶ, στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἑλλάδα, τὴν ὡς ἐκ τούτου διαμόρφωση ποικίλων λογοτεχνικῶν τεχνοτροπιῶν, καὶ ἐπιχειρεῖται κατόπιν ἡ ἀναζήτηση τοῦ «προσώπου τῆς νέας Ποίησης» καὶ ἡ παράθεση τῶν κύριων χαρακτηριστικῶν του.

Ξεκινώντας ὕστερα ἀπὸ τὸν «πατέρα» τῆς

σύγχρονης Ποίησης, τὸν μεγάλο ἀνανεωτὴ τοῦ ποιητικοῦ λόγου Ἔσδρα Πάουντ, προχωρεῖ στὸν μεγάλο δάσκαλό της, τὸν Τ. Σ. Ἔλιοτ, καὶ φθάνει στὸν Σεφέρη, ἀφομοιωτὴ τῶν ξένων ἐπιδράσεων καὶ ἀνανεωτὴ τῆς δικῆς μας, νεοελληνικῆς ποίησης. Παρουσιάζει τοὺς λοιποὺς ἐκπρόσωπους τῆς μοντέρνας ποίησης στὴν Ἑλλάδα καὶ καταλήγει μὲ παράθεση Γραμματολογιῶν, Ἀνθολογιῶν καὶ Εἰδικῶν ἔργων ποὺ ἀναφέρονται στὴ μοντέρνα νεοελληνικὴ ποίηση.

Τὸ ὑπόλοιπο τοῦ βιβλίου (σελ. 50 - 311) καλύπτουν οἱ ἀναλύσεις τῶν ποιημάτων κατὰ ποιητή. Οἱ ποιητὲς ποὺ ἔχουν περιληφθῆ δὲν εἶναι μόνο «μοντέρνοι» ἀλλὰ καὶ παραδοσιακοὶ ποὺ ἔχουν γράψει ποιήματα σὲ μοντέρνα μορφή. (Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ ἀνθολόγος ἢ οἱ ἀνθολόγοι τῶν Ἀναγνωσμάτων, εἴτε ἀπὸ προσωπικὲς προτιμήσεις εἴτε ἀπὸ τὴ σπουδὴ στὴ σύνθεση καὶ ἔκδοση τῶν βιβλίων, παρέλειψαν ἀρκετοὺς ἀξιόλογους μοντέρνους ποιητές μας, τὰ περιληφθέντα ποιήματα δὲν εἶναι πάντοτε τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ τῶν ποιητῶν τους, καὶ οἱ μερίδες ἔχουν κατανεμηθῆ δυσανάλογα. Ἐπιφυλάξεις μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν ἀκόμα γιὰ τὴν κατανομὴ τῶν ποιημάτων στὶς τρεῖς τάξεις: ποιήματα δύσκολα γιὰ τὴν Δ΄ τάξη, πολὺ εὔκολα γιὰ τὴν Στ΄ τάξη κλπ.).

Στὴν παρουσίαση κάθε ποιητῆ ὁ Χατζηφώτης χρησιμοποίησε τὴν ἀκόλουθη σειρά: Σχολιασμὸς καὶ ἀξιολόγηση τοῦ ἔργου τοῦ ποιητῆ· βιογραφικὰ στοιχεῖα· ἐργογραφία· ἐπιλογὴ βιβλιογραφίας. Ἔπονται: τὸ κείμενο τοῦ ποιήματος· νόημα· πηγές· πραγματικὲς παρατηρήσεις· παροιμιώδεις φράσεις· συσχετισμοί· μετρικά.

Περιλαμβάνονται οἱ ἀκόλουθοι ποιητές: Κ. Π. Καβάφης (4 ποιήματα), Ἄγγ. Σικελιανὸς (4), Ρῶμος Φιλύρας (1), Κ. Καρυωτάκης (1), Γ. Σεφέρης (3+1 μετάφραση ποιήματος τοῦ Ἔλιοτ), Ὀδ. Ἐλύτης (2), Τ. Παπατσώνης (4+1 μετάφραση Κλωντέλ), Ζωὴ Καρέλλη (1), Κ. Βάρναλης (1), Γ. Ρίτσος (2), Νικηφ. Βρετάκος (2), Σύνολο ποιητῶν 11+2 μεταφρασμένοι = 13. Σύνολο ποιημάτων 27.

Στὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ Χατζηφώτης δούλεψε εὐσυνείδητα καὶ μὲ μεράκι καὶ κατάφερε νὰ παρουσιάση ἕνα πολὺ σημαντικὸ βοήθημα γιὰ τὴ νεώτερη ποίησή μας γενικὰ καὶ γιὰ τὴν παιδεία μας εἰδικώτερα. Καὶ στὴν Εἰσαγωγὴ καὶ στὴν ἀνάλυση τῶν ἐπὶ μέρους ποιημάτων προβίδεται παντοῦ ἡ πλούσια φιλολογικὴ γνώση καὶ μέθοδος τοῦ συγγραφέα ὁ ὁποῖος δουλεύοντας πάνω σὲ δύσκολο ὑλικὸ δὲν παρασύρθηκε ἀπ' αὐτὸ οὔτε ἔχασε ἀπὸ τὰ μάτια του τὸν ἐκπαιδευτικὸ στόχο τοῦ βιβλίου. Οἱ πληροφορίες καὶ οἱ κρίσεις εἶναι πάντα οὐσιαστικὲς καὶ ἐπαγωγικὰ δεμένες μεταξύ τους. Ἡ ἀνάλυση τοῦ κάθε ποιήματος φωτίζει τὸν δημιουργὸ καὶ τὸ ἀντίκρυσμα τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ δημιουργοῦ ἀποκαλύπτει τὸ βάθος τοῦ ποιήματος.

Ἡ ἑρμηνεία γίνεται πάντα μὲ ἁπλότητα καὶ σαφήνεια, ἀποφεύγεται ἡ παλιὰ σχηματικὴ διάρθρωση (περιεχόμενο, κεντρικὴ ἰδέα, αἰσθητικὰ κλπ) ποὺ δὲν τὴ δέχεται πιὰ ἡ μοντέρνα ποίηση, καὶ ἀναζητοῦνται οἱ πηγές, τὸ γενεσιουργὸ κύτταρο κάθε ποιητικῆς συνθέσεως. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι καὶ ἡ παράθεση τῶν βιογραφικῶν στοιχείων ὅ σ τ ε ρ α ἀπὸ τὴ συνολικὴ θεώρηση τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ ἔργου του. Στὴν ἐπιλογὴ Βιβλιογραφίας εἶναι φυσικὸ νὰ ἔχη κανεὶς κάποιες διαφορετικὲς ἀπόψεις ὡς πρὸς τὸ βάρος ὡρισμένων βιβλίων, τοῦτο ὅμως δὲ μειώνει καθόλου τὴν ἀξία τοῦ ἔργου, ποὺ εἶναι στὸ σύνολό του πολὺ ἐνημερωμένο καὶ συνεπῶς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, χρησιμώτατο.

Ὁ Ι. Μ. Χατζηφώτης κατόρθωσε νὰ μείνη στὸ χρυσὸ κέντρο — ἀνάμεσα στὸ ἐκτεταμένο καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς, τὸ ἐντελῶς ὑποκειμενικὸ καὶ τὴν ἐγκατάλειψη στὶς κρίσεις ἄλλων, τὸ ἀφελὲς καὶ τὸ ἐξεζητημένο σκοτεινὸ τάχα βαθυστόχαστο). Σέ μιὰ φιλολογικὴ — στὴν καθαρώτερη ἔννοια τῆς λέξης — ἐργασία ἔδειξε ὅτι ἔχει τὴν αἴσθηση τοῦ οὐσιώδους καὶ τοῦ μέτρου. Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ χρησιμότητα τοῦ βιβλίου, ὄχι μόνο στὴν ἐκπαιδευτικὴ πράξη, θὰ ἀναγνωρισθῆ πολὺ γρήγορα.

Ἀξίζει νὰ προστεθῆ ὅτι στὴν ἐπιλογὴ βιβλιογραφίας ὁ Χατζηφώτης περιέλαβε καὶ ἔργα κυπρίων καθὼς καὶ περιοδικὰ τοῦ νησιοῦ μας, μὲ τρόπο ποὺ ἡ συμβολὴ τῆς κυπριακῆς παραγωγῆς στὴ νεοελληνικὴ μελέτη καὶ κριτικὴ νὰ ἀναγνωρίζεται δίκαια. Οἱ βιβλιογραφούμενοι κύπριοι συγγραφεῖς εἶναι: Γλαῦκος Ἀλιθέρσης (Καβάφης, Βάρναλης), Αἰμ. Χουρμούζιος (Ἐλύτης, Παπατσώνης, Βάρναλης), Γιάγκος Πιερίδης (Καβάφης), Κ. Χρυσάνθης, Ν. Κρανιδιώτης, Μιχ. Πασιαρδῆς, Γ. Χατζηκωστῆς (μὲ ἐργασίες τους γιὰ τὸν Σεφέρη) καὶ Κυρ. Χαραλαμπίδης (Παπατσώνης). Ἀπὸ τὰ περιοδικὰ ἡ «Πνευματικὴ Κύπρος» (ἀφιέρωμα στὸν Σεφέρη) καὶ ἡ «Νέα Ἐποχὴ» (ἀφιέρωμα στὸν Ρίτσο).

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

Κ ύ π ρ ο υ Χ ρ υ σ ά ν θ η: Οἱ Δίσεκτες Χρονιές, Λευκωσία 1975.

«Τὰ δεινὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν ἔχουν τέλος· τὸ ἴδιο κι ὁ πόνος τῶν ποιητῶν». Μέ βάση τὴ γενικώτερη αὐτὴ διατύπωση μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸ τελευταῖο ποιητικὸ ἔργο τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη. «Οἱ Δίσεκτες Χρονιὲς τῆς γλυκείας χώρας Κύπρος» εἶναι καρπὸς τῶν δεινῶν τοῦ τόπου μας, κραυγὲς πόνου καὶ ἀγωνίας, βγαλμένες μέσα ἀπὸ τὴ ζέουσα πραγματικότητα τῆς τελευταίας ὀκταετίας.

Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τὴ μεγάλη συμφορά, καθὼς κρατοῦμε ὅλοι στὰ χέρια «τὰ σπασμένα ρόδα μας τῶν ἤρεμων καιρῶν» μποροῦμε νὰ ἐκτιμήσουμε τὴ διαίσθηση ἢ τὴν εὐαισθησία τῶν ποιητῶν μπροστὰ στὰ «γιγνόμενα» καὶ τὰ «προσεγγίζοντα» γεγονότα. Τὰ ποιήματα τῶν «Δίσεκτων Χρονιῶν» γράφτηκαν μέσα σὲ μιὰ περίοδο ὀκτὼ ἐτῶν, παράλληλα πρὸς τὰ συμβαίνοντα καὶ τὰ διαγραφόμενα στὸ νησί μας, καθὼς ἐμεῖς, τὸ μεγάλο σύνολο τῶν Ἑλλήνων τοῦ τόπου, δὲ μποροῦσαμε νὰ συνειδοτοποιήσουμε καὶ

νὰ ἀποκρυπτογραφήσουμε τὴν ἀλληλουχία καὶ τὰ σήματά τους.

Ἡ Κυπριακὴ ἱστορία τῶν τελευταίων ἐτῶν ἔχει τὴ μορφὴ ἐναλλαγῆς ἐπεισοδίων τραγωδίας, ποὺ δὲν ἔχει φτάσει ἀκόμη στὴν κάθαρσή της. Βρισκόμαστε ἀκόμη στὸν κομμό, στὸν θρῆνο, ὕστερα ἀπὸ ἕνα τραγικὰ ἀνέμελο ὑπόρχημα ποὺ χορέψαμε στὸ διάλειμμα τῆς εὐμάρειας ἀνάμεσα στὴν κρίση τοῦ 1967 καὶ τὴν καταστροφὴ τοῦ 1974. Αὐτὰ τὰ δυὸ χρονικὰ σημεῖα δρίζουν ἀκριβῶς καὶ τὸ πλαίσιο τῆς ποιητικῆς συλλογῆς, ποὺ παρουσιάζει ἕνα τετράπτυχο κάτω ἀπὸ τοὺς τίτλους: 1. Περιμένοντας τοὺς Βαρβάρους 2. Διάλειμμα εὐμάρειας 3. Ἦρθαν οἱ Βάρβαροι στὴν Κύπρο 4. Μετὰ τὸ συμβάν.

*

Αὐτὸ ποὺ ἔγινε τὸν Νιόβρη τοῦ 1967 ἦταν συγκλονιστικὸ καὶ σφράγισε τὴν κατοπινὴ μοίρα τοῦ τόπου μας. Ἐνῶ «γυαλίσαμε τὰ ὅπλα μὲ τὴν ἐπιθυμία αἰώνων» περιμένοντας στὶς ἀκτὲς καὶ στὰ βουνὰ τοὺς βαρβάρους, ξαφνικά, γιὰ λόγους ποὺ δὲν μπορέσαμε ἀκόμη νὰ τοὺς ἐξηγήσουμε, ὑποχωρήσαμε χωρὶς νὰ ἠττηθοῦμε, ἠττηθήκαμε χωρὶς νὰ πολεμήσουμε. Κι ὅμως ἡ ἔξαρση ἐκείνων τῶν ἡμερῶν κι ὁ πόθος νὰ πολεμήσουμε γιὰ τὸ νησί μας ἦταν πρωτοφανής, ὅπως διερμηνεύεται στὰ ποιήματα τοῦ πρώτου μέρους τῆς συλλογῆς, ἰδιαίτερα στὸ «Μήνυμα ἀπὸ τὸ Μέτωπο» καὶ «Τὸ Ντουφέκι»:

«Γιέ μου, τ' ὡραῖο παράστημά σου τῶν ποὺ
θἄρθρουν ἡμερῶν κοιτάζω καὶ γι αὐτὸ πυροβολῶ. Δὲν θέλω ἀνάπηρη ψυχὴ καὶ μέτωπο
νὰ σέρνης μὲς στῆς ξενητειᾶς τὰ οἰκοτροφεῖα... Παιδί μου, δὲν ἀνθίζουνε τὰ στήθια
δίχως νὰ πληρώσης χρέος πατρίδας... Ὁ κάμπος πρέπει νἄν' δικὸς μας κι ἡ δαντέλα
τοῦ γιαλιοῦ κι' ἡ κόμη τῶν βουνῶν καὶ προπαντὸς τὸ στῆθος καὶ τὸ μέτωπο».

Κι ὅμως οἱ διασταυρώσεις τῶν καιρῶν, μιὰ ὥρα ἀδυναμίας τοῦ ἔθνους, μᾶς ἀνάτρεφαν καὶ πόθους καὶ ὄνειρα καὶ διάθεση θυσίας:

«Δὲ βρήκαμε τὸ μέτωπο!
Μηδὲ καπνό...
Τύλιξαν τὶς ἀσπίδες, σὰν τὶς ἀνθοδέσμες,
καὶ τὶς φύλαξαν γιὰ κάποιους φρόνιμους καιρούς.
Κατάρρευσε τῆς ἱστορίας ὁ τοῖχος. Καὶ δίχως στέγη μείναμε.»

Τὴν ἔντονη ἀτμόσφαιρα τῶν κρισίμων ἐκείνων ἡμερῶν τὴν ἀποδίδει ἀνάγλυφα καὶ τὴν ἀναπλάθει στὴν μνήμη ὅσων ἀπὸ μᾶς τὴ ζήσαμε συνειδητὰ τότε, τὸ ποίημα «Θὰ προσμένουμε»:

«Δὲν ἤρθανε τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων. Κι ἐμεῖς φωταγωγήσαμε τοὺς δρόμους. Καὶ τὸ συμπόσιο ἑτοιμάστηκε μὲς τὴν καρδιά μας. Τὰ ὅπλα γυαλίσαμε μὲ τὴν ἐπιθυμία αἰώνων.

Δὲν ἤρθανε τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων. Καὶ σκέφτεσαι γιατὶ φωταγωγήσαμε τοὺς δρόμους μας, γιατὶ χτενίσαμε τὴν κόμη πρὶν τὴ μάχη καὶ γιατὶ μὲ τὰ σφιγμένα δόντια της μᾶς μίλησε ἡ μητέρα «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς;»

Δὲν ἤρθανε τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων. Οἱ λίγοι ποὺ ἀπομείναμε στὴν προκυμαία μαζεύοντας τοὺς τελευταίους λαμπτῆρες θὰ προσμένουμε μιὰ νέα γραφὴ τῶν Ἀθηναίων.»

*

Μὲ τὴν προσμονὴ αὐτή, καὶ πιὸ πολὺ μὲ τὴν ἀπογοήτευση ἐκείνης τῆς δίχως μάχη ἥττας, ριχτήκαμε ὅλοι σὲ μιὰ «περίοδο εὐμάρειας», γεμάτη ἀνευθυνότητα ἀπέναντι στὴ διακυβευόμενη μοίρα τῆς γῆς μας. Ἔφτιαναν ὅλα, ὅπως λέει ὁ ποιητής, «καθὼς φτηνὰ θεάματα». Γίναμε ὑπερφίαλοι γιὰ τὴν εὐμάρειά μας, ἀνεβήκαμε στὰ ἐπικίνδυνα ὕψώματα τῆς «ὕβρεως», καταχωνιαστήκαμε στὴ συμβατικότητα, πιθηκίσαμε ἀπέναντι σὲ ξένα πρότυπα ἢ συνήθειες. Παραμερίσαμε τὴν εὐθύτητα καὶ τὴν ἐντιμότητα, μᾶς κυρίεψε ἡ ἐμποριοκρατία καὶ ὁ θαυμασμὸς τῶν οἰκονομικῶν ἐπιτευγμάτων μας. Μᾶς ἀπασχόλησαν «Τὰ κιλά μας, τὸ μεταλλικὸ νερό, ποτήρια ἀπὸ κρύσταλλο, οὐΐσκυ, μετοχὲς καὶ ὑποτιμήσεις νομισμάτων.» Καὶ μιὰ ἐξαλλη ἀδελφοφαγία. Μιὰ περίοδος σύγχυσης βαθιᾶς, χωρὶς κανένα μίτο λογικῆς:

«γ' ονθοκοπιοῦνται τ' ἄρθρα κι οἱ ἐκπομπές,
οἱ εἰδήσεις, τὰ ντοκυμανταίρ...
καὶ στὸ κεφάλι μας χορεύει τὸ στομάχι μας
μὲ τὴν πεφίνη του
στὸ στόμα μας φεγγοβολᾶ ἡ χολὴ τοῦ συκωτιοῦ μας...»

Μεγαλύτερη ἡ σύγχυση γιὰ τὴ νέα γενιὰ ποὺ εἶχε χάσει τὸν προσανατολισμό της, δὲν ἤξερε τί νὰ πιστέψη, ποὺ ἔβλεπε τὴν ἰδέα καὶ τὴν πράξη νὰ γρονθοκοπιοῦνται, τὰ ὄνειρα καὶ τὴν πραγματικότητα νὰ ἔχουν πάρει διαζύγιο. Καὶ πῆρε τοὺς δικούς της δρόμους, δίνοντας στὸν ποιητὴ τὴν ἀφορμὴ νὰ μᾶς δώση μιὰν ἀκόμα ὄψη τῆς ὑπερφίαλης καὶ παράλογης ἐκείνης ἐποχῆς:

«Κρατοῦσε φεύτικο πιστόλι στ' ἀμφιρρέποντά
του χρόνια
καὶ στὸν ἀγώνα μπῆκε τοῦ λαοῦ μὲ τὸ κασκέ-
το τῶν μεγάλων ἰδεῶν
ὑπόφερε τὸ γρόνθο κι ὀνειρεύτηκε στὴν εὐ-
τυχία ἰσοπεδώσεως
γιαυτὸ συγκρούστηκε μὲ τὸ γονιό, πῶχε τ'
ἀρχαῖα ἰδανικὰ στ' ἀσπριδερὰ κροτάφια του...
Πῆρε λοιπὸν μιὰ κούρσα στραφτερὴ κι ἕνα
κοστούμι τοῦ κουτιοῦ
καθάρισε τὴ γλώσσα του μ' ἀρώματα
ἤπιε μιὰ κούπα σχέσεις...»

Αὐτὸ τὸ διάλειμμα εὐμάρειας ὅμως δὲν ἦταν φαινόμενο μόνο τοῦ νησιοῦ μας. Δενόταν μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς παγκόσμιας νέας ἐποχῆς,

ποὺ τὸν «διθύραμβό» της δίνει ὁ ποιητὴς σὲ μιὰ σειρὰ ποιημάτων, ξεφεύγοντας γιὰ λίγο ἀπὸ τὴ βασικὴ γραμμή του. Κι ὁ ὑπόλοιπος κόσμος ἔχει γίνει ἀλλοπρόσαλλος. Μπῆκε σ' ἕνα φουρτουνιασμένο κανάλι, χωρὶς νἄχη προβλέψει τὴν ἔξοδό του. Καὶ κοντὰ σ' ὅλα αὐτά, μέσα σ' αὐτὸ τὸ διάλειμμα καὶ τὸν διθύραμβο τῆς νέας ἐποχῆς, ξυπνοῦνε στὸν ποιητὴ μνῆμες τοῦ χτές, προσωπικὲς ἢ γενικώτερες, ὅπως τὶς προβάλλει στὰ δυὸ ποιήματα «ἐνωρὶς τὸ βράδυ» καὶ «ἱστορίες παλιές», μὲ τὰ ὁποῖα κλείνει ὁ κύκλος τοῦ διαλείμματος.

*

Ἡ εἰσβολὴ τῶν βαρβάρων, ποὺ ἔκλεισε ξαφνικὰ καὶ βίαια αὐτὸν τὸν κύκλο, μᾶς πῆρε πολλὰ — αὐτὰ ποὺ ξέρει ὁ κόσμος ὅλος. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ λίγοι τὸ ξέρουνε κι ἀκόμη λιγώτεροι μποροῦν νὰ τὸ νιώσουν — καὶ νὰ μᾶς νιώσουν — εἶναι πὼς ἡ πλημμύρα τῶν βαρβάρων μᾶς πῆρε τὴν ψυχή μας, μᾶς σάλεψε ἀπὸ βαθιὰ ἐκεῖνες τὶς βαθιὲς κι ὡραῖες ρίζες ποὺ μᾶς ἔθρεψαν μὲ τὸν χυμὸ τῶν ἀγνότερων ἰδανικῶν. Ἔτσι τὸ μέρος αὐτὸ τῆς συλλογῆς («1974, Ἦρθαν οἱ Βάρβαροι στὴν Κύπρο») ἀρχίζει μὲ μιὰ κραυγή:

«Δόστε μας πίσω τὰ παιδιά μας
καὶ τὴν ψυχή μας, τὴν ψυχή μας...
Δόστε μας πίσω τὰ παιδιά μας
καὶ τὴν κουρελιασμένη μας ψυχή,
τὴν ψυχή μας, τὴν ψυχή μας...
Δόστε μας πίσω τὴν ψυχή μας
τὸ μέσα πλοῦτος μας
κι ἂς εἶναι ἐλιὰ τὸ δεῖπνο μας
καὶ τὸ νερὸ γλυφό...»

Στὰ ποιήματα τοῦ μέρους αὐτοῦ, γραμμένα «καταλογάδην» — ὥστε νὰ δίνουνε τὴν εἰκόνα τοῦ πεζοῦ κειμένου —, χωρὶς στίξη, γιὰ νὰ συστοιχοῦνε ἴσως μὲ τὴ σύγχυση τῶν ἡμερῶν καὶ τὴ ρευστότητα τῶν καταστάσεων, ὁ ποιητὴς δίνει μὲ μιὰ παραστατικότητα γεμάτη θλίψη τὸ πρόσωπο τῶν συγκλονιστικῶν ἐκείνων ἡμερῶν, ὅπως τὸ ζήσαμε ὅλοι μας: τὸν ξεριζωμό, τὸν πόνο, τὸν ὀδυρμό, τὸν πανικό, τὸν ἐξευτελισμό, τὴν ἀβεβαιότητα, τὴν ἀνευθυνότητα, τὴν ἀπογοήτευση, τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὴ διαμαρτυρία, τὴν ὀδυνηρὴ μνήμη τῶν παλιῶν καλῶν καιρῶν, τὴν κραυγὴ τῆς ἀπελπισίας καὶ τῆς ἐλπίδας. Τὰ ποιήματα εἶναι γραμμένα μὲ ἀμεσότητα, μιλοῦν σχεδὸν κουβεντιαστά, καὶ τοῦτο τοὺς δίνει μεγαλύτερη τραγικότητα. (Στὰ ἀποσπάσματα ποὺ παραθέτω ἔχω δώσει μόνο τὴν τελεία ὅπως ἐγὼ τὴ νιώθω):

«Ἡ Μαριγὼ ζητᾶ τὸν ἄντρα της κι ὁ Προδρομάκης τοὺς γονιούς του... Χθὲς μάθαμε γιὰ μιὰ πορεία μανάδων ποὺ ζητᾶνε τὰ χαμένα τους παιδιά... Χθὲς βράδυ δὲν ἀκούσετε καλὲ δυὸ ἐκρήξεις κι ἕνα φιλοντουφεκίδι πήρανε πολλοὶ τὰ ὑπάρχοντά τους καὶ τραβήξανε γιὰ τὰ χωριὰ νὰ ξενυχτήσουνε σὲ χωματόδρομους ἀπόκεντρους...

Τοὺς περιμέναμε στὴν ἀποβάθρα... Δὲν εἴδαμε τὴ ναυμαχία μὲ τὰ τριαντάφυλλα τῆς νίκης ἐνωρὶς τὸ ἡλιοβασίλεμα... Ἄχ ποῦσαι ὑπόσχεση τῶν ἄλλων ἡμερῶν μας... κι ἐκεῖνες οἱ μεγάλες ἀρετὲς τῆς ἱστορίας... Κι ἤρθανε τὰ καράβια τῆς παρηγοριᾶς μὲ τὰ σακκιὰ γεμάτα ρύζι κι οἱ ἐπιστολὲς μὲ τὴ φιλία πὰ στὰ κιβώτια τυπωμένες τυπικὰ καὶ κρύψαμε τὸ πρόσωπό μας.

Μιὰ μάνα πάσκιζε νοικοκυριὸ νὰ στήσῃ στὰ κλαδιὰ τοῦ δάσους καὶ στὶς πέτρες τῶν βαριῶν συλλογισμῶν... Περνᾶ ἡ φιλανθρωπία μὲ τὴ φακή... γράφει σὲ βιβλία τὴ σύστασή της ἄλλοι θὰ τὴ μελετήσουνε θὰ πιοῦν κρασὶ σὲ δεῖπνον ἐργασίας θὰ βγάλουν ψήφισμα προσεκτικὰ νὰ μὴν ἀγγίξουν τρίχα. Ἔ σταματᾶτε πιὰ τὰ παραμύθια καὶ βουλιάξαμε ἀπ' τὰ παραμύθια γίναμε τὸ παραμύθι καθενός. Ἀφῆστε μας καὶ λίγη ἀξιοπρέπεια παρακαλοῦμε.

Οἱ δύσκολοι καιροὶ σοῦ ὑπενθυμίζουν τὴ λιτὴ ζωὴ τοῦ καφενείου χωρὶς ὑπεροψίες χωρὶς προβλήματα... Ἡ καλημέρα μύριζε βιολέττα καὶ βασιλικό... Γιατὶ Θεέ μου μᾶς τὰ στέρησες καὶ ζοῦμε πιὰ στὴν ἀνομβρία... Δόσε μας Θεέ μου ἕνα ποτήρι ἀπ' τὸ λιτό μας παρελθόν.

Παρακαλῶ μιλῆστε μας γιὰ τὰ χαμένα μας παιδιὰ κι ἀφῆστε τὶς εὐχὲς στὰ χρυσαφένια σας δοχεῖα... Ἀφῆστε νὰ πεθάνουμε μὲ λίγο πάθος κόσμιο σὰν τ' ἀρχαῖα χειρόγραφα.»

«Ἡ Μαύρη Μπαλλάντα τῶν Κυπρίων Ἐγκλωβισμένων» ποὺ συμπληρώνει τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ βιβλίου, ἀποτελεῖ μιὰ λυρικὴ συμμετοχὴ στὸν πόνο τῶν χιλιάδων Ἑλλήνων τῆς Κύπρου ποὺ δύσκολη μοίρα τοὺς ἀθήγησε νὰ γνωρίσουν τὴν ἀγωνία καὶ τὴν ταπείνωση μιᾶς δεύτερης τουρκοκρατίας:

«Ὅταν ἡ νύχτα μὲ χιλιάδες μαῦρα φύλλα
σκεπάζῃ τὸ τοπίο τῶν οὐρανῶν
τὸ ἐρείπιο παίρνει μιὰ ὄψη τραυματία
βογγᾶ μὲ κολασμένη ἀναπνοὴ
ἔλη μωρίζουν γύρω στὸν ἀγέρα
ἔντομα κι ἑρπετὰ φαρμακερὰ μιλᾶνε
μιὰ γλώσσα ἀλλοδαπὴ γεμάτη σύμφωνα...
Δὲν ἔχουν μάτια τὰ παράθυρα
κι οἱ πόρτες καλωσόρισμα.
Ὁ κῆπος τρέμει καὶ τὸ πέσιμο τοῦ φύλλου...
Μήτε ἕνα φῶς.
Κατρακυλᾶ ἡ ζωὴ μὲς τὸ πηγάδι.»

*

Τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ βιβλίου ἔχει τὸν τίτλο «Μετὰ τὸ Συμβάν». Ὕστερα ἀπὸ τὸν συγκλονισμὸ τῆς μεγάλης συμφορᾶς ὁ ποιητὴς συνέρχεται κάπως, εἶναι σὲ θέση νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ κατατάξῃ τὰ συναισθήματά του. Καὶ βρίσκει πὼς ἡ ἀνησυχία δὲν ἔφυγε, ἡ ταραχὴ μένει, οἱ

φόβοι παραμένουν, ἡ ἀβεβαιότητα συνεχίζεται, καμμιὰ ἀχτίδα διεξόδου δὲν ἔχει χαράξει στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς σήραγγας. Αἰσθάνεται ἀκόμη τὸν ἔλεγχο γιὰ τὴ δική του εὐθύνη — ποὺ εἶναι καὶ εὐθύνη ὅλων μας —, τὸν ταλαιπωροῦν μνῆμες καὶ «ἀτίθασα αἰσθήματα», λογαριάζει τὴν «ὕβριν» τοῦ εὐτυχισμένου καιροῦ, τὴν ἔλλειψη διορατικότητας γιὰ τὰ «προσιόντα», τὴν ἐπιμηθεϊκή μας ἐπιπολαιότητα:

«Ἡ μοναξιὰ σοῦ ἀποκαλύπτει τὶς κρυφὲς πληγές,
φωταγωγεῖ τὶς σκοτεινὲς λιποψυχίες σου...
Μετρᾶς τὶς πράξεις σου μὲ πήχυ ἐπιεικείας
τρέμεις πολὺ τῆς ἐνοχῆς τὸ παγωμένο πρόσωπο...»

«Αὐτὲς οἱ μέρες ἔχουν ὕφος σκυθρωπό...
τὰ περιθώρια λιγοστεύουν. Ποῦ θὰ πάη
τὸ μῆκος τῆς ἀμφιβολίας;»

«Στὴν εὐτυχία ξεχάσαμε τὸ βλέμμα τῶν θεῶν,
ὑπερτιμήσαμε τῆς μοίρας μας τὰ πλούσια δῶρα...»

«Ἐλάχιστα μετρήσαμε τοῦ γείτονα τὸ βάρος
σὰ νὰ μᾶς ἔδενε τὰ χέρια ἡ βεβαιότητα.
Κομφὰ ντυμένοι δὲν προσμέναμε τὴ μπόρα
μὲ τ' ἀπροφύλαχτα κεφάλια μας.»

«Οἱ ἀγαπητὲς φωνὲς τοῦ παρελθόντος μόνο
τὶς χαραμάδες ξεγελοῦν καὶ φτάνουν ὥς τ' αὐτί σου
καὶ σοῦ ὑποβάλλουν μερικὲς εἰκόνες ἁπαλές...
Ἡ μνήμη κι ὅταν σταματήση τὸ ρολόϊ ἀκόμη
μετρᾶ τὶς ἄλλες μέρες μας στὴν πύκνωσή τους.»

Καὶ μόνοι οἱ τίτλοι τῶν «μετὰ τὸ συμβὰν» ποιημάτων εἶναι ἐνδεικτικοὶ τῶν αἰσθημάτων ποὺ τὰ διαπερνοῦν: Ἡ Μοναξιά, Τὰ Ἐνδεχόμενα, Μικρὲς Μνῆμες, Οἱ Διασπάσεις, Παράταση, οἱ Νύχτες, ἡ Πίκρα, Ἀγρύπνια, Ὁ Δισταγμός κ.ἄ.

Στὰ ποιήματα αὐτὰ εἶναι ἐμφανὴς μιὰ ἐπίδραση θεματική, γλωσσική, στιχουργικὴ ἀπὸ τὸν Καβάφη, τὸν Καρυωτάκη καὶ τὸν Βαφόπουλο. Ἡ συγγένεια τῶν αἰσθημάτων (ἀδιέξοδο, κλειστὰ τείχη, ἀκάλεστοι σιωπηλοὶ σύντροφοι, ἡ αἴσθηση τοῦ χαμένου καιροῦ) εἶναι προφανῶς οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς ἀντιστοιχίας.

*

Ἡ ἔγνια τῆς αἱμάσσουσας πατρίδας καὶ ὁ ὥριμος ποιητικὸς λόγος καθιστοῦν τὶς «Δίσεκτες Χρονιὲς» τοῦ Κ. Χρυσάνθη μιὰν ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες μαρτυρίες γιὰ τὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ τραγωδία ποὺ ἐκτυλίχθηκε στὸν ἀκραῖο αὐτὸ χῶρο τοῦ ἑλληνισμοῦ, σὲ καιροὺς τόσο προχωρημένους· μιὰ τραγωδία ποὺ κρατᾶ ἀνοιχτὲς τὶς πληγὲς ὅλων μας.

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

Ξάνθου Λυσιώτη: Ἄνθη τῆς πίκρας, ποιήματα, Λευκωσία 1975.

Ἡ ποιητικὴ αὐτὴ συλλογὴ τοῦ Ξάνθου Λυσιώτη ἀποτελεῖται ἀπὸ δεκαοκτὼ ποιήματα, ποὺ ἀναφέρονται κυρίως στὸν τελευταῖο πόλεμο τῆς Κύπρου, ἀλλ' ὄχι μόνο σ' αὐτόν· ἡ ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ μελαγχολία, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ζωὴ εἶναι θέματα ποὺ ἐπίσης τὸν ἀπασχολοῦν.

Ἡ ποίησή του εἶναι μιὰ ποίηση μελαγχολική, ἀκόμη κι ὅταν μιλᾶ γιὰ τὴν ἀγάπη (ποίημα XVIII «Θεία Ἀφροδίτη»), καὶ δείχνει ἀγωνία καὶ πόνο ποὺ φτάνει μέχρι τὸ θρῆνο, τὸ πένθος καὶ τὴν ἀπελπισία· κάποτε φανερώνει πόθο γιὰ γαλήνη ἢ ἐλπίδα γιὰ ἕνα ξανάνιωμα ἢ θέληση γιὰ ἀγώνα. Ὅπως καὶ νὰ 'ναι ὅμως μιὰ μελαγχολία εἶναι διάχυτη παντοῦ στὴν ποίησή του.

Ὑπάρχουν στὴ συλλογὴ ὡραῖα ποιήματα μὲ δυνατὲς εἰκόνες, νέες, πρωτότυπες χρήσεις λέξεων, ἀντιθέσεις ποὺ δημιουργοῦν ἰσχυρὲς ἐντυπώσεις καὶ φυσιολατρεία. Δίνω μερικὰ παραδείγματα:

Κι' ἄξαφνα ἤρτεν ἡ ὀργὴ τῆς ἀνοιξης.
Μπουμπούκιασε ἡ λιγόζωη Ὀμορφιά.
Τοῦ πόνου σου λαμπάδιασε ἡ ρομφαία.
(Ἀπὸ τὸ ποίημα I «Πόσους χειμῶνες πέρασες»).

Τώρα ποὺ ὁ ἥλιος λάμπει στὰ λαγκάδια
κι' ἡ ἄνοιξη ρίχνει ἀγκαλιὲς ἀπὸ ἀνεμῶνες
κι' ὁ πόνος ἔχει ξεζέψει τὸ ἄροτρό του,
ἕνα πουλὶ μὲ τὸν ἴσκιο κεντημένο στὸ φτερό του
παλινοστᾶ στὸ φρύδι τοῦ βουνοῦ.
. . . . . .
Κι' ὁ μαῦρος ὁ ἴσκιος ὁ κεντημένος στὸ φτερό μου
σκαλίζει ἕνα ἀμάλγαμα ἀπὸ ἐπιγράμματα,
σκαλίζει «ἀγάπη» κι' ἀνθίζουν οἱ βερυκοκιές,
σκαλίζει «ἀγάπη» κι' ἡ Μεσόγειος κυματίζει
ἕνα τραγούδι ποὺ ὡρίμασε μέσ' τὴν καρδιά μας.
(Ἀπὸ τὸ ποίημα IV «Τώρα ποὺ ὁ ἥλιος λάμπει»).

Μέσα στὸν κάμπο ὠργίασε ἡ δίδυμη ἀδερφὴ
τοῦ σίφουνα
ἀγκομαχᾶ κῦμα στεγνὸ στὰ φλογισμένα
κράσπεδα.
(Ἀπὸ τὸ ποίημα VII «Μέσα στὸν κάμπο»).

Κείτεται ἐκεῖ, πλάϊ στὴ λαξεμένη ἀναλγησία
τοῦ βράχου,
κείτεται πλάϊ στὸ ξεκοιλιασμένο ἀντίσκηνο,
γερμένος μέσα στὸ χαῖρε τῆς στερεμένης
κρήνης,
ἀσάλευτος μέσ' τὴ ζεστὴ ἀναπνιὰ τοῦ θυμαριοῦ,
κι' ὁ καημὸς διαγράφεται πικρὸς στὸ ἀκρόχειλο
σὰν τὸν ἀνθὸ ποὺ ἐφυλλορρόησε στὸ νούφαρο
τῆς νειότης
. . . . . .

Στερνὲς ἀχτίνες ξεχαστήκανε στὸ γιασεμί του
βλέφαρο,
οἱ αὔρες τρεμουλιάζουνε στοῦ κρόταφου τὸ
γεῖσο.
(Ἀπὸ τὸ ποίημα XIII «Ψυχὴ τῶν
κρίνων»).

Βέβαια τὰ παραδείγματα αὐτὰ δὲν εἶναι τὰ μοναδικὰ τῆς συλλογῆς. Ἰδιαίτερα, ὅμως, μοῦ ἔχουν ἀρέσει τὰ ποιήματα IV «Τώρα ποὺ ὁ ἥλιος λάμπει» καὶ XIII «Ψυχὴ τῶν κρίνων», ποὺ συνδυάζουν τὴν ὁμορφιὰ στὴ μορφὴ μὲ τὶς ἰδέες ποὺ περιεχομένου· τὰ θεωρῶ σὰν τὰ καλύτερα τῆς συλλογῆς. Τὸ δεύτερο, ποὺ μοῦ θυμίζει τὸ «Χαμένο Ἀνθυπολοχαγὸ τῆς Ἀλβανίας» τοῦ Ἐλύτη (βλέπε παράδειγμα λίγο πιὸ πάνω), προσαρμοσμένο στὰ κυπριακὰ δεδομένα, θὰ κέρδιζε περισσότερο ἂν ἔλειπαν οἱ ἐφτὰ τελευταῖοι στίχοι του.

Καὶ δυὸ παρατηρήσεις: Τὰ ποιήματα τοῦ Ξάνθου Λυσιώτη, γενικά, ἔχουν πολὺ συναίσθημα, πολὺ τὰ βαραίνει (γιὰ παράδειγμα ἀναφέρω ἐδῶ τὰ ποιήματα XI «Θαμπὰ μαντάτα», XII «Ποῦ νὰ σὲ βρῶ», XIV «Τὸ αἷμα γυρνᾶ» κ.ἄ.) καὶ πολλὰ στολίδια τοῦ λόγου, ὅπως φαίνεται στὰ πιὸ κάτω παραδείγματα:

ὅπως σταλάζει ἡ ἁρμυρὴ ἰαχὴ τῆς θάλασσας
σ' ἕνα κοχύλι αἱμάτινο
τὶς λιτανεῖες γιὰ προδωμένες θύελλες
κι' ἄσπρα φτερὰ τῶν καραβιῶν θρυμματισμένα
ἐπάνω στοὺς ἀλαργινοὺς ἐπιθανάτιους ρόγχους
.....
κι' ἡ μυροφόρα ἡ σκέψη μου σ' ἀναζητάει
μὲ τοῦ πουλιοῦ τὸ πέταγμα, μὲ τὸ καμάκι
τοῦ οἴστρου
μέσ' τὰ δασά, μέσ' τὰ σκληρά, μέσ' τὰ αἱματοβαμμένα
φρύδια τοῦ Πενταδάκτυλου.
(ἀπὸ τὸ ποίημα XI «Θαμπὰ μαντάτα»).

Ἁπλώνω τὴ σκέψη μου μέσα στὸ καταχωνιασμένο βάθρο τῶν ὡρῶν,
γυρεύω ἕνα σημάδι θαλερὸ στοὺς δεῖχτες τοῦ
χρόνου.
(ἀπὸ τὸ ποίημα XII «Ποῦ νὰ σὲ βρῶ»).

Σὲ μερικὰ θὰ προτιμοῦσα πιὸ ἁπλὴ ἔκφραση καὶ λιγώτερο συναισθηματικὸ φόρτο· τότε πιστεύω θἄχαν ἀκόμα καλύτερο αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΩΜΑΣ

Γ. Σ ά ν τ η: Φῶς ἐκ φωτὸς (1975), Τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς (1976), Σατιρικὰ καὶ λυρικὰ (1976).

Οἱ δύσκολες περιστάσεις σ' ἕνα τόπο ἀγγίζουν κατάβαθα κι' ὑποχρεώνουν γιὰ μιὰν συναισθηματικὴν ἐκτόνωση μὲ τὰ καλλιτεχνικὰ μέσα. Αὐτὸ ἔχει συμβῆ στὴν Κύπρο. Ἡ φοβερὴ καταστροφὴ (οἰκονομική, ἠθική, ἐθνικὴ) ποὺ μᾶς ἔχει βρῆ ἀναπάντεχα, κι' ἂς λένε μερικοὶ πὼς τὴν προφήτευαν ἐνῶ ταυτόχρονα δὲν τὸ πίστευαν νὰ συμβῆ, μᾶς πίεσε τὸ μεσογειακό μας συναισθηματισμό, ποὺ θέλοντας καὶ μή, διοχετεύτηκε στὶς καλλιτεχνικὲς ἐκφράσεις, τὴν ποίηση, τὴ μουσική, τὴ ζωγραφική. Παλιοὶ ποιητὲς καὶ νέοι, σὲ ἴση μοίρα, εἶπαν τὸν ποιητικό τους λόγο γεμάτο ἀπὸ τὰ πρόσφατα θλιβερὰ διώματα. Τί θὰ μείνῃ ἀπ'-ὅλο αὐτὸ τὸν πραγματικὰ ποιητικὸ σάλο κανένας δὲν ξέρει, ἂν καὶ τοῦτο δὲν ἔχει ἀπὸ πρώτη ματιὰ σημασία. Σημασία ἔχει ἡ μαρτυρία, ποὺ περιέχουν τὰ κείμενα αὐτά.

Αὐτὴ ἡ δίσεκτή μας κατάσταση φαίνεται πὼς μᾶς ἄνοιξε τὰ μάτια γιὰ νὰ δοῦμε τὸν χτεσινό μας ἑαυτὸ καὶ τὴ συμπεριφορά του. Ταὐτοχρόνως ἡ διεθνὴς ἀντίκρυση τοῦ θέματός μας μᾶς δίδαξε πολλὰ γιὰ τοὺς ἐλιγμοὺς καὶ τὴν εὐλυγισία φίλων κι' ἐχθρῶν, δείχνοντάς μας πόσο ἀπατηλὰ εἶναι τὰ γύρω πρόσωπα, πόσο κενὲς εἶναι οἱ ὑποσχέσεις καὶ οἱ διακηρύξεις. Τὸ σκοτεινὸ μέλλον εἶναι μιὰ ἄλλη φοβέρα, ποὺ διαρκῶς μᾶς κόβει τὶς κλειδώσεις. Ὅλ' αὐτὰ μπήκανε στὸ στίχο.

Ὁ Γιῶργος Σάντης μὲ τὶς τρεῖς ποιητικές του συλλογὲς θέλησε νὰ ἐκφράσῃ ὅλο τὸν ἀναβρασμὸ τῆς ψυχῆς του ἀπὸ τὴ θλιβερὴ μας πτώση, ἀλλὰ ταὐτοχρόνως νὰ διαμαρτυρηθῇ μ' αἰσθητικὸ τρόπο γιὰ τὶς δικές μας καὶ ξένες (φιλικὲς ἢ ἐχθρικὲς) συμπεριφορές. Πιστεύει, βέβαια, πολὺ στὴν ποίηση. Ἀπάνω της ἔριξε τὸν καϋμὸ τῆς προσφυγιᾶς του καὶ τὴν ἀστάθεια τῶν βημάτων του. Καὶ συχνὰ αὐτὴ τὴν ποίηση ἐπικαλεῖται, συζεῖ μαζί της, τὴ θεωρεῖ σὰν τὴ μοναδικὴ συντροφιὰ στὴ μοναξιά του.

Ἀπὸ τὶς τρεῖς συλλογὲς ἡ συλλογὴ «Φῶς ἐκ φωτὸς» (1975), γραμμένη στὸν ἐλεύθερο στίχο καὶ μὲ ἀρκετὲς ἐλευθερίες, καὶ στὴ γλώσσα ἀκόμα, ἀποτελεῖ τὴν ὀφηλότερη ποιητικὴν ἔκφραση τοῦ Σάντη. Ἡ ποικιλία στὰ θέματα καὶ τὶς ἀντιδράσεις, τὸ εὐρὺ φάσμα, ἡ τόλμη σὲ μερικὲς ἐκφράσεις, τὸ ἄγγιγμα τῶν θεμάτων, συχνὰ χωρὶς τὴν τοπικὴ μὲ τὴν Κύπρο συσχέτιση ἀλλὰ ὡς ἀποτέλεσμα πείρας ἀπὸ τὸ κυπριακὸ δράμα, ξεχωρίζουν τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ ἱκανοποιοῦν κάποιες, τωρινὲς τουλάχιστον, ἀπαιτήσεις μας.

Ἡ συλλογὴ «Σατιρικὰ καὶ λυρικὰ» (1976) περιέχει στὸ πρῶτο μέρος σατιρικὰ τετράστιχα στὸν τύπο τῶν σατιρικῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Σκόκου, Σουρῆ, καὶ ἄλλων. Τὸ χιοῦμορ καὶ ἡ καλόκαρδη σάτιρα συναδελφώνονται συχνότατα μὲ ἐπιτυχία καὶ μὲ πολλὲς «ἐκπλήξεις». Ἀντίθετα τὸ δεύτερο μέρος μὲ λυρικὰ τραγουδάκια τοῦ τύπου γιὰ «μελοποίηση» ἀπηχοῦν γνωστά, συνηθισμένα θέματα.

Ἡ συλλογὴ «Τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς» (1976) βρίσκεται σὲ μιὰ μέση θέση ἀνάμεσα στὶς δυὸ προηγούμενες συλλογές. Ἡ συλλογὴ αὐτὴ διαιρεῖται σὲ τρία μέρη. Ἀπὸ αὐτὰ ξεχωρίζει τὸ πρῶτο μέρος. Σ' αὐτὸ ἐπανέρχεται ὁ ποιητὴς στὸ κλῖμα, ποὺ κυριαρχοῦσε στὴ συλλογὴ «Φῶς ἐκ φωτὸς», ἀλλὰ τώρα μὲ κάποια συμπύκνωση καὶ γρηγοράδα, γιατὶ χρησιμοποίησε καὶ λιγοσύλλαβους στίχους.

Προσωπικὰ ἐκτιμῶ περισσότερο τὰ ποιήματα ἐκεῖνα ποὺ ἀγγίζουν εὐρύτερα θέματα καὶ καταστάσεις μ' ἕνα εὐγενικὰ σκωπτικὸ πνεῦμα. Αὐτὰ

καὶ μορφικὰ καὶ οὐσιαστικὰ μιλοῦν γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση, ξεκινῶντας κατὰ βάθος ἀπὸ τὰ κυπριακὰ δεδομένα, ξεπερνοῦν ὅμως τὶς τοπικὲς συνθῆκες κι' ἀνοίγονται σὲ διεθνῆ πλαίσια. Τοῦτο πρέπει νὰ ἐκτιμηθῆ ξεχωριστά.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ἀντρέα Ὀνουφρίου: Οἱ ὧρες χαμοῦ, νουβέλλα, ἔκδοση Ἰωλκός, Ἀθήνα 1975, σελίδες 123.

Ἀνάμεσα στὰ βιβλία ποὺ κυκλοφόρησαν τελευταῖα στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο καὶ εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὰ Κυπριακά, τραγικὰ γεγονότα τοῦ Ἰουλίου—Αὐγούστου 1974, εἶναι καὶ τὸ βιβλίο τοῦ συμπατριώτη μας πεζογράφου Ἀντρέα Ὀνουφρίου, «Οἱ ὧρες τοῦ χαμοῦ», μὲ ἐξώφυλλο τοῦ ζωγράφου Γιώργου Τούγια καὶ πρόλογο τῆς λογοτέχνιδος Φ. Ζαμπαθᾶ—Παγουλάτου.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιογραφικοῦ σημειώματος ὁ ἀναγνώστης διαβάζει: «Στὸ σημεῖο αὐτό, θὰ ἔπρεπε νὰ σᾶς δίναμε δείγματα ἀπὸ τὶς κριτικὲς ποὺ πῆρε ὁ συγγραφέας γιὰ τὸ βιβλίο του «Προθάλαμοι» μιὰ συλλογὴ ἀπὸ διηγήματά του — ποὺ κυκλοφόρησαν τὸν Γενάρη τοῦ '73 στὴ Λευκωσία, μὰ καὶ γιὰ τὴν σκόρπια δουλειά του. Δυστυχῶς ὅμως, τόσο οἱ κριτικὲς αὐτὲς ὅσο καὶ ὅλη ἡ πνευματική του δουλειὰ χάθηκαν στὸ σπιτάκι τῆς ὁδοῦ Κρίτωνος 7α στὴν Ἀμμόχωστο, ὅταν στὶς 15 τοῦ Αὐγούστου 1974, ἡ ὁμορφη αὐτὴ πόλη ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν Τούρκων...» καὶ στὸ τέλος τοῦ σημειώματος: «Τὸ βιβλίο «Οἱ ὧρες τοῦ χαμοῦ» ἄρχισε νὰ γράφεται στὸ γόνατο μέσα στὰ χωράφια καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς πικρῆς προσφυγιᾶς καὶ τέλειωσε σὲ μιὰ μικρὴ καμαρούλα τῆς Ἀθήνας...»

Ἡ νουβέλλα «Οἱ ὧρες τοῦ χαμοῦ», εἶναι ἕνα καλογραμμένο βιβλίο. Ὁ ξερριζωμένος νέος συγγραφέας τῆς Ἀμμοχώστου, πετυχαίνει μὲ δυνατὲς περιγραφὲς νὰ ψυχογραφήση τὸν τόπο στὶς ἱστορικὲς στιγμὲς τῆς φυγῆς ἀπὸ τὰ Ἅγια, προγονικὰ χώματα τῆς Ἀμμοχώστου. Ἡ νουβέλλα ἔχει κινηματογραφικὴ δομὴ μὲ σπαρακτικοὺς μονολόγους, γεμάτους πίκρα καὶ ἱκεσία γιὰ τὸ νησί του. Ὕφος γλαφυρό, ἀφήγηση ζωντανή, ἔμπνευση πηγαία, φράσεις μαστορικὰ τοποθετημένες.

«Οἱ ὧρες τοῦ χαμοῦ» δὲν εἶναι μόνο ἕνα ἱστορικὸ ντοκουμέντο, μιὰ μαρτυρία, εἶναι ἡ κραυγὴ ἑνὸς προδομένου λαοῦ, ποὺ τοῦ παίρνουν τὴ Γῆ του, δοσμένη ἀπὸ τὴν πέννα ἑνὸς τεχνίτη τοῦ λόγου.

ΙΑΝΘΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ

ΓΕΝΙΚΑ

Στὴ «Νέα Σκέψη» (ἀρ. 152) ὁ Δημ. Παπακωνσταντίνου γράφει κριτικὴ γιὰ τὴ συλλογὴ τοῦ Κ. Χρυσάνθη «Οἱ δίσεκτες χρονιές». — Στὴν ἐφημ. «Βῆμα» (Φεβρ. 76) δημοσιεύονται διηγήματα τῶν Α. Χριστοφίδη, Εἰρένας Ἀδαμίδου—Ἰωαννίδου καὶ Κ. Χρυσάνθη. — Στὴν «Καθημερινὴ» (22.2.1976) ὁ Ροζὲ Μιλιὲξ κρίνει τὸ βιβλίο τοῦ Γ. Φιλίππου Πιερίδη «Ὁ καιρὸς τῶν ὀλβίων». — Στὴν «Πειραϊκὴ — Πατραϊκὴ» (ἀρ. 174) ὁ Τάκης Δόξας κρίνει τὴ συλλογὴ τοῦ Γ. Σάντη «Φῶς ἐκ φωτός». — Στὴ «Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιὰ» (1976) δημοσιεύεται ἕνα διήγημα τοῦ Κ. Χρυσάνθη «Ἡ ἱστορία ἑνὸς τάφου». Ὁ Ι. Μ. Χατζηφώτης στὸν ἀπολογισμὸ τῆς ποίησης ἀναφέρει καὶ τοὺς Κυπρίους Κ. Χρυσάνθη, Πυθ. Δρουσιώτη, Γ. Σάντη, Α. Περνάρη, Μιχ. Πασιαρδῆ καὶ Ἄνθο Ροδίνη. — Στὰ «Κριτικὰ Φύλλα» (ἀρ. 28) δημοσιεύεται μιὰ σειρὰ ποιήματα τοῦ Κ. Χρυσάνθη μὲ τίτλο «Ποιήματα τῆς πεζῆς καθημερινότητας».

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Δωδεκάτη Ὥρα (Ἀθήνα) περ. Γ', ἀρ. 14. — Κρυστάλλης (Πειραιᾶς) ἀρ. 152. — Παιδικὴ Χαρὰ (Λευκωσία) ἔτος Γ' ἀρ. 4. — Κασταλία (Ἀθήνα) ἀρ. 41. — Hellenika (Bochum) 1975. — Ἠπειρωτικὴ Ἑστία (Ἰωάννινα) ἀρ. 281/282. — Τὸ σχολεῖο καὶ τὸ σπίτι (Ἀθήνα) ἀρ. 167. — Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ (Ἀθήνα) ἀρ. 173. — Νέα Ἐποχὴ (Λευκωσία) ἄρ. 115. — Νέα Σκέψη (Ἀθήνα) ἀρ. 153). Εὐθύνη (Ἀθήνα) ἀρ. 48. — Οἰκογένεια καὶ Σχολεῖο (Λευκωσία) ἄρ. 28. — Ἑλληνοβελγικὴ Ἐπιθεώρησις (Ἀθήνα) ἀρ. 9/11. — Ἐπετηρὶς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Κύπρου (Λευκωσία) 1974—75.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Γ. Φιλίππου Πιερίδη: Ὁ καιρὸς τῶν ὀλβίων, Ἀθήνα, 1975.

Ἠ λ. Βουτιερίδη: Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, μὲ συμπλήρωμα Δημ. Γιάκου, Ἀθήνα, 1975.

Θ. Πιερίδη: Ποιητικὰ Ἅπαντα, Λευκωσία, 1975.

Χαρ. Παπαδόπουλου: Ἐκπαιδευτικὴ πεντηκονταετηρίς, Λευκωσία, 1975.

Λοΐζου Φιλίππου: Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας, Λευκωσία, 1975.

Δημ. Γιάκου: Ἀντιήρωες, Ἀθήνα, 1975.

Οὐρανίας Διοματάρη: Ἡ γυναίκα στὸν Πλάτωνα, Ἀθήνα, 1975.

Γ. Σ. Στογιαννίδης: Τὸ πρόσωπο τῆς Εὐρυδίκης, Θεσσαλονίκη, 1975.

Κώστα Θρακιώτη: Διαμαρτυρίες καὶ σατιρικὰ γυμνάσματα, Ἀθήνα, 1975.

Τάκη Χατζηαναγνώστου: Ἕνας πολίτης ἐλεεινῆς μορφῆς, Ἀθήνα, 1975.

Ἰάνθη Θεοχαρίδου: Ὅταν τὰ εἴδωλα ραγίζουν, Λευκωσία, 1975.

Γιώργου Σάντη: Σατιρικὰ καὶ λυρικά, Κύπρος, 1976.

Γιώργου Σάντη: Τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, Κύπρος, 1976.

Τυπογραφεια

Theopress Ltd.

ΠΑΣΗΣ ΦΥΣΕΩΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

Μενανδρου 6Ζ - 6Η
Λευκωσια

Τηλ. 44940

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

Οἱ νέες ποιητικὲς συλλογὲς τοῦ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΑΝΤΗ

1. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΥΡΙΚΑ

(Προϊὸν πώλησης ὑπὲρ τῶν προσφύγων).

2. ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

(Ποιήματα τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Κύπρου).

Διατίθενται εἰς τὰ Κεντρικὰ Βιβλιοπωλεῖα,

περίπτερα καὶ εἰς τὸ Γενικὸν Πρακτορεῖον

Τύπου καὶ ὑποκαταστήματα

Shelltox
αεροζόλ μέ Vapona

ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ-ΤΙΚΑ ΟΛΑ ΤΑ ΕΝΤΟΜΑ

Τό Shelltox σκοτώνει τὰ ἔντομα ὁπουδήποτε καὶ ἄν κρύβωνται.

ΖΗΤΑΤΕ SHELLTOX ΜΕ VAPONA

Ζητήσατέ τα ἀπὸ τὰ παντοπωλεῖα καὶ πρατήρια Σιέλλ.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΙΕΛΛ ΚΥΠΡΟΥ ΛΤΔ.
Τηλ. 63061 - 5

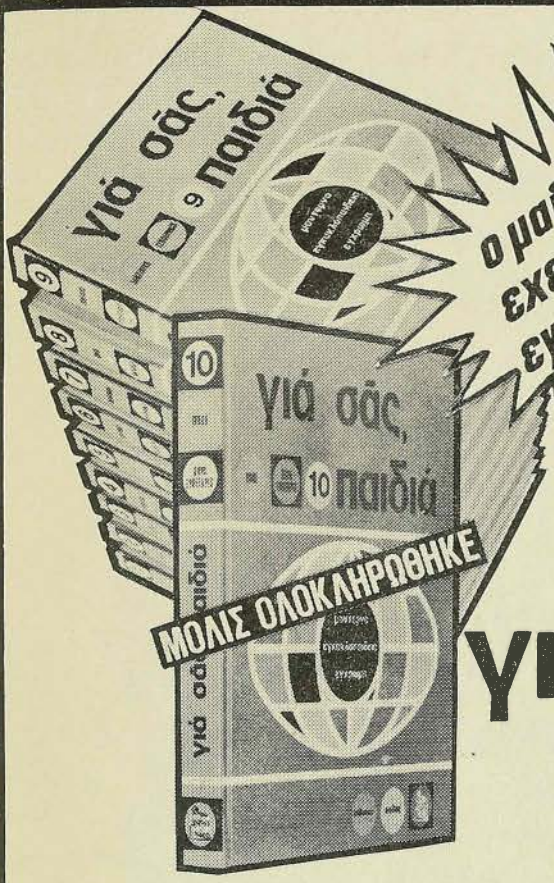

ο μαθητης εχει τη δικη του εγκυκλοπαιδεια

μοντέρνα ἔγχρωμη ἐγκυκλοπαίδεια

γιά σάς, παιδιά

ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ - ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ἡ πιὸ νέα • ἡ πιὸ σύγχρονη • ἡ πιὸ ἐνημερωμένη

μὲ καταπληκτικὴ ἔγχρωμη εἰκονογράφηση

ΕΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΓΝΩΡΙΜΙΑΣ

Γιὰ νὰ μᾶς γνωρίσετε σᾶς προσφέρουμε τὶς 100 πρῶτες σειρὲς στὴν τιμὴν τῶν **£60** ΜΟΝΟΝ

- Εἶναι γραμμένη στὴ ζωντανὴ δημοτικὴ γλῶσσα, ἀπευθύνεται στὸν ἕλληνα μαθητὴ καὶ καλύπτει ὅλες τὶς σχολικὲς καὶ ἐξωσχολικὲς μορφωτικὲς ἀνάγκες του.
- Πολύτιμος συμπαραστάτης τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ μοναδικὸς σύμβουλος τῶν γονέων.

ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑΣ

Πρὸς τὸν Οἶκον Βιβλίου **ΓΙΑ ΣΑΣ, ΠΑΙΔΙΑ**
Κων/τίνου Παλαιολόγου 7, διαμ. 3, Τηλ. 77886, ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Παρακαλῶ νὰ μοῦ ἀποστείλετε τὴν 10τομη μοντέρνα Ἐγκυκλοπαίδεια ΓΙΑ ΣΑΣ, ΠΑΙΔΙΑ καὶ ἀναλαμβάνω ἀμέσως νὰ σᾶς ἐμβάσω τὸ ποσὸν τῶν £60.

Ὀνοματεπώνυμον : .....
Ἐπάγγελμα : .....
Διεύθυνσις : .....

ΜΠΥΡΑ ΚΕΟ

Η ΜΠΥΡΑ ΣΑΣ